V-25017

K. Tammistu

«Saarlaste Matsist»

«Sõnumini»

Punane Täht
SPARTAKUS
Meie eeskawa.
Meie häälekandja ülesanded.
Töö Lipp
TÖÖRAHWA LIPP
Säde

Töö Taht
Meie Jõud
Sõna
Töö
Kuulake, kuulake!
Meie Leht
Tööliste Sõna
TÖÖLINE
Nr. 7—8
Meie Sõna
Töö
Meie Siht
Töörahva Siht
Leninism.

3KP(E)
T 16

Kaane kujundanud U. Ploomipuu

Tagastage raamat õigeaegselt!
Возвратите книгу вовремя!

10551
20068
5573

NA-518

K. TAMMISTU

«SAARLASTE MATSIST» «SÕNUMINI»

Legaalne revolutsiooniline
töölisajakirjandus kodanlikus Eestis
(1920—1924)

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
TALLINN · 1971

Tartu
Raamatukog
N

EESSÕNA

Tänapäeva Eesti nõukogude ajakirjanduse eelkäija oli revolutsiooniline töölisajakirjandus. «Pravda» eeskujul ja tema otsesel innustusel hakati 1912. aastal üle kogu Venemaa asutama bolševistlikke ajalehti. 15. (28.) juunil 1912 ilmus Narvas Eestimaa Kommunistliku Partei väljapaistva tegelase J. Anveldi toimetusel esimene töörahva suurele lugejaskonnale määratud eestikeelne revolutsiooniline ajaleht «Kiir»[1].

Ajalehed «Pravda» ja «Kiir» aitasid Eestis üles kasvatada palju aktiivseid parteitöötajaid. Koos juba varem tuntud väljapaistvate eesti töörahva juhtide J. Anveldi, V. Kingissepa, H. Pöögelmanni ja teistega võtsid nad agaralt osa võitlusest nõukogude võimu eest Eestis Oktoobrirevolutsiooni perioodil ja sellele järgnenud aastatel.

Saksa okupantide ja teiste Lääne imperialistide aktiivse abiga õnnestus eesti kodanlusel kukutada Oktoobrirevolutsiooni tulemusena Eestis kehtestatud töörahva võim ja maksma panna oma diktatuur. Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Töö Hääl» ja tema järglane «Töö Mees» said kodusõja päevil vaid lühikest aega ilmuda. Kodanlus sulges need 1919. a. Eesti kommunistidel tuli korraldada oma read ümber, ühendada oskuslikult illegaalne töö legaalsega ning hakata revolutsioonilist ajakirjandust välja andma kodanliku korra tingimustes. Sellel oli määratu suur tähtsus revolutsioonilise töölisliikumise edaspidisele arengule Eestis.

---

[1] Eesti töölisajakirjanduse tekkimise ja arengu kohta kuni Oktoobripäevadeni vaata lähemalt E. L a u l, Eesti töölisajakirjanduse ajaloost, Tallinn 1962.

Rahvusvaheline imperialism ei olnud rahul ega pole ka tänaseni leppinud sellega, et Baltimaade töötajad taaskehtestasid 1940. aastal nõukogude võimu ja võtsid imperialismilt tähtsa strateegilise platsdarmi. Ameerika Ühendriikide riigitegelased ja Kongress on korduvalt esinenud kallaletungidega Balti Nõukogude vabariikidele ning korraldavad iga aasta «rõhutud rahvaste nädalat», et virgutada külma sõja vaimu. Erinevate maade ajaloolased ja sotsioloogid aga näevad Ameerika imperialismi sotsiaalset tellimust täites kõvasti vaeva, et «teaduslikult» põhjendada Balti Nõukogude vabariikide tekkimise «ebaseaduslikkust».[2]

1968. aasta veebruaris tähistasid reaktsioonilised eesti emigrantide rühmitused kärarikkalt kodanliku Eesti Vabariigi 50. aastapäeva. Sellekohastes kirjutistes ja kõnedes ülistati eriti kodanlikule demokraatiale tuginevat riigivalitsemise süsteemi. Emigrantlikus kirjanduses jätkatakse silmakirjalikult juttu üldisest demokraatiast ja vabadusest, mida aga ekspluateeritavatel klassidel ei olnud ega saanudki olla, ning püütakse maha vaikida, et kodanlikus Eestis olid olemas klassivõitlus ja revolutsiooniline liikumine. Samal ajal jutlustavad need emigrantide rühmitused ja nende soosijad «uurimuste» katte varjus igasuguseid väljamõeldisi Eesti viimaste aastakümnete ajaloost. Seepärast ei ole Eesti kodanliku perioodi ajaloo uurimine kaugeltki üksnes akadeemiline ülesanne, vaid aitab muude probleemide lahendamise kõrval paljastada ka kodanliku Eesti ajaloo ilustamise ja võltsimise katseid. Ühtlasi annab see meie ajaloolastele võimaluse rohkele kohalikule materjalile toetudes tõestada, et «inimkonna maailmaajalooline pööre, mis algas Oktoobrirevolutsiooniga, pööre kapitalismilt sotsialismile, on ühiskonna arenemise seaduspärane tulemus».[3]

Nõukogude Eesti ajaloolased on viimastel aastatel ära teinud suure töö Eesti ajaloo kodanliku perioodi uurimisel. Kuid selle perioodi revolutsioonilise töölisajakirjanduse ajalugu on seni vähe uuritud. Töölisajakirjanduse materjalid näitavad aga väga kujukalt, kuidas töörahvas Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel võitles ekspluataa-

[2] A. Koop, NSV Liidu ja kodanliku Eesti suhted aastail 1920—1928, Tallinn 1966, lk. 4.

[3] Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Programm (vastu võetud NLKP XXII kongressi poolt), Tallinn 1968, lk. 6 ja 108.

torite vastu, ning aitavad veenvalt paljastada kodanliku ja emigrantliku propaganda võltsinguid. Teisest küljest pakuvad need materjalid mõndagi huvitavat ja kasulikku meie tänapäeva ajakirjanikele ning kogu noorele põlvkonnale. On ju noore põlvkonna «kasvatamine nõukogude rahva ja Kommunistliku Partei revolutsiooni-, töö- ja võitlustraditsioonide najal tähtsamaid ülesandeid».[4] Kõigest eeltoodust on autor antud uurimuses lähtunudki.

Esimesena käsitles käesoleva raamatu põhiteemat marksistlik-leninliku metodoloogia seisukohalt J. Anvelt 1925. aastal Kominterni Eesti Sektsiooni ajakirjas «Klassivõitlus». Parteilise kirglikkuse ja publitsisti andega kirjutatud artiklis «Töörahvaajakirjandus «iseseisvas» Eestis»[5] antakse sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastatel kodanlikus Eestis ilmunud töölisajakirjanduse arenemise periodiseering ning kirjeldatakse raskusi, millega illegaalse ja legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse väljaandmisel tuli võidelda. 1929. aastal avaldas J. Anvelt sellessamas ajakirjas artikli «Töölisteajakirjanduse aastapäeva puhul»[6], milles ta käsitles töölisajalehele ja selle toimetusele esitatavaid nõudeid. Seejuures tõi ta välja «Pravda» eeskuju ja eesti töölisajakirjanduse kogemused.

O. Rästas oma raamatus «Põrandaalused», mis ilmus Leningradis 1932. aastal V. Kingissepa 10. surma-aastapäevaks, pühendas palju tähelepanu partei illegaalse ja legaalse töö ühendamisele ja EKP trükiasjanduse korraldamisele kodusõja ja sõjajärgse revolutsioonilise kriisi esimestel aastatel. Autor rõhutas, et legaalse töö üks tähtsamaid vorme, selle töö edasikandja oli sel ajal ajakirjandus.[7] Samuti on töölisajakirjanduse probleeme ühel või teisel määral käsitlenud ka teised EKP Keskkomitee juhtivad töötajad.

Kodanlikud ajaloolased ei avaldanud kodanliku diktatuuri päevil ühtegi eriuurimust Eesti töörahva revolutsioonilise liikumise, Eestimaa Kommunistliku Partei ega

---

[4] Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIII kongressi resolutsioon NLKP Keskkomitee aruande põhjal, Tallinn 1966, lk. 19.

[5] J. A[n v e l t], Töörahvaajakirjandus «iseseisvas» Eestis, «Klassivõitlus», 1925, nr. 59/60, lk. 3—6.

[6] J. A[n v e l t], Töölisteajakirjanduse aastapäeva puhul, «Klassivõitlus», 1923, nr. 107/108, veerud 5—12.

[7] O. R ä s t a s, Põrandaalused, Tallinn 1961, lk. 136.

ka tema ajakirjanduse tegevuse kohta. Mitmesugustes koguteostes, ajakirjades, ajalehtedes, kooliõpikutes ja mujal ilmunud kirjutistes vaadati kogu sellele liikumisele ja tegevusele kodanlikust kõverpeeglist.

Käsitletaval perioodil ilmunud töölisajakirjanduse väljaannete esialgsel kindlakstegemisel oli siiski mõningal määral abi R. Antiku bibliograafilisest uurimusest «Eesti ajakirjandus 1766—1930».[8] Kuid ka sellesse väljaandesse tuleb suhtuda kriitiliselt, sest sealgi on mitmeid viltulaskmisi. Näiteks ilmusid R. Antiku uurimuse järgi 1922. aastal töölisajalehed «Meie Lipp»[9], «Proletariaadi Punane Täht»[10] ja ajakiri «Uus Töö»[11], mis tegelikult trükimusta ei näinudki. Töölisajalehe «Säde» ilmumisajaks on ekslikult märgitud 7.—28. juuli 1924,[12] tegelikult peab aga olema juuni. Need ebatäpsused on kandunud ka mõnedesse meie uurijate töödesse.[13] R. Antiku raamatus on teisigi vääratusi töölisajakirjanduse ilmumise tähtpäevades.

Käsitletava teema seisukohalt pakuvad suurt huvi eriti just faktilise materjali poolest töölisajakirjanduse veteranide, vanade kommunistide H. Alliku,[14] A. Resevi[15] ja

---

[8] R. Antik, Eesti ajakirjandus 1766—1930. Bibliograafia ühes toimetajate ja väljaandjate loeteluga, Tartu 1932.

[9] Sealsamas, lk. 81.

[10] Sealsamas, lk. 115.

[11] Sealsamas, lk. 184.

[12] Sealsamas, lk. 152.

[13] Vt. A. Lebbin, Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses töörahva ühisrinde eest (1921—1924), Tallinn 1961, lk. 153 ja 209.

A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920 — aprill 1922), Tallinn 1960, lk. 274; Eestimaa Kommunistlik Partei sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (veebruar 1920 — detsember 1924), Tallinn 1961, lk. 102.

L. Randmets, Legaalne revolutsiooniline töölisajakirjandus kodanlikus Eestis. Töörahva Ühise Väerinde eest (1920—1924), Eesliinil. 50 aastat «Pravda» jälgedes. Artikleid ja mälestusi, Tallinn 1962, lk. 176 ja 178.

H. Saarniit, Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924), Tallinn 1958, lk. 185.

Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (aastad 1920—1924), Tallinn 1963, lk. 76.

[14] H. Allik, Meie paremaid kirjamehi, J. Anvelt. Mälestusi ja dokumente J. Anveldist, Tallinn 1965, lk. 153—163.

[15] A. Resev, Revolutsioonilisel teel, Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, Tallinn 1958, lk. 189—214.

J. Saadi[16] trükisõnas avaldatud mälestused legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse väljaandmisest kodanlikus Eestis.

Kõne all oleva perioodi legaalse töölisajakirjanduse üksikute väljaannete kohta on ilmunud mitmed artiklid V. Arhangelski,[17] J. Kalitsa,[18] K. Martinsoni[19] ja H. Saarniidu[20] sulest. Ulatuslikumalt, töörahva ühisrinde loomise ja kindlustamise seisukohalt on neid väljaandeid analüüsinud L. Randmets[21] oma diplomitöös ja sellele järgnenud artiklites. Mõningaid revolutsioonilise töölisajakirjanduse küsimusi on puudutatud ka Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo ülevaates[22], A. Lebbini[23], A. Liebmani[24],

---

[16] J. Saat, Eesti töölisajakirjanduse koidikul, «Rahva Hääl» nr. 105 (1023), 5. mail 1946; Eesti töörahva ajakirjanduse olukorrast kodanlikus Eestis, «Õhtuleht» nr. 105 (1081), 5. mail 1948; Tõde pääses võidule. Töölisajakirjandus kodanlikus Eestis, «Rahva Hääl» nr. 105 (5909), 5. mail 1962.

[17] V. Arhangelski, Võitlusajaleht «Rõhutute Hääl», «Rahva Hääl» nr. 105 (4377), 5. mail 1957.

[18] J. Kalits, Pravdistlik noorsooajakirjandus kodanlikus Eestis, «Noorus» nr. 4, aprill 1962, lk. 8—11; Noorsugu ühine! Legaalne proletaarne noorsooajakirjandus kodanlikus Eestis, Eesliinil... lk. 245—261.

[19] K. Martinson, Eesti revolutsioonilise noorsooajakirjanduse ajaloost, «Rahva Hääl» nr. 222 (3881), 18. septembril 1955 jt.

[20] H. Saarniit, «Tallinna Tööline», «Rahva Hääl» nr. 104 (4682), 4. mail 1958; Eesti töörahva ühise väerinde häälekandja «Tööline», «Edasi» nr. 153 (3108), 5. augustil 1959; «Rõhutute Hääle» revolutsioonilisest tegevusest, «Edasi» nr. 63 (3889), 28. märtsil 1962; «Rõhutute Hääl» ja «Töö», «Õhtuleht» nr. 84 (5370), 9. aprillil 1962.

[21] L. Randmets, Eesti kommunistlik ajakirjandus võitluses Töörahva Ühise Väerinde loomise ja tugevdamise eest 1922—1924, diplomitöö käsikiri, Tartu Riiklik Ülikool, 1956. a.; Kommunistlik ajakirjandus Töörahva Ühise Väerinde loomise ja kindlustamise perioodil, «Eesti Kommunist» 1957, nr. 5, lk. 44—52; Legaalne revolutsiooniline töölisajakirjandus kodanlikus Eestis. Töörahva Ühise Väerinde eest (1920—1924), Eesliinil... lk. 167—189.

[22] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa (aastad 1920—1924), Toimetanud A. Panksejev, M. Pesti, Tallinn 1963.

[23] A. Lebbin, Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses töörahva ühisrinde eest (1921—1924), Tallinn 1961.

[24] A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920 — aprill 1922), Tallinn 1960; Eestimaa Kommunistlik Partei sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (veebruar 1920 — detsember 1924), Tallinn 1961.

B. Nedzvetski[25] ja H. Saarniidu[26] uurimustes ning O. Kuuli, A. Liebmani ja H. Saarniidu ühistööna valminud teoses Eesti ametiühingute ajaloost[27], samuti ka D. Rudnevi raamatus J. Lauristinist.[28]

Kõik need mälestused ja uurimused valgustavad ühel või teisel määral revolutsioonilise töölisajakirjanduse üksikute väljaannetega seotud probleeme või vaatluse all oleva teema mõningaid aspekte. Kuid ükski neist ei anna terviklikku ülevaadet 1920.—1924. aastail ilmunud töölisajakirjadest ja -ajalehtedest. Neis pole komplekssselt analüüsitud mainitud perioodi töölisajakirjanduses käsitlemist leidnud probleeme ja selle ajakirjanduse väljaandmise tingimusi. Nendes pole niisugust ülesannet seatudki.

Käesoleva raamatu kirjutamisel on püütud, tuginedes arhiividokumentidele, töölisajakirjandusele ja selle veteranide mälestustele, üksikasjalikult analüüsida legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse parteilist juhtimist; selle ajakirjanduse osa, töövorme ja -meetodeid Eestimaa Kommunistliku Partei strateegiast ja taktikast tulenevate peamiste ülesannete lahendamisel.

Raamatu esimeses osas antakse ülevaade 1920.—1924. aastail ilmunud legaalsetest revolutsioonilistest töölisajalehtedest ja -ajakirjadest, nende parteilisest juhtimisest, vastutavatest toimetajatest, kaastöölistest, kirjasaatjatest, materiaalsest baasist, toimetuse ning talituse kollektiivi koosseisust ja tema tööst.

Teises osas näidatakse, kuidas revolutsiooniline töölisajakirjandus propageeris marksismi-leninismi teooria põhiseisukohti; aitas kaasa töölisklassi tegevusühtsuse saavutamisele, Töörahva Ühise Väerinde loomisele ja kindlustamisele ning proletaarse internatsionalismi ja rahvaste sõpruse tugevdamisele; võitles töörahva valitsuse loomise eest ja Eesti ühinemise eest Nõukogude Liiduga.

Käesoleva töö kirjutamisel on leidnud kasutamist algallikad, mida võib grupeerida järgmistesse põhirühmadesse:

---

[25] B. Nedzvetski, Kommunistliku lasteliikumise tekkimine ja areng Eestis, kandidaadidissertatsiooni käsikiri, Tartu 1965.

[26] H. Saarniit, Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924), Tallinn 1958.

[27] O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit, Töörahva riigi eest. Eesti ametiühingute võitlusest aastatel 1918—1940, Tallinn 1967.

[28] D. Rudnev, Johannes Lauristin, Tallinn 1962.

1) marksismi-leninismi klassikute, eeskätt V. I. Lenini teosed;

2) Kominterni, Eestimaa Kommunistliku Partei, Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu ja legaalsete revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide dokumendid ning mitmesugused teised arhiividokumendid;

3) ajakirjanduse väljaanded;

4) töölisajakirjanduse väljaandmisest osavõtnute kirjalikud ja suusõnalised mälestused;

5) kodanlikus Eestis kehtinud trüki- ja kriminaalseadused, võimuorganite vastavad määrused, instruktsioonid ning korraldused;

6) mitmesugused vaadeldava perioodi teatmeteosed ja maakaardid.

Marksismi-leninismi klassikute teostes leiduvad vastavad seisukohad on käesoleva töö metodoloogiliseks aluseks. Olulisemate tööde hulka, millest autor seejuures on juhindunud, kuuluvad kõigepealt V. I. Lenini artiklid «Partei organisatsioon ja parteiline kirjandus», «Pool aastat kestnud töö tulemused», «Töölised ja «Pravda»», «Töölisajakirjanduse päeva tulemustest», «Töölisklass ja töölisajakirjandus», samuti «Teesid Kommunistliku Internatsionaali teise kongressi põhiülesannetest» jt.

Kirjutamisel on kasutatud rohkesti Kommunistliku Internatsionaali, Eestimaa Kommunistliku Partei, Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu ja legaalsete revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide dokumente. Olgu märgitud, et Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiivi (EKPA) suuremate fondide läbitöötamisel läks autoril korda avastada mitmeid uusi, seni teaduslikus töös kasutamata ning varem üldse avaldamata materjale ja dokumente, mis käsitlevad legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse parteilise juhtimise küsimusi aastail 1920—1924. Eriti väärtuslikud olid fondis nr. 24 (Eestimaa Kommunistliku Partei Venemaa büroo) ja fondis nr. 25 (Kominterni Eesti sektsioon) säilinud EKP Keskkomitee pleenumite ja tema Poliitbüroo istungite lühendatud protokollid, mida uurijad on seni vähe kasutanud, revolutsioonilise ajakirjanduse seisukohalt aga peaaegu üldse mitte.

Nendest dokumentidest nähtub, et EKP Keskkomitee ja tema Poliitbüroo arutasid sel perioodil peaaegu igal koosolekul legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse probleeme ja ülesandeid. Mainitud protokollide analüüs aitas selgu-

sele jõuda paljudes vaadeldava ajajärgu töölisajakirjanduse küsimustes. Palju huvitavaid revolutsioonilist ajakirjandust käsitlevaid materjale leidub mainitud fondides ja fondis nr. 6495 (Kominterni Eesti sektsioon) säilitatavates Eestimaa Kommunistliku Partei aruannetes Kommunistliku Internatsionaali kongressidele ja Täitevkomiteele ning arhiivi mitmetes fondides leiduvas EKP juhtivate töötajate kirjavahetuses.

Peale Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiivi on käesoleva raamatu kirjutamisel kasutatud rohkesti Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riikliku Keskarhiivi (ENSV ORKA) materjale. Sealt õnnestus pärast kriitilist analüüsi esmakordselt välja tuua paljusid antud teema seisukohalt olulisi kodanliku Siseministeeriumi Politsei Talituse (f. 1), Siseministeeriumi (f. 14), Kõrgema Sõjakohtu (f. 927), Poliitilise Politsei Komissari (f. 949) ning teiste kodanlike võimuorganite ja ametiasutuste dokumente. Need annavad üksikasjaliku pildi sellest, missuguseid repressioone valitsevad ringkonnad võtsid ette revolutsioonilise töölisajakirjanduse ning selle tegelaste ja poolehoidjate vastu.

Kahjuks ei sisalda nimetatud fondid revolutsioonilise ajakirjanduse toimetamisel kasutatud algmaterjale (autorite originaalkäsikirju, toimetuse kirjavahetust kirjasaatjate ning lugejatega jne.).

Tähtsateks allikateks teema uurimisel olid EKP Keskkomitee ja Tallinna Linnakomitee häälekandja «Kommunist» ning EKP teised illegaalsed väljaanded, milles käsitleti üksikuid legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse probleeme ja öeldi välja see, millest viimane pidi vaikima. Ajakirjandus ise peegeldab oma ajalugu vahetult ja objektiivselt, seepärast on kirjutamisel kasutatud rohkesti töölisajakirjanduse väljaandeid alates «Saarlaste Matsist» (1920), eriti aga ajakirjast «Rõhutute Hääl» (1920—1921) kuni ajaleheni «Sõnum» (oktoober 1924). Nendes avaldatud poliitilised ja majanduslikud ülevaated, artiklid, informatsioonid ning teised materjalid võimaldavad jälgida töölisajakirjanduses tehtud agitatsiooni- ja propagandatöö temaatikat, toimetuse tööd, ajakirjanduse kaastööliste ja kirjasaatjate praktiliste kogemuste ja oskuste ning nende ideelis-teoreetiliste ja poliitiliste teadmiste kasvu, ajakirjanduse organiseerivat osa jms. Teisest küljest sisaldavad töölisajakirjad ja -ajalehed ka andmeid konfiskeerimiste,

sulgemiste, vastutavate toimetajate kohtu alla andmise ja muude repressioonide kohta, mida valitsus revolutsioonilise ajakirjanduse vastu tarvitusele võttis.

Väärtuslikke andmeid annavad need ajalehed ja ajakirjad sellest, kuidas töörahvas avaldas poolehoidu oma ajakirjandusele (koosolekute otsused, milles töölisajakirjanduse väljaanded kuulutati oma häälekandjaks, protestiresolutsioonid töölisajakirjanduse tagakiusamise puhul, aruanded selle ajakirjanduse toetamiseks laekunud summade kohta jne.). Suurt tähtsust omavad ka toimetuste vastused kaastöölistele ja kirjasaatjatele töölisajakirjanduse veergudel. Autorile olid need olulised allikad, mis koos teiste materjalide ja kaasaegsete mälestustega aitasid valgustada töölisajakirjanduse toimetuste tähelepanelikku suhtumist kaastöölistesse ja kirjasaatjatesse. Andmeid on saadud veel tol ajal Kominterni Eesti sektsiooni väljaandel Leningradis ilmunud ajakirjast «Klassivõitlus».

Teema uurimisel on kasutatud ka kodanliku Eesti Riigikogu protokolle, kodanlikke ja parempoolsete sotsiaaldemokraatide ajalehti ning ajakirju jms. Kõigis neis väljaannetes kaitstakse eeskätt kodanluse klassihuve ja parempoolsete sotsiaaldemokraatide oportunistlikke seisukohti ning püütakse esitada valeandmeid töölisliikumise kohta. Seepärast on sealt saadud andmeid kontrollitud kriitilise võrdluse teel. Eestimaa tolle aja administratiivse jaotuse teatmeteoseid ja maakaarte on kasutatud avaldatud sõnumite geograafia ning ajakirjanduse levitajate võrgu väljaselgitamisel ja täpsustamisel.

Autorile tulid igati kasuks kahekümnendate aastate algul Eestimaa Kommunistliku Partei liikmetena töölisliikumisest aktiivselt osavõtnute mälestused. Osa nendest mälestustest oli juba varem kirja pandud ja asub EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi raamatukogu käsikirjade fondis. Teine osa, vestlused seltsimeeste H. Alliku, A. Resevi, J. Saadi, A. Leevald-Steini ja K. Umblejaga, stenografeeriti käesoleva töö käigus. Kolmanda osa kohta on tehtud märkmeid vestlustest paljude vanade kommunistidega, kelle hulgas on ka revolutsioonilise töölisajakirjanduse veterane. Nii osutasid autorile töölisajakirjanduse parteilise juhtimise vormide ja meetodite ning toimetuse ja talituse töökorralduse õigel mõistmisel ja täpsustamisel, kaastööde autorite ja kirjasaatjate kindlakstegemisel, varjunimede dešifreerimisel jne. olulist abi

vanad kommunistid H. Allik, A. Leevald-Stein, R. Majak, V. Rea, A. Resev, J. Saat, A. Vaarman jt. Autor on neile kõigile selle eest siiralt tänulik.

Autor tänab ka ajaloolasi J. Anti, J. Jakobsoni, J. Kalitsat, A. Liebmanit, A. Panksejevit, L. Randmetsa jt., kes tutvusid käesoleva raamatu käsikirjaga selle valmimise käigus ning andsid asjalikku nõu.

Hoolimata mõningatest lünkadest allikates, osutus kasutatud materjal vaadeldava perioodi töölisajakirjanduse olemuse ja tema parteilise juhtimise analüüsimisel küllaldaseks. Käesolev raamat ei taotle sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastate töölisajakirjanduse ja selles kajastunud kõikide probleemide ammendavat käsitlemist. Autor loodab, et selle raamatu avaldamisega aitab ta kaasa Eesti revolutsioonilise töölisajakirjanduse ajaloo uurimisele.

I. TÖÖRAHVA HÄÄLEKANDJAD JA NENDE ILMUMISTINGIMUSED

1. NELJA AASTA JOOKSUL 34 VÄLJAANNET

Kodanlik Eesti oli oma tekkimisest alates nii majanduslikult kui ka poliitiliselt sõltuv imperialistlikest suurriikidest. Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon, kes pidi jääma põranda alla, jätkas võitlust kodanluse võimu kukutamise ja proletariaadi diktatuuri taaskehtestamise nimel. Oma ideede levitamiseks, töörahva igapäevase poliitilise ja majandusliku võitluse juhtimiseks vajas ta tingimata legaalset revolutsioonilist ajakirjandust.

1920. aasta juunis võttis kodanlik Asutav Kogu vastu Põhiseaduse, millega kodanlik-natsionalistlik diktatuur sai n. ö. oma seadusandliku kinnituse.[1] Põhiseaduses deklareeriti isikupuutumatust, kõigi kodanike üheõiguslikkust seaduse ees ning ühingute, koosolekute, sõna-, trüki- ja teisi demokraatlikke vabadusi. Klassijõudude vahekord ei võimaldanud kodanlusel vahetult pärast Oktoobrirevolutsiooni ja kodusõja lõppu teistsuguse põhiseaduse vastuvõtmist. Kuid töörahva suhtes ei viidud lubatud õigusi ja vabadusi kunagi ellu. Hoolimata Põhiseaduses deklareeritud poliitilistest õigustest, pidas kaitsepolitsei koos teiste politsei- ja kohtuorganite ning sõjaväe vastuluurega alalist jahti kommunistidele, töölisorganisatsioonidele, töölisajakirjandusele ja töölisliikumise tegelastele. Seejuures toetuti Tallinnas, raudteede piirkonnas ja mitmel pool mujal alatiselt kehtinud sõjaseadusele.

Töölisklass alustas illegaalse kommunistliku parteiorganisatsiooni juhtimisel visa võitlust oma õiguste eest, seal-

[1] H. Saarniit, Kommunistliku fraktsiooni tegevusest Eesti Riigikogus sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924), Tallinn 1961, lk. 5.

hulgas ka õiguse eest oma legaalset ajakirjandust välja anda.

Kuni 1923. aastani kehtisid kodanlikus Eestis «Trükiasjade ajutised määrused», mis Siseministeerium oli kinnitanud 18. novembril 1918. Nendes määrustes teatati, et igasugune kirjastamine ja trükistega kauplemine Eestis on vaba. Igaüht, kes soovis Tallinnas, Tartus või Narvas ajalehte või ajakirja välja anda, kohustati sellest kirjalikult teatama siseministrile, mujal aga maakonnavalitsuse esimehele. Seejuures pidi kindlasti olema märgitud: a) koht, kus ajaleht ehk ajakiri ilmub; b) väljaande nimetus, ilmumissagedus ja tellimise hind; c) ajalehe või ajakirja väljaandja ja vastutava toimetaja ees- ja perekonnanimi ning elukoht ja vanus; d) trükikoda.

Vastavalt määrustele anti teadaande vastuvõtmise kohta kviitung. Trükikojad võisid üksnes kviitungi ettenäitamisel võtta vastu tellimisi ajalehtede ja ajakirjade trükkimiseks. Väljaande igas numbris tuli kindlasti märkida vastutava toimetaja ja väljaandja nimi ning toimetuse ja trükikoja aadress.[2]

«Saarlaste Matsi» jõuproov

Partei Saaremaa organisaator A. Valtin, kes tegi nii illegaalset kui ka legaalset tööd, teatas kohe pärast Tartu rahu sõlmimist 18. veebruaril 1920 Siseministeeriumi trükiasjade osakonnale, et tema väljaandel ja toimetamisel hakkab Kuressaares 2 korda kuus ilmuma 16-leheküljeline nalja- ja pilkeajakiri «Saarlaste Mats». 28. veebruaril kirjutati talle välja kviitung, milles märgiti, et Siseministeeriumi trükiasjade osakond on teadaande ajakirja väljaandmise kohta vastu võtnud.[3]

Teated «Saarlaste Matsi» peatsest ilmumisest viisid Saaremaa maakonnavalitsuse ärevusse, selle esimees andis 12. märtsil politsei Kuressaare jaoskonna ülemale korralduse kiiresti välja uurida, kas ajakirja on trükkima hakatud. Politseiülem kandis juba samal päeval ette, et «Saarlaste Matsi» «veel ei trükita».[4] Kuid maakonnavalit-

[2] «Riigi Teataja», 1918, nr. 1, lk. 6.
[3] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 221, l. 91 ja 93.
[4] ENSV ORKA, f. 2013, nim. 2, s.-ü. 49, l. 28 ja 29.

suse esimees tahtis, et seda üldse ei trükitaks ja saatis järgmisel päeval, 13. märtsil kindralstaabi teadetekogumise osakonna Kuressaare punkti ülemale «väga salajase» teate, milles öeldi, et Kuressaare tuntud bolševik A. Valtin on juba ajakirja trükkimise üle läbirääkimisi pidanud ning kohalikes ajalehtedes ja ametiühingute koosolekul töölisi üles kutsunud ajakirja igati toetama, «toonitades, et praegu Eestis ükski leht tööliste huvisid ei kaitse, kuna «Saarlaste Mats» tööliste kasudele vastavas vaimus ilmuks». Peale selle teatanud Valtin, et ka ametiühingud ja kõik töölised «Saarlaste Matsi» toimetuse ruumides ülualust võivat leida. Edasi kaevati ettekandes pikalt ja laialt, et A. Valtin on bolševistlike ideede propageerija ja 1918. aastal Tallinnas asutatud Saarlaste Maatameeste Seltsi üks aktiivsem tegelane olnud. Saaremaa ülestõusu ajal võetud ta kinni, kuid vabastatud hiljem konkreetsete süütõendite puudumise tõttu. Valtin olnud V. Kingissepa juhtimisel ilmuva «Töö Hääle» kaastööline ja tellimiste vastuvõtja Kuressaares ning käinud Eestimaa ametiühingute I kongressil. Lõpuks tehti salakaebuses järeldus: «Valtini senine tegevus ja ta enamline ilmavaade laseb tahtmatalt oletada, et siin ettevõttega on tegemist, kelle siht muud ei ole, kui Eesti riigi sisemist korda ja julgeolekut kõigutada.»[5]

Kuid see kaebus ei andnud kodanlikele võimudele alust keelata ajakirja väljaandmist, sest A. Valtin ei olnud sel ajal kohtu all, kohus polnud teda karistanud ega temalt õigusi ära võtnud. «Saarlaste Matsi» esimene number ilmus 24. märtsil 1920. Seal teatati, et ajakirja järgmine number ilmub 24. aprillil. Tegelikult ilmus see alles 8. mail ja jäi ka viimaseks.

Ajakiri sattus algusest peale materiaalsetesse raskustesse. Juba esimeses numbris, mille hind oli 2 marka, teatati, et järgmine number maksab 2 marka 50 penni. Selgituseks öeldi, et ajakirja väljaandmine on seotud suurte raskustega ja elukallidus tõuseb iga päevaga. Oli tegemist, et kuidagi trükipaberitki muretseda. Võimekaid kaastöölisi ja häid materjale oli vähe. Ajakirja sisu jäi kesiseks. Seda mõistis toimetaja isegi. Ta kirjutas artiklis «Lugejatele»: ««Saarlaste Matsi» tegija, eluaegne tööandjate ori püüab kõik teha, et «Saarlaste Mats» tulevikus

[5] ENSV ORKA, f. 2013, nim. 2, s.-ü. 49, l. 30.

aja ja rahva nõuete kõrgusel seisaks.»[6] Kuid üksikutele kohalikele kommunistidele ja kogemusteta abilistele käis üle jõu kõigist raskustest jagu saada ning anda välja sisukat nalja- ja pilkeajakirja.

Takistustega sülitsi

Partei mõistis, et Eesti töörahvas vajas sel perioodil eeskätt ülemaalist asjalikku revolutsioonilist töölisajakirjandust. V. I. Lenin märkis 1920. aasta juulis Kommunistliku Internatsionaali teise kongressi põhiülesannete teesides, et võitluses kodanluse vastu «... peavad kommunistlikud parteid looma uut tüüpi perioodilise ajakirjanduse massiliseks levitamiseks tööliste seas: esiteks, legaalsed väljaanded, mis õpiksid, nimetamata endid kommunistlikeks ja rääkimata oma parteilisest kuuluvusest, kasutama vähimatki legaalsust...»[7] Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon ühendas oskuslikult illegaalse töö legaalsega, jätkas selgitustööd illegaalse ajakirjanduse kaudu* ja kasutas ära kõik võimalused legaalse ajakirjanduse väljaandmiseks. Kõigepealt taotleti niisugust luba Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule. Summad ajakirja väljaandmiseks saadi ametiühingute korraldatud ürituste ja korjanduste abil juba 1920. aasta maikuus. Kesknõukogu peakoosolek kinnitas 20. mail juhatuse otsuse võtta häälekandja nimeks «Rõhutute Hääl».

Kuid Jaan Tõnissoni «rahvaerakonna» valitsuse siseminister ei andnud sellele ilmumisluba. Kodanlus kartis anda töörahvale lubatud trükivabadust, sest 1920. a. novembris olid tulemas I Riigikogu valimised. EKP ei läinud taktikalistel kaalutlustel valimistele oma nimekirjaga, vaid tema poolt juhitava Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjaga. «Pärast seda,» kirjutasid V. Kingissepp, O. Rästas ja R. Vakmann EKP Keskkomitee aruandes Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomiteele, «kui selgus, et EKP oma nimekirja välja ei pannud, läks režiim mõnevõrra pehmemaks, sest sotsiaaldemo-

[6] «Saarlaste Mats», 1920, nr. 2, lk. 15.
[7] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 169.
* 1918. aastast ilmus Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni illegaalne häälekandja «Kommunist» ja sageli ka selle lendlehed.

kraadid, kelle häältest olenes igasuguse valitsuse saatus asutavas kogus, kukutasid siis Jaan Tõnissoni kabineti ja andsid võimu eesti tööerakonna kätte. See valitsus lubas ametiühingute kesknõukogul välja anda kord nädalas oma häälekandjat.»[8]

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esimees J. Vanja teatas 25. septembril Siseministeeriumile, et lähemal ajal hakkab üks kord nädalas ilmuma Kesknõukogu häälekandja «Rõhutute Hääl», mille formaat on niisamasugune kui oli ametiühingute ajakirjal «Töö Hääl». Ajakirja vastutavaks toimetajaks oli teadaandes märgitud tööline J. Liivas, kes oli Kommunistliku Partei liige juba 1917. aastast. 28. septembril andis Siseministeeriumi trükiasjade osakond välja vastava kviitungi[9] ja 11. novembril 1920 ilmuski «Rõhutute Hääle» esimene number. Seega oli pandud juba kindlam alus legaalsele revolutsioonilisele töölisajakirjandusele kodanlikus Eestis pärast Tartu rahu. Legaalse töölisajakirja väljaandmine võimaldas tugevdada valimiseelset agitatsiooni. Kuid just seda kodanlus kartiski. Seepärast tehti takistusi «Rõhutute Hääle» trükkimisele. Ajakiri sai ilmuda üksnes seetõttu, et trükitöölised ladusid seda öösel ja pühapäeviti.[10]

Vastavalt EKP Keskkomitee juhtnööridele hakkas «Rõhutute Hääl» 1921. aasta algusest, s. t. kaheksandast numbrist alates ilmuma kaks korda nädalas. Tööliste elu ja töölisorganisatsioonide tegevuse tõepärane ja oskuslik valgustamine ning kodanluse ja sotsiaaldemokraatide silmakirjalikkuse paljastamine ajakirjas aitasid kaasa revolutsioonilise liikumise laienemisele Eesti töörahva hulgas. J. Anvelt märkis aastaid hiljem, et see oli «parem töörahva nädalakiri, mis Eestis ilmunud».[11]

Ajakirja populaarsust näitas tema tiraaž — 10 000 eksemplari, mis oli enneolematu selle aja kohta. Ajakirjal oli kõigi töötajate hulgas suur poolehoid. Viljandi maakonna töölisühingute liidu erakorraline koosolek tunnistas «Rõhutute Hääle» oma maakonna töölisühingute liidu

---

[8] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 80, l. 29—30; Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn 1960, lk. 190.

[9] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 221, l. 169 ja 170.

[10] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 3, lk. 54.

[11] «Klassivõitlus», 1925, nr. 59/60, lk. 4.

häälekandjaks ja kutsus üles teda igati toetama. Analoogilisi resolutsioone võeti vastu mujalgi.

Kuid ajakiri sai ilmuda üksnes kolm kuud. Kodanlus kasutas oma võimu, et sulgeda tööliste suu Tallinna linnavolikogu valimiste eel. 12. veebruaril 1921 tulid politseinikud «Rõhutute Hääle» talitusse ja teatasid, et ajakiri on kohtuvõimude käsul suletud. Kommunistlik Partei kutsus töölisi üles vastama sellele otsusele protestistreigiga. «Tallinna töölised peavad oma häälekandja kaitseks välja astuma, sest sellest oleneb terve Eesti tööliste liikumise saatus,» kirjutati sel puhul ettevõtetes levitatud lendlehes. «Vastake töölised sellele vägivallale üleüldise streigiga..., sest et tööliste vabadus hädaohus on. Elagu 24 tunnine protestistreik... Kõik töölised streigile! Ühenduses seisab jõud!»[12] 14. veebruaril vastasidki Tallinnas Lutheri, Balti Puuvillavabriku ja «Fr. Krulli» töölised üleskutsele protestistreigiga «Rõhutute Hääle» sulgemise vastu.[13] Ka teistes linnades peeti sel puhul tööliste protestimiitinguid. «Rõhutute Hääl» jäeti sellest hoolimata keelu alla, siseminister ei tühistanud ajakirja sulgemise otsust.

Kuid revolutsiooniline töörahvas vajas oma trükisõna. 15. veebruaril 1921 teatas Riigikogu kommunistliku töölisrühma liige J. Santa Siseministeeriumile, et tal on kavas hakata välja andma kaks korda nädalas ilmuvat ajakirja «Kurnatute Hääl», mille kausta maht on üks trükipoogen. Väljaande toimetajaks oli määratud J. Allikso. Ajakiri pidi ilmuma Riigikogu kommunistliku tööliste rühma häälekandjana.[14] Siseministeeriumi trükiasjade osakond venitas aga ajakirja registreerimisega. Sellega loodeti ametiühingutele anda löök valimiskampaanias, kuid see arvestus osutus lühinägelikuks. Seda oli selgesti näha Tallinna linnavolikogu valimistel 26. ja 27. veebruaril, kus Kesknõukogu nimekiri sai kõige rohkem hääli. Alles pärast valimisi 28. veebruaril vormistati ajakirja registreerimiskviitung.[15]

---

[12] ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 43; Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1921. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini, Tallinn 1962, lk. 50—51.

[13] «Tallinna Teataja» nr. 37, 15. veebruaril 1921.

[14] EKPA, f. 26, nim. 6, s.-ü. 3, l. 26; ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 228, l. 84.

[15] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 86, l. 5. Samal ajal aga võeti ära ajakirja trükkimise võimalused.

17. veebruaril 1921 teatas Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu juhatuse esimees A. Sommerling Siseministeeriumile, et tema toimetamisel hakkab kaks korda kuus ilmuma ühingu häälekandja — 16-leheküljeline šapirograafil trükitud ajakiri «Noorte Internatsionaal». Siseministeeriumi trükiasjade osakond vastas 22. veebruaril, et häälekandja väljaandmiseks võib saada luba ainult siis, kui ajakirja hakatakse trükkima kusagil trükikojas. «Rõhutute Häält» trükiti Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükikojas Pikk t. 2, seal pidi trükitama ka «Kurnatute Häält», sama trükikojaga saadi kokkuleppele ka noorteajakirja trükkimise suhtes. A. Sommerling teatas sellest 3. märtsil trükiasjade osakonnale ja märkis täiendavalt, et ajakirja nimetuseks jääb «Internatsionaal» ja see hakkab ilmuma kord nädalas. Trükiasjade osakond registreeris 4. märtsil ajakirja ja andis välja kviitungi.[16] Kuid trükikoda keeldus trükkimast nii «Kurnatute Häält» kui ka «Internatsionaali», tuues ettekäändeks töörohkuse. Ka teiste trükikodade omanikud ütlesid revolutsiooniliste töölisajakirjade trükkimisest ära.[17]

Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu juhatuse sekretär R. Mirring pöördus kirjaga ühingu Tartu, Pärnu ja Viljandi osakonna poole ja palus kuulata, kas mõni sealsetest trükikodade omanikest on nõus trükkima ajakirja «Internatsionaal», sest Tallinnas on politsei trükikodades «allkirja võtnud, et nad kommunistidele trükkima ei saa». Viljandi osakonna esimees J. Reesen ja kirjatoimetaja J. Teng vastasid 12. märtsil, et Viljandi trükikojaomanik Hunt on nõus ühingu häälekandjat trükkima.[18] Kuid kumbagi legaalset revolutsioonilist ajakirja ei õnnestunud välja anda, sest kodanlus hakkas kasvavat töölisliikumist lämmatama repressioonidega.

V. I. Lenin õpetas, et «masse kaasakiskuva revolutsioonilise võitluseta kommunistliku ajakirjanduse vabaduse eest ei ole võimalik proletariaadi diktatuuri ettevalmistamine».[19] Seda mõistis ka Eestimaa Kommunistlik Partei, kes hakkas igati hoogustama võitlust sõna- ja trükivabaduse eest. Aktivistid, kes pidid esinema kohtadel, said Riigikogu kommunistliku töölisrühma kirjutusmasinal

[16] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 228, l. 86, 87, 88 ja 91.
[17] EKPA, f. 26, nim. 6, s.-ü. 3, l. 53.
[18] ENSV ORKA, f. 957, nim. 1, s.-ü. 92, l. 75—77; s.-ü. 321, l. 363.
[19] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 169.

trükitud abimaterjali, milles anti ülevaade tööliste sõna- ja trükivabaduse olukorrast Eestis. Ühe niisuguse abimaterjali sai politsei kätte läbiotsimisel Narva Vabrikute ja Tehaste Töölisvanemate Nõukogu ruumis oleva laua lukustatud sahtlist ja seda kvalifitseeriti kui «proklamatsioonilist lendlehte, mis eneses valitsuse vastu ülesässitavaid mõtteid sisaldab . . .»[20]

Selles kõnekonspektis selgitati, et pole riigikorda peale nõukogude riigi, kus töörahval oleks kindlustatud sõna- ja trükivabadus. Kõnekonspektis tehti ettepanek kutsuda töörahvast kõikjal koosolekuid pidama, protesteerima kodanluse vägivalla vastu, millega ta püüab töölisühisusi kägistada. Edasi toonitati: «Laske kuulda igal pool rõhutute häält, siis hakkab ka trükitult teie leht ilmuma.»[21] Lõpuks toodi ära resolutsiooni projekt, mida soovitati panna hääletusele iga valla (või linna) tööliste koosolekul pärast tööliste sõna- ja trükivabaduse kohta peetud kõnet.

EKP Keskkomitee ei piirdunud üksnes selle kampaaniaga. Hinnanud tekkinud olukorda ning nähes, et Ametiühingute Kesknõukogu häälekandjat ei lähe korda trükkida kodanlastest omanike trükikodades, arutas ta oma koosolekul võimalust asutada aktsiaseltsi trükikoda, milles Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu oleks ametlikult osanik.[22] Kuid niisugune ühe ladumismasinaga ettevõte pidi trükitööliste hinnangu järgi umbes 3 500 000 marka maksma minema. See oli töölisorganisatsioonidele üle jõu käiv. Pealegi tugevdas kodanlus 1921. aasta kevadel veelgi survet ja alustas üldist pealetungi. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu kui «kommunistlike organisatsioonide» tegevus keelati. Areteeriti Riigikogu kommunistliku fraktsiooni liikmeid ja ligi 250 aktiivsemat töölist. Kuid Eestimaa Kommunistlik Partei ei katkestanud ka selles raskes olukorras selgitus- ja organiseerimistööd. «Kommunisti» viimane number oli ilmunud 1. septembril 1920. 9. septembril sattus politsei juhuslikult illegaalsele trükikojale Sakus ja rüüstas selle. Partei häälekandja puudumist korvas vahepeal üldpoliitilise töö osas «Rõhutute Hääl». Partei organisatsioonisisese töö probleeme ei saanud seal muidugi

[20] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 312, l. 35.
[21] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 39, l. 31 ja 32.
[22] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 41.

käsitleda. Nüüd suunas partei Keskkomitee kõik jõud ja ressursid «Kommunisti» väljaandmisele enne esimest maid.[23]

15. aprillil 1921 ilmuski «Kommunist». Seal avaldatud artiklis «Sisepoliitika eraalgatuse alusel» paljastati Pätsi valitsuse silmakirjalikkust ja telgitaguseid mahhinatsioone tööliste demokraatlike vabaduste, sealhulgas ka sõna- ja trükivabaduse blokeerimisel. 23. juunil 1921 avaldas «Kommunist» EKP Keskkomitee illegaalse trükikoja trükitööliste lahtise kirja oma ametikaaslastele Tallinnas. Seal küsiti viimastelt, mis nad on teinud, et paljastada oma peremehi, kes töörohkuse ettekäändel ei võta trükki «Kurnatute Häält» ega mitte ühtki rida Riigikogu kommunistlikult töölisrühmalt ja Ametiühingute Kesknõukogult, kuhu kuulub ka trükitööliste ametiühing. Ühtlasi soovitati teha katset «peremehi sundida tööliste lehti ja üleskutseid trükki võtma». Tõenäoliselt trükitöölised niisuguseid katseid siiski ei teinud ja seepärast tuli legaalses töölisajakirjanduses tekkinud lünk katta partei illegaalse häälekandja sagedasema ilmumisega. 15. aprillist kuni 10. detsembrini 1921 anti välja 27 «Kommunisti» numbrit, s. t. kõige sagedamini vaatluse all oleval perioodil. Üldse püüdis Keskkomitee ka edaspidi reguleerida partei häälekandja ilmumissagedust vastavalt legaalse töölisajakirjanduse ilmumisvõimalustele.

Partei häälekandja ja kommunistide selgitustöö ning kodanluse terror andsid tõuke, mis viis tööliste majandusliku võitluse ülekasvamisele poliitiliseks võitluseks. Kodanlikud võimuorganid olid sunnitud tegema järeleandmisi ja Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu sai juunikuus uuesti loa tegutsemiseks.

EKP Keskkomiteele oli juba märtsikuu lõpul selge, et tal ei avane niipea võimalust legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse väljaandmiseks Riigikogu kommunistliku fraktsiooni ega ka Ametiühingute Kesknõukogu nimel. Seepärast astuti kohe läbirääkimistesse Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei (EISTP) Keskkomitee liikmete A. Hanseni ja J. Piiskariga ühise töörahva ajalehe asutamiseks. «Ilma selleta oleme kui umbkotis ja meie revolutsiooniline parlamentarism on peaaegu fikt-

[23] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 40; O. Rästas, Põrandaalused, Tallinn 1961, lk. 117.

sioon,» kirjutas O. Rästas. Nii tähtsaks pidas EKP Keskkomitee legaalse töölisajakirjanduse olemasolu. J. Anvelt, kes oli siis Petrogradis, kiitis võitluskaaslaste mõtte heaks.[24]

EKP Keskkomitee otsustas muuseas, et ta ei tee EISTP-ga mitte mingisugust salalepingut, vaid püüab organisatsiooniliste ja agitatsiooniliste meetoditega tugevdada selle partei revolutsioonilist tiiba, et seal kujuneks kindel kommunistlik grupp. Seni aga sõlmib EKP Keskkomitee EISTP Keskkomiteega kokkuleppeid üksikute konkreetsete ühisaktsioonide ja ettevõtmiste kohta.[25] Üheks niisuguseks ühisaktsiooniks oli 2 korda nädalas ilmuva «Tööliste Lehe» väljaandmine. «Tööliste Leht» ilmus Tartus 11. juunist kuni 20. augustini 1921. EKP toetas seda iseseisvate sotsialistide väljaannet rahaliselt, aga kommunistid ei võtnud osa toimetuse tööst ega teinud ajalehele ka kaastööd, sest EISTP Keskkomitee saatis «Tööliste Lehe» tegelikuks toimetajaks selle partei ühe oportunistlikumaid tegelasi K. Freibergi.[26] «Tööliste Leht» avaldas küll kodanlust paljastavat materjali, kuid seda ajalehte ei saa siiski revolutsioonilise töölisajakirjanduse hulka lugeda, kuna K. Freiberg avaldas seal Kominterni, EKP ja Eesti töölisliikumise kohta mitmesuguseid väljamõeldisi ja laimu. 2. juulil 1921 ilmus «Tööliste Lehes» tema artikkel «Kas proletaarline revolutsioon on ajalooline paratamatus või põrandaaluse «Kommunisti» lendlehe tagajärg?» jt. Eriti häbematuks muutus K. Freibergi kirjutiste toon EKP vastu siis, kui viimane loobus ajalehe edasisest materiaalsest toetamisest. EKP II kongress tunnistas Keskkomitee taktika EISTP suhtes õigeks, sest see aitas kaasa nimetatud partei oportunistlike tegelaste enesepaljastusele.[27]

Massilise selgitustöö tugevdamiseks oli vaja oma legaalset väljaannet. Pärast EKP II kongressi, mis peeti 1921. aasta oktoobrikuu alguses, otsustati hakata välja andma 2—4 korda kuus ilmuvat ametiühingute ajakirja «Töö» ja hiljem, siis kui finantsolukord paraneb, poliitilist ajalehte

---

[24] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 39; f. 6495, nim. 1, s.-ü. 78, l. 5.

[25] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 46.

[26] EKPA, f. 140, nim. 1, s.-ü. 22, l. 6; Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn 1962, lk. 243.

[27] Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress, lk. 249 ja 250.

«Tallinna Tööline». 17. oktoobril tuli kokku EKP Keskkomitee Poliitbüroo, kes otsustas, et ametiühingute ajakirja hakatakse välja andma novembrikuust alates. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule otsustati teha ettepanek, et ametiühingud ajakirja oma häälekandjaks kuulutaksid ja selle heaks «kihutustööd» teeksid. Legaalse revolutsioonilise ajakirja illegaalseks toimetajaks määrati V. Kingissepp.[28]

Partei määras «Töö» väljaandjaks trükitöölise J. Linzmanni ja vastutavaks toimetajaks sadamatöölise H. Hürdeni, kes teatasid 17. oktoobril Siseministeeriumi trükiasjade osakonnale, et «Tallinnas hakkab ilmuma 1 kuni 4 korda kuus majanduspoliitiline ajakiri «Töö». See oli läbimõeldud samm, sest Ametiühingute Kesknõukogul oli riskantne ajakirja väljaandmise luba taotleda, Siseministeerium oleks võinud mingisugusel ettekäändel selle andmisest keelduda. Nüüd oli asjale antud eraalgatuslik iseloom, seepärast saadi kergemini kaubale trükikojaga ja ajakiri registreeriti takistusteta juba 20. oktoobril. Kuid samal ajal ruttas Siseministeerium politsei ja nuhkide kaudu kindlaks tegema ajakirja asutajate meelsust.[29] Ajakirja «Töö» esimene number ilmus 5. novembril. Selles avaldati artikkel «Meie eeskava», kus öeldi: «Meie ajakiri tahab klassivõitluse alusel seisvate punaste, niihästi linna-, kui maatööliste ametiühisuste häälekandja olla.» Pärast esimese numbri ilmumist tunnistas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu «Töö» oma häälekandjaks. Hiljem tegi seda suurem osa ametiühinguid, sest ajakirja programm ja sisu vastasid töötajate nõudmistele. Selles käsitleti aktuaalseid probleeme, nagu 8-tunnise tööpäeva kaitsmine ja maksmapanemine seal, kus seda veel ei olnud, palga suurendamine, töötajate riiklik kindlustamine tööpuuduse vastu, haiguse ja tööõnnetuse puhuks, ülemaalise ametiühingute kesknõukogu loomine ning linna- ja maatööliste organisatsiooniliste ja taktikaliste küsimuste lahendamine. Tegelikult olid need osalised nõudmised, mille ülesseadmise EKP II kongress oli tunnistanud vajalikuks kui proletariaadi pakilisemad elunõuded.

Kohe pärast ajakirja teise numbri ilmumist hakkasid Siseministeeriumi trükiasjade osakond ja kaitsepolitsei

[28] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 55 ja 58.

[29] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 228, l. 56, 61, 65, 67; s.-ü. 1242, l. 8 ja 9.

peavalitsus taotlema «Töö» toimetaja kohtulikule vastutusele võtmist materjalide «Kadugu trahviraamat» ja «Pärnumaa maakonna maatöölisteühingute konverentsi otsused» trükkimise eest, sest neis kirjutistes olevat «avaldatud lugupidamatust Riigikogu loonud rahva vastu» ja kutsutud üles «riigis maksva korra kukutamisele». Järelikult oli oodata jälle repressioone töölisajakirjanduse suhtes. Partei püüdis neid ennetada ja alates kolmandast numbrist määrati ajakirja uueks vastutavaks toimetajaks sadamatööline J. Suuster.[30] Pärast seda oli kohtupalati prokuröril aega küllalt uurida J. Hürdeni «süütegu» ja asi tuli alles 2. aprillil 1924 arutusele Tallinna-Haapsalu Rahukogu kriminaalosakonna avalikul koosolekul. Kohus oli sunnitud J. Hürdeni «kuriteo koosseisu puudusel» õigeks mõistma.[31]

Novembris ja detsembris 1921 ilmus «Töö» kolm korda kuus ning tegi muude aktuaalsete materjalide avaldamise kõrval palju ära legaalse revolutsioonilise töölisajalehe väljaandmise ettevalmistamisel. Hiljem ilmus «Töö» vastavalt vajadusele, s. t. siis, kui töölisperioodika teised väljaanded olid suletud.

Jälle oma ajaleht

Eestimaa Kommunistlikule Parteile ja niisamuti ka legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse edasisele tegevusele oli suur tähtsus Kommunistliku Internatsionaali III kongressil, mis peeti 1921. aasta suvel. Kongressil tehti kokkuvõtteid noorte kommunistlike parteide tegevusest, üldistati nende võitluskogemusi ja määrati kindlaks taktikaline joon. Kongress võttis päevakorda loosungi «Massidesse!» ja tegi kõikidele kodanlike riikide kommunistlikele parteidele ülesandeks võita enda poole töölisklassi enamus, sealhulgas ka töölised-sotsiaaldemokraadid. EKP II kongress võttis need Kommunistliku Internatsionaali III kongressi otsused EKP edaspidise töö aluseks. Partei Keskkomitee suunas kommuniste ellu viima kõigi töötajate ühisrinde taktikat. Ühisrinde mõtte ja olemuse selgitamiseks aga oli vaja avalikku propagandat

[30] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 225, l. 70; s.-ü. 228, l. 57; f. 1357, nim. 3, s.-ü. 261, l. 39.
[31] ENSV ORKA, f. 1357, nim. 3, s.-ü. 261, l. 21—26.

ja agitatsiooni. Sellele, nagu rõhutas J. Anvelt, pidid andma vajaliku kaalu Tallinna töölised oma ajalehega.[32]

10. novembril 1921 tunnistas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu vajalikuks, et lähemal ajal hakatakse välja andma tööliste poliitilist ajalehte, mis sammuks vankumatult Kommunistliku Internatsionaali teed.[33] 17. novembril aga võttis Kesknõukogu vastu üleskutse «Kõigile Eestimaa ametiühisustele, kõigile proletaarlastele». Selles teatati, et Kesknõukogu on otsustanud alustada agitatsioonitööd tööliste poliitilise ajalehe asutamiseks ning kutsuti iga töölisühingut ja -koosolekut võtma päevakorda ajakirjanduse küsimus.[34]

9. detsembril andis sadama transporditööline M. Palsa Siseministeeriumile teate, et peatselt hakkab Tallinnas tema väljaandel ja vastutaval toimetamisel kaks korda nädalas ilmuma ajaleht «Tallinna Tööline». 12. detsembril anti välja ajalehe ilmumisluba.[35] Pärast seda avaldasid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus ning Tallinna Rajooni Vabrikute ja Tehaste Töölisvanemate Nõukogu ajakirjas «Töö» ühise üleskutse «Kogu Eestimaa töörahvale», milles selgitati: «Et korraldada Eesti töölisklassi võitlust oma eluhuvide eest, kutsuda ühisesse tööväkke proletaarlasi, kes veel arusaamatuses uinuvad ehk koguni töölisterõhujaid toetavad, luua laiali pillatud tööliste-organisatsioonide ja üksikute proletaarlaste vahel side, organiseerida neid ja õhutada tegevusele, seks on meil tarvis oma häälekandjat. Ajaleht «Tallinna Tööline» peab selleks olema.»[36] Nii tunnistasid need organisatsioonid «Tallinna Töölise» juba enne selle ilmumist oma häälekandjaks ja andsid talle oma igakülgse toetuse.

EKP Keskkomitee koosolek 28. veebruaril 1921 otsustas, et ajalehe proovinumber ilmub 1922. aasta jaanuari keskpaiku.[37] Siis pidi «Tallinna Töölist» trükitama «Erk'i» trükikojas Liivalaia t. 48. Seal aga öeldi nähtavasti viimasel momendil kokkuleppest lahti, sest 20. jaanuaril teatas ajalehe vastutav toimetaja Siseministeeriumi trüki-

---

[32] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 102, l. 32.
[33] «Töö», 1921, nr. 2, lk. 27.
[34] «Töö», 1921, nr. 4, lk. 63.
[35] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 104, l. 104, 105 ja 111.
[36] «Töö», 1921, nr. 6, lk. 96.
[37] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 10.

asjade osakonnale, et «Tallinna Töölise» trükkimine on üle viidud «Päevalehe» (Eesti Kirjastus-Ühisuse — K. T.) trükikotta Pikk t. 2. Selsamal päeval andis trükiasjade osakond muudatuse kohta välja ka kviitungi.[38] Seega võis «Tallinna Töölise» proovinumber, milles teatati, et ajaleht on Eesti Töörahva Ühise Väerinna häälekandja, ilmuda kas laupäeval 21. jaanuaril või pühapäeval 22. jaanuaril, sest trükikoda tohtis ajalehte trükkida alles pärast kviitungi ettenäitamist. Järelikult ei pea paika varem trükis avaldatud seisukoht, sealhulgas ka käesoleva raamatu autori varasem seisukoht, et proovinumber ilmus 20. jaanuaril.[39] See arvamine põhines üksnes proovinumbris avaldatud kirjutiste ja kuulutuste analüüsil, kuid seejuures ei kasutatud teisi arhiivimaterjale.

J. Anvelt* teatas 26. jaanuaril 1922 ühes oma kirjas EKP Venemaa büroole, et «Tallinna Tööline» hakkab regulaarselt ilmuma alates 3. veebruarist. Ta märkis, et rahaga tuleb raskusi, aga nüüd on lehte tarvis ja selle peab käima panema. Nimelt algas veebruaris töölisühingute ümberkorraldamine. Peeti ka ühisrindesse kuuluva EISTP agitatsioonipäevad partei ridade suurendamiseks. «Ilma leheta ei tule sellest midagi välja,»[40] toonitas J. Anvelt. Kuid 2. veebruaril kirjutas J. Anvelt teises kirjas EKP Venemaa büroole, et trükikodade peremehed saboteerivad jälle tööliste ajalehe trükkimist.[41]

Olukord oli järgmine. «Päevalehe» trükikoda, kus olid paremad tingimused, näiteks masinaladu, kiskus konkurentsituhinas nõrgematelt naabritelt hulga tellimisi oma kätte. Kuid neid suudeti täita üksnes ületundidega. Teis-

---

[38] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 228, l. 104, 114, 116.

[39] Vt. K. Tammistu, Eesti töölisajalehed võitluses Töörahva Ühise Väerinna loomise eest, «Eesti Kommunist», 1967, nr. 4, lk. 35.
A. Lebbin, Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses töörahva ühisrinde eest, lk. 76.
L. Randmets, Legaalne revolutsiooniline töölisajakirjandus kodanlikus Eestis. Töörahva Ühise Väerinde eest, Eesliinil, lk. 173.
A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost, lk. 268.
H. Saarniit, Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail, lk. 162.

[40] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 12.

[41] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 102, l. 4.

* J. Anvelt tuli 1921. aasta augustis Eestisse illegaalsele parteitööle. Selle kohta vt. lähemalt käesoleva peatüki paragrahvis «Toimetus».

test trükikodadest aga hakati inimesi tööpuuduse tagajärjel vallandama. Trükitööliste ametiühing pidi neile maksma suuri summasid töötaoleku toetuseks. Tallinna Trükikodade Töölisvanemate Nõukogu arutas tekkinud olukorda ja keelas ületunnitöö ära kuni tööpuuduse likvideerimiseni. Selle peale teatas «Päevalehe» ärijuht, et tal on võimatu «Tallinna Töölise» tellimist täita, kui nende trükikoja töölised vanemate nõukogu otsusest kinni peavad.[42] Nii hakati ajalehe ladumise ja trükkimisega venitama. Seega tahtsid kodanlased «Tallinna Töölise» väljaandmist kasutada tööliste ja nende ühingute solidaarsuse lõhkumiseks ja peremeeste-vastase võitluse mahasurumiseks, kuid see ei õnnestunud. «Tallinna Töölise» teine number ilmus 8. veebruaril. Esimeseks loeti proovinumbrit. Pärast seda ilmus ajaleht kaks korda ja 1. aprillist alates kolm korda nädalas.

Järelikult ei saa täpseks pidada mitmetes trükisõnas avaldatud ajaloolistes uurimustes leiduvat seisukohta, et «Tallinna Tööline» hakkas regulaarselt ilmuma 1. veebruarist 1922. See kuupäev on võetud nähtavasti ajalehest «Tööliste Lipp» nr. 1 (2. dets. 1923) või EKP Keskkomitee aruannetest Kominterni Täitevkomiteele, kus seda on kasutatud üldises mõttes, nähtavasti arvestuse lihtsustamiseks.

«Tallinna Töölise» ilmumisega algas ühisrinde perioodi nn. legaalse ajakirjanduse ajajärk. Kodanlus nägi, et ta ei suuda revolutsioonilist liikumist julma survega likvideerida, ja tahtis seda teha manööverdamisega. Kõik nuhkide jõud suunati põrandaaluste tabamisele ja hävitamisele, kuna legaalselt anti teatud vabadus tegutsemiseks. Nagu märkis J. Anvelt, loodeti, et kui puudub põrandaalune aparaat, siis muutub legaalne «seaduslik» liikumine viimaks poolsotslikuks ja pärissotslikuks või siis vähemalt saavad etteotsa nende vaimuvennad — parempoolsed isesotsid.[43] See kodanluse lootus luhtus. Töörahva Ühine Väerind kasvas ja tugevnes EKP juhtimisel ning surus oma ridadest välja kõik seal olevad oportunistid, sinna ise pugenud või kodanluse saadetud töölisklassi äraandjad ning provokaatorid. EKP mõju ja autoriteet suu-

[42] «Töö», 1922, nr. 2 (8), lk. 125.
[43] «Klassivõitlus», 1925, nr. 59/60, lk. 6.

renes kõigis töölisorganisatsioonides, ka nais- ja noortööliste hulgas.

EKP Keskkomitee 15. novembril peetud koosolek pidas vajalikuks noorte seas tehtava kasvatus- ja organiseerimistöö tugevdamiseks asutada töölisnoorsoo legaalne ajakiri.[44] 11. jaanuaril teatas J. Lauristin Siseministeeriumi trükiasjade osakonnale, et ta hakkab välja andma ajakirja «Noor Tööline», mille vastutavaks toimetajaks on A. Betlem. Luba anti välja[45] ja ajakiri hakkas ilmuma sama aasta jaanuarist üks kord kuus.

Ühisrindetaktika rakendamise tulemusel suurenes Eesti Iseseisvas Sotsialistlikus Tööliste Parteis järjest niisuguste liikmete arv, kes asusid revolutsioonilistele seisukohtadele ning võitlesid oma partei liidrite kahepaikse ja reetliku poliitika vastu. Eriti ägenes see võitlus 1922. a. aprillis peetava EISTP III kongressi eel. Seepärast soovitas EKP Poliitbüroo EISTP Tallinna Komiteel, kus kommunistide ja revolutsiooniliste tööliste mõju oli tugevas ülekaalus, välja anda oma ajakirja.[46] 28. märtsil otsustas EISTP Tallinna Komitee poliitiliste ja taktikaliste küsimuste selgitamiseks ning partei revolutsioonilise tiiva väljaarendamiseks panna kuni kaks korda kuus käima ajakirja «Poliitika ja Taktika». Väljaandjaks ja vastutavaks toimetajaks määrati A. Leevald (Stein)[47], kelle EKP Keskkomitee oli Eesti Iseseisvasse Sotsialistlikku Tööliste Parteisse suunanud. Viimane saigi 31. märtsil loa[48] ja juba 7. aprillil 1922 ilmus ajakirja esimene number. Teine number, mille väljaandjaks oli EISTP Keskkomitee ja vastutavaks toimetajaks G. Hansen, ilmus 14. juulil.

Revolutsioonilisele liikumisele ja tema ajakirjandusele antud teatud vabadus oli väga suhteline ja piiratud. Eesti kodanliku vabariigi Siseministeerium koos oma politseiaparaadiga ja kohtuvõimud näitasid, et neil on kahesugune mõõdupuu ajakirjanduse jaoks: üks ajakirjandusele, mis kaitses kodanlaste huvisid, ja teine sellele, mis võitles töölisklassi õiguste eest. Igale vabamale mõtteavaldusele revolutsioonilises töölisajakirjanduses järgnes aja-

---

[44] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 7.
[45] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 313 ja 314.
[46] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 18.
[47] EKPA, f. 140, nim. 1, s.-ü. 20, l. 5.
[48] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 234 ja 323.

lehtede ja ajakirjade üksikute numbrite konfiskeerimine, sagedamini aga väljaannete sulgemine ja vastutavate toimetajate kohtu alla andmine. Eriti ägedaks muutusid niisugused repressioonid valimiste, 1. mai ja poliitiliste kohtuprotsesside eel ning tööliste massiliste streikide ja teiste ühiste väljaastumiste puhul. Töölisklassi solidaarsus ja järjest kasvav poolehoid Kommunistliku Partei ideedele hirmutasid kodanlust ning ta ruttas oma diktatuuri kindlustama.

«Tallinna Tööline» oli algusest peale kodanlusele pinnuks silmas. Pärast ajalehe proovinumbri ilmumist hakati intensiivsemalt levitama kuulujutte tööliste relvastatud väljaastumise ettevalmistamisest. Kaitsepolitsei agendid käisid «Tallinna Töölise» toimetuses nuhkimas, et leida võimude jaoks ettekäänet ajalehe sulgemiseks. 28. aprillil keelaski siseminister «Tallinna Töölise» ilmumise «kuni kohtu otsuseni».[49] Enamik töölisorganisatsioone oli selle oma häälekandjaks tunnistanud, üleriiklik vabrikute ja tehaste töölisvanemate kongress ja II üleriiklik maatööliste ametiühingute kongress olid andnud talle oma täieliku toetuse. Ajalehe sulgemise ettekäändeks oli Tallinna organiseeritud tööliste esindajate koosolekul vastu võetud 1. mai hüüdlausete avaldamine 27. aprilli numbris. Tegelikult tahtis kodanlus sulgeda tööliste suu 115 kommunisti protsessi eel ja takistada ettevalmistusi 1. mai meeleavalduseks. Võimsad maidemonstratsioonid ja miitingud leidsid siiski aset Tallinnas, Tartus, Paides ja mujal. Samal ajal tabas parteid raske löök, V. Kingissepa areteerimine ja mõrvamine.

Alla ei vannutud

Partei Keskkomitee mõistis töölisajalehe ilmumise eriti suurt vajadust sel perioodil: oli tarvis tõsta töörahva meeleolu ja näidata, et kodanlus ei ole võimeline hävitama revolutsioonilise töölisliikumise juhti — Eestimaa Kommunistlikku Parteid. Töölisajakirjanduse sulgemise võimalust oli aegsasti arvestatud. 1921. aasta detsembris muret-

[49] ENSV ORKA, f. 80, nim. 1, s.-ü. 1310, l. 1.

seti Inglise-Balti* tehase töölisvanema J. Kivirähki nimele luba ajakirja «Uus Töö» väljaandmiseks.[50] 21. märtsil 1922 teatas sadama transporditööline J. Tomson Siseministeeriumile ajalehe «Punane Täht» ilmumisest tema väljaandel ja sadamatöölise A. Hindrei vastutaval toimetamisel. Ajaleht registreeriti.[51] Sadamatööline mehaanik O. Eller teatas 31. märtsil kavatsusest hakata kord kuus välja andma noorsoo ajakirja «Spartakus». Ka tema sai trükiasjade osakonnalt vastava kviitungi.[52]

Nii oli ametiühingutel, ühisrindesse koondunud töölisorganisatsioonidel ja ka noortel registreeritud ajakirjanduse varuväljaandeid seks puhuks, kui kodanlus peaks olemasolevad sulgema. Kõigepealt organiseeriti tehastes ja vabrikutes kiiresti korjandused ja alates 5. maist hakkas ilmuma ajaleht «Punane Täht», milles lugejatele teatati, et vaatamata «Tallinna Töölise» keelamisele on Töörahva Ühine Väerind jäänud püsima ning ta suureneb ja tugevneb iga päevaga. Edasi teatati, et «Punane Täht» on nüüd ühisrinde uueks häälekandjaks ja see saadetakse kõigile «Tallinna Töölise» tellijatele. Kuid ka «Punase Tähe» väljaandmine pandi pärast teise numbri ilmumist Tallinna-Haapsalu Rahukogu 9. mai korraldava kohtuistungi määruse põhjal seisma «kuni kohtu otsuseni». Kohtupalati prokurör seadis veel samal päeval kokku süüdistusakti vastutava toimetaja A. Hindrei kohtulikule vastutusele võtmiseks. Sulgemise põhjuseks olid ajalehe teises numbris avaldatud artiklid «Au langenuile, needus timukatele» ja «Kelle poolt», milles kirjeldati V. Kingissepa võitlust töölisklassi huvide eest, paljastati tema timukate barbaarsust ja kutsuti rahvast üles kodanluse omavoli vastu.[53]

Valitsevatele ringkondadele loomulikult ei meeldinud,

---

[50] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 228, l. 77 ja 78.
[51] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 66 ja 67.
[52] Sealsamas, l. 316 ja 317.
[53] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 51, l. 52.

* Esimese maailmasõja eel kuulusid selle ettevõtte — Vene-Balti aktsiaseltsi laevaehitustehase aktsiad Vene-Aasia pangale ja prantsuse-belgia finantskapitalistide grupile. Tartu rahulepingu alusel muutus tehase tegelikuks omanikuks kodanlik Eesti riik. Kuid mitmesuguste mahhinatsioonide tulemusel, millele lõid aktiivselt kaasa eesti kodanluse esindajad (J. Laidoner, V. Päts /K. Pätsi vend/, M. Jaakson, J. Teemant jt.), ning kodanliku valitsuse toetusel läks see üldrahvalik vara Inglise-Balti aktsiaseltsi moodustanud spekulantide kätte.

et legaalne töölisajakirjandus julges paljastada töölisklassi esindajate timukaid ja kõnelda kiitvalt mehest, keda peeti kehtiva korra kõige vihasemaks vaenlaseks. Pealegi tahtis valitsus pärast V. Kingissepa areteerimist ja mõrvamist rahvale tõestada, et kommunistlik põrandaalune liikumine on purustatud. Kui siis legaalne ajaleht julges väita vastupidist, tuli tal maksta lõivu ja tuua end ohvriks kehtivate «demokraatlike vabaduste» altarile.[54]

Juba «Punase Tähe» sulgemise päeval, 9. mail taotles tööline H. Seibi luba ajalehe «Meie Lipp» väljaandmiseks. Sellele järgnesid teiste tööliste teadaanded: 15. mail E. Rõngelepalt ajalehe «Töö Võim» ja 18. mail J. Keskülalt ajalehe «Proletariaadi Punane Täht» ilmumise registreerimiseks. Kuid trükiasjade osakond saatis need teadaanded edasi siseminister K. Einbundile, kes alles 2. juunil kirjutas neile oma käega resolutsiooni: «... ilmumine seisma panna kuni 1. jaan. 1923. a.». Pärast seda tegi trükiasjade osakond siseministri otsuse asjaosalistele teatavaks politsei kaudu allkirja vastu.[55]

Kodanlik ajakirjandus aga kasutas proletaarse ajakirjanduse puudumist ning levitas töölisorganisatsioonide ja nende tegelaste kohta ohjeldamatuid väljamõeldisi ja laimu, tegi kõik, et aidata oma peremeestel likvideerida EKP mõju töörahva hulgas. Valitsevad ringkonnad lavastasid 19.—27. maini 1922 sõjaringkonnakohtus järjekordse poliitilise protsessi 115 kommunisti üle. Seepärast otsustati kasutada noorsoo varuajakirja luba 1 kord kuus ilmuva, ajalehe kaustas 8-leheküljelise väljaande «Spartakus» trükkimiseks. Esimene number pidi ilmuma 19. mail. Avaldatavad materjalid paljastasid eelseisva töörahvavastase kohtuprotsessi provokatsioonilist iseloomu ja süüdistuste põhjendamatust. Kaitsepolitsei sai asjast teada ja trükikoda võeti juba eelmisel õhtul valve alla ning kell 1 öösel konfiskeeriti «Spartakuse» kogu tiraaž.

EKP Keskkomitee jätkas ka maikuus asetleidnud parteiorganisatsioonide rüüstamise rasketel päevadel organiseerimistööd ega kaotanud hetkekski meelekindlust ja võitlusvalmidust. Kuid rüüstamise käigus likvideeris kaitsepolitsei äraandja Linkhorsti abiga suurema osa EKP

---

[54] L. Randmets, Eesliinil, lk. 175.

[55] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 83, 84, 97, 98; f. 80, nim. 1, s.-ü. 1310, l. 2.

põrandaalusest trükitehnilisest baasist. Selle taastamine nõudis aega. Seni oli aga sunnitud vaikima ka partei illegaalne häälekandja «Kommunist». Seepärast pidas partei Keskkomitee tingimata vajalikuks leida võimalus legaalse revolutsioonilise töölisajalehe väljaandmiseks. J. Anvelt kirjutas 22. mail sellega seoses olevatest raskustest ja märkis, et «pealtilmamehed» (legaalselt töötavad kommunistid — K. T.) ei taha... «siiski alla vanduda. Nad tahavad mõne tooni madalamalt laulda. Mulle näib, et nad lehega siiski hakkama saavad, ... kui protsess lõpeb, mille pärast reshiim iseäranis suur» on. Järgmises kirjas 23. mail teatas J. Anvelt täiendavalt, et kui Riigikogu kommunistlik töölisrühm vabaneb 115 kommunisti kohtuasjast, siis teevad selle liikmed Riigikogus arupärimise «ja võtavad igasuguse mürgeli ette. Mulle isiklikult näib, et luba siiski välja antakse». Ja lisas: «Võib küll olla, et siis mitte trükikoda ei leidu, kes valmis oleks trükkima.»[56]

30. mail 1922 tegigi kommunistlik fraktsioon Riigikogule ettepaneku pärida valitsuselt aru tööliste ajakirjanduse keelamise kohta. Arupärimise ettepanekus loetleti aktsioone, mida siseminister, kaitsepolitsei ja kohtuvõimud töölisajakirjanduse vastu tarvitusele olid võtnud ja küsiti:

1) Mida kavatseb valitsus teha, et võimaldada ka töölisklassile oma häälekandjate väljaandmist?

2) Kas kavatseb valitsus talle alluvaid võimuorganeid korrale kutsuda ja vastutusele võtta nende sammude eest, mis on viinud töörahva ajakirjanduse täielikule ärakeelamisele?[57]

Olemasolevate seaduste rikkumised olid nii ilmsed, et isegi parlamendi kodanlik enamus ei tihanud arupärimist tagasi lükata ja see võeti erakorralise, 7. istungjärgu (mis algas 13. juunil) päevakorda.

Ajakiri «Töö» avaldas väljavõtted istungjärgu stenogrammist ja näitas, et siseminister ei suutnud oma vastuses musta valgeks teha. Siseminister seletas, et «Spartakuses» olevat tarvitatud väljakutsuvat tooni «meie kohtutegevuse vastu» ja kuna protsess tulemas oli, siis oleks see võinud tekitada «kohtu vastast ja kohtule vaenulikku meeleolu».[58] Teiste ajalehtede kinnipanemise ja

[56] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 102, l. 20 ja 21.

[57] ENSV ORKA, f. 80, nim. 1, s.-ü. 1310, l. 1—2.

[58] «Töö», 1922, nr. 6 (12), lk. 182; vt. ka I Riigikogu protokollid, 7. istungjärk, veerg 3.

ärakeelamise põhjendamiseks ei olnud siseministril midagi mõistlikku öelda. Seda märkisid ära isegi kodanluse truud abimehed sotsiaaldemokraadid A. Palvadre ja K. Ast. Nad nõudsid mitte süüdlaste karistamist, vaid toonitasid üksnes, nagu selle partei esindajatele iseloomulik, et siseminister ei olevat esitanud materjali, mis oleks «ära seletanud nende sammude tarvilikkuse».

Riigikogu kommunistliku fraktsiooni liige J. Vanja tegi oma rühma nimel ettepaneku: tunnistada valitsuse vastus arupärimise peale töölisajalehtede sulgemise asjus mitterahuldavaks ning asutada Riigikogu kõikide rühmade esindajatest komisjon, kes teeks järgmiseks koosolekuks ettepaneku, keda isiklikult võtta vastutusele põhiseaduses antud trükivabaduse rikkumise pärast. Nüüd ruttas K. Ast kommuniste maha tegema ja valetas alatult, et nad töötavad võõra riigi huvides. Kommunistliku fraktsiooni ettepanek lükati tagasi.[59] Seega kiitis kodanlik parlament siseministri, kohtuorganite ja kaitsepolitsei töölisajakirjanduse vastase tegevuse ning põhiseaduses ettenähtud trükivabaduse hoolimatu jalgade alla tallamise heaks.

Asja niisugune käik ei saanud rahuldada kommunistlikku fraktsiooni ja ta tegi 16. juunil uuesti Riigikogule ettepaneku pärida valitsuselt aru, miks kohtuorganid sulgesid töölisajalehed. Selles dokumendis näidati, et kui «Tallinna Töölise», «Punase Tähe» ja «Spartakuse» sulgemise kohta on kohtuotsused tõesti olemas, nagu kinnitas siseminister Riigikogus antud seletuses, siis annavad need tunnistust despotismist, sõnavabaduse äravõtmisest töölisklassilt ja Eesti demokraatliku vabariigi põhiseaduse rikkumisest, sest neis Töörahva Ühise Väerinde häälekandjates ei olnud ühtegi kirjutist, mis isegi kuulsa Uue nuhtlusseaduse paragrahvide alla oleksid võinud käia. «Peab oletama,» öeldi ettepanekus, «et «iseseisev» kohus on asunud seisukohale, kus ajalehti ilma ühegi seaduslise aluseta «kahjuliku sihi» pärast suletakse, nagu seda tegid tsaari kubernerid.» Kodanlus kartis, et uus arupärimine paljastaks veelgi rohkem võimuorganite seaduserikkumisi ja Riigikogu juhatus otsustas oma koosolekul 21. juunil kommunistliku fraktsiooni ettepanekut «mitte käiku anda».[60]

[59] ENSV ORKA, f. 80, nim. 1, s.-ü. 1310, l. 4; I Riigikogu protokollid, 7. istungjärk, veerg 2—62; «Tulevik» nr. 47, 17. juunil 1922.
[60] ENSV ORKA, f. 80, nim. 1, s.-ü. 1350, l. 1 ja 2.

Ainuke revolutsioonilise töölisajakirjanduse väljaanne, mis sai veel ilmuda, oli ametiühingute häälekandja «Töö». Peale selle kehtis veel ajakirjale «Uus Töö» antud luba. Kuid kviitung oli «Tööliste Keldri» rüüstamise ja läbiotsimise ajal kaduma läinud. Seepärast kirjutas J. Kivirähk 15. juunil 1922 trükiasjade osakonnale avalduse kviitungi ärakirja saamiseks, et ta võiks lähemal ajal ajakirja välja anda. 17. juunil saatis J. Kivirähk osakonnale uue teate. Nüüd ei palutud enam ärakirja, vaid öeldi, et ajakiri «Uus Töö» hakkab ilmuma kolm korda nädalas.[61] Teates osutati 1921. aastal saadud kviitungile kui juriidilisele alusele, mis annab ajakirjale ilmumisõiguse. Dokumendi number oli õigesti märgitud, kuid kuupäev ei läinud tegelikuga kokku, mis näitab, et kviitungit ei olnud siiski leitud.

Siseminister K. Einbund kirjutas avaldusele oma käega kaks resolutsiooni. Esimese resolutsiooniga (31. juunist) pandi ajakirja ilmumine lihtsalt seisma. Teise resolutsiooniga (7. juulist) täpsustati, et keeld kestab 1. jaanuarini 1923. Trükiasjade osakond teatas samal päeval siseministri otsusest politseijaoskonnale ja see võttis 29. juulil J. Kivirähkilt allkirja, et talle on resolutsioon teatavaks tehtud.[62] Nii luhtus katse anda välja kolm korda nädalas ilmuvat ajakirja, mis oleks asendanud ajalehte.

EKP Keskkomitee Poliitbüroo 24. aprilli koosolekul otsustati pühitseda «Kiire» ilmumise kümnendat aastapäeva ning tellida põhilised juubeliartiklid H. Pöögelmannilt ja J. Käspertilt, viimaselt «Kuidas sündis Narva «Kiir»». «Kiire» 10. aastapäev oli 28. juunil. Kuid partei Keskkomiteele oli juba maikuus selge, et töölistel pole niipea võimalik saada luba Töörahva Ühise Väerinde uue häälekandja väljaandmiseks. Seepärast otsustas Poliitbüroo 6. juunil suunata tööliste kogutud V. Kingissepa nimelise kapitali «töörahva kirjanduse toetamiseks».[63] 28. juunil ilmuski töölise N. Veltsoni kirjastusel ajalehe kausta suurune väljaanne «Kiir»-«Tööline» alapealkirjaga «Töörahva kirjandus» ja oli pühendatud eesti töölisajakirjanduse 10. aastapäevale. Seal teatati, et vastavalt kokkuleppele «Tallinna Töölise» ja «Punase Tähe» väljaandjatega saadetakse nende ajalehtede lugejatele «töörahva kirjandust» ajalehtede tellimissumma väärtuses.

[61] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 228, l. 81 ja 82.
[62] Sealsamas, l. 80 ja 83.
[63] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 19 ja 20.

«Kiir»-«Tööline» seisis arestis üle 24 tunni, sest käisid vaidlused, kas see on brošüür, nagu tõendas väljaandja, või ajaleht, nagu kinnitas trükiasjade osakond, kes algatas juurdluse väljaande ilmumise asjaolude selgitamiseks. Lõpuks siiski ei leitud, millest kinni hakata, ja «brošüür» vabastati aresti alt.[64]

Järgmisena ilmus ajalehe kaustas väljaanne «Meie Sõna I», alapealkirjaga «Töörahva kirjandus nr. 2». Väljaandel, mis ei tohtinud olla ajaleht, puudus kuupäev. Kuid esimese artikli pealkirja «Lugejale» all oli märgitud «4. juulil 1922». Selles artiklis selgitati, et lähemate kuude jooksul ilmub rida niisuguseid töörahva kirjanduse väljaandeid, mis käsitlevad kõiki töölisklassi huvitavaid päevaprobleeme: üldist majanduspoliitilist ja Eesti sisepoliitilist olukorda, rahvusvahelist ja Eesti töölisliikumist. Erilist tähelepanu lubati pöörata sõnumitele, mis valgustavad töörahva elu ja tema võitlust igapäevase leiva ning elementaarsete õiguste eest. Peale selle pidi antama põhjalik ülevaade töölisühingute, vabrikute töölisvanemate nõukogude tegevusest, maaproletariaadi tööoludest, väikerentnike, kehvade kalameeste ning muu töörahva elujärjest ja vajadustest. Seejuures rõhutati, et «meie väljaanded on klassiteadlikkude proletaarlaste seisukohalt toimetatud. Meie väljaannete kohal peab lehvima rüvetamata punane klassivõitluse lipp.» Ühtlasi selgitati, et ajalehest kui niisugusest peab väljaandja loobuma, kuna selle lubade nõutamine toob asjata sekeldusi kaela. Avaldati lootust, et töörahva kirjanduse väljaanded leiavad veel laiema lugejate ja toetajate ringkonna kui senised töölisajalehed.

Kuid ka «Meie Sõna I» hoiti üle kahe nädala aresti all, sest trükiasjade osakond kinnitas, et ka see olevat ajaleht. Töölisorganisatsioonide esindajad aga tõendasid, et tegemist on brošüüriga, millele on antud ajalehe kuju, mis teeb selle sisu lugejale ülevaatlikumaks.[65] Kohtuorganid, kellele küsimus lahendada anti, ei suutnud tõestada vastupidist, sest väljaannetel puudus kuupäev, järjekorranumber ja märkus ilmumissageduse kohta, s. t. just need näitajad, mis on iseloomulikud ajalehele.

Need katsed näitasid töölisorganisatsioonide esindaja-

[64] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 46.
[65] «Meie Hääl» nr. 2, 15. juulil 1922.

tele, et soetada oma häälekandjat niisuguste väljaannete kaudu ei ole võimalik. Töölised sellega ei leppinud. Juba järgmisel päeval pärast «Meie Sõna I» aresti alla panemist, s. o. 5. juulil, teatas tööline J. Kilsman trükiasjade osakonnale, et tema väljaandmisel ja vastutaval toimetamisel hakkab kolm korda nädalas ilmuma ajaleht «Meie Hääl». Ka see avaldus saadeti otsekohe edasi siseministrile, kes 7. juulil kirjutas sinna oma resolutsiooni: «Palun registreerida.»[66] Tööliste esindajate järjekindlus oli kandnud vilja. 8. juulil vormistas trükiasjade osakond ajalehe registreerimiskviitungi ja 11. juulil ilmus «Meie Hääle» esimene number. «Meie Hääle» teine number kandis alapealkirja «Töörahva leht» ja alates kolmandast numbrist oli alapealkirjaks «Töörahva häälekandja».

Ajalehe teises numbris avaldati 15. juulil 1922 artikkel «Töörahva kirjandus», milles paljastati trükiasjade osakonna ja kohtuorganite osa väljaannete «Kiir»-«Tööline» ja «Meie Sõna I» tagakiusamisel ja aresti all hoidmisel. Selle materjali avaldamise eest anti ajalehe vastutav toimetaja kohtu alla. J. Kilsmanit süüdistati kuritahtlikus agitatsioonis trükiasjade osakonna kui riikliku asutuse vastu ja talle mõisteti 27. oktoobril Tallinna-Haapsalu Rahukogu otsusega üks kuu aresti tingimisi, «kui tema kolme aasta jooksul uusi süütegusid korda ei saada». Peale selle määrati J. Kilsmanile 1000 marka erilist kohtumaksu ja ka kohtukulud jäid tema kanda.[67]

«Meie Hääl» ilmus 11. juulist kuni 15. augustini. Alguses kaks korda ja viiendast numbrist alates kolm korda nädalas. Kokku 14 numbrit. Ajalehe kolmeteistkümnendas numbris 12. augustil 1922 avaldati kirjutis «Kelle käed kihelevad mõõgapära järele?» Selles paljastati kodanluse sõjahimu Nõukogudemaa vastu. Tallinna-Haapsalu Rahukogu kriminaalosakonna kohtuistung 16. augustil 1922 leidis, et artikkel sisaldavat «rahva seas valitsuse vastu vaenulist meeleolu kinnitavaid valeteateid» ja võttis vastu määruse, mille põhjal ajaleht kuni kohtuotsuseni seisma pandi. See määrus täideti samal päeval ja politsei konfiskeeris ajalehe viieteistkümnenda numbri laotud külgede tõmmised. Peale selle koostas kohtu-uurija süüdistusakti J. Kilsmani kohtulikule vastutusele võtmiseks. Aasta hiljem, 15. novembril 1923

[66] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 85.
[67] ENSV ORKA, f. 1357, nim. 3, s.-ü. 434, l. 26.

mõisteti J. Kilsman mainitud materjali ajalehes avaldamise eest veel kaheks kuuks aresti tingimisi, niisamuti kolmeaastase katseajaga.[68]

Kohe pärast «Meie Hääle» seismapanemist, 17. augustil 1922 taotles sadamatööline M. Kask luba kolm korda nädalas ilmuva ajalehe «Uus Meie Hääl» väljaandmiseks.[69] Ka see teadaanne läks kõigepealt siseministri kätte, kes viivitas vastusega. Töölisorganisatsioonid mõistsid valitsevate ringkondade omavoli hukka. Nii näiteks Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse koosolek, mis peeti 21. augustil «Tööliste Keldris», avaldas protesti «Meie Hääle» sulgemise vastu ja otsustas astuda koos Tallinna Ametiühingute Kesknõukoguga samme, et töörahvas endale uue häälekandja saaks.[70] Otsus leidis paljude tööliste hulgas toetust. See nähtavasti mõjutas siseministrit küsimust kiiremini lahendama. 25. augustil kirjutas K. Einbund avaldusele lakoonilise resolutsiooni: «Registreerida». 29. augustil hakkas ilmuma töörahva häälekandja «Uus Meie Hääl».

Ajalehte saadi välja anda ainult 21. oktoobrini, s. o. 24 numbrit. Tallinna-Haapsalu Rahukogu korraldava kohtuistungi määrusega 20. oktoobrist pandi «Uus Meie Hääl» seisma kuni kohtuotsuseni.[71] Põhjuseks toodi 19. oktoobril ajalehe 23. numbris avaldatud kirjutis «Ainult töörahva valitsus päästab». Tegelikult oli see Ajutise Üle-eestimaalise Töölisühingute Kesknõukogu* juhatuse, Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee, Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse, EISTP Keskkomitee ja Riigikogu kommunistliku töölisrühma üleskutse Eestimaa töörahvale. Seal soovitati nõuda, et Riigikogu laiali läheks ja kodanlike parteide esindajatest moodustatud valitsus tagasi astuks ning annaks võimu töörahva valitsusele, sest ainult see oleks olnud võimeline ellu viima Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmist.

Rahukogu leidis, et «kirjatükk sisaldab kuriteo tunde-

---

[68] ENSV ORKA, f. 70, nim. 6, s.-ü. 139, l. 4 ja 10.
[69] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 87.
[70] «Uus Meie Hääl» nr. 3, 2. septembril 1922.
[71] ENSV ORKA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 210, l. 537.
* Ajutine Üle-eestimaaline Töölisühingute Kesknõukogu loodi 15. augustil 1922 Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhtimisel.

märke, mis U.N.S.* § 129 p. 1 on ettenähtud» ja otsustas ajalehe 23. numbri aresti alla panna. Rahukogu prokurör tegi Tallinna politseiülemale kohustuseks anda vajalikud «korraldused selle määruse täitmiseks». Edasi läks käsk politseijaoskondadesse ja 21. oktoobril korjatigi hulk «Uue Meie Hääle» numbreid müügilt ära. Ühtlasi võttis politsei «Vaba Maa» trükikoja juhatajalt allkirja, millega ta kohustus mitte trükkima ajalehte «Uus Meie Hääl». M. Kaselt aga võeti allkiri, et ta ei hakka ajalehte «Uus Meie Hääl» välja andma enne, kui saab vastava loa.[72] Niisugust luba M. Kasele muidugi ei antud. Kohtupalati prokurör pidas teda siiski meeles ja andis 1923. aasta juulikuus talle üle süüdistusakti.[73]

Päevaleht ja eriväljaanded

Seni ilmusid legaalsed revolutsioonilised töölisajalehed 2 kuni 3 korda nädalas. Kuid EKP Keskkomitee otsustas juba 26. juulil 1922 «alustada agitatsiooni päevalehe käimapanemiseks».[74] 3. augustil võtsid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee vastu ühise üleskutse, milles tehti töörahvale ettepanek alustada «ühisel jõul eeltöid, et sügisel võiks ilmuda meie päevaleht ja vähem leht... maatöörahva jaoks».[75]

14. septembril teatas sadamatööline elektritehnik A. Hermaküla trükiasjade osakonnale, et tema väljaandel ja vastutaval toimetamisel hakkab ilmuma päevaleht «Tööline». 27. septembril vormistati ajalehe registreerimiskviitung.[76] J. Anvelt tundis rõõmu asjade laabumise üle ja kirjutas 9. oktoobril EKP Venemaa büroole, et «Tööline» hakkab ilmuma 1. detsembrist 6 korda nädalas, ning lisas: «Praegu kaalutakse, kogutakse vaimlist ja ainelist jõudu, luuakse sidemeid jne.»[77] EKP Keskkomitee koosolek, mis toimus 15. oktoobril, otsustas, et «Töölise» esimene number antakse välja ülemaalise töölisühingute

[72] ENSV ORKA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 210, l. 534—551.
[73] «Töörahva Hääl» nr. 16, 21. juunil 1923. a.
[74] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 21 ja 22.
[75] «Meie Hääl» nr. 10, 5. augustil 1922.
[76] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 100 ja 101.
[77] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 212, l. 69.
* Uus nuhtlusseadus.

(ametiühingute) II kongressi avamise päeval — 28. novembril ja 1. detsembrist juba päevalehena.[78]

«Uus Meie Hääl» avaldas 21. oktoobril Ajutise Töölisühingute Kesknõukogu juhatuse, Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse, Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse, Riigikogu kommunistliku töölisrühma ja EISTP Keskkomitee üleskutse 20. oktoobrist «Eestimaa töölisühisustele ja organisatsioonidele, kõigile mees- ja naistöölistele ja -teenijatele, kehvadele maalapipidajatele ja muudele omast tööjõust elavatele kihtidele», milles kutsuti töölisajalehti igati toetama. Ühtlasi teatati, et 1. detsembrist hakatakse regulaarselt välja andma päevalehte «Tööline», kuna «Uus Meie Hääl» jääb kaks korda nädalas ilmuvaks maatöörahva ajaleheks.

Ajalehe «Uus Meie Hääl» sulgemine tõi korrektiive nendesse esialgsetesse plaanidesse. 24. oktoobril hakkas «Uue Meie Hääle» asemel kolm korda nädalas ilmuma ajaleht «Tööline». Vastavalt EKP Keskkomitee otsusele (23. 11. 1922) hakati «Töölist» 28. novembrist välja andma kuus korda nädalas[79] ja samast ajast peale, s. t. 16. numbrist alates hakati teda ametlikult nimetama Töörahva Ühise Väerinde häälekandjaks.

Töölisorganisatsioonidel oli kogemusi, et nende häälekandjate eluiga on suhteliselt lühike. Seepärast muretseti ka päevalehe jaoks varakult varuluba. Sadamatööline E. Sandström tegi 27. oktoobril trükiasjade osakonnale teatavaks, et tema väljaandel ja vastutaval toimetamisel hakkab iga päev ilmuma «Töörahvaleht». «Töölise» veergudel aga märgiti järgmisel päeval, et trükiasjade osakond soovitas «kviitungi järgi... ilmuda täna», s. o. 28. oktoobril. Niisugune avalik vihje võttis siseministrilt ja trükiasjade osakonnalt võimaluse viivitada teadaande registreerimisega ning kviitung vormistatigi lubatud ajaks.[80]

6. detsembrist 1922 pandi kaks korda nädalas käima maatöörahva häälekandja «Töö Täht». Selle väljaandja ja vastutava toimetaja kohustused võttis ametlikult enda peale sadamatööline O. Elmik.[81] Jaanuaris 1923 muretseti

[78] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 26 ja 28.
[79] Sealsamas, l. 28.
[80] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 115 ja 116.
[81] Sealsamas, l. 126 ja 127.

ka sellele ajalehele reserv. E. Rõngelepp taotles uuesti luba 3 korda nädalas ilmuvale ajalehele «Töö Võim», mille ilmumise oli siseminister eelmisel suvel seisma pannud. 12. jaanuaril andis trükiasjade osakond välja kviitungi.[82] Veebruaris 1923 hakati vastavalt EKP Keskkomitee otsusele 26. juulist 1922 välja andma ka lasteajakirja «Meie Lapsed»[83], mida ilmus kokku kolm numbrit. Ametlikult oli ajakirja väljaandjaks ja vastutavaks toimetajaks registreeritud tööline A. Einbeck.

See oli legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse kõige viljakam periood kodanlikus Eestis. Üheaegselt ilmusid «Tööline», «Töö Täht», «Noor Tööline» ja «Meie Lapsed». Ajakiri «Töö» oli viidud ajutiselt reservi. (13. number oli ilmunud 24. oktoobril 1922.) Ühtlasi oli see ka sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastate legaalse töölisajakirjanduse kõige pikem «rahuliku» ilmumise periood, mis kestis üle viie kuu — 1922. aasta oktoobrist 1923. aasta märtsi lõpuni.

Muidugi võttis kodanlus ka sel ajajärgul ette repressioone töörahva trükisõna vastu. Nii pandi Tallinna-Haapsalu Rahukogu määrusega aresti alla ja konfiskeeriti 15. detsembri «Tööline» nr. 31 ja 16. detsembri «Töö Täht» nr. 4, selle eest, et neis mõlemis avaldati kirjutis, mis selgitas õigesti, miks Moskva väevähendamise konverents nurja läks. «Tööline» nr. 66, 23. märtsist pandi aresti alla ja korjati ära artiklite «Paipojad ja võõraslapsed» ning «Valimisõiguste kägistamise vastu» avaldamise pärast. Loomulikuks jätkuks sellele oli vastutavate toimetajate A. Hermaküla ja O. Elmiku kohtu alla andmine.[84]

Kodanlus nägi, et tsaari, Venemaa Ajutise Valitsuse ja tema oma määrused ei anna küllaldast seaduslikku tuge töörahva järjest rohkem autoriteeti võitva trükisõna ründamiseks. Seepärast asusid valitsevad ringkonnad drakoonilist trükiseadust ette valmistama. Lisaks teistele tsaristlikus vaimus kokkuseatud seaduseelnõudele, nagu kaitseseisukorra, seltside ja ühingute ning linna seaduseelnõud, sai Siseministeerium 1923. aasta alguses maha ka trükiseadusega, mida Riigikogu veebruaris arutama hakkas.

---

[82] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 6, l. 8.
[83] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 22.
[84] ENSV ORKA, f. 71, nim. 2, s.-ü. 151, l. 1 ja 2; f. 1357, nim. 3, s.-ü. 427, l. 15—22.

Isegi tööerakondlane «Vaba Maa» ärijuht ja osanik A. Veiler pidi tunnistama, et see seaduseelnõu on Bismarcki-aegse seaduse ülessoojendamine, mis muidugi ei takistanud teda ennast sellesama seaduseelnõu poolt hääletamast.[85] Pärast ägedaid ja korduvaid vaidlusi võttis Riigikogu kodanlik enamus 8. märtsil 1923 trükiseaduse vastu ja see hakkas kehtima 1. aprillist 1923. Mitmed töölisorganisatsioonid ja ülemaaline trükitööliste III kongress, mis peeti 3. ja 4. juunil 1923, avaldasid protesti selle trükivabadust kitsendava seaduse vastu.[86]

Loa saamise kord jäi enam-vähem endiseks. Ilmselt oli aga töölisajakirjanduse väljaannete reservlubade vastu suunatud seaduse värske, kuues paragrahv, milles öeldi, et perioodilised trükitooted, mis ühe aasta jooksul teadaande sisseandmise või viimase numbri väljaandmise päevast arvates ei ole ilmunud, loetakse seismajäänuteks ja nende uuesti väljaandmiseks tuleb esitada teadaanne üldiselt ettenähtud korras. Eraldi peatükis käsitleti trükitoodete konfiskeerimist. Seda võis teha üksnes kohtuotsuse põhjal. Politsei sai õiguse kuni kohtuotsuseni trükitooteid aresti alla panna või ära korjata, kui trükitoodetes leidub valitsuse poolt keelatud sõjalise tähtsusega teateid, kui väljaanded on täiesti «kõlblusvastased või kui nad mässule või riigikorra kukutamisele üles kutsuvad». Praktika aga näitas, et arestimine ja ärakorjamine tähendas tegelikult konfiskeerimist. Asi oli ainult kohtulikus formaalsuses. Edasi märgiti, et kui politseiorganid trükitooted aresti alla panevad või ära korjavad, tuleb süüdistusmaterjal vastavale kohtule 24 tunni jooksul asja otsustamiseks edasi saata. Ja lõpuks märgiti, et kohus otsustab korraldaval istungil kahe päeva jooksul pärast süüdistusmaterjali kättesaamist, kas arest või trükitoodete ärakorjamine peab maksma jääma kuni asja sisulise otsustamiseni kohtus.[87]

Seda trükiseadust muidugi rakendati, peamiselt siiski kodanlike erakondade omavahelisel kemplemisel opositsioonilise ajakirjanduse suhtes. Legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse vastu võitlemiseks ja selle keelamiseks kasutati enamasti kodanliku vabariigi tsaariaegse

---

[85] «Tööline» nr. 37 (80), 15. veebruaril 1923.
[86] «Töörahva Hääl» nr. 10, 7. juulil 1923.
[87] «Riigi Teataja», 1923, nr. 43, lk. 312.

kindralkuberneri õigustega siseministri määrusi. «Rippumatu» kohus aga laskis töölisajalehtede ja -ajakirjade vastutavaid toimetajaid läbi tsaariseaduste paragrahvide hammasrataste.

Valimistest valimisteni

1923. aasta märtsis alustas kodanlus järjekordset pealetungi töölisklassile ja tema organisatsioonidele, sest tulemas olid II Riigikogu valimised ja 1. mai. Revolutsiooniline töölisajakirjandus sattus jälle löögi alla. Ülemaalise areteerimiskampaania ajal vangistati teiste hulgas ka «Töölise» toimetuse liige J. Lauristin. Siseminister K. Einbund ei mallanud oodata isegi 1. aprillini, kui hakkab kehtima hiljuti vastuvõetud karmim trükiseadus. Siseministri määrusega 30. märtsist pandi aresti alla ja konfiskeeriti Töörahva Ühise Väerinde häälekandja «Tööline» 115. number, mis pidi ilmuma 31. märtsil. Seal kirjutati valimiste-eelse rüüstamise algusest, J. Kreuksi mõrvamisest ja ühisrinde saadikukandidaatide areteerimisest. Ajalehe edasise ilmumise keeldu põhjendati määruses üldiste fraasidega, mille sisu oli lühidalt järgmine: riiklike kurjategijate ja kuritegevuse ülistamine ning vabariigi ametiasutuste ja ametivõimude tegevuse ja korralduste kohta valeteadete levitamine.[88]

31. märtsil 1923 tühistas siseminister oma resolutsiooniga ajalehtedele «Töörahvaleht» ja «Töö Võim» varutud load ning kinnitas veel kord ajalehe «Meie Lipp» väljaandmise keeldu.[89] 4. aprillil pandi siseministri määrusega seisma «Töö Tähe» väljaandmine. Ajalehe 33. number, mis ilmus 31. märtsil, ja trükikojas olev järgmine number pandi aresti alla. Põhjendus oli sama, mis «Töölise» keelamise puhul.[90] 5. aprillil avastati, et töölistel on veel «Proletariaadi Punase Tähe» luba, sest ka selle ajalehe ilmumine oli eelmise aasta juunis seisma pandud ainult 1. jaanuarini 1923. Siseminister kirjutas teatele, mille J. Kesküla oli andnud trükiasjade osakonnale, oma käega teise resolutsiooni: «Seisma panna.»

[88] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 243, l. 1 ja 2.
[89] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 83 ja 115; f. 27, nim. 1, s.-ü. 283, l. 1.
[90] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 243, l. 1 ja 2.

7. aprillil jõudis järg ajakirja «Noor Tööline» kätte. Siseminister sulges selle oma määrusega ja ajakirja 15. number, s. t. märtsikuu number korjati ära. Süüdistus oli jälle sama, mis ajalehel «Tööline».[91] Pärast niisugust repressioonideseeriat jäid alles üksnes ajakirjad «Töö» ja «Meie Lapsed».

Töölisorganisatsioonid ja -koosolekud astusid välja oma ajakirjanduse kaitseks. 7. aprillil saatsid A. Sommer ja J. Tenno töölisspordiseltsi «Herkules» nimel valitsusele protestimärgukirja, milles mõisteti hukka töölisajakirjanduse keelamine ja nõuti «töörahvale niisamasugust trükivabadust nagu on seda kurnajatel». Riigivanem J. Kukk oli tööliste julgusest nii šokeeritud, et kirjutas sellele dokumendile resolutsiooni: «Sise- ja Kohtuministrile selgitamiseks, kas sarnaste protestide esitamine Vabariigi seadustega kokkukõlas.»[92] Edasi järgnesid teiste võimuesindajate resolutsioonid sellelesamale protestikirjale ja lõpuks käsk kaitsepolitsei Tallinna jaoskonna ülemale asja kohta juurdlust alustada. Nähtavasti kavatsesid valitsevad ringkonnad töölisorganisatsioone niimoodi hirmutada. Kuid neil ei õnnestunud seda teha.

7. ja 8. aprillil peetud üleriiklik haigekassade konverents võttis kommunist P. Keerdo ettepanekul vastu resolutsiooni, milles protesteeriti kategooriliselt töölisajakirjanduse järjekindla tagakiusamise ja selle väljaannete sulgemise vastu.[93] 9. aprillil kutsus Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatus «Tööliste Keldrisse» kokku ülemaaliste ja Tallinna töölisorganisatsioonide juhatuste ühise koosoleku. Koosolekule olid kutsutud ka vabrikute töölisvanemate, haigekassade, tööliste karskusseltsi «Valvaja», töölisspordiseltsi «Herkules», Tallinna korteriüürnikkude seltsi ning töölisühingute noorte- ja naiskomisjonide esindajad. Koosolekut juhatas P. Keerdo ja protokollis J. Linzmann. Koosolekul oli kõne all töölisklassi olukord II Riigikogu valimiste eel. Üks olulisemaid päevakorra punkte oli ka töölisajakirjanduse sulgemine. Selle kohta võeti vastu resolutsioon, milles öeldi, et töörahva ajakirjandus ei ole kunagi härrade põski paitanud ega neile unelaulu laulnud, vaid alati rakkuskäte vihast protesti laiali kandnud. Seepärast on teda alati ka esimesed hoobid tabanud.

[91] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 315.
[92] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 321, l. 43 ja 64.
[93] «Töö», 1923, nr. 1 (14), lk. 6 ja 8.

«Ka nüüd,» rõhutati resolutsioonis, «kus tarvis oli töörahva valimisvabaduse kärpimisele asuda, suleti töörahva ajakirjandus, et ei oleks ühtegi lahkheli selles pastlaparunite aisakellade leeris, mis «Päevalehest» «Tulevikuni» iga päev valitsevatele kihtidele hosianna laulavad.» Resolutsioon lõppes sõnadega: «Elagu kägistatud töörahva ajakirjandus!» Pärast resolutsiooni vastuvõtmist valis koosolek kolmeliikmelise delegatsiooni, kes sai ülesandeks minna siseministrilt «töölisajakirjanduse ilmumise vabaduse kohta seletust nõudma».[94]

10. aprillil peetud Kiutööliste Ühingu peakoosolek märkis ühel häälel vastuvõetud protestiresolutsioonis, et töölisajakirjandus ei ole kunagi tõusikute ees põlvili roomanud. «Kui valmistatakse sõjakäiku töölisklassi vastu, siis proovitakse alati kantsiku tugevust kõigepealt töörahva ajakirjanduse turjal.» Koosolek protesteeris ägedalt kodanluse vägivallaaktide vastu ja nõudis resolutsioonis ilmumisvabadust töölisajakirjandusele.[95]

Selsamal päeval, 10. aprillil korraldati Saaremaal Uuemõisa vallas Tumala mõisas töötava talurahva valimiseelne miiting, millest võttis osa 230 inimest. Koosolekul esines kõnega A. Hansen. Vastuvõetud resolutsioonis avaldati ägedat protesti kodanluse vägivalla vastu ja nõuti «et vabariigi valitsus otsekohe ära muudaks siseministri keeldkorralduse töörahva ajalehtede, nagu «Tööline», «Töö Täht» ja ajakirja «Noor Tööline» kohta, võimaldades otsekohe nende takistamata ilmumist.»[96] 19. aprillil tegi Lutheri vabriku tööliste üldkoosolek vabriku töölisvanematele ülesandeks nõuda valitsuselt tööliste trükivabaduse kindlustamist.[97]

Protesti töölisajakirjanduse sulgemise vastu avaldati edaspidigi. Rohked üksmeelsed kodanluse omavoli hukkamõistmised näitasid, et töörahvas hindas kõrgelt oma revolutsioonilist trükisõna ja oli valmis tema kaitseks välja astuma. Kuid valitsevad ringkonnad jäid nende nõudmiste suhtes kurdiks, seismapandud väljaannetel ei lubatud uuesti ilmuda. Ka uute väljaannete jaoks ei antud luba. Tallinna sadamaraudtee rööpmeseadja A. Mäemat soovis 6. aprillil 1923 registreerida ajalehte «Töörahva

[94] «Töö», 1923, nr. 1 (14), lk. 3—5.
[95] «Töö», 1923, nr. 2 (15), lk. 26.
[96] ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, s.-ü. 842, l. 191.
[97] «Töö», 1923, nr. 2 (15), lk. 27.

Hääl». Kuid ta ei saanud trükiasjade osakonnalt mingit vastust. 9. aprillil taotles Inglise-Balti tehase sepp K. Tomberg luba ajalehele «Töö Lipp». Ka temale ei antud otsekohe vastust. Alles 13. aprillil kirjutas K. Einbund mõlemale avaldusele korraga resolutsiooni: «Ilmumine seisma panna», kuigi ajalehed polnud veel ilmunudki, ja siseministeeriumi administratiivasjade üldosakond andis politsei kaudu sellest asjaosalistele allkirja vastu teada.[98]

Pärast seda toodi reservist välja ametiühingute häälekandja «Töö», mida ilmus aprillis kolm numbrit. Neid kasutati valimiseelseks selgitustööks. Kuid ajakiri ei suutnud siiski asendada ajalehte ja töölised alustasid energilist kampaaniat õiguse eest anda välja oma legaalset ajalehte. J. Anvelt ja O. Rästas märkisid 29. aprillil EKP Keskkomitee aruandes Kominterni Täitevkomiteele: «Me loodame, et mõni aeg hiljem (pärast 1. maid ja valimiste lõppu) õnnestub neil jälle hakata ajalehte välja andma.»[99] Nii see oligi. 5.—7. maini toimusid II Riigikogu valimised ja 11. mail kirjutas siseminister A. Mäemati ja K. Tombergi avaldusele teise resolutsiooni: «Registreerida.» Selsamal päeval, 11. mail vormistas trükiasjade osakond load ajalehtede «Töörahva Hääl» ja «Töö Lipp» väljaandmiseks[100] ja juba 13. mail ilmus Töörahva Ühise Väerinde häälekandja «Töörahva Hääl» esimene number. «Töö Lipp» jäi reservi. Töölisühingud olid saanud rüüstamise tagajärjel raske majandusliku hoobi ning seepärast ei saadud kohe ega ka edaspidi enam päevalehte välja anda. Kuid ajalehtede esiküljel märgiti enamasti: «Ilmub 6 korda nädalas, ajutiselt 3 korda.» Nii oli see ka «Töörahva Häälega», mida tegelikult anti alguses välja kaks korda ja alles kuuendast numbrist alates kolm korda nädalas. «Töörahva Häält» saadeti vastavalt väljakujunenud praktikale kõigile «Töölise» ja «Töö Tähe» tellijatele.

4. juunil saadi töölise A. Kõrgema nimele ajakirja «Meie Noor Tööline» ilmumisluba. Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu (EKNÜ) Keskkomitee koosolek arutas 21. juunil 1923 ajakirjanduse küsimust ja otsustas:

---

[98] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 241, l. 108, 110, 115, 118.
[99] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 120, l. 22—27; s.-ü. 129, l. 9.
[100] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 241, l. 108, 111, 115 ja 119.

«Noorte ajakiri juulikuu lõpuks välja anda.»[101] Tegelikult ilmus «Meie Noore Töölise» esimene number augustis ja edaspidi üks kord kuus. 1923. aastal hakkas Võru Keskkooli Noorsoo Liit välja andma ka ajakirja «Viisnurk» (ilmus ainult üks number), mille loa trükiasjade osakond oli vormistanud 17. aprillil.[102] Ajakirja nimetus ise laskis juba aimata selle poliitilist suunda. «Viisnurk I» toimetusse kuulusid mitmed pahempoolselt meelestatud noored, nagu V. Kaaver ja teised.

Nii oli 1923. aasta augustikuuks legaalne revolutsiooniline töölisajakirjandus põhiliselt jälle taastatud. Kuid kodanlus jätkas nüüd pealetungi erilise agarusega. «Töörahva Hääle» vastu suunatud rünnakud järgnesid üksteisele. Ometi sai sellest vaadeldava ajajärgu üks eakamaid ja numbriterohkemaid töölisajalehti. «Töörahva Hääl» ilmus ligi neli kuud ja seda anti välja 47 numbrit. Ajaleht suleti 1. septembril 1923, s. t. rahvusvahelise töölisnoorsoo päeva eel, mida tähistati 2. septembril. Operatiivselt, 4. septembril hakkas ilmuma ajaleht «Töö Lipp».

Valitsevatele ringkondadele ei meeldinud «Töö Lipu» järjekindel võitlus landesveeri ohu vastu ja nad taotlesid igati ajalehe keelamist. 12. oktoobril panigi siseminister oma määrusega «Töö Lipu» ilmumise seisma ja andis vastava korralduse kaitsepolitsei Tallinna jaoskonnaülemale.[103] Veel samal päeval tulid kaitsepolitseinikud «Vaba Maa» trükikotta, kus «Töö Lippu» parajasti trükiti, ja võtsid ära ajalehe 18. numbri.[104] Öösel vastu 13. oktoobrit vangistas kaitsepolitsei «Töö Lipu» väljaandja ja vastutava toimetaja K. Tombergi.

Sadamatööline A. Tuur oli 18. septembril hankinud trükiasjade osakonnalt loa ajalehe «Töörahva Lipp» väljaandmiseks. Selle esimene, kaheküljeline number pidi ilmuma 16. oktoobril 1923. Kuid kaitsepolitseinikud võtsid ajalehe tiraaži ära juba 15. oktoobri õhtul, kui seda parajasti trükiti, sest siseminister oli juba päeval vastavale määrusele alla kirjutanud. Seal märgiti, et ««Töörahva

---

[101] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 784, l. 12; ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 241, l. 397.

[102] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 209, l. 6.

[103] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 241, l. 121 ja 122.

[104] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 123, l. 32; ENSV ORKA, f. 80, nim. 2, s.-ü. 1724, l. 1.

Lipp» jätkab 12. oktoobril suletud ajalehe «Töö Lipp» poolt elustatud riikliku korra ja julgeoleku vastu sihitud tegevust, avaldades eelkäijale järgnevas korras rahva seas põhjendamata ärevust sünnitavaid vale teateid, mis sise- ja välispoliitiliselt soovimata sekeldusi ellu võib kutsuda». Nii põhjendas siseminister «Töörahva Lipu» aresti alla panemist ja ajalehe ilmumise keelamist «kuni sõjaseisukorra kestvuseni».[105]

Kehtivate seaduste järgi polnud kodanlikus Eestis eeltsensuuri. Seepärast ei võinud «Töörahva Lipu» sulgemise ametlikuks põhjuseks olla kirjutised lehes. Kehtivate seadustega ei olnud kooskõlas ka ajalehe sulgemise määruse allakirjutamine enne ajalehe ilmumist. Neid põhimõtteid pidasid silmas ka Töörahva Ühise Väerinde poolt valitud riigikoguliikmed, kes tegid 16. oktoobril 1923 Riigikogu juhatusele ettepaneku pärida valitsuselt aru töölisajakirjanduse sulgemise kohta. Ettepanekus rõhutati, et tegemist pole mitte üksiku lehe sulgemisega, vaid kogu klassivõitluse alusel seisva töölisajakirjanduse järjekindla sulgemisega. Valitsuselt nõuti selle kohta seletust. Riigikogu kodanlik enamus lükkas arupärimise ettepaneku tagasi.[106]

Lähenesid omavalitsuse valimised ning kodanlus tegi kõik, et takistada Töörahva Ühisel Väerindel selgitada töörahvale oma platvormi ja kandidaate eelseisva valimiskampaania ajal. Seepärast takistati igati legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse ilmumist. Töölisorganisatsioonidel olid sel ajal üksnes ajakirjad. Regulaarselt, üks kord kuus ilmus «Meie Noor Tööline», vastavalt võimalusele «Töö» ja «Meie Lapsed». 1923. aasta maikuus sai Eesti Trükitööliste Liit loa välja anda ka ajakirja «Trükitööline». Trükitööliste III kongress, mis peeti 3. ja 4. juunil 1923 Tallinnas, mõistis hukka endise oportunistliku juhatuse tegevuse ja võttis omaks revolutsioonilised seisukohad kõigis arutatud küsimustes ning kohustas uut juhatust liidu häälekandjat kiiremas korras välja andma.[107] Pärast seda määrati ajakirja vastutavaks toimetajaks trükitööline G. Semjonov. Septembris jõudiski «Trükitöölise» esimene number lugejateni. Kuid tööliste ja nende

[105] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 209, l. 7; s.-ü. 241, l. 419.
[106] II Riigikogu protokollid, 2. istungjärk, veerud 483, 619, 620.
[107] «Trükitööline», 1923, nr. 1, lk. 1.

organisatsioonide elu valgustamiseks ning valimiseelse selgitustöö tegemiseks oli tingimata tarvis legaalset revolutsioonilist ajalehte.

13. oktoobril 1923 saatis tööline J. Kamberg Siseministeeriumile registreerimiseks ajalehe «Punane Lipp» ilmumisteate. K. Einbund kirjutas 18. oktoobril sellele oma käega resolutsiooni: «Seisma panna kuni sõjaseisukorra kestuseni.» Ministeeriumi administratiivasjade peavalitsuse üldosakond aga teatas sellest kirjalikult Tallinna 4. politseijaoskonna ülemale, et viimane silma peal hoiaks, kuidas keelust kinni peetakse.[108]

18. oktoobril taotles tööline B. Veinberg luba kolm korda nädalas ilmuvale ajalehele «Töörahva Sõna». Ka selle ajalehe pani K. Einbund oma 22. oktoobri resolutsiooniga seisma ning politseijaoskonnale saadeti vastav teade.[109]

Haapsalus

Oli selge, et tavalisel teel ei saa siseministrilt luba ajalehtede väljaandmiseks. Partei ülesandel võttis asja enda kätte Riigikogu liige H. Heidemann, kes teatas Siseministeeriumile, et tema väljaandel ja vastutaval toimetamisel hakkab Tartus kuus korda nädalas ilmuma ajaleht «Tööliste Lipp». Tartu valiti seepärast, et Tallinna trükikojad ei võtnud enam töölisajalehe trükkimist enda peale. Tartu o.-ü. «Trükk» aga oli nõus seda tegema. Siseministeerium ei pidanud nähtavasti otstarbekaks Riigikogu liikmele loa andmisest otseselt keelduda ja 29. oktoobril vormistas trükiasjade osakond vastava kviitungi. Kuid nüüd algas uus okastee. O.-ü. «Trükk» ütles lepingust lahti. 2. novembril saadi kokkuleppele Raudsepa trükikojaga Tartus, kus lubati «Tööliste Lippu» trükkima hakata.[110] Paar päeva hiljem murti ka seal sõna. Siis katsetati Valgas, Rakveres ja mujal. Kõikjal öeldi töölisajalehe trükkimisest «tehnilistel põhjustel» ära. Selle eest oli hoolitsenud kaitsepolitsei, kes käis läbi kõik trükikojad ja saavutas seal oma peremeeste tahtmise.[111]

[108] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 241, l. 404 ja 409.
[109] Sealsamas, l. 410 ja 414.
[110] Sealsamas, l. 420, 425, 430.
[111] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 125, l. 163 ja 200; «Töö», 1923, nr. 5 (18), lk. 71.

Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatus tegi 9. novembril 1923 veel ühe katse ja teatas trükiasjade osakonnale, et tema väljaandel hakkab Tallinnas ilmuma kuus korda nädalas ajaleht «Meie Tööline». Ajalehe vastutavaks toimetajaks oli määratud tööline H. Arbon. Siseminister pani ka «Meie Töölise» väljaandmise oma 10. novembri resolutsiooniga seisma kuni sõjaseisukorra lõpuni.[112]

Selsamal päeval, 10. novembril taotles noor tööline F. Kaur luba üks kord kuus ilmuva noorsooajakirja «Moment ja Viisnurk» väljaandmiseks. Trükiasjade osakond lubas kviitungi politsei kaudu ära saata. K. Einbund aga kirjutas kohe avaldusele oma tuntud resolutsiooni: «Sõjaseisukorra kestuseni seisma panna.» Kui luba mitme nädala jooksul siiski ei saadetud, läks F. Kaur selle kohta trükiasjade osakonnast selgust saama. Seal päriti temalt, missugune siht on kavatsetud ajakirjal, kas mitte poliitiline. Vastutav toimetaja vastas, et ajakiri kannab puhtkirjanduslikku ja -teaduslikku ilmet. Selle peale anti talle lühidalt edasi siseministri otsuse sisu. Varsti teatati asjaosalisele sellest ka politsei peavalitsuse kaudu.[113] Revolutsioonilised noortöölised otsustasid kasutada nüüd oma mõju all olevale enesearendajate ühingule «Tulevik» juba 1923. aasta maikuus saadud luba ajakirja «Sihile» väljaandmiseks. Kommunist A. Resev teatas 31. novembril 1923 trükiasjade osakonnale, et ajakirja vastutavaks toimetajaks on valitud V. Tamtal. Kuid ka «Sihile» väljaandmine takerdus trükivõimaluste puudumise taha.[114] Töörahva Ühise Väerinde esindajad kodanlikus parlamendis tegid 19. detsembril 1923 «Momendi ja Viisnurga» põhjendamata keelamise puhul Riigikogule ettepaneku pärida valitsuselt aru.[115] Nii nagu mitmed eelmised arupärimise ettepanekud töölisajakirjanduse tagakiusamise ja sulgemise kohta, lükati ka see ettepanek Riigikogus ilma arutamiseta kõrvale.

Alles 27. novembriks said töölisorganisatsioonid kind-

[112] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 241, l. 446.

[113] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 123, l. 45; ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 241, l. 449; F. Kaur, Võitlusaastad. Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, Tallinn 1958, lk. 102; «Meie Noor Tööline» nr. 5, detsember 1923, lk. 20.

[114] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 209, l. 6; s.-ü. 241, l. 229; autori märkmed vestlusest A. Reseviga märtsis 1968.

[115] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 123, l. 45.

TRÜ Raamatukogu

lale kokkuleppele Haapsalus M. Tamverkiga «Tööliste Lipu» trükkimise asjus. Seal oli vahepeal sõjaseisukord tühistatud. J. Anvelt kirjutas hiljem: «Ainult selles linnas leidub kristlik trükikoja omanik, kes arvab, et tööliste raha mitte rohkem ei haise kui kurnajate oma, ja kes julgeb nuhkidele nina ees ukse kinni lüüa, kui need tulevad nõudma, et toimetuse käsikirjad nuhkpolitseile niisama päevapildistamiseks antakse, nagu seda tehti Veileri ja kamba («Vaba Maa» — K. T.) trükikojas Tallinnas.»[116]

2. detsembril ilmuski Töörahva Ühise Väerinde häälekandja «Tööliste Lipp» esimene number. Kuid kaitsepolitsei kombitsad ulatusid ka M. Tamverki trükikotta. «Tööliste Lipu» kolmandas numbris 15. detsembril avaldati N. A. (J. Anveldi) artikkel «Kas lühike aru või nurjatus ehk mõlemad üheskoos» ja Riigikogu 16. detsembri koosoleku kirjeldus, milles paljastati sotside ja «metssotside» provokaatorlikkust ning kaitsepolitsei nurjatusi töölisklassi esindajate suhtes. Kaitsepolitsei esindaja, kes istus trükikojas ja luges neid materjale pooleldi trükitud ajalehest, tõstis lärmi ja pani trükkimise seisma. Samal ajal, 14. detsembril kirjutas siseminister alla määrusele, milles märgiti, et ajalehe mainitud number sisaldab kirjutisi, mis on «sihitud riikliku korra ja julgeoleku vastu ja . . . seltskonnas põhjendamata ärevust sünnitavad . . .». Kaitsepolitsei Tallinna jaoskonna ülemale tehti korraldus «Tööliste Lipu» kolmas number «sõjaseisukorra piirkonnas kuni sõjaseisukorra kestvuseni aresti alla panna ja asjale kohtulik käik anda».[117]

Et asi puutus töölisajalehte, siis jõudis ka kaitsepolitsei Tallinna jaoskonna ülem veel 14. detsembril oma määruse välja anda, saata siseministri määruse ärakirjad kaitsepolitsei Võru ja Narva jaoskondade ülematele «vastavate korralduste tegemiseks» ning Tallinna pea- ja vaksalipostkontori ülematele teadmiseks. Tallinna jaama saabunud teistesse linnadesse edasisaatmiseks ja Tallinnas müügiks määratud «Tööliste Lipp» nr. 3 kästi kokku korjata ja kaitsepolitsei jaoskonda toimetada. 14. detsembri õhtul

---

[116] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 241, l. 243; J. A[n v e l t], Töörahva ajakirjandus «iseseisvas» Eestis, «Klassivõitlus», 1925, nr. 59/60, lk. 5.

[117] ENSV ORKA, f. 71, nim. 2, s.-ü. 150, l. 26; autori märkmed vestlusest J. S a a d i g a juunis 1967.

konfiskeeris kaitsepolitsei kell 21.08 Haapsalust Tallinna saabunud rongi pagasivagunist «Tööliste Lipu» nr. 3 pakid, mis olid määratud müügiks ja tellijatele saatmiseks Tallinnas, Elvas, Rakveres, Paides, Võrus, Tartus, Jõgeval, Narvas, Valgas ja Tapal. Kokku 10 erineva aadressiga pakki, kus oli 1835 eksemplari «Tööliste Lippu» nr. 3. Töölistel õnnestus siiski 1500 eksemplari «Tööliste Lippu» nr. 3 kõrvale toimetada ja Tallinnas müügile saata. Politsei korjas neist järgmine päev ära 267 eksemplari. Kokku konfiskeeriti 2366 eksemplari. Kaitsepolitsei sai aru, et teda on ninapidi veetud, ja pani 18. detsembril «Tööliste Keldris» toime järjekordse puistamise, samal ajal otsiti läbi ka Narva Töölisühingute Kesknõukogu ruumid. Kuid ka see ei andnud tulemusi.[118]

28. detsembril saatis kaitsepolitsei Tallinna jaoskonna ülem kohtupalati prokurörile pika ettekande, kus tõrvati igati töölisajalehti «Töörahva Häälest» alates ning nõuti H. Heidemanni ning R. Veirami ja P. Keerdo kohtulikule vastutusele võtmist. Esimest süüdistati kui «Tööliste Lipu» toimetajat, teisi aga sõnavõtu pärast Riigikogu koosolekul. Peale selle soovitati ettekandes «Tööliste Lipu» ilmumine seisma panna. Kohtupalati prokurör tegi 31. detsembril 1923 Tallinna tähtsamate asjade kohtu-uurijale ettepaneku alustada asja kohta eeluurimist. Tallinna-Haapsalu Rahukogu vaatas 11. jaanuaril 1924 esitatud materjalid läbi ja tuli järeldusele, et uurimine tuleb «lõpetada kuriteo tundemärkide puudusel...»[119]

Nii lõhkes seebimull, mille kaitsepolitsei oli viimse võimaluseni suureks puhunud, et 1) ravida Riigikogus töölisesindajatelt lüüasaanud enesearmastust, näidata oma võimu ning juhtida tähelepanu kõrvale tema poolt toimepandud mõrvadelt ja teistelt seaduserikkumistelt; 2) tekitada töölisorganisatsioonides ärevust ja segada Töörahva Ühise Väerinde tegevust pärast suurt võitu, mille see sai omavalitsuste valimisel ja 3) teha otsest materiaalset kahju töölisajakirjandusele ajalehtede äravõtmisega ning lugejate ja tellijate võõrutamisega temast.

«Tööliste Lipp» ei olnud küll suletud, kuid siiski peeti kasulikuks panna vahepeal sadamatöölisele R. Prassile

---

[118] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 125, l. 181; ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, s.-ü. 1020, l. 7; f. 71, nim. 2, s.-ü. 150, l. 10—22, 24, 25.

[119] ENSV ORKA, f. 71, nim. 1, s.-ü. 150, l. 1, 6, 7.

antud loaga[120] käima teine ajaleht, kuni selguvad kolmanda numbri äravõtmisega seotud asjaolud.[121] Varsti ilmuski «Tööliste Sõna» esimene number, mis kandis 22. detsembri kuupäeva. Kuid Läänemaakonna politseiülem pani selle oma määrusega 21. detsembrist* 1923 aresti alla, trükiseaduse 15. paragrahvi punkt 2 põhjal[122], s. t. mässule või riigikorra kukutamisele üleskutsumise ettekäändel. Tõenäoliselt suleti ajaleht artikli «Kommunistid ja mittekommunistid valimistel» avaldamise pärast. Selles kirjutises paljastati Lääne maakonnavalitsuse esimehe sahkerdamisi ja tema kärarikast kohtuprotsessi ning Haapsalu linnapea himu altkäemaksude järele.

29. detsembril anti välja «Tööliste Lipu» neljas number, mis oli niisamuti kaheküljeline nagu esimenegi. 21. jaanuaril pani kaitsepolitsei toime ülemaalise töölisorganisatsioonide rüüstamise ja töölisliikumise tegelaste laiaulatusliku areteerimise, mis jätkus veel hiljemgi. Ka «Tööliste Lipu» toimetus Haapsalus otsiti põhjalikult läbi. Siseministeeriumile tehtud ettekandest selgub, et see ei andnud kaitsepolitseile soovitud tulemusi: ei leitud midagi, millest kinni hakata. Vaatamata sellele ajaleht suleti. Ühtlasi tühistati ka luba, mille H. Kaik oli saanud 12. jaanuaril 1924 ajalehe «Rõhutute Sõna» väljaandmiseks Haapsalus.[123] Legaalsele revolutsioonilisele töölisajakirjandusele saabus 1921. aasta lõpust alates esmakordselt täieliku vaikimise aeg, ajakirjadele märtsi- ja ajalehtedele aprillikuuni.

Pärast rüüstamist

Ametiühingute häälekandja «Töö» kaheksateistkümnes number ilmus 16. novembril 1923, «Meie Lapsed» kolmas number aga sama aasta detsembris. EKP Keskkomitee

---

[120] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 1255, l. 1 ja 3.

[121] Autori märkmed vestlusest J. Saadiga juunis 1967.

[122] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 243, l. 3 ja 4.

[123] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 1074, l. 1 ja 6; f. 14, nim. 1, s.-ü. 1010, l. 66; s.-ü. 1020, l. 90.

* Neil aastatel oli tavaline, et ajalehed trükiti varem kui näitas nendele märgitud ilmumise kuupäev. Nii said ka kaugemates maakohtades elavad tellijad alati «värske» lehe. «Tööliste Lippu» ja «Tööliste Sõna» aga tuli Haapsalust Tallinna kaudu üle maa laiali saata, mis nõudis lisaaega.

otsustas 3. jaanuaril 1924, et ajakirja «Meie Lapsed» on tarvis edaspidi sagedamini ja «Tööd» vähemalt iga kahe kuu tagant välja anda.[124] Kuid «Töö» jäi pärast jaanuari rüüstamisi lõplikult seisma, sest vastutav toimetaja J. Suuster areteeriti, väljaandja J. Linzmann põgenes Nõukogude Liitu.[125] Ka ajakiri «Meie Lapsed» hääbus. «Meie Noor Tööline» sai elujõu uuesti sisse alles märtsis, siis ilmus ajakirja 1924. aasta esimene (topelt) number.

Juba 17. jaanuaril 1924 teatas töölisajalehtede kuulutustehankija B. Tikkar trükiasjade osakonnale, et ta hakkab välja andma ajakirja «Edasi». 25. jaanuaril vormistati talle ajakirja ilmumisluba.[126] «Edasi» esimeses numbris, mis jõudis lugejateni märtsikuus, öeldi, et see on kirjanduse, teaduse, kunsti- ja kultuuriajakiri. Selles numbris pöördus «Edasi» väljaandja esimesel leheküljel lugeja poole ning selgitas, et viimastel aastatel kodanlikus Eestis ilmuvad kirjanduslikud ja poliitilised ajakirjad ei paku teaduslikku ja arendavat lugemist, vaid kõmu ja lamedaid nalju, millega püütakse lugejat võita ning äri teha. Ajakirja «Looming» kohta märgiti, et see on sisukas ja võrdlemisi mitmekülgne, kuid jääb siiski estetiseerivaks ja akadeemiliseks, pealegi on ta väga kallis ning üksnes kitsale ringkonnale kättesaadav. «Edasi» tahab olla niisugune ajakiri nagu Nõukogudemaal ilmuvad ajakirjad, mille hüüdsõna on: raamat kõigile. Vastavalt sellele leiavad ajakirjas käsitlemist kirjanduslikud, teaduslikud, majanduslikud ja ühiskondlik-poliitilised küsimused. Väljaandja ütles, et ajakirjas jäetakse võimalikult avarad piirid mõtteavaldustele. Kuid ta rõhutas seejuures, et kapitalismi ja sotsialismi vahelises hiigelvõitluses astub ajakiri sotsialismi seisukohale.

Alates teisest numbrist ilmus «Edasi» juba proletaarsete ajakirjanike väljaandena. Ajakirjas avaldati artikleid Marxist, Leninist ning nende kaasvõitlejatest, analüüsiti poliitilisi päevaprobleeme, paljastati Eesti kodanlaste poliitilist ja majanduslikku pankrotti. Peale selle käsitleti «Edasis» proletaarse kultuuri probleemi ja kirjandust Nõukogude Liidus, avaldati M. Gorki ja teiste kirjanike

---

[124] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 316, l. 126.

[125] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 125, l. 88; autori märkmed vestlusest A. Reseviga juunis 1967.

[126] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 349, l. 1 ja 20.

jutustuste tõlkeid ning revolutsioonilise sisuga luuletusi.* «Edasi» viimane, neljas number ilmus 1924. aasta juunis. Ka seal oli vastutava toimetajana märgitud B. Tikkar. Kuid sellessamas numbris teatati, et B. Tikkar on areteeritud ning teda süüdistatakse Eestimaa Kommunistliku Partei kirjastatud raamatute müügis ja levitamises ning vihavaenu õhutamises tööandjate ja tööliste vahel.[127]

Rüüstamised ja areteerimised polnud veel lõppenudki, kui töölised tegid katset välja anda uut legaalset ajalehte. Noortööline A. Kulka teatas 29. jaanuaril Siseministeeriumile, et ta hakkab Haapsalus välja andma ajalehte «Rõhutute Lipp». 19. veebruaril vormistas trükiasjade osakond vastava kviitungi. Kuid ajalehe väljaandmine Haapsalus oli tülikas ja kulukas. Töölisorganisatsioonid olid jäänud rüüstamise tõttu majanduslikku kitsikusse. Puudust tunti ajakirjanikest. Seepärast teatas A. Kulka 31. märtsil Siseministeeriumile, et toob «Rõhutute Lipu» toimetuse üle Tallinna ja ajalehte hakatakse trükkima «Vaba Maa» trükikojas. Uus siseminister T. Rõuk, kes astus ametisse 27. märtsil, ruttas peremeestele näitama, et ta ei ole oma eelkäijast liberaalsem ja kirjutas 1. aprillil teadaandele punase tindiga (nagu oli kombeks K. Einbundil) resolutsiooni: «Seisma panna kuni sõjaseaduse kestvuseni.» Oli muutunud üksnes siseministri nimi, tema tegevuse sisu ja isegi vormilised üksikasjad olid aga jäänud samaks. Siseministeeriumi administratiivasjade üldosakond tegi jälle politsei kaudu avalduse andjale teatavaks siseministri otsuse.[128]

Trükimusta ei näinud ka ajaleht «Töörahva Säde», mille ilmumiseks sai loa veebruarikuu lõpus tööline J. Mets.[129] Ka tema teadaandes oli ajalehe ilmumiskohaks märgitud Haapsalu. «Rõhutute Lipuga» tehtud katse näitas, et siseminister ei lase ajalehe toimetust ja talitust Tallinna, s. t. sõjaseisukorra piirkonda üle tuua, ja hangitud luba jäigi kasutamata.

Kõigist vägivallaaktidest hoolimata taastasid revolutsioonilised töölised EKP juhtimisel 1924. a. märtsi lõpuks suure osa oma organisatsioone. Samal ajal, toetudes jär-

[127] «Edasi» nr. 4, juuni 1924, lk. 24.
[128] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 1073, l. 1, 10, 13.
[129] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 1260, l. 6 ja 9.
* Ajakirja «Edasi» kohta vt. veel H. K ä ä n, Lühiajaline episood, «Edasi» nr. 280 (5440), 30. novembril 1967.

jest aktiivsemaks muutuvate tööliste ja töötute revolutsioonilistele väljaastumistele, arvestades Eestis väljakujunenud majanduslikku ning poliitilist olukorda, kui ka klassijõudude vahekorda, esitas EKP Keskkomitee töörahvale teravamalt ja konkreetsemalt kui kunagi varem võimu ülevõtmise ülesande.[130]

Niisuguse ülesande elluviimiseks oli tarvis teha suurt selgitus- ja organiseerimistööd. V. I. Lenin õpetas, et ajakirjandus on see vahend, mille kaudu partei iga päev ja iga tund kõneleb rahvaga, et see on parim relv töötavate hulkade koondamiseks partei loosungite ümber, et ilma selleta pole võimalik süstemaatiliselt arendada seda printsiibikindlat ja igakülgset propagandat ning agitatsiooni, mis on meie partei alatine ja peamine ülesanne.[131] EKP pidas seda alati silmas. 26. märtsil 1924 otsustas Keskkomitee: «Välja anda esimesel võimalusel legaalne ajaleht.»[132]

Märtsikuu lõpus õnnestus trükitöölisel J. Antonil registreerida trükiasjade osakonnas kolm korda nädalas ilmuva ajalehe «Teadete Leht» väljaandmine[133] ja 6. aprillil jõudiski lugejateni selle esimene number, mis kandis alapealkirjas: «Töörahva informatsiooni ajaleht». Artiklis «Lugejale» selgitati, et «Teadete Leht» ei saa enda peale võtta töölislehe kõiki ülesandeid. «Siit leiab proletaarlane seda, mida kodanline ajaleht edasi kannab võltsitul kujul ehk hoopis surnuks vaikib.» Ajaleht lubas muretseda õiget informatsiooni nii sise- kui välismaalt. Samal ajal tehti ettevalmistusi mitmekülgsema ajalehe väljaandmiseks. 8. aprillil teatas tekstiilitööline A. Särg Siseministeeriumile, et ta hakkab välja andma kuus korda nädalas ilmuvat ajalehte «Sõna». 16. aprillil anti talle välja vastav luba.[134]

---

[130] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa, Tallinn 1963, lk. 101.
[131] V. I. Lenin, Teosed, 5. kd., lk. 8.
[132] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 314, l. 21.
[133] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 208, l. 4.
[134] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 1128, l. 1 ja 2.

Ajalehe väljaandmine oli sel perioodil eriti raske. Rahadega oli kitsas. Toimetusse kutsuti areteeritute asemele veel vilumata noored. Ka ajalehe levitajate ja kirjasaatjate võrk oli saanud kannatada. Seepärast jäi «Teadete Lehe» tegemine lünklikuks. 6. kuni 24. aprillini ilmus viis numbrit, kuigi ajalehes lubati: «Ilmub 3 korda nädalas, ajutiselt 2 korda nädalas...» 24. aprillil sulges siseminister ajalehe oma määrusega. Viimase täitmine tehti ülesandeks kaitsepolitseile, kes laskis ära korjata ajalehe müügil oleva viienda numbri ning võtta «Vaba Maa» trükikoja esindajalt allkirja, et teda on siseministri määrusega tutvustatud.[135] «Teadete Lehe» keelamise ettekäändeks olid 24. aprillil selle viiendas numbris avaldatud Töörahva Ühise Väerinde hüüdlaused 1. maiks 1924 ja kirjutis «Kus on pääsetee», milles anti ülevaade 13. aprillil Tallinnas peetud töötatööliste koosolekust.

Nädala pärast, 30. aprillil jõudis lugejateni «Sõna» esimene number. Ajaleht ilmus alguses kaks korda ja seitsmendast numbrist alates kolm korda nädalas. Juba ajalehe neljandas numbris 10. mail 1924 avaldatud kirjutise «Demokraatliku korra kaitsjad» avaldamise eest anti «Sõna» toimetaja A. Särg kohtu alla. Selles sõnumis mõisteti hukka politseikordniku tegevus, kes lõi naistöölist ja rebis katki ta mantli selle eest, et viimane jälgis vangis oleva V. Klementi konvoeerimist. Isegi kodanlik kohus oli sunnitud ajalehe toimetaja mainitud asjas õigeks mõistma.[136]

«Sõna» 14. numbris avaldati artikkel «Viimsete loodusvarade hävitamine», milles mõisteti hukka Eesti metsade laastamine ja mahahangeldamine. See kirjutis saigi ajalehe sulgemise ettekäändeks. Siseminister süüdistas «Sõna», et ta on selles artiklis valitsuse tegevuse kohta sihilikku valet levitanud, seadusliku korra mittetäitmisele ja sellele vastuhakkamisele ässitanud ning määras: ajalehe ilmumine seisma ja 14. number aresti alla panna, ühtlasi asjale kohtulik käik anda. Ajalehe müügilolev number korjati ära.[137]

[135] ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, s.-ü. 1020, l. 157; f. 927, nim. 1, s.-ü. 337, l. 160 ja 169—175.

[136] ENSV ORKA, f. 70, nim. 6, s.-ü. 166, l. 3 ja 9.

[137] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 244, l. 198; f. 14, nim. 1, s.-ü. 1020, l. 195.

7. juunil, s. t. kaks päeva pärast «Sõna» sulgemist hakati sadama transporditöölise A. Jaaksoni nimele saadud loaga välja andma ajalehte «Säde». «Säde» sai ilmuda vaid 28. juunini, siis sulges siseminister ajalehe, laskis 8. numbri arestida ja A. Jaaksoni kohtu alla anda.[138] Kolm päeva pärast «Sädeme» sulgemist, 1. juulil anti noortöölise E. Treibergi nimele saadud loaga välja «Meie Sõna» esimene number. See ajaleht sai ilmuda ainult 8. juulini. Siseminister T. Rõuk väitis, et ««Meie Sõna» jätkab ajalehe «Säde» poolt elustatud riikliku korra ja julgeoleku vastu sihitud tegevust» ja pani oma määrusega «Meie Sõna» ilmumise seisma ning tegi kaitsepolitseile ülesandeks ajalehe 4. number aresti alla võtta.[139]

Nahatöölisele kingsepp M. Jollerile saadud loaga hakati juba kaks päeva pärast «Meie Sõna» sulgemist, s. t. 10. juulil välja andma «Meie Lehte». Kuid ajalehe tegijatel oli «Meie Sõna» järjekorranumber veel nii «käe sees», et panid «Meie Lehe» esimesele numbrile «1» asemel kogemata «5». «Meie Leht» oli 1924. aasta legaalsetest revolutsioonilistest ajalehtedest üks pikaealisemaid, seda anti välja 12 numbrit, s. t. ta oli «Sõna» järel 2. kohal numbrite arvu poolest. «Meie Lehe» pikka iga kasutati peale muu ka varulubade hankimiseks. 9. juulil teatas autojuht H. Kuhi Siseministeeriumile, et ta hakkab välja andma ajalehte «Tõde», 12. juulil andis sadamatööline E. Levonka teada, et tema väljaandel hakkab ilmuma ajaleht «Meie Jõud». Trükiasjade osakond registreeris mõlemad teadaanded ja vormistas kviitungid.[140]

3. augustil 1924 leidis Tallinnas EKP korraldamisel aset suur sõjavastane meeleavaldus. See hirmutas kodanlust ja siseministri kohusetäitja O. Amberg keelas 5. augustil trafaretselt sõnastatud määrusega «Meie Lehe» edasise väljaandmise. Ühtlasi tegi ta kaitsepolitseile ülesandeks ajalehe 12. number aresti alla panna ja asjale kohtulik käik anda. Politsei korjas ajalehe müügiloleva numbri ära.[141] Kaks päeva hiljem, 7. augustil ilmus «Tõe» esimene ja ühtlasi ka viimane number. O. Amberg kirjutas selsamal päeval alla teise šabloonilise määruse ajalehe sulgemise kohta. Ettekäändeks oli fašismi- ja sõjavastaste

[138] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.ü. 1135, l. 1, 3 ja 9.
[139] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 758, l. 1, 3 ja 8.
[140] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 744, l. 1 ja 3; s.-ü. 1225, l. 3.
[141] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 748, l. 8—18.

materjalide avaldamine. Politsei korjas Tallinnas, Haapsalus, Narvas, Tartus ja Viljandis müügilt ära ligi 400 eksemplari «Tõde» nr. 1.[142]

9. augustil pidi ilmuma ajalehe «Meie Jõud» esimene number. Kuid siseministri kohusetäitja läks oma eelkäijate äraproovitud teed ja andis juba 8. augustil määruse ajalehe sulgemise ja selle esimese numbri aresti alla panemise kohta. Kaitsepolitsei konfiskeeris «Meie Jõu» tiraaži trükikojas, ainult 100 eks. leiti seejuures puudu olevat. Kohus mõistis ajalehe toimetaja E. Levonka Riigikogu Töörahva Ühise Väerinde rühma üleskutse «Ainult raudne tööliste ja talurahva valitsus käänab fashistide bandedel kaela!» avaldamise eest neljaks kuuks vangi.[143]

Riigikogu Töörahva Ühise Väerinde rühm tegi 12. augustil Riigikogule ettepaneku pärida valitsuselt aru töörahva tagakiusamise kohta. Selles arupärimise ettepanekus märgiti, et siseminister näitas erilise agarusega oma võimu töörahva ajakirjanduse vastu, kuna viimane 3. augusti meeleavaldust õigesti valgustas. Ettepanekus toonitati, et just seepärast suleti ajalehed «Meie Leht», «Tõde» ja «Meie Jõud».[144] Kuid keegi ei takistanud siseministril töölisajakirjanduse tagakiusamise jätkamist. Kohe pärast «Meie Jõu» sulgemist, 9. augustil teatas sadamatööline H. Veinstein Siseministeeriumile, et tema väljaandel hakkab ilmuma ajaleht «Töövägi». Paar päeva hiljem taotles sadamatööline K. Adamson luba ajalehe «Kindel Tõde» ja raudteetehaste tisler J. Ludvi ajalehe «Töörahva Siht» väljaandmiseks. Trükiasjade osakond registreeris 13. augustil kõik need teadaanded ja vormistas kviitungid.[145]

Kõigepealt hakati välja andma «Kindlat Tõde», mille esimene number pidi ilmuma 17. augustil. Kuid siseminister laskis selle konfiskeerida juba 16. augustil trükikojas.[146] Järgnes «Töörahva Sihi» esimese numbri väljaandmine 19. augustil. See oli omapärane ajaleht. Esimene külg oli peaaegu tühi. Puhast välja läbisid ülevalt alla

---

[142] ENSV ORKA f. 1, nim. 7, s.-ü. 1225, l. 5—11.
[143] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 744, l. 14; f. 1868, nim. 1, s.-ü. 845, l. 15.
[144] ENSV ORKA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 339, l. 213.
[145] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 208, l. 5; s.-ü. 1259, l. 1 ja 3; s.-ü. 1262, l. 1 ja 3; f. 27, nim. 1, s.-ü. 285, l. 19.
[146] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 243, l. 5—6.

mustad veerujooned. Kolme veeru kohale oli suures rasvases kirjas trükitud «Asuge tööle!», neljanda kohal aga «Praegune poliitiline silmapilk». Lehekülje vasakus nurgas all olid mõned teated välismaalt. Ka teise lehekülje vasak ülemine nurk oli tühi ja selle all oli artikli autori allkiri «Proletaarlane». Hiljem kuulis töölisajakirjanduse noor aktivist K. Umbleja J. Keskülalt ja teistelt töölisliikumise tegelastelt valgete veergude loo. Kui ajalehenumber oli juba laotud ja täiesti trükivalmis, tuli Siseministeeriumilt ettekirjutis, et numbri juhtkirja «Asuge tööle» ja artiklit «Praegune poliitiline silmapilk» ei tohi trükkida. Toimetus otsustanud siis lasta lehe välja ilma nendeta. Määrust, mis seda oleks keelanud, ei olnud, ning nii ilmuski ajalooline dokument, mis näitas ilmekalt, kuidas rakendati põhiseadusega kindlustatud trükivabadust töölisajalehtede suhtes.[147]

Niisamuti pooltühi oli ka «Töörahva Sihi» järgmine number, mis pidi ilmuma 21. augustil. Selle esimesel leheküljel oli üksnes pealkiri «Töörahvas, aeg läheneb kiiresti». Paremal pool ühe veeru peal aga «Just nii tuleb teha» ning lehekülje alumises servas valge välja lõpus oli märgitud autori varjunimi «Proletaarlane». Kuid siseminister T. Rõuk keelas 20. augustil oma määrusega «Töörahva Sihi» ilmumise sõjaseisukorra kehtimiseni ja laskis kaitsepolitseil ajalehe teise numbri aresti alla panna.[148] Nähtavasti ei lubatud ka trükikodadel enam valgete veergudega ajalehti trükkida, kuid alles 1938. aasta trükiseaduses fikseeriti see järgmiselt: «Perioodilise trükitoote tekstilisele osale määratud ruum peab olema täidetud.»[149]

Tartu noortööline A. Kesa teatas 9. augustil Siseministeeriumile, et tema «vastutusel ja väljaandel» hakkab Tartus kuus korda nädalas ilmuma ajaleht «Meie Juht». Sadamatööline H. Veinstein, kes andis selsamal päeval avalduse ajalehe «Töövägi» kohta, sai loa 13. augustil, A. Kesale aga vormistati see alles 23. augustil. Kuid kumbki neist ajalehtedest ei hakanud ilmuma, sest kodanlikud ringkonnad takistasid jälle töölisajakirjanduse

[147] K. Umbleja, Mälestuskilde. «Rahva Hääl» nr. 105 (6216), 5. mail 1963.
[148] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 367, l. 72 ja 110.
[149] «Riigi Teataja», 1938, nr. 42, lk. 1437.

trükkimist.[150] Kaitsepolitsei salajastes ettekannetes aga teatati, et H. Veinstein «on oma poliitiliste vaadete poolest täielik kommunist. Tema vastutaval toimetusel ilmuma hakkav ajaleht «Töövägi» saab sama sisuline olema, kui kõik seni ilmunud kommunistlised ajalehed on, juhtumisel kui mõni nendest suletud saaks».[151] A. Kesa kohta aga kirjutati, et tema on tuntud kui agaram kommunistide agitaator Tartu maakonnas.[152] 23. augustil sai sadamatööline M. Ambos üsna libedasti loa ajalehe «Meie Siht» väljaandmiseks.[153]

Klassivahekorrad olid vahepeal veelgi teravnenud. Kodanlus tegi kõik, et võtta revolutsiooniliselt töölisklassilt igasugune võimalus oma trükisõna välja anda. 20. septembril sulges siseminister «Meie Noore Töölise» ja laskis Tallinna linnapolitsei ja kaitsepolitsei Tallinna jaoskonna ühendatud jõududel ajakirja topeltnumbri 7/8 aresti alla panna.[154]

22. kuni 24. augustini 1924 peeti Tallinnas Eesti trükitööliste IV kongress. Mitmed eesrindlikud trükitöölised olid areteeritud ja enamik kohalikke organisatsioone, kes kõikusid revolutsioonilise ja oportunistliku «majandusmeeste» suuna vahel, saatsid seekord kongressile sotsliku mõttelaadiga delegaadid. Trükitööliste III kongress tegi 1923. aastal ajakirjale «Trükitööline» ülesandeks asuda revolutsioonilise klassivõitluse seisukohale. IV kongress aga võttis häälekandja kohta vastu väga üldsõnalise ja laialivalguva otsuse ning soovitas edaspidi anda ajakirja välja liidu uue, sotsliku «juhatuse poolt ettepandud kava järele».[155] Pärast seda asendati ajakirja revolutsiooniliselt meelestatud vastutav toimetaja G. Semjonov J. Rebasega ja «Trükitööline» hakkas sammuma peremeestele ja valitsusele vastuvõetavat teed. Alates 3. numbrist, s. t. septembrist 1924 ei saanud teda lugeda enam revolutsioonilise töölisajakirjanduse kilda.

V. I. Lenin rõhutas juba 1914. aastal, et trükitöölised «kalduvad kõigis maades kõige enam oportunismi, ja

---

[150] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 743, l. 1; s.-ü. 1262, l. 1 ja 3; f. 935, nim. 1, s.-ü. 45, l. 4.
[151] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 1262, l. 10.
[152] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 743, l. 14 ja 16.
[153] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 756, l. 1 ja 3.
[154] ENSV ORKA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 996, l. 2.
[155] «Trükitööline», 1924, nr. 3, lk. 39.

mõned kategooriad nendest on kõige paremini tasutavad».[156] Eesti töölisajakirjandus märkis niisamuti trükitööliste enamiku väikekodanlikke kalduvusi ning näitas, et paljud neist ongi majaperemehed, poodnikud jne., kes peavad end paremaks vabrikute «tahmaninadest».[157]

Rohkem kui üks kuu läks aega loa saamisest, enne kui hakkas ilmuma ajaleht «Meie Siht». Toimetus pöördus ajalehe esimeses numbris, 27. septembril lugeja poole ja selgitas, et töörahva häälekandjaid suletakse ja nende toimetajaid pannakse trellide taha siis, kui nad «avaldavad arvamist härrade riigi ja ta kestvuse ning elujupikese pikkuse kohta» ja «ka siis, kui nad olude sunnil seda mitte ei tee», sest keegi ei olevat neile «seda ette ära keelanud: «Ega siis Eesti ometigi mõni tsaaririik pole, kus [on] eeltsensuur.»» Toimetus teatas, et töörahva häälekandja «Meie Siht» hakkab ilmuma ainult informatsioonilehena ning avaldas veendumust, et iga lugeja teeb ise ajalehes avaldatud sõnumitest ja arvudest vastavad järeldused. Kuid see «Meie Sihi» number jäi ainukeseks. 28. septembril sulges siseminister ajalehe oma määrusega ja laskis kaitsepolitseil ilmunud numbri aresti alla panna.[158] Proletariaadil ei olnud jälle oma ajakirjandust. Sadamatööline G. Koppel taotles küll Siseministeeriumilt luba üks kord nädalas ilmuva ajalehe «Nädala Leht» väljaandmiseks ja 22. septembril vormistatigi talle vastav kviitung. «Nädala Leht» ei näinud siiski päevavalgust. Võib-olla oli üks põhjusi kaitsepolitsei hoiatus, et «Nädala Leht» hakkab ilmuma «samal alusel kui kõik seni ilmunud kommunistlikud ajalehed».[159]

3. oktoobril 1924. sai sadamatööline katelsepp H. Rasmann loa ajalehe «Sõnum» väljaandmiseks. 11. oktoobril pidigi ilmuma selle esimene number. Kuid siseminister kirjutas juba 10. oktoobril alla määruse ajalehe sulgemise ja trükitud numbri aresti alla panemise kohta. Kaitsepolitsei konfiskeeris peaaegu kogu tiraaži trükikojas.[160]

«Sõnum» oli 1924. aastal viimane legaalne revolutsioo-

---

[156] V. I. Lenin, Teosed, 20. kd., lk. 335.
[157] «Meie Sõna I», 4. juulil 1922.
[158] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 756, l. 12.
[159] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 865, l. 1, 9, 14.
[160] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 1133, l. 1, 3, 9; f. 27, nim. 1, s.-ü. 996, l. 3.

niline väljaanne kodanlikus Eestis, mis nägi trükimusta. Töölisorganisatsioonidel oli ammu kavas olnud soetada endile spordiajakiri või -ajaleht. Nüüd, 29. oktoobril 1924 taotleski noortööline M. Dreimann trükiasjade osakonnalt luba ajalehe «Töölissport» väljaandmiseks. Luba anti. Kuid seoses areteerimistega jäi ajaleht esialgu välja andmata. Pärast 1924. aasta 1. detsembri relvastatud ülestõusu aga M. Dreimann areteeriti ja lasti sõjaringkonnakohtu otsusel ülestõusust osavõtmise eest maha.[161]

*

Kokku tegid töölisorganisatsioonid ja nende ülesandel töölised sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924) kodanlikus Eestis 54 katset, millest 34 lõppesid edukalt, välja anda ja taastada oma legaalset ajakirjandust. Seejuures paistab silma püüd rõhutada nende ajalehtede ja ajakirjade järjekestvust juba nimetuses. Näiteks «Tööline», «Töö Täht», «Töörahva Hääl», «Töö Lipp», «Töörahva Lipp», «Tööliste Lipp», «Tööliste Sõna» jne. Kokku on sõna «töö» selleks kasutatud 23 korda. Sageli lisati uues väljaandes endisele nimetusele üksnes sõna «meie». Näiteks «Sõna», «Meie Sõna», «Noor Tööline», «Meie Noor Tööline» jne.

Mainitud aastatel õnnestus revolutsioonilistel töölistel anda välja 25 erineva nimetusega legaalset ajalehte ja 9 ajakirja (kokku 413 numbrit), mis jätkasid EKP juhtimisel kodanliku diktatuuri tingimustes «Pravda» ja «Kiire» kuulsusrikkaid võitlustraditsioone. Selle eest sulgesid kodanlikud võimuorganid kõik 25 ajalehte ja 3 ajakirja. 4 ajakirja ilmumine jäi seisma töölisliikumisest osavõtjate areteerimiste ja nende suhtes tarvitusele võetud repressioonide tagajärjel. «Poliitika ja Taktika» edasine väljaandmine lõpetati pärast revolutsiooniliste jõudude võitu EISTP-s. «Trükitööline» aga läks, nagu oli juba märgitud, 1924. aasta sügisest alates kodanlusele vastuvõetavat teed.

9 ajalehte ja 2 ajakirja pani siseminister juba enne nende ilmumist oma resolutsiooniga seisma. 6 ajalehte ning

---

[161] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 1247, l. 1 ja 3; f. 927, nim. 1, s.-ü. 353, l. 4, 19, 33, 60 ja 66.

EKP KESKKOMITEE ILLEGAALSELT TEGUTSENUD LIIKMED, KES JUHTISID LEGAALSET REVOLUTSIOONILIST AJAKIRJANDUST JA TEGID SELLELE KAASTÖÖD.

J. Anvelt

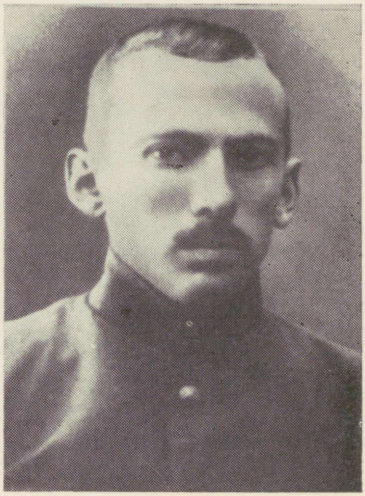

V. Kingissepp

H. Pöögelmann (töötas Petrogradis)

O. Rästas

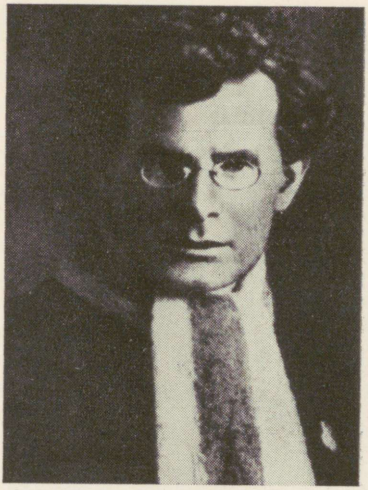

J. Kreuks

EKP JA REVOLUTSIOONILISE TÖÖLISLIIKUMISE TEGELASED, KES TÖÖTASID TOIMETUSE LIIKMETENA.

H. Allik

P. Keerdo

J. Lauristin

J. Saat

R. Tikkar

P.-R. Baumann

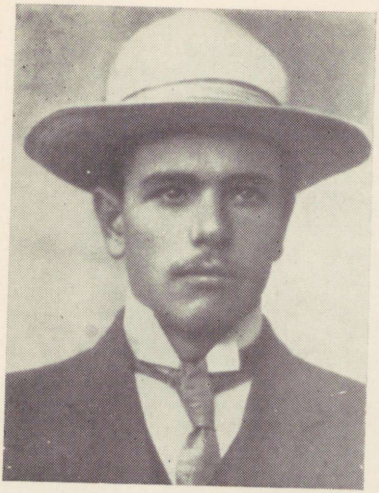

V. Trommel, töölisajakirjanduse talituse juhataja.

A. Resev, ekspediitor töölisajakirjanduse talituses.

3 ajakirja ei näinud ilmavalgust vastutavate toimetajate ja väljaandjate areteerimise ning mitmesuguste muude repressioonide ning trükivõimaluste äravõtmise tõttu.

2. VÄLJAANDJAD JA VASTUTAVAD TOIMETAJAD

Kodanlikus Eestis võisid perioodilisi trükitooteid välja anda kõik juriidilised isikud. Vastutava toimetaja kohta aga esitati seadusandlikes aktides nõudmine, et nendeks võivad olla üksnes Eesti piirides elavad täisealised kodanikud, kelle õigusi kohtu otsuse põhjal kitsendatud ei ole.[162]

1920. kuni 1924. aastani ilmunud, niisamuti sellel ajavahemikul välja anda kavatsetud, kuid ilmumata jäänud töölisajalehtede ja -ajakirjade väljaandjana ja vastutava toimetajana märgiti enamasti üks ja seesama isik. Erandeid oli suhteliselt vähe.

Enamik väljaandjatest ja vastutavatest toimetajatest oli valitud tööliste hulgast, kes teenisid laadimistöödel nõukogude transiitkaubanduse Tallinna sadama kontoris. Vabrikutöölisele tähendas proletaarse ajakirjandusega tegelemine musta nimekirja sattumist, transiitkaubanduse tööl seda ohtu ei olnud. Legaalsete revolutsiooniliste töölisajalehtede ja -ajakirjade väljaandjad võisid olla ka parteitud, kuid nad pidid olema siiski usaldusväärsed inimesed. Seepärast esitas nende kandidatuuri kohalik parteikollektiiv.[163]

Töölisajakirjanduse talituse juhataja V. Trommel,* kellel oli niisuguste aktivistide kohta eraldi nimekiri, valis soovitatute hulgast need, kes kirjutasid alla trükiasjade osakonnale või Siseministeeriumile saadetavale teadaandele, millega taotleti luba järjekordse töölisajalehe või -ajakirja ilmumiseks.

---

[162] «Riigi Teataja», 1918, nr. 1, lk. 6 ja 1923, nr. 43, lk. 312.

[163] J. Saadi mälestused. Vanade revolutsionääride-ajakirjanike mälestusi. EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi ja Eesti NSV Ajakirjanike Liidu ajakirjanduse ajaloo sektsiooni organiseeritud vestlusringi (23. mail 1966) stenogramm. J. Suuster, Märkmeid ja mälestusi ajakirja «Töö» kohta 1921.—1923. Käsikiri autori käsutuses.

* V. Trommeli kohta vt. lähemalt käesoleva peatüki alapunktis «Talitus».

Kui töölisorganisatsiooni esindaja või keegi töölistest teatas kavatsusest hakata välja andma ajalehte või ajakirja, siis pöördus Siseministeeriumi trükiasjade või üldosakond kohe iga liiki politseiorganite poole, et need teataksid väljaandja ning vastutava toimetaja poliitilisest meelsusest. Kaitsepolitsei pidas küll töölisklassi kõigi ärksamate tegelaste kohta kartoteeki, kuid seal olevaid andmeid ei peetud kunagi küllalt täielikuks. Pealegi valisid töölisorganisatsioonid sageli nendele ametitele võimuorganitele vähemtuntud inimesi. Seepärast hakkasid politseiasutused nende kohta kiiresti lisaandmeid koguma ja kaitsepolitsei võttis nad, kui seda varem polnud tehtud, poliitiliselt kahtlaste isikutena arvele.

Näiteks M. Palsat, kes oli teadaandes kirja pandud «Tallinna Töölise» väljaandja ja vastutava toimetajana, iseloomustas Tallinna 5. politseijaoskonna 2. rajooni ülem kui sadamatöölist, kes on tuntud kui «kommunistlike kalduvustega isik». Sadamajaoskonna 5. rajooni ülem kirjutas, et M. Palsa teenib Nõukogude Vene transpordiosakonnas päevatöölisena. Rajooniülem kaebas sealsamas: «Et tema täiesti kommunistide hulgas ametis on, ei ole tema poliitika vaadete kohta kellegilt teateid koguda.» Ja tegi järelduse: «Nagu näha on Palsa kommunist.» Kaitsepolitsei peavalitsus vastas, et M. Palsa on varem sadamatehases katelsepana töötanud. Kuid vabrikuvalitsus on ta sealt «tööliste ülesässitamise pärast» vallandanud. Lõpuks mainiti nagu vabandades: «Iseäralisi süüdistusandmeid tema vastu ei ole.»[164]

Tavaliselt küsiti niisuguseid andmeid Tallinna linnapolitseilt ja poliitiliselt politseilt, mõnikord lisaks ka kriminaalpolitseilt. Üks huvipakkuvamaid erandeid oli siis, kui A. Leevald (A. Stein) taotles luba ajakirja «Poliitika ja Taktika» väljaandmiseks (31. märtsil 1922). Kviitung vormistati veel samal päeval. Kuid pärast seda võttis loaandjate hulgas maad enneolematu ärevus. Trükiasjade osakond teatas kohtupalati prokurörile ja trükitööde sõjakontrolli ülemale, et ta on nimetatud ajakirja registreerinud. 3. aprillil pöördus osakond ratsa-, kriminaal- ja Tallinna linnapolitsei ülemate ning kaitsepolitsei

[164] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 228, l. 104, 108 ja 115.

peavalitsuse poole palvega «saata kõik teated ja oma arvamine» A. Leevaldi kohta. Kuid A. Leevaldi senine põrandaalune tegevus V. Kingissepa ja J. Anveldi sekretärina oli olnud nii konspireeritud, et sellest ei teatud midagi, ja politsei oli sunnitud oma ettekandes piirduma vaid tema kohta hangitud üldiste ametlike andmetega.[165]

Töölisorganisatsioonidel tuli väljaandjate ja vastutavate toimetajate valimisel oskuslikult manööverdada. Mõnikord oli kasulikum panna nende ametite peale inimene, kes ei olnud end veel «kompromiteerinud», s. t. kellel ei olnud avalikke sidemeid «Tööliste Keldriga». Niisugune «järeleandmine» tehti kodanlusele ka 1922. a. juulis, kui «Meie Hääle» väljaandjaks ja vastutavaks toimetajaks määrati sadamatööline J. Kilsman.[166] Paljudele töölistele oli väljaandja ja vastutava toimetaja amet esimeseks otsustavaks sammuks avalikku poliitilisse ellu.

Teinekord aga hakkas töölisajalehe väljaandjaks ja vastutavaks toimetajaks just mõni tuntud töölisliikumise tegelane. Nagu eespool juba märgitud, talitas nii näiteks H. Heidemann. Kuid Siseministeeriumi administratiivasjade peavalitsuse üldosakond saatis seegi kord kaitsepolitsei peavalitsusele šabloonilise järelepärimise, milles paluti teatada, «kas seisab H. Heidemann... Peavalitsuses peetavates poliitiliselt kahtlaste isikute nimekirjades?» Kaitsepolitsei peavalitsuse ülem J. Sooman kirjutas oma käega sellele järelepärimisele resolutsiooni: «Hans Heidemann, riigikogu liige Töörahva ühise väerinna nimekirja järele, on Eesti Töörahva Partei liige, Tartu töölisüh[ingu] Kesknõukogu esimees, Tartumaa Maatööliste liidu esimees, Tartu Töölisspordi seltsi «Herkules» esimees, Üleriikliku Maatööliste Liidu Nõukogu liige, Eestimaa töölisühisuste üldliidu Kesknõukogu liige. Hans Heidemann on kommunist ja seda isiklikult mitmel korral riigikogus toonitanud.»[167] See oli omamoodi etteheide ministeeriumi ametnike asjatundmatusele.

Ka varulubade taotlejate kohta koguti andmeid. Nii kandis kaitsepolitsei Tallinna jaoskonna ülem 15. augustil 1924 Siseministeeriumi kaitsepolitsei osakonna juhatajale ette, et J. Ludvi, kes töötab Raudteetehases tislerina, on seal «tuntud kui agaram kihutustöö tegija kommunistide

[165] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 325, 326, 327 ja 329.
[166] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 46.
[167] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 241, l. 423.

kasuks. Võtab elavalt osa kommunistlisest liikumisest ning on oma meelsuse poolest täieline kommunist.» Edasi öeldi, et tema väljaandel ja vastutaval toimetamisel ilmuma hakkav ajaleht «Töörahva Siht» jätkab pärast olemasolevate sulgemist niisamasugust suunda kui kõik seni ilmunud kommunistlikud ajalehed.[168] Legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse väljaandja ja vastutava toimetaja amet polnud palgaline, vaid ühiskondlik, parteiline ülesanne. Nende osa ajalehe või ajakirja väljaandmisel piirdus peamiselt vastava ilmumisloa taotlusele allakirjutamisega. Vastutav toimetaja ei näinud materjale enamasti enne, kui ajaleht oli ilmunud, sest tal ei jäänud oma põhitöö ja muude kohustuste kõrvalt aega kaastööde eelnevaks lugemiseks. Muidugi oli soovitav, et ta oleks seda teinud, sest kui väljaandes ilmus materjal, millest võimuorganid kinni hakkasid, siis kuulati kõigepealt üle vastutav toimetaja. Kui ta oli kursis toimetuse tööga, nagu seda oli «Töölise» vastutav toimetaja sadamatööline A. Hermaküla, siis oskas ta ka kaitsepolitsei ja kohtuuurija küsimustele loogiliselt vastata.

Revolutsioonilise töölisväljaande vastutav toimetaja teadis juba enne allkirja andmist, et ta on vangla kandidaat. Ta oli selleks juba psüühiliselt ette valmistatud.[169] Siseminister K. Einbund tunnistas 13. juunil 1922, vastates arupärimisele töölisajakirjanduse keelamise kohta, et seni on kõik revolutsioonilised ajakirjad ja ajalehed «suletud kohtu otsusega. Vastutavad toimetajad on neil kordadel alati vastutusele võetud.»[170] Ometi olid aastad 1922 ja 1923 kodanlikus Eestis legaalse töölisajakirjanduse «suurima vabaduse periood». J. Anvelt kõrvutas hiljem seda ajajärku tsaarivõimu 1912. ja 1913. aastaga, mil Peterburis ilmus «Pravda» ja Narvas «Kiir». Vahe oli üksnes selles, et tsaarikohtud olid töölisajalehtede vastutavate toimetajate vastu leebemad kui Eesti kodanliku vabariigi kohtud.[171] Veelgi karmimaks muutusid need kohtud töölisliikumise ja -ajakirjanduse tegelaste vastu 1924. aastal.

---

[168] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 1259, l. 11.

[169] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 321, l. 248, ja s.-ü. 417, l. 57; J. Saadi mälestused. Vestlusringi stenogramm 23. maist 1966.

[170] «Töö», 1922, nr. 6 (12), lk. 182.

[171] J. A[nvelt]. Töörahvaajakirjandus «iseseisvas» Eestis. «Klassivõitlus», 1925, nr. 59/60, lk. 5.

Tsaariaegsete nuhtlusseaduste alusel

Kodanlikus Eestis kehtisid töörahvale vaenulikud tsaariaegsed reaktsioonilised kriminaalseadustikud, mille vastavaid sätteid kasutati ka töölisväljaannete vastutavate toimetajate suhtes. Rohkem kasutatavad olid Nuhtlusseaduse (NS) 1034[4] [172] või peaaegu samasugune Uue nuhtlusseaduse (UNS) 129. paragrahv, milles öeldi, et süüdlast, kes õhutas kõne või kirjatööga ning viimase levitamise või avalikult väljapanemisega:

1) tegutsemisele või tõrkumisele seaduse, sundmääruse või võimu seadusliku korralduse vastu;

2) riigikaitse teenistuskohustuste rikkumisele sõjaväelaste poolt;

3) vägivallategudele;

4) mõne muu, peale eespool tähendatud, raske kuriteo kordasaatmisele,

karistatakse: vangimajaga mitte üle 3 aasta või arestiga mitte üle kuue kuu.

Kui sealjuures:

1) süüdlane õhutas teguviisile, mis on kardetav hulga inimeste elule;

2) õhutuse tagajärjeks oli raske kuriteo kordasaatmine, siis karistatakse süüdlast: sunnitööga mitte üle 8 aasta või vangimajaga mitte üle 6 aasta.[173]

Niisugustes «kuritegudes» võidi revolutsioonilise töölisajakirjanduse vastutavaid toimetajaid peaaegu alati süüdistada ja seda ka tehti.

Mõnikord, eriti aga 149 kommunisti protsessist alates lisati veel UNS 102. paragrahv, mis nägi ette karistuse osavõtu eest grupist või ühingust, mille eesmärgiks oli raske kuritegu. Kui sel organisatsioonil olid relvad, siis ootas kohtualust eluaegne sunnitöö. Tallinn kuulus pidevalt sõjaseisukorra piirkonda, seepärast kasutati töölisajakirjanduse vastutavate toimetajate suhtes ka Sõjaväenuhtlusseaduse (SNS) paragrahve 269 ja 273,[174] et suu-

[172] Vt. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных, 1885 г., С.-Петербург 1910, lk. 631.

[173] Уголовное уложение 22 марта 1903 г. vt. ka Kriminaalseadustik. Kommenteeritud väljaanne K. Saarmann ja K. Matto, Tallinn 1937, lk. 79 ja 413.

[174] Воинский устав о наказаниях. XXII книга. Свод военных постановлений 1869 г. lk. 37—43; vt. ka Kriminaalseaduste kogu. Koostanud Aleksander Buldas. Tallinn 1935, lk. 589, 590 ja 610.

rendada veel ühe astme võrra UNS või NS vastavas paragrahvis ettenähtud karistusmäära. Poliitiliste protsesside lavastamise puhul eelistas kodanlus samal ajal tegutsevatele nn. tsiviilkohtutele (Tallinna-Haapsalu, Tartu-Võru, Rakvere-Paide, Viljandi-Pärnu rahukogud) kasutada sõjakohtuid (väli-, polgu- ja sõjaringkonnakohtuid), sest need olid komando korras komplekteeritud kõige reaktsioonilisematest, kodanlusele kõige ustavamatest elementidest. Valitsevale klassile meelepärases kohtuotsuses polnud seega mingisugust kahtlust. Ülemuselt saadud käsk ja näpunäited täideti eelkõige juba isiklikust veendumusest lähtudes.[175]

Kui kodanlikud ametivõimud sulgesid töölisajalehe või -ajakirja, siis anti selle vastutav toimetaja tingimata kohtu alla. Seepärast nimetatigi neid «sitsredaktoriteks».* Siseministeeriumi tegevuse 1924. aasta aruandes öeldi, et kaitsepolitsei on üksnes selle aasta jooksul esitanud revolutsioonilise töölisajalehtede peale 12 kaebust, mille tagajärjel siseminister mainitud ajalehtede ilmumise sõjaseisukorra seaduse põhjal seisma pani ja nende vastutavad toimetajad kohtulikule vastutusele võeti.[176] See oli asja finaal. Kuid vastutavaid toimetajaid kimbutati ka ajalehe ilmumise ajal, nende kohta koostati süüdistusakte, alustati kohtuasju ja tehti ettepanekuid kohtulikule vastutusele võtmiseks.

Esitatud süüdistuste kohtulik arutamine toimus sageli aasta kuni kaks hiljem. Nii tuli vastutaval toimetajal pärast ajalehe sulgemist veel korduvalt käia kohtus karistusi saamas. Mõninga ülevaate asja kohta annab alljärgnev tabel, mis on koostatud Töörahva Ühise Väerinde häälekandja «Töörahva Hääle» väljaandja ja vastutava toimetaja A. Mäemati kohtulikule vastutusele võtmiste ja tema kohta tehtud kohtuotsuste põhjal.[177]

---

[175] A. Resev, Poliitilistest protsessidest kodanlikus Eestis. Trellide taga. Mälestusi ja dokumente eesti kommunistide võitlusest kodanlikus vanglas. Tallinn 1962, lk. 23—24.

[176] ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, s.-ü. 1010, l. 66 ja 67.

[177] ENSV ORKA, f. 70, nim. 6, s.-ü. 164, l. 8 ja 9; s.-ü. 165, l. 4 ja 7; f. 950, nim. 1, s.-ü. 18, l. 68 ja 177; f. 1357, nim. 3, s.-ü. 441, l. 16; f. 1868, nim. 1, s.-ü. 926, l. 50.

* See mõiste on tuletatud saksakeelsest sõnast sitzen — istuma.

Milles süüdistati. «Kuritöö» aeg	Kohtu nimetus ja selle istungi aeg	Kriminaalseadustik ja paragrahv, mille põhjal süüdistati	Karistus
Artikli «Kas tuulelipp või targa meele ja terve mõistuse silmapilk» avaldamine ajalehes «Töörahva Hääl» nr. 3, 19. 05. 1923	Tallinna-Haapsalu Rahukogu 3. 03. 1924	NS § 1034[4] p. 3.	5000 marka ehk maksujõuetusel 2 kuud aresti.
Eestimaa Töörahva Partei üleskutse avaldamine ajalehes «Töörahva Hääl» nr. 17, 23. 06. 1923	Tallinna-Haapsalu Rahukogu 17. 12. 1923	UNS § 129 p. 2.	Kohtulikult õigeks mõistetud.
Sõnumi «Pimestajad tungivad kooli» avaldamine ajalehes «Töörahva Hääl» nr. 25, 12. 07. 1923	Tallinna-Haapsalu Rahukogu 10. 05. 1924	NS § 1034 p. 3	Üheks kuuks aresti.
Artiklite «Seltsimehed türmis nälgivad edasi!» ja «Näljastreik eeluurimise vangimajas kestab juba nädal» avaldamine ajalehes «Töörahva Hääl» nr. 32, 28. 07 ja nr. 33, 31. 07. 1923.	Tallinna-Haapsalu Rahukogu 5. 02. 1925	NS § 1034 p. 3	Kaheksaks kuuks türmi.
Artikli «Näljastreik demokraatlikkudes vangikongides laieneb!» avaldamine ajalehes «Töörahva Hääl» nr. 34, 2.08. 1923	Tallinna-Haapsalu Rahukogu 5. 02. 1925	NS § 1034 p. 3	Kaheksaks kuuks türmi.
Eestimaa Töörahva Partei ja selle partei Tallinna osakonna revisjonikomisjoni liige, töölisspordiseltsi «Spartakus» liige, ajalehe «Töörahva Hääl» vastutav toimetaja. Aitas sellega kaasa maksva riigikorra kukutamise ettevalmistamisele. Kandideeris 1923. aastal Tallinna linna volikogu valimistel Töörahva Ühise Väerinna nimekirjas. Aastad 1922—1924.	Sõjaringkonnakohus 10.—27. 11. 1924. (149 kommunisti protsess).	UNS § 102 j. II, 16. SNS § 273 p. 3.	15 aastaks sunnitööle ühes kõigi õiguste kaotusega.

Peale selle tegi kaitsepolitsei peavalitsus 16. juulil 1923 veel Tallinna-Haapsalu Rahukogu prokurörile ettepaneku võtta A. Mäemat kohtulikule vastutusele «Töörahva Hääles» nr. 18, 26. juunil 1923 artikli «Töörahvas nõua oma õiguste kägistamise lõpetamist!» avaldamise eest, milles toodi ära tööliste esindajate arupärimise ettepanekud Riigikogule J. Kreuksi mahalaskmise, töölisspordiseltsi «Herkules» sulgemise ja Tartu tööliste 1. mai demonstratsiooni terroriseerimise kohta ning «Töörahva Hääles» nr. 26, 14. juulil artikli «Viktor Kingissepa piinajad ja teotajad vastutusele!» avaldamise eest. Prokurör saatis kaitsepolitsei ettepaneku kohe märkusega «Kiire» kohtuuurijale eeluurimise alustamiseks. Kuid A. Mäematti selle eest siiski eraldi kohtulikule vastutusele ei võetud. See selgub sõjaringkonnakohtu 1926. aasta 14. detsembri istungi otsusest, milles märgiti kõik A. Mäematile «Töörahva Hääle» vastutavaks toimetajaks oleku eest mõistetud karistused.[178] Kodanlusel ei õnnestunud murda A. Mäemati võitlejavaimu. Ta võttis 1935. aastal osa Keskvangimajas («Patareis») kommunistide korraldatud näljastreigist. 1938. aastal vabanes A. Mäemat vanglast amnestia põhjal ja jätkas poliitilist tegevust. Okupatsiooniajal langes A. Mäemat fašistide kätte ja julgeolekupolitsei andmetel «karistati teda 5. oktoobril 1941 kõrgema karistusmääraga».

Vaatamata sellele, et vastutavat toimetajat ähvardas kogu aeg areteerimine ja neid vangistatigi tihti, leidus alati uusi töölisi, kes võtsid selle kohustuse enda peale. Pärast 1924. aasta revolutsioonilisi sündmusi ei suutnud kodanlikud karistusorganid mõnikord vastutavatele toimetajatele määratud ja mõistetud karistuste üle õiget arvestustki pidada. Nii juhtus töölisajalehe «Säde» väljaandja ja vastutava toimetaja kommunist A. Jaaksoniga. Ta areteeeriti 7. augustil 1924 osavõtu eest sõjavastasest meeleavaldusest 3. augustil ja karistati siseministri määrusega nr. 970 5. septembrist 1924 kolmekuulise arestiga. Ühtlasi võeti ta vahi alla kui ajalehe «Säde» vastutav toimetaja, mille siseminister oli oma määrusega sulgenud 28. juunil. 4. detsembril 1924 mõistis Tallinna-Haapsalu Rahukogu A. Jaaksoni kuueks aastaks vangi üleskutse

[178] ENSV ORKA, f. 70, nim. 6, s.-ü. 165, l. 7; f. 1357, nim. 3, s.-ü. 441, l. 24.

«Töölised! Teenijad! Ametnikud! Asunikud!» ja artikli «Poolikud abinõud ei aita» avaldamise eest ajalehes «Säde» nr. 8, 28. juunil.[179] 11. detsembril 1924 oli A. Jaaksonil Tallinna-Haapsalu Rahukogus veel kaks protsessi. Sõnumi «Demokraatlikkudest kongidest» avaldamise eest ajalehes «Säde» (nr. 1, 7. juunil 1924) mõisteti ta kohtulikult õigeks. Artikli «Demokraatlikust vanglast» avaldamise eest ajalehes «Säde» (nr. 7, 26. juunil) mõisteti A. Jaakson kaheks kuuks vangi.[180]

Keskvangla kantseleil ei olnud nähtavasti asjade kohta õiget ülevaadet ja paar kuud pärast viimast kohtuotsust käskis tunnimees A. Jaaksonil asjad kokku panna ja välja tulla. «Mõtlesin esiteks,» kirjutas A. Jaakson ise hiljem (1925. a.), «et saadetakse teise linna, kuid selgus, et pidin vabaks saama. Kuna mul veel kuus aastat istuda jäi, tuli see teade mulle kole naljakana. Selle asemel, et mind Kaitsepolitseisse viia, kust kaudu harilikult poliitilised vangid välja lastakse, viidi mind Kriminaalpolitseisse, kust mind vabaks lasti.»[181]

Pärast lühiajalist varjamist läks A. Jaaksonil sõprade kaasabil korda põgeneda salaja üle piiri Nõukogude Liitu, s. t. kasutada sedasama teed, mida olid käinud enne teda juba legaalsete revolutsiooniliste töölisajalehtede mitmed vastutavad toimetajad, et pääseda kodanlikust kohtust ja vanglast või sunnitööst.

3. TOIMETUS

Töölisajalehtede ja -ajakirjade sisu olenes kõigepealt sellest, kes neid tegelikult toimetasid. Kommunistliku Internatsionaali II kongress (19. 07—7. 08. 1920) seadis ülesande, et kõikides maades, kus võimul on veel kodanlus, peavad kommunistlikud parteid õppima plaanipäraselt ühendama legaalset tööd illegaalsega. Seejuures kohustati illegaalseid parteisid hoidma legaalset tööd oma kontrolli all. Kongress rõhutas, et legaalne revolutsiooni-

[179] EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 697, l. 1; ENSV ORKA, f. 56, nim. 1, s.-ü. 4903, l. 1.
[180] ENSV ORKA, f. 70, nim. 6, s.-ü. 153, l. 3 ja 6.
[181] EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 697, l. 1.

line ajakirjandus peab alluma tingimusteta ja täielikult parteile tervikuna ja tema keskkomiteele. Siin ei lubatud mingisuguseid järeleandmisi.[182]

Koosseis

Kommunistliku Internatsionaali eelmainitud nõuete täitmine oli võimalik üksnes toimetuses, mis koosnes kommunistidest ja parteile täiesti ustavatest parteitutest. Seepärast pööras EKP Keskkomitee suurt tähelepanu töölisajakirjanduse toimetuse liikmete valikule ja õpetamisele. Vahetult pärast kodusõja lõppu oli raskusi toimetuse komplekteerimisega, sest tugevamad ja vilunumad ajakirjanikud nagu J. Anvelt, H. Pöögelmann, R. Vakmann ja teised, kes varem olid olnud Eesti töölisajakirjanduse hingeks, olid nüüd Nõukogude Venemaal. «Rõhutute Hääle» kogu toimetamise raskus jäi esialgu V. Kingissepa kanda. Kuid samal ajal hakati komplekteerima ka ajakirja legaalset toimetust.

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja alusel 1920. aasta novembrikuu lõpul I Riigikogusse valitud 5 saadikut moodustasid seal oma fraktsiooni ja nimetasid selle avalikult kommunistlikuks töölisrühmaks, kelle kogu tegevust juhtis ja suunas EKP Keskkomitee. Keskkomitee otsustas 1920. aasta lõpul, et rühma juurde tuleb asutada «Rõhutute Hääle» kolleegium koosseisus: J. Allikso, P. Raudsepp ja J. Truumann. Keskkomitee liige O. Rästas märkis Petrogradis olevatele seltsimeestele saadetud kirjas, et sellest saab tegelik toimetus.[183] Ajakirja asjaajajaks määrati Tallinna Keemia-Paberitööliste Ametiühingu asjaajaja H. Augervalt.

Riigikogu kommunistliku töölisrühma esimese koosoleku päevakorras oligi punkt «Sekretariaat ja «Rõhutute Hääle» kolleegium». Koosolek tegi Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule ettepaneku, et rühm on valmis «Rõhutute Hääle» tegeliku toimetuse töö enese peale võtma. Sealsamas otsustati asutada ka kolmeliikmeline toimetuse

---

[182] Коммунистический Интернационал в документах. Решения, тезисы и воззвания конгрессов Коминтерна и пленумов ИККИ 1919—1932, Москва 1933, lk. 110.

[183] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 27 ja 28.

kolleegium: üks rühma liige ja kaks sekretäri (P. Raudsepp ja J. Truumann). Rühm valis toimetuse kolleegiumi kommunistliku töölisrühma esimehe J. Allikso.[184]

Sellega kergendati ajakirja väljaandmist, toimetamist ja parteilist juhtimist ning samal ajal ka partei kogu legaalset tööd. Seejuures tuleks meenutada, et EKP I kongressil valitud Keskkomitee oli moodustanud juba kolmeliikmelise Poliitbüroo, kellel kujunes välja kindel tööjaotus. V. Kingissepp juhtis tööd legaalsetes töölisorganisatsioonides, partei trükiste väljaandmist ja hiljem ka tööd Riigikogu ning omavalitsuste kommunistlike tööliste fraktsioonides. Peale selle moodustas EKP Keskkomitee 1921. aasta alguses veel Orgbüroo, kelle koosseisu kuulusid Riigikogu liikmed-kommunistid ja rühma sekretär P. Raudsepp. Orgbüroo ülesanne oli Kommunistliku Partei legaalse töö organiseerimine. Nii lülitati ka «Rõhutute Hääl» partei legaalse töö tegemise ja juhtimise terviklikku süsteemi.

Seega oli peetud silmas V. I. Lenini õpetust, et kirjanduslik (järelikult ka ajakirjanduslik) tegevus «peab saama üldproletaarse ürituse o s a k s, «rattakeseks ja kruvikeseks» ühes ühtses, suures sotsiaaldemokraatlikus mehhanismis, mille paneb liikuma kogu töölisklassi kogu teadlik avangard».[185]

1921. a. kevadel alanud töölissaadikute, -saadikukandidaatide ning noorsoo- ja ametiühingutegelaste massilise areteerimise käigus vangistati ka kõik suletud «Rõhutute Hääle» toimetuse töötajad. P. Raudsepp piinati Rakvere vanglas surnuks. Tema surnukeha põletati metsas tuleriidal. Hiljem koostati akt, nagu oleks P. Raudsepp «põgenenud». J. Truumann ja H. Augervalt mõisteti pikemaks ajaks vangi, kuid vahetati hiljem välja Nõukogude Venemaal vangistatud valgekaartlaste vastu. J. Alliksol õnnestus põgeneda salaja üle piiri Nõukogudemaale.[186]

Nii jäi legaalne töölisajakirjandus ilma nendestki vähestest toimetuse töötajatest, kes olid omandanud V. Kingissepa juhtimisel juba mõningaid kogemusi. Tuli alustada jälle otsast peale. Enne ajakirja «Töö» väljaandmist määras Poliitbüroo selle illegaalseks toimetajaks

[184] «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 9, lk. 152.

[185] V. I. L e n i n, Teosed, 10. kd., lk. 27.

[186] ENSV ORKA, f. 71, nim. 2, s.-ü. 662, l. 586; L. T i i t s e n, «Poja» läheb puhkusele. Trellide taga, lk. 182.

V. Kingissepa.[187] 1921. aasta lõpul ja 1922. aasta algul, kui ilmus üksnes «Töö», legaalset toimetust õieti polnudki. J. Suuster, kes oli 3. numbrist alates ajakirja vastutav toimetaja, kirjutab oma mälestustes, et «põhiliselt tegid toimetuse töö illegaalsed seltsimehed». 15. novembril 1921, s. o. 4 päeva pärast «Töö» esimese numbri ilmumist määras EKP Keskkomitee küll sm. Pooli (varjunimi, mida pole korda läinud dešifreerida) Poliitbüroo ees vastutavaks ajakirja «korraliku ilmumise eest». Kuid juba 28. detsembril otsustati «Pool «Töö» toimetaja kohustest vabastada» ja leida uus toimetaja.[188]

Samal ajal tehti ettevalmistusi «Tallinna Töölise» väljaandmiseks. Et see oli Töörahva Ühise Väerinde häälekandja, siis moodustati ajalehe toimetuse kolleegium pariteedi alusel. Sinna kuulusid kommunistid V. Kingissepp ja J. Lauristin ning Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei poolt E. Joonas ja O. Gustavson. Palju arutlusi tekkis esialgu tegeliku toimetaja määramisel, sest ühisrinde pahempoolsetel jõududel ei olnud kogemustega ajakirjanikku toimetaja kohale, iseseisvad sotsialistid aga esitasid O. Gustavsoni kandidatuuri.[189] Lõpuks kujunes olukord nii, et toimetuse praktilist tööd hakkas juhtima J. Lauristin.

«Tallinna Töölise» toimetus asus «Tööliste Keldris». Sealsamas toimetati ka ajakirja «Töö» ja «Noor Tööline». Tegelikult oli kõigil väljaannetel üks toimetus eesotsas J. Lauristiniga. Töökoormus oli suur. 1922. aasta aprillikuus hakkas «Tallinna Tööline» ilmuma kolm korda nädalas ning peale selle hakati välja andma ajakirja «Poliitika ja Taktika». Seepärast võeti märtsikuu lõpul V. Kingissepa ja J. Anveldi soovitusel toimetuse masinakirjutajaks A. Leevald (Stein). O. Rästase ettepanekul toodi aprillikuu lõpul Tapalt toimetusse tööle «Tallinna Töölise» ja «Noore Töölise» noor kirjasaatja J. Saat.[190] Toimetuse koosseisu tugevdamine parteile ustavate inimestega oli eriti vajalik, sest E. Joonas ja O. Gustavson osutusid opor-

---

[187] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 58.

[188] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 7 ja 10.

[189] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 12 ja 14; f. 6495, nim. 1, s.-ü. 102, l. 32.

[190] Vanade revolutsionääride-ajakirjanike mälestusi. Vestlusringi stenogramm 23. maist 1966.

tunistideks ja hakkasid tegutsema Töörahva Ühise Väerinde vastu. Nad püüdsid ka ajalehes EISTP oportunistliku juhtkonna seisukohti läbi suruda, kuid põrkasid toimetuse teiste liikmete otsustavale vastupanule. Lõpuks läks O. Gustavsoni vahekord toimetusega nii teravaks, et temaga hakati mõtteid vahetama üksnes ajalehe kaudu.[191] Näiteks teatati 22. aprillil «Tallinna Töölise» rubriigis «Kirjavastused»: «O s k a r G u s t a v s o n — «Vastus ülaltoodud kirja peale» — jääb tänasest numbrist ruumi puudusel välja.» 2. mail, s. t. pärast EISTP III kongressi* ja «Tallinna Töölise» sulgemist otsustas iseseisvate sotsialistide parempoolsete liidrite ainuke tugipunkt — EISTP Riigikogurühma enamus — kutsuda E. Joonase ja O. Gustavsoni toimetuse kolleegiumist ära. Riigikogu kommunistlik töölisrühm tegi EISTP uuele Keskkomiteele ülesandeks moodustada pariteedi alusel uus Töörahva Ühise Väerinde häälekandja toimetuse kolleegium.[192] EISTP Keskkomitee võttis selle ettepaneku vastu ja määras 18. mai koosolekul omalt poolt kolleegiumi P. Keerdo, O. Gustavsoni ja S. Andrejevi.[193] Kuid juba 1922. aasta maikuus toimunud «115 protsessil» mõistis sõjaringkonnakohus S. Andrejevi 8 aastaks sunnitööle. Pärast edasikaebamist Riigikohtusse määras sõjaringkonnakohtu uus koosseis sama aasta oktoobris lõplikuks karistuseks 6 aastat sunnitööd kõigi õiguste kaotamisega. Vaatamata sellele, et S. Andrejev oli Riigikogu liige, ähvardas teda vangimaja. S. Andrejev läks põranda alla, et jätkata seal revolutsioonilist tööd. 1922. aasta sügisel valiti ta koos H. Pöögelmanni ja J. Kreuksiga EKP delegaadiks Kommunistliku Internatsionaali IV kongressile, mis toimus sama aasta lõpus. Pärast kongressi jäi S. Andrejev tööle Moskvasse Kominterni Eesti sektsiooni juurde.[194] O. Gustavson heideti peagi koos teiste parempoolsete oportunis-

[191] EKPA, f. 140, nim. 1, s.-ü. 25, l. 5.

[192] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 272, l. 22; f. 140, nim. 1, s.-ü. 25, l. 5.

[193] EKPA, f. 140, nim. 1, s.-ü. 27, l. 84.

[194] Revolutsiooni lipukandjad. Ülevaade Eestis tegutsenud väljapaistvate revolutsionääride elust ja tegevusest, Tallinn 1962, lk. 16 ja 17.

* 1922. aasta aprillis peetud EISTP III kongressil kõrvaldasid revolutsioonilised lihtliikmed oportunistliku juhtkonna ja valisid uue, suuremalt osalt revolutsionääridest koosneva Keskkomitee. Sellest ajast peale asus EISTP aktiivsesse võitlusse kodanluse vastu ning töötas koos EKP-ga.

tidega, kes ei allunud EISTP III kongressi ja seal valitud Keskkomitee otsustele, sellest parteist välja. Nii jäi tegelikult EISTP Keskkomitee määratud esindajatest Töörahva Ühise Väerinde häälekandja toimetuse koosseisu ainult P. Keerdo.

Ühelt poolt moodustas EKP toimetuse koos EISTP-ga ühisrinde taktikast lähtudes. Teiselt poolt seepärast, et tal puudus kogenud legaalne ajakirjanike kaader. V. I. Lenin märkis 1920. aasta kevadel oma teoses ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis», et ilma ajakirjandusliku aparaadita ei tule toime ükski massiliikumine vähegi tsiviliseeritud maal ning rõhutas, et kapitalismi tingimustes ei päästa meid miski «vajadusest kasutada selleks tööks kodanliku intelligentsi ringkonnast põlvnejaid».[195] EKP kasutaski neid nii palju, kui antud olukorras just vaja oli.

Eestimaa Kommunistliku Partei III kongressi aruandekõnes tõsteti esile «Tallinna Töölise» suurt tähtsust Töörahva Ühise Väerinde põhimõtete elluviimisel. J. Anvelt tuletas meelde, et ajalehte hakati välja andma «isesotside» kaasabil ning küsis: missugused olid selle koostöö tulemused? ning vastas, et üldiselt tõi see töölisliikumisele suurt kasu. Peale selle arenesid ja tulid silmapiirile noored ajakirjanikud, kes siis, kui «metssotsid»* tahtsid ühisrinde häälekandjas oma orientatsiooni läbi suruda, hakkasid iseseisvalt ajalehte toimetama.[196] Nii kasutas EKP ühisrinde taktikast tulenevat kohustust revolutsioonilisele töölisliikumisele ustava ajakirjanduskaadri kasvatamiseks. Seejuures võttis Keskkomitee algusest peale kursi töölistest koosneva toimetuse loomisele. J. Anvelt selgitas hiljem, et töölisi endid on vaja õpetada ajakirjandust toimetama ja «seega leht tõesti proletariaadi oma asjaks teha».[197] Sellest kursist peeti aastail 1922—1924 kinni.

1922. aasta suvel töötasid legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse toimetuses J. Lauristin, P. Keerdo ja J. Saat.

1922. aasta sügisel vabanes sundaja teenimisest kodanliku Eesti sõjaväes H. Allik. Novembrikuus, kui «Töölist» hakati muutma päevaleheks, suunas partei ka tema toimetuse liikmeks.

[195] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 90.

[196] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 115, l. 47.

[197] «Klassivõitlus», 1929, nr. 107/108, veerg 11.

* EISTP-st väljaheidetud oportunistid moodustasid 1922. aasta juulis uue partei — Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei (ISTP), mida rahvas hakkas kutsuma metssotside parteiks.

1922. aasta lõpul koosnes kogu toimetus seega eranditult kommunistidest, kellel oli juba revolutsioonilise võitluse kogemusi. 1923. aasta alguses kutsuti sinna veel Väike-Maarja kandist pärit noor kirjasaatja J. Meerits. See oli kuus korda nädalas ilmuva Töörahva Ühise Väerinde häälekandja «Tööline», kaks korda nädalas ilmuva maatöörahva ajalehe «Töö Täht» ning ajakirjade «Noor Tööline» ja «Meie Lapsed» ühine toimetajate kollektiiv.

1923. aasta kevadel alustas kodanlus II Riigikogu valimiste eelset töölisorganisatsioonide rüüstamist EKP Keskkomitee liikme J. Kreuksi mõrvamisega. 28. märtsil laskis kaitsepolitsei agent ta selja tagant maha. J. Kreuksi taskust leiti «Noore Töölise» toimetusse J. Lauristini nimele adresseeritud kiri. Kaitsepolitsei kasutas seda kirja ettekäändena ja vangistas töölisliikumise tegelaste areteerimiskampaania käigus 29. märtsil ka J. Lauristini. 21.—23. veebruarini 1924 lavastati Tallinna sõjaringkonnakohtus 12 töölistegelase protsess. Kuigi kohus ei suutnud kindlaks teha kaebealuste ühendust illegaalse Kommunistliku Parteiga, karistati neid peaaegu kõiki sunnitöö ja vanglaga. J. Lauristin mõisteti 7 aastaks sunnitööle.[198]

21. jaanuaril 1924 rüüstas kaitsepolitsei üheaegselt üle kogu maa ligi 300 töörahva organisatsiooni. Järgneva nädala jooksul vangistati paljud töölisorganisatsioonide tegelased ja aktivistid, Töörahva Ühise Väerinde saadikud Riigikogus ja kohalikes omavalitsustes. Areteeriti ka töölisajakirjanduse toimetuse liikmed H. Allik, P. Keerdo ja J. Saat. J. Meeritsal õnnestus põgeneda ja ta asus illegaalsele tööle. Kodanlus ei hoolinud isegi sellest, et H. Allik ja P. Keerdo olid Töörahva Ühise Väerinde nimekirja alusel valitud II Riigikogu liikmeteks, s. t. et nad olid kehtiva seaduse järgi puutumatud isikud kuni volitusaja lõpuni. Nad areteeriti «Tööliste Keldris» peetud koosolekul ja nimetati seepärast «vandeseltslasteks», keda olevat «kuriteolt tabatud».[199] Nende asi tuli arutusele novembris 1924 toimunud «149 protsessis», kus kaebealused esinesid revolutsionääridele omase mehisusega. Sõjaringkonnakohus mõistis suurema osa neist pikaajalisele, 46 kommunisti aga eluks ajaks sunnitööle. Viimaste

[198] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 320, l. 133.

[199] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa, Tallinn 1963, lk. 98; «Meie Leht» nr. 2, 12. juulil 1924.

hulka kuulusid ka H. Allik, P. Keerdo ja J. Saat. Nii jäi töölisajakirjandus 1924. aasta alguses jälle kogemustega toimetajatest ilma.

1924. aasta aprillikuus, kui töölisorganisatsioonide tegevus taastati ja hakati välja andma ajalehte «Teadete Leht», määrati toimetusse tööle 19-aastane andekas töölisajakirjanduse kirjasaatja R. Tikkar, kes oli juba sama aasta jaanuaris Virumaalt Vao vallast Tallinna elama asunud. Teda aitas ka ajalehe väljaandja ja vastutav toimetaja «Rauaniidi» värvija abi J. Anton, kes oli elukutselt trükitööline. Pärast «Teadete Lehe» sulgemist, kui hakkas ilmuma ajaleht «Sõna», kutsuti toimetusse tööle veel teine Vao vallast pärit kirjasaatja 18-aastane P. Baumann. R. Tikkar ja P. Baumann töötasid tegelikult Töörahva Ühise Väerinde riigikogurühma liikmete, tehnilistes küsimustes aga töölisajalehtede talituse juhataja V. Trommeli näpunäidete järgi.[200]

Kuid needki toimetuse töötajad ei saanud legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse lõpliku sulgemiseni 1924. aastal koos olla. Siseministri määrusega 5. septembrist 1924 karistati R. Tikkarit ühekuulise arestiga osavõtu eest 3. augustil Tallinnas toimunud sõjavastasest demonstratsioonist. R. Tikkar ei kandnud talle määratud karistust, vaid asus Narvas partei poolt antud illegaalsele tööle. Septembris oli sunnitud minema põranda alla ka P. Baumann. Temast sai Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu Tallinna organisaator.[201] Mõlemad areteeriti mõni päev pärast Eesti proletariaadi 1924. aasta 1. detsembri relvastatud ülestõusu. 6. detsembril Narvas peetud 1. diviisi sõjakohus mõistis R. Tikkari ülestõusust osavõtu eest surma ja otsus viidi samal päeval täide. P. Baumann mõisteti sõjaringkonnakohtu otsusega 22. juunil 1925 neljaks aastaks sunnitööle.[202]

Kodanlus tegi kõik, et jätta revolutsioonilise töölisajakirjanduse toimetus kogenud kaadrita. Kuid EKP Keskkomitee leidis sellele tööle järjest uusi võimekaid ajakirjanikke. Nende inimeste valimisele pöörati suurt

---

[200] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 337, l. 207 ja 264; s.-ü. 345, l. 85 ja 87; s.-ü. 337, l. 147; s.-ü. 417, l. 56, 57 ja 84.

[201] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 105, l. 45—46.

[202] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 345, l. 45 ja 69-a; s.-ü. 417, l. 82.

Tööliste Maja Tallinnas, Suur-Karja nr. 18, kus asus «Rõhutute Hääle» toimetus.

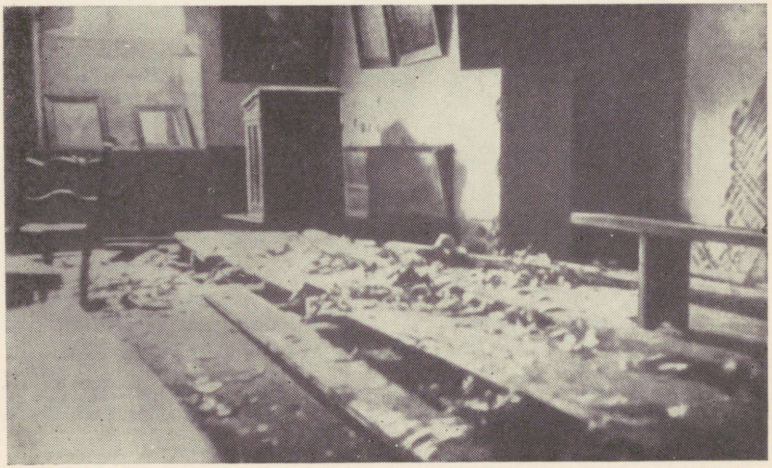

«Tööliste Kelder» pärast rüüstamist 1924. a. jaanuaris.

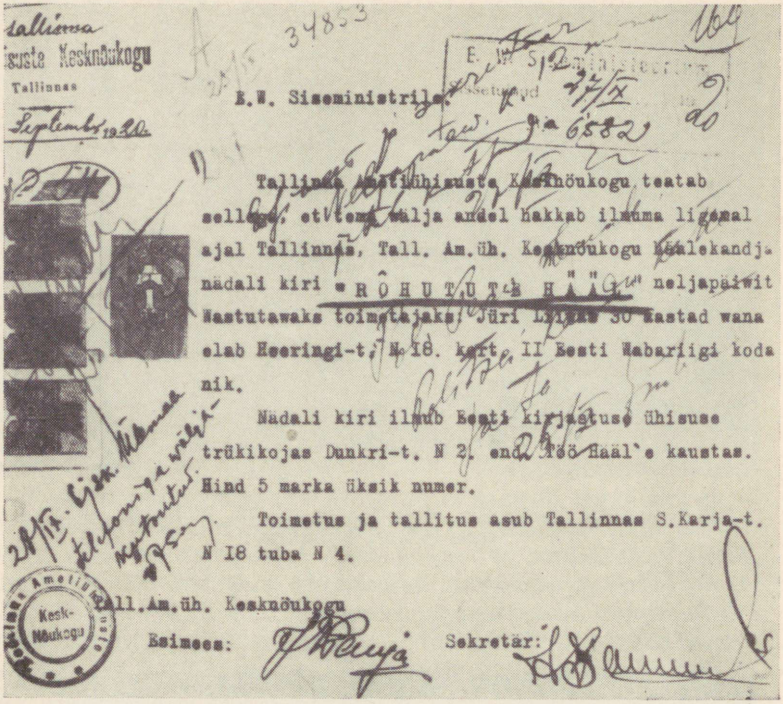

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu teade siseministrile «Rõhutute Hääle» väljaandmise kohta.

170

Administratiiv asjade

Trükiasjade osakond.

28 oktoobril 22472

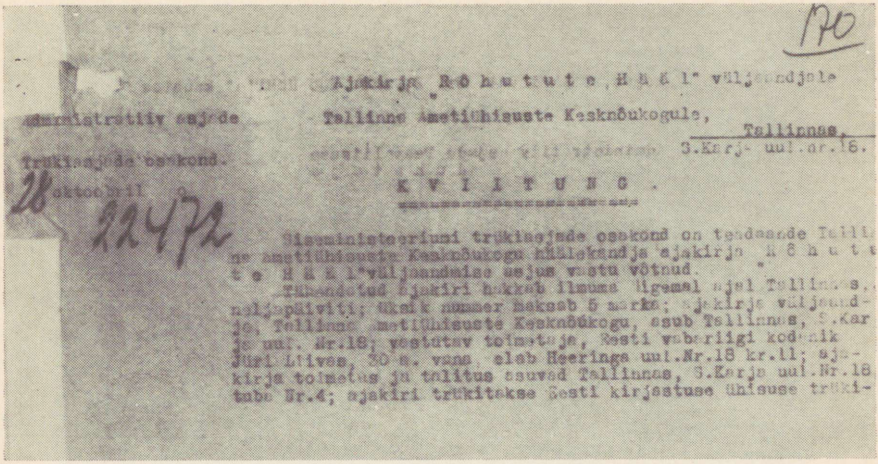

Ajakirja „R õ h u t u t e H ä ä l" väljaandjale

Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogule,

Tallinnas,
S.Karja uul.nr.18.

K V I I T U N G .

Siseministeeriumi trükiasjade osakond on teadaande Tallinna ametiühisuste Kesknõukogu hääleksandja ajakirja „R õ h u t u t e H ä ä l"väljaandmise asjus vastu võtnud.

Tähendatud ajakiri hakkab ilmuma ügemal ajal Tallinnas, neljapäiviti; üksik nummer maksab 5 marka; ajakirja väljaandja, Tallinna ametiühisuste Kesknõukogu, asub Tallinnas, S.Karja uul. Nr.18; vastutav toimetaja, Eesti vabariigi kodanik Jüri Liivas, 30 a. vana, elab Heeringa uul.Nr.18 kr.11; ajakirja toimetus ja talitus asuvad Tallinnas, S.Karja uul.Nr.18 tuba Nr.4; ajakiri trükitakse Eesti kirjastuse ühisuse trüki-

Kviitung (luba) Siseministeeriumi trükiasjade osakonnalt «Rõhutute Hääle» väljaandmiseks.

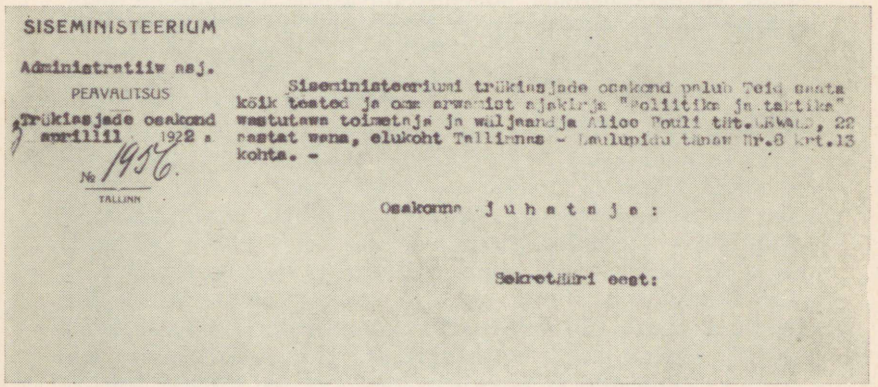

SISEMINISTEERIUM

Administratiiw asj.

PEAVALITSUS

Trükiasjade osakond
3 aprillil 1922 a.

№ 1956.

TALLINN

Siseministeeriumi trükiasjade osakond palub Teid saata kõik teated ja oma arwamist ajakirja "Poliitika ja taktika" wastutawa toimetaja ja väljaandja Alice Pouli tät. LEWALD, 22 aastat wana, elukoht Tallinnas - Laulupidu tänaw Nr.8 krt.13 kohta. -

Osakonna j u h a t a j a :

Sekretääri eest:

Üks Siseministeeriumi trükiasjade osakonna ringkirjadest, mis saadeti linna-, kaitse- ja kriminaalpolitseile ettepanekuga teatada kõik andmed järjekordselt ilmuma hakkava ajakirja või ajalehe vastutava toimetaja ja väljaandja kohta.

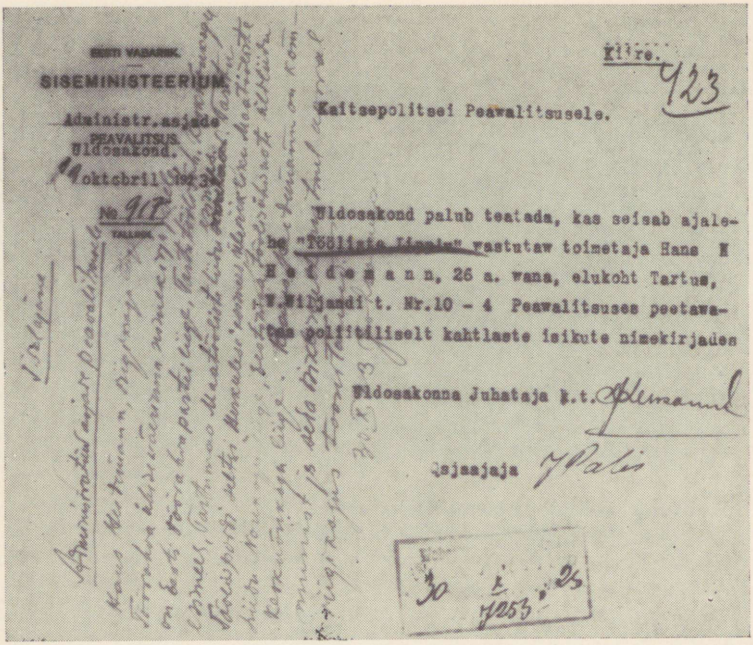

EESTI VABARIK.
SISEMINISTEERIUM.
Administr.asjade
PEAVALITSUS.
Üldosakond.
11 oktobril 1923
№ 917
TALLINN.

Kiire.
423

Kaitsepolitsei Peawalitsusele.

Üldosakond palub teatada, kas seisab ajalehe "Tööliste Lipuli" vastutaw toimetaja Hans H e i d e m a n n, 26 a. wana, elukoht Tartus, W.Wiljandi t. Nr.10 - 4 Peawalitsuses peetawatus poliitiliselt kahtlaste isikute nimekirjades

Üldosakonna Juhataja k.t. [signature]

Asjaajaja [signature]

30 X 23
7253

Kaitsepolitsei peavalitsuse ülema J. Soomani omakäeline vastus Siseministeeriumi administratiivasjade peavalitsuse üldosakonna järelepärimisele H. Heidemanni poliitilisest meelsusest.

tähelepanu. EKP dokumentidest nähtub, et ajalehtede ja ajakirjade toimetajad ja toimetuse kolleegium kinnitati Keskkomitee või Poliitbüroo koosolekul. Nendel koosolekutel arutati läbi ka kõik legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse juhtimise tähtsamad probleemid.

Niisugusel väikesearvulisel kollektiivil polnud muidugi kerge toimetada kuni nelja väljaannet korraga. Seejuures tuleb arvestada, et enamikul toimetuse liikmetest oli üheaegselt mitu vastutusrikast kohustust. J. Allikso oli Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja I Riigikogu liige. J. Lauristin kuulus pärast partei III kongressi, millest ta delegaadina osa võttis, EKP Keskkomitee koosseisu ja oli Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu Ajutise Keskkomitee liige. Legaalsetes organisatsioonides valiti ta Eestimaa Töölisühingute Üldliidu (Eestimaa Ametiühingute) abiesimeheks, Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu ja Üleriikliku Maatööliste Liidu sekretäriks. Peale selle oli ta Tallinna Metallitööliste Ühingu, töölisspordiseltsi «Herkules», tööliskarskusseltsi «Valvaja» ja Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu noortekomisjoni liige.

P. Keerdo kuulus 1923. aastast EKP Keskkomitee ja EKP Keskkomitee moodustatud Töörahva Ühise Väerinde büroo koosseisu. Ta valiti Eestimaa Töörahva Partei (EISTP) sekretäriks, Töörahva Ühise Väerinde riigikogurühma esimeheks ja Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatuse sekretäriks, Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse ja Tallinna Nahatööliste Ühingu abiesimeheks, Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu ja Tartumaa Maatööliste Liidu Nõukogu liikmeks.

H. Allik oli 1923. aastast EKP ja EKNÜ Keskkomitee liige ning kuulus EKP Keskkomitee moodustatud Töörahva Ühise Väerinde büroo koosseisu. Ta valiti Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatuse ja noortekomisjoni sekretäriks. Peale selle oli ta töölisspordiseltsi «Herkules» ja Vana-Kariste töölisühingu liige. Ka J. Saat oli tegev mitmes organisatsioonis. Kõikide nende ülesannete täitmine aitas neil kahtlemata olla paremini kursis töörahva elu ja vajaduste ning ajakirjanduse ülesannetega. Teisest küljest nõudis see aga rohkesti aega ja energiat.

Arhiivides säilinud kirjavahetus ja teised dokumendid ning toimetuse liikmete mälestused kinnitavad, et EKP Keskkomitee liikmed juhtisid põranda alt toimetuse kogu organisatsioonilist ja sisulist tööd, mis tagas legaalsele

revolutsioonilisele ajakirjandusele pandud ülesannete täitmise. Peale selle võtsid J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Kreuks, H. Pöögelmann ja O. Rästas sageli kõige aktuaalsematel teemadel sõna legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse veergudel. Ka see oli üks töölisliikumise ja -ajakirjanduse parteilise juhtimise vormidest.

Näpunäited toimetajatele

V. Kingissepp oli kodanliku perioodi ühe esimese legaalse revolutsioonilise ajakirja «Rõhutute Hääl» illegaalne toimetaja. Tema näpunäidete kohaselt muretsesid Riigikogu kommunistliku töölisrühma liikmed ajakirjale materjale maakondadest, kus nad käisid Orgbüroo ülesandel. Ta pöördus mitmete Nõukogudemaal elavate ja sealt tulnud seltsimeeste poole kirjadega, milles palus organiseerida legaalsele töölisajakirjandusele materjale ning anda andmeid Nõukogudemaa elust, majandusest ja tema suhetest kodanliku Eestiga.[203] V. Kingissepp andis kirja teel J. Alliksole üksikasjalikke juhtnööre, missuguseid artikleid «Rõhutute Hääles» avaldada ja mida sealt välja jätta, ning tegi enne ajakirja väljalaskmist isegi selle korrektuuri.[204] Ta oli paljude «Rõhutute Hääles» avaldatud materjalide autoriks, kasutades varjunimesid M. Näär, M. N., Fotograf, -ing-, Mefisto, ning tõenäoliselt ka Fgr., Ipse ja oma initsiaale K. W.

Ajakirja esimene number ilmus 11. novembril 1920. Kuid Poliitbüroo liige O. Rästas kirjutas juba 19. oktoobril Keskkomitee nimel Petrogradi J. Anveldile ja H. Pöögelmannile, et Keskkomitee kohustab neid « . . . «Rõhutute Hääle» ja «K[ommunisti]» tarvis kaastööd tegema vähemalt 700 rida nelja kvadraadi peal iga nädal». Kui ajakiri hakkas ilmuma kaks korda nädalas, siis suurendati ka vastavalt seda «normi».[205]

10. detsembri kirjas avaldas O. Rästas rõõmu, et ametiühingute häälekandjat « . . . pole siiamaani veel «sotsialistlise» tööerakonna poolt ära kägistatud, loodame, et ta ka uue aasta üle elab». Ühtlasi märkis ta, et «uue aasta numbris peab aga tingimata sm. H. [Pöögelmanni] üle-

[203] EKPA, f. 26, nim. 6, s.-ü. 3, l. 6—10, 13—15.
[204] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 312, l. 26.
[205] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 18 ja 31.

vaatlik «1920» artikkel olema, kus kogu maailma keerdküsimused käsitatud oleks».[206] Sealjuures toonitati, et seda materjali oodatakse kõige hiljemalt 27. detsembriks. 30. detsembril avaldatigi «Rõhutute Hääles» mahukas artikkel «1920. Tagasivaade läinud aasta peale», mis kandis allkirja «P».

Kuid kohapealsete proletaarsete kirjanduslike jõudude nappus andis end tugevasti tunda, mida ka V. Kingissepp korduvalt rõhutas. Keskkomitee otsustas 1920. aasta lõpul Poliitbüroo ettepanekul kutsuda J. Anvelt Eestisse. O. Rästas selgitas oma kirjas 25. detsembrist 1920 seltsimeestele selle otsuse vastuvõtmise motiive ning mainis ühe olulise põhjusena, et «1. jaanuarist hakkab «R[õhutute] H[ääl]» kaks korda nädalas ilmuma, mis hulk töötajõudu nõuab».[207] Nagu teada, tuligi J. Anvelt 1921. aasta augustis, kui Kodusõja rinded olid likvideeritud, Eestisse illegaalsele parteitööle.

J. Anvelt, V. Kingissepp, O. Rästas ja teised klassivõitluses karastunud bolševikud juhtisid rasketes valge terrori tingimustes EKP tööd. 1922. aasta mais mõrvas kodanlus V. Kingissepa. Pärast seda jäi kogu revolutsioonilise töölisajakirjanduse juhtimine täielikult J. Anveldi hoolde. Ta töötas 1922. aasta suvel välja legaalse revolutsioonilise töölisajalehe toimetamise põhjaliku kava, mis kinnitati 26. juulil Keskkomitee koosolekul.[208] Toimetusele saadeti see kui «t ö ö r a h v a a j a l e h t «Meie Hääl» kaastöölise ettepanek toimetuskolleegiumile laiendamiseks ja täidesaatmiseks.»* Kava sissejuhatuses öeldi: «Proletaarlaste häälekandja ülesanne — olla «vaimliseks» kogusõjariistaks, et seni kurnamiskorra vastu võidelda, kuni selle lõpp käes. Sellest järeldus: M i t t e teoretiseerimise ja propaganda leht, vaid agitatsioonileht. Mitte targutada, vaid töölist... õhutada, ergutada võitlusele.»

Ajalehe sisu soovitati jaotada kaheks suureks osaks: j u h t i v a k s ja i n f o r m e e r i v a k s. Nii üks kui teine pidi kõrvalekaldumatult taguma vana korra tugesid ning sadades ja tuhandetes variantides rõhutama: «Proletaar-

---

[206] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 23.

[207] Sealsamas, l. 26 ja 28; f. 26, nim. 1, s.-ü. 3, l. 1 ja 20.

[208] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 21.

* H. Allik, R. Majak, J. Saat ja A. Stein tunnistasid selle masinal kirjutatud dokumendi üksmeelselt J. Anveldi tööks nii väljendusviisi kui ka kirjapildi poolest.

lane, see kord ei vasta sinu ja kogu töörahva ning inimkonna huvidele. Sellepärast pane maksma oma diktatuur.»[209] Juhtivasse ossa arvati juhtkirjad, üleskutsed ja igasugused artiklid, milles käsitleti taktika-, organiseerimis- ja teisi olulisi küsimusi. Edasi selgitati, millest koosneb töölisajalehtede informatsiooni-osa ja öeldi, et see ei või olla mitte h a r i l i k vaaraode (s. t. kodanlike võimumeeste) ajalehtede informatsioon, vaid peab olema agitatsiooniinformatsioon.

Seejuures märgiti: «Kuid meil on viisiks saanud seda agitatsioon-informatsiooni seletada kõige kitsamalt. Sagedasti tahavad meie proletaarlised ajakirjanikud asja nii mõista, et proletariaadi olukorda ja võitlust tuleb kirjeldada, ja see on kõik!» «Ettepanekus» öeldi, et maakerast ei saa õiget pilti, kui uurida ainult ta ühte naba ja juhiti tähelepanu, et just niisamuti on ühiskonnas. Seepärast soovitati ajakirjandusel analüüsida ka proletariaadi vastaspooluse, kodanluse elu-olu, et rebida sellelt tõde varjavad ilustused. Proletariaadi elust aga soovitati tuua esile ta raskusi, puudusi ning uusi algatusi ja kavatsusi. Kavas öeldi: «Siin peab olema muidugi heatahtlik oma klassi vastu, toon kogu aja julgustav ja kihutav.» Eriti soovitati mõelda, mida ja k u i d a s kirjutada, et tööline üksnes oma häälekandjat loeks, ja anti näpunäiteid vastavalt tolleaegsele olukorrale. Neid põhijooni silmas pidades olid antud ka toimetatava materjali paigutamise alajaotused. «Ettepaneku» autor mõistis, et väikesel ajalehel ja väga väikese koosseisuga toimetusel on «seda kava lähemal ajal raske korralikult täita». «Kuid see oleks,» rõhutas ta, «mille poole vaja püüda . . .»[210] Selle poole püüdis «Meie Hääl» ja püüdsid ka teised Eestimaa töörahva häälekandjad. J. Anveldi ettepanekute elluviimisel oli suur tähtsus. Need aitasid muuta paremaks nii töölisajakirjanduse väljaannete sisu kui ka kujundust.

Vastavalt antud juhtnööridele hakati «Meie Hääles» ja edaspidi teisteski töölisajalehtedes peale juhtkirja avaldama ka «röögatusi» (või «röökisid»), s. t. juhtkirja saatematerjale. Kui juhtkirjas käsitleti üht või teist probleemi üldiselt, siis «röögatuses» anti selle kohta konkreetset kohapealset materjali. Näiteks avaldas «Meie Hääl»

[209] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 218, l. 11; f. 6495, nim. 1, s.-ü. 88, l. 14.

[210] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 88, l. 15.

29. juulil 1922 juhtkirja «Sõnu tehakse, aga edasi?», milles analüüsiti, kuidas kusagil oli suhtutud Nõukogude Venemaa ettepanekusse sõjavägede vähendamise konverentsi kokkukutsumise kohta. Juhtkirja kõrvale oli paigutatud «rööga tus». «Kas 1 615 337 000 marka (10 000 000 kuldrubla) lastakse läbi viimse pennini?!» Selles materjalis teatati, et Riigikogu andis Sõjaministeeriumile 10 miljonit kuldrubla, s. t. kolmandiku riigi eelarvest, hoolimata pahema tiiva protestidest ja töörahva raskest majanduslikust olukorrast. Sealsamas paljastati, kuidas kodanlus püüdis sõjaväe vähendamise küsimusest ja Nõukogude Venemaa ettepanekust töörahva petmisega mööda hiilida ning anti oma seisukoht: «Sõjaväe ülevalpidamise kulud töörahva olukorra parandamiseks!» «Rööga tuse» lõpus toodi ära Töölisühingute Kesknõukogu juhatuse koosoleku resolutsioon, milles nõuti valitsuselt, et ta astuks viivitamata samme sõjaväe vähendamise konverentsi kokkukutsumiseks kõige lähemal ajal. Sedasama soovitati ka töölisorganisatsioonidel valitsuselt nõuda. Resolutsioonis deklareeriti: «Maha töörahva turjalt maksud pagunite- ja kannustemeeste ülevalpidamiseks!»

Mõnikord olid aga juhtkiri ja «rööga tus» erinevatel teemadel. Seda oli näha juba materjali paigutusest. Kui need käsitlesid ühte teemat, siis paigutati juhtkiri kindlasti esimese lehekülje vasakpoolsele veerule, vastupidisel juhul aga parempoolsele veerule. «Rööga tuse» koht aga oli alati keskel, lehe «pea» all.

Huvi pakuvad ka rubriigid. «Tallinna Töölises» oli neid vähe. Peamine oli «Töölisühisustest ja töökohtadest», kus sõnumid olid jagatud linnade ja maakondade, s. t. geograafilise printsiibi järgi. Vastavalt J. Anveldi esitatud kavale hakati sõnumeid ja teisi lühemaid materjale paigutama temaatilistesse rubriikidesse. Eelmainitud rubriigi asemel hakati kasutama kaht: «Tööliste organisatsioonidest» ja «Tööliste elu». Esimeses neist kirjutati töölisorganisatsioonide algatustest, kavatsustest ja tööst, s. t. mida nad koosolekutel arutasid, otsustasid ja kuidas vastuvõetud otsuseid ellu viidi. Varem piirduti sõnumites peamiselt tööliste raske elu, õiglusetuse ja ekspluateerimise kirjeldamisega. Võitlusele sellise olukorra vastu kutsuti enamasti pikemates propagandistlikes artiklites või spetsiaalsetes üleskutsetes. 1922. aasta teisest poolest alates hakkas sageli rubriigis «Tööliste elu» ilmuma a g i t a t-

sioonniinformatsioon. Näiteks avaldas «Tööline» 5. detsembril sõnumi, milles näidati, et Loksa telliskivivabriku tööliste palk on nii madal, et sellega on võimatu ära elada. Töölised on sunnitud ületunde tegema. Mõned lähevad kell 3 hommikul tööle, teevad 15 tundi ja rohkemgi järjest, peavad natuke vahet ja töötavad jälle kuni kella 9-ni õhtul... Autor selgitas, et selles on süüdi ka Ehitustööliste Liidu Loksa osakond, kes on surmaunes, ning ütles, et niimoodi ei või asi edasi minna. «Liidule hing sisse! Kaheksatunnise tööpäeva kaitsmisele! Maha viin..., õige tasu töövaeva eest!» Niisamasuguseid tegudele kutsuvaid sõnumeid avaldati ka teistes rubriikides, nagu «Raudteelt», «Linnast ja maalt», «Asunikkude elust» ning erilehekülgedel «Noor Tööline» ja «Naistööline», mis ilmusid regulaarselt kumbki kaks korda kuus. Agitatsiooniks kasutati ka rubriiki «Kohtust». Näiteks oli 14. detsembri 1922. a. «Töölise» selles rubriigis sõnum, milles teatati: «Neil päevil tõsteti Pornuses (Pärnumaal) demokraatlise kohtu otsuse põhjal korterist lumehange lesknaine L. Oks. Väljatõstetu elas mitu päeva lageda taeva all, kuni viimaks vaestemajasse peavarju sai.» Kaks lauset informatsiooni, mis tekitasid õigustatud pahameelt. Ja siis järgnesid veel kaks lauset, milles pöörduti otseselt lugejate poole: «Töölised, kes on teist kindlustatud, et täna-homme kellegil niisamasugune väljarookimine ei järgne. Ainult koondatud ridadena töölisühisuses suudate sarnasele jõhkrale ümberkäimisele vastu panna!» Nendest esimene lause pani inimesi mõtlema oma olukorra üle, teine aga kutsus astuma enesekaitseks konkreetseid samme, ühinema võitluseks kodanluse jõhkruse ja omavoli vastu.

Kodanluse paljastamiseks toodi töölisajakirjanduse veergudele mitmed rubriigid. «Kodanlaste elust» anti lühiinformatsiooni kodanlike seltside, kongresside, pidustuste, ettevõtete pankrottide, pankade mahhinatsioonide, riigivarguste jne. üle. Tihti olid need ainult paarirealised teated, mis algasid või lõppesid sapise märkusega. Näiteks avaldas «Uus Meie Hääl» 3. oktoobril pealkirja all «Vabariigi korrapidaja joobnud» kaks lauset: «30. septembril s. a. tööstustööliste vanemate kongressile ilmunud politseinik «korrapidaja» oli «nina täis tõmbanud» ja «uinus» norisedes toolil. Sealjuures oli ta poriga võõbatud.»

Proletariaadi vastaseid paljastati ka rubriikides «Tillukesed killukesed» ja «Kodanlise korra paised». H. Allik mäletab toimetuse koosolekut 1922. aasta detsembris, mis peeti Künnapuude korteris Tina t. 8—8. Peale toimetuse liikmete ning Jaan Tombi ja Olga Künnapuu võtsid sellest osa ka J. Anvelt ja O. Rästas. Koosolekul arutati jooksvaid poliitilisi küsimusi, nende valgustamist ajakirjanduses, ajalehe ning üldse agitatsiooni- ja propagandatöö stiili küsimusi. J. Anvelt rääkis seal: «Kodanlik vabariik on üle nelja aasta vana, rahvale, eriti pealekasvavale noorsoole hakkab paistma täiesti loomulikuna, et Toompeal istub Päts või Tõnisson, keda nimetatakse «herra riigivanem», ja et tänavanurgal seisab võmm, keda tuleb nimetada «herra politseinik». Koos sellega hakkab inimestes tekkima aukartus maksva võimu vastu. Meie tahame aga seda võimu kukutada, ja selle esimeseks eeltingimuseks on, et rahval ei oleks tema vastu lugupidamist. Sellepärast peame peale kõige muu katsuma teda näidata naeruväärsena, teda pilkama, et rahval kaoks tema vastu igasugune aukartus.»[211]

J. Anveldi nendes sõnades oli sügav mõte. Töölisajakirjanduse veergudelt on näha, et sinna püüti neile näpunäidetele vastavaid materjale tuua. Kuid heade satiiripalade kirjutamine nõuab ajakirjanduslikku vilumust ja ka erilist «soont». Nähtavasti oligi see üks põhjusi, miks paljud satiirilised materjalid, eriti aga «tillukesed killukesed» olid pärit J. Anveldi sulest.[212] Kodanlikku korda ja selle võimumehi naeruvääristavaid materjale avaldati üsna sageli. Peale Anveldi ja teiste kohalike kirjameeste kirjutas neid ka H. Pöögelmann.

Kodanlasi vihastas väga, et neile nii tuttav rubriik «õnnetused ja kuriteod» nimetati töölisajakirjanduses «kodanliku korra paiseteks». Nad õhkasid: tule appi, mis ühendust on meie demokraatial sellega, kui mõni näljane end rongi alla viskab, aidaukse ära lõhub või muidu varastab. On see kodanluse süü, kui keegi jooma hakkab või naisterahvas end müüma läheb ja haigusi laiali kannab? Kõik niisugused asjad on ju seadusega keelatud! Häda inimestele, kes seadusest kinni ei pea, need on ju kurjategijad. Et end veelgi rohkem õigustada, näidati

---

[211] H. Allik, Meie paremaid kirjamehi. Jaan Anvelt, lk. 156.
[212] Autori märkmed vestlusest J. Saadiga juunis 1967.

kodanlikes ajalehtedes näpuga Nõukogudemaa poole: Vaadake, seal sünnivad niisamasugused kuritööd, seal saadetakse korda kõike seda, mida töölisajakirjandus «kodanliku korra paiseteks» nimetab. Eriti äge oli «Päevaleht», mis püüdis omapoolset rünnakut isegi põhjendada kirjutisega: «Kommunistlise korra paised».[213] Kuid «Tööline» andis sellele juba järgmisel päeval, 17. detsembril vastulöögi. Veidi hiljem aga avaldati J. Anveldi artikkel, milles näidati, et just kodanlik ühiskond sünnitab ja õigustab kuritöid. Seal selgitati, et tööliste ja talupoegade riik, kes rajab teed kommunistliku korra juurde, võitleb otsustavalt minevikult päritud igandite, nende põhjuste ja kandjate vastu. Autor toonitas, et «Päevaleht» ja teised kodanlikud ajalehed ei too meelega Venemaa ajalehtede põhjendusi selle kohta, millest niisugused nähtused tulenevad.[214]

1922/23. aasta talvel, kui töölisajakirjanduse toimetus oli kasvanud viie liikmeni, kujunes välja ka omavaheline tööjaotus. Nimeliselt peatoimetaja kohta ei olnud, kuid tegelikult täitis seda ülesannet J. Lauristin, kes pidas sidet ka EKP Keskkomiteega. Pärast tema areteerimist läksid need kohustused P. Keerdole, kes tegeles toimetuses Riigikogu ja omavalitsuste küsimustega. H. Allik vastutas välismaa, J. Saat töölisorganisatsioonide ja tööliste elu kohta avaldatavate materjalide eest. J. Meeritsa hoolde jäi talurahva küsimuste leheveergudele toomine. Sageli põimusid mitmete elualade probleemid ja nende valgustamiseks valmistati materjalid ette ühiselt. Peale selle tuli igal toimetuse liikmel koos aktivistidega tegelda veel mitmete teiste küsimustega. Seda on näha ka rubriikidest ja materjalide ettevalmistamise omavahelisest jaotamisest. «Töölises», «Töö Tähes», «Töörahva Hääles» ja «Töö Lipus» nägi see nii välja:

---

[213] «Päevaleht» nr. 312, 16. detsembril 1922.

[214] [J. Anvelt], Kus mädaneb, seal tekib paise, «Tööline» nr. 6 (49), 10. jaanuaril 1923.

Rubriik	Kes rubriigi materjale ette valmistasid
Välismaalt (ka väikesed teated ja viimased teated)	H. Allik
Tööliste organisatsioonidest	J. Saat
Tööliste elu	J. Saat
Riigikogu	P. Keerdo
Omavalitsustest	P. Keerdo
«Demokraatlikust» koolist	J. Lauristin, J. Meerits
Töölissport	H. Allik, P. Keerdo
Raudteelt	J. Saat
Linnast ja maalt	J. Saat, J. Meerits
Mitmesugused teated	J. Saat
Kurnamise ohvrid	J. Saat
«Demokraatlikust» türmist	J. Tomp
Asunikkude elust	J. Meerits
Kirjavastused	Kõik toimetuse liikmed
Teater	H. Allik, P. Keerdo
Tillukesed killukesed	Enamasti J. Anvelt
Ajakirjandusest (väljavõtted kodanlikest ja sotslikest väljaannetest koos kriitiliste ja satiiriliste kommentaaridega)	Kõik toimetuse liikmed, sageli ka J. Anvelt
Kodanlaste elu	Kõik toimetuse liikmed
Sotside elu	Kõik toimetuse liikmed
Metssotside elu	Enamasti P. Keerdo
Kodanlise korra paised	Enamasti J. Saat
Kohtust	Enamasti P. Krusten (karikaturist)
Koosolekute kalender ja teated (koosolekud ja üritused, mida toetati ja millest soovitati töölistel osa võtta)	Toimetuse liikmed töölisorganisatsioonide esindajate osavõtul
Erileheküljed ja -nurgad	
Noor tööline	J. Lauristin, H. Allik, V. Kangur
Naistööline	O. Künnapuu, A. Vaarman, H. Veidenbaum
EISTP organiseerimistöö nurk «Töölises» 1923. aastal	H. Allik

Suure osa mahukatest materjalidest, milles avaldati põhimõttelisi seisukohti, sai toimetus illegaalsetelt parteitöötajatelt. Koos nendega saatsid V. Kingissepp ja J. Anvelt ka kirjalikke näpunäiteid, milles öeldi, mida loetakse ajalehe sisu puuduseks, kuidas tuleks üht või teist probleemi valgustada ning mismoodi ajalehes materjale paigutada ja missuguses kirjas artikleid või nende üksikuid lõike laduda. Need materjalid ja juhtnöörid tõid tavaliselt kohale erikullerid. 1922. aasta suvest alates kirjutas J. Anvelt tavaliselt üle päeva juhtkirja või artikli.[215] Peale nende ilmus töölisajakirjanduses tema sulest Eessaare Aadu varjunime all rohkesti proosaloomingut. Sealhulgas näiteks lühipala «Välgu valgel», novell «Kurjategija» ning romaan «Tiblad» («Linnupriid»), mis oli esimene teos eesti kirjanduses, kus keskse kohal on kommunistide kujud. Seal kirjeldati asjatundlikult revolutsionääride põrandaalust võitlust.* Romaani hakati avaldama «Tallinna Töölises» ning jätkati «Töölises» ja «Töö Tähes». Seoses kahe viimase sulgemisega jäi romaani lõpp töölisajakirjanduses ilmumata.

O. Rästas kirjutas peamiselt töölisliikumise organisatsioonilistest küsimustest ja tööst talurahva hulgas, mõnikord ka välispoliitikast. Mitmesugustel teemadel saatis materjale J. Kreuks. Viimased neist kirjutasid oma kaastööd käsitsi, J. Anvelt aga peaaegu alati masinal. Kõigi illegaalsete juhtivate parteitöötajate käekiri ning ka V. Kingissepa ja J. Anveldi kirjutusmasina kiri, millel olid iseloomulikud vead, olid osale trükikoja töölistele ja oletatavasti ka mõnedele kaitsepolitsei nuhkidele tuttavad. Seepärast ei saanud nende käsikirja otse trükikotta saata, vaid tuli enne toimetuse masinal ümber kirjutada. Originaalid põletati.[216] Masinakirjutajad pidid olema usaldusväärsed inimesed. Neid palgati tööle kas partei Keskkomitee soovitusel või temaga kooskõlastatult. Nii olid toimetuse masinakirjutajaks «Rõhutute Hääle» ajal

---

[215] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 128, l. 11; Vanade revolutsionääride-ajakirjanike mälestusi. Vestlusringi stenogramm 23. maist 1966.

[216] Vanade revolutsionääride-ajakirjanike mälestusi. Vestlusringi stenogramm 23. maist 1966.

* J. Anveldi kirjanduslikust tegevusest vt. lähemalt E. Sõgel, Suure mõjujõuga bolševistlik kirjanik. J. Anvelt. Mälestusi ja dokumente, Tallinn 1965, lk. 233—241.

Riigikogu kommunistliku töölisrühma juures E. Preismann, «Tallinna Töölises» A. Leevald (Stein), hiljem M. Rikko, H. Kanger jt.

1922. aasta lõpul peetud nõupidamisel tegi J. Anvelt toimetuse liikmetele ülesandeks kirjutada igaühel nädalas vähemalt üks juhtkiri või pikem artikkel, mida nimetati «kaelaks» ning mis oli juhtkirja ja «rööga tuse» järel tähtsaim materjal ajalehes.[217] Sageli võtsid ajaleheveergudel aktuaalsete päevaprobleemide kohta sõna ka revolutsioonilise töölisliikumise aktiivsed tegelased J. Reesen ja A. Hansen.

Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee teine laiendatud pleenum (7. — 11. juuni 1922) tegi ettepaneku, et juhtiv parteiline ajakirjandus avaldaks kõiki sise- ja välispoliitikat ning majanduselu käsitavaid põhimaterjale üksnes printsipiaalsetest seisukohtadest lähtudes. Ühtlasi rõhutati, et niisugused artiklid ei väljenda ühe või teise isiku vaateid, vaid partei seisukohti ja seepärast tuleb neid avaldada autori allkirjata.[218] Eesti revolutsiooniline töölisajakirjandus pidas 1922. aastal seda nõudmist silmas. Ajalehes «Uus Meie Hääl» selgitati, et nii sõnumid ettevõtetest kui ka juhtkirjad, artiklid ja üleskutsed avaldatakse pärast materjali ühist läbiarutamist ning täiendamist. «Sellepärast ei kanna meie ajalehe kirjutused pea mitte kunagi autori allkirja. Sest autor on — kollektiivne proletaarlane — töölisklass.»[219]

Tähelepanu väärib seegi, et aastatel 1920—1922 tuli enamik artikleid EKP illegaalsete töötajate sulest ja nemad loomulikult ei saanud avaldada kirjutisi oma nime all. Kui ajakirja või ajalehte oleks sel ajal pandud üksikuid tuntud tegelaste allkirjaga artikleid, siis oleks tekkinud küsimus, kes on ülejäänud kirjutiste autorid. 1923. a. oli legaalsete kirjameeste materjale juba nii palju, et selliseid küsimusi tekitamata võis avaldada kirjutisi oma nime all. Ühtlasi aitas see tutvustada rahvale töölisorganisatsioonide juhtivaid tegelasi. Pealegi kirjutab ju autor oma nime all avaldatava materjali ka suurema

---

[217] Autori märkmed vestlusest J. Saadi ja V. Kangruga 1967. a. juunikuus.

[218] Коммунистический Интернационал в документах, Москва 1933, lk. 287.

[219] «Uus Meie Hääl» nr. 21, 16. (trükiviga, peab olema 14.) oktoobril 1922.

hoole ja tähelepanuga.[220] Lõpuks avaldati «Töölises» ka arvamust, et töölisajalehe lugejate enamik pole veel küllalt küps kõige üle s i s u järgi otsustama. Oldi arvamisel, et tuntud autori kirjutis tõmbab rohkem tähelepanu ja äratab usaldust. Tõenäoliselt lähtuski J. Anvelt nendest kaalutlustest, kui ta kirjutas lugeja «Õigusteadlase» nimel materjali, mis avaldati 24. jaanuaril «Töölises» rubriigis «Kirjad toimetusele».[221] Seal soovitati kutsuda oma kaastöölisteks Eesti proletariaadile tuntumad tegelased ja kirjamehed nagu «Eesti parem marksistlik ajakirjanik Hans Pöögelmann..., «Kiire» ajast tuntud Käspert ja teised». Kirjas öeldi, et väljaspool Eestit ja ka illegaalselt siin elavad tuntud töölistegelased võivad kasutada posti kaastöö saatmiseks legaalsete töölisajalehtede toimetusse, sest siis ei saa viimast süüdistada sidemete pidamises illegaalse partei esindajatega. Sealsamas vihjati veel, et kui kaitsepolitsei peaks postis olevatest kaastöödest ärakirjad tegema, siis pole ka sellest midagi halba. Valitsevad ringkonnad ei reageerinud materjali ilmumisele. Veebruari alguses anti H. Pöögelmannile eriläkituses nõu saata toimetuse aadressil lihtkiri, milles oleks «võimalikult mitte «hirmuäratav», vahest... isegi natuke «teoreetiline», nii mitte maapealsetest asjust» artikkel.[222] 23. veebruaril märkis «Tööline» rubriigis «Kirja vastused»:

«S m s. H a n s P ö ö g e l m a n n, P e t e r b u r i s. Teie kirja, mis 16. veebruaril s. a. Piiteris postile pandud, saime kätte (ühes kahe artikliga: «Tõusev torm» ja «Veel üks blokaad») 21. veebruaril s. a., nii siis täitsa korralikult, kui mitte seda «loomulikku» nähtust arvata, et ümbrik lahti rebitud oli. Tervitame Teid Eestimaa töörahva ühise väerinna häälekandja kaastööliste hulgas... Palume edaspidi kirjutamisel Teile väga hästi tuntud vanu tsaariparagrahve ikka silmas pidada.»

Esimene neist artiklitest, milles räägiti Ententе'i tagurliku poliitika krahhist, avaldati järgmisel päeval pärast vastust, s. t. 24. veebruaril ja teine, milles oli juttu mõnede naftakompaniide Nõukogudemaa-vastase polii-

[220] H. A l l i k u kirjalikud märkused 25. maist 1968 käesoleva käsikirja autorile.

[221] Autori märkmed vestlustest H. A l l i k u ja J. S a a d i g a juunis 1967.

[222] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 125, l. 86.

tika läbikukkumisest, 27. veebruaril «Töölises». Mõlemad kandsid väljapaistvalt kirjutatud allkirja «H. Pöögelmann». Edaspidi kirjutas H. Pöögelmann sageli ja tuli järjest lähemale maapealsetele, s. t. Eesti proletariaadi asjadele. Oma nime või nime esimesi tähti hakkasid kirjutiste alla märkima ka H. Allik, P. Keerdo, J. Reesen, J. Saat ja teised eesti töölisliikumise legaalsed tegelased, keda rahva hulgas tunti.

EKP Keskkomitee, eriti aga J. Anvelt nõudis toimetuselt töölisajalehtede ja -ajakirjade niisugust kujundamist, et inimesel mitme sammu pealt tekiks huvi vaadata, mis seal kirjutatud on.[223] Seda ülesannet täitsid juba pealkirjadki, eriti esimesel küljel, kus need anti suures rasvases kirjas üle mitme veeru ning sisaldasid hüüdeid, irooniat ja küsimusi. Neid probleeme arutati ka ajakirjanduses. 21. juunil 1924 anti ajalehes «Säde» hinnang ajakirja «Meie Noor Tööline» järjekordse numbri sisule. Kaane välimuse kohta aga kirjutati: «See lokitud juustega unine noormees ei ole võitlevatele noortöölistele eeskujuks, olgugi, et tal kõik töölisklassi võitluse embleemid käes» on. Noortel soovitati niisugustest «haledatest» algupäranditest lahti ütelda ja kasutada V. I. Lenini portreed ajakirja kaanepildina. «Meie Noore Töölise» järgmises numbris nii tehtigi.

Keel ja stiil

J. Anvelt soovitas «Ettepanekus toimetuskolleegiumile» kasutada võimalikult lihtsat keelt, millest saab aru ka väiksema haridusega ja poliitiliselt vähemarenenud tööline. Ta rõhutas: «Töölisleht on tükk töölisklassist. Sellepärast tarvitab ta ka keelt, teravusi, lööksõnu, «sõimu», mis vähe vastavad kodanlaste salongidele.»[224] Kuidas neid just tarvitada, sellest kirjutati 6. septembril 1922 ajalehes «Uus Meie Hääl» avaldatud artiklis «Proletaarlisest kirjutamisviisist, «lööksõnadest», «sõimust» ja muudest niisugustest asjadest».

Töölisajakirjandus kasutas teravmeelsusi, vastaste tabavat iseloomustamist ja «sõimu» üksnes selleks, et

[223] H. Allik. Meie paremaid kirjamehi. Jaan Anvelt, lk. 154.
[224] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 218, l. 11.

muuta materjalide sisu proletaarlasest lugejale piltlikumaks ja huvitavamaks ning valusamaks neile, kelle pihta see oli sihitud. Kuid samal ajal pidas toimetus rangelt silmas, et stiili- ja kujunduslike võtete all ei kannataks avaldatava materjali selgus ja arusaadavus, et seal ei laskutaks labasusteni ega jämedusteni. Võtame näiteks «Töölises» 11. veebruaril 1923 avaldatud sõnumi, milles teatati, et 7. veebruaril esines Kundas rahvakoosolekul J. Reesen, «kes paljastas pappide püüdeid endid riiklise piruka otsa upitada. Papp sai väga pahaseks, sähvas lõpuks midagi Vene kullast, nagu ikka ja jooksis ära, oma vankrit kraavi jättes. Seekord jäi pappide noot täitsa tühjaks». Tavalises mõnerealises sõnumis oli antud mitu väga kujukat pilti, mis naeruvääristasid rahvast meelitama tulnud vaimulikku.

«Sõnas» kirjutati 21. juunil 1924, kuidas O. Gustavson võistles Penujas surnuaiapüha ajal kohaliku vaimulikuga, kes kõneles mäe otsas surnuaias, Gustavson aga pidas kõnet kõrval orus. Informatsioon lõppes nii: «Küla tüdrukuid huvitas rohkem soliidne Tallinna noorhärra pruunide kingadega, sest külapoistel on ikka mustad.» See üksainus sarkasmiküllane lause kandis korraga kaht laengut, näitas, et 1) tüdrukud ei läinud kirikuteenrit kuulama, neid tõmbasid rohkem ilmalikud kui jumalikud asjad ning 2) neid ei huvitanud mitte töölisklassi reetnud metsotside ühe liidri jutt, vaid tema silmatorkavad jalanõud. Kõik see õigustas Väike-Maarjast saadetud sõnumis antud hinnangut, et «tõsine töörahva häälekandja on enam kui puud püroksüliini kodanluse kantsi alla».[225]

J. Anvelt hoiatas, et võõraid sõnu, mis polnud veel üldiselt tuntud, «tuleb võimalikult vähe tarvitada ja seletustega».[226] Kuid nii mõnedki «Töölise» ja «Töö Tähe» autorid kasutasid kurjasti uusi sõnu, toimetus aga laskis need lehte ilma seletusteta. Õpetuseks nii lehe toimetajatele kui ka autoritele avaldati 1. märtsil 1923 «Töölises» pikem nöökav-analüüsiv kirjutus «A l a n d l i k p a l v e maamehe poolt (keda toetavad paljud tööinimesed) tööliste lehe toimetajatele, töörahva asemikkudele riigikogus, õppivale töölisnoorsoole ja muudele proletaarsetele ajakirjanikkudele, kõnemeestele ja valgustajatele», milles

[225] «Tööline» nr. 22 (65), 28. jaanuaril 1923.
[226] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 88, l. 14.

öeldi, et kui väljaanne end töölisajaleheks nimetab, siis peab ta igas osas olema arusaadav vähemalt 90 protsendile lugejatest. Kirjutis kandis allkirja «Mihkel Miks, endine külakoolmeister, nüüd toanurga vabadik».* Edaspidi loobuti nii mõnestki võõrsõnast, mis oli võib-olla küll täpsem ja tabavam, ning lepiti kaudse ütlemisega, et suurem osa lugejaid saaks kõigest aru. Harva esinenud võõrsõnadele aga lisati sulgudes seletus.

Partei juhtivad töötajad meenutasid proletaarsetele ajakirjanikele alati, et nad kirjutavad mitte kodanlikele ja väikekodanlikele ilutsejatele, vaid tööinimestele, kel on oma arusaamine, oma huvid, oma nõuded ja oma mõttemaailm. J. Anvelt hoiatas, et suur viga on isegi see, kui meie töölisajakirjanikud suurte rahvaste ja suurte kommunistlike parteide häälekandjaid igas asjas püüavad järele aimata.[227] See oli põhjendatud, sest «Rote Fahne», mida sel perioodil kodanlike maade kommunistlike parteide häälekandjatest meil kõige rohkem jälgiti ja eeskujuks võeti, kirjutas peamiselt partei aktiivile, s. o. töörahva laiema silmaringiga osale. Saksamaal oli peale «Rote Fahne» veel hulk kohalikke partei ja töölisorganisatsioonide häälekandjaid ja väljaandeid. Seepärast võiski keskajaleht kirjutada raskemas keeles, s. t. ta ei olnud sunnitud iga asja iidamast ja aadamast algama, vanu, ammutuntud küsimusi ikka kordama, sest enamik lugejaid oli nendega kursis. Eriti käis see aga Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei häälekandja «Pravda» kohta, mille lugeja oli arenenud juba töörahvariigi vabades tingimustes ja poliitiliselt väga teadlik. Eestis sai aga kodanliku valitsuse surve ja vägivalla ning materiaalsete ressursside nappuse tõttu ilmuda peamiselt üks ajaleht kogu töörahva jaoks, kellest enamikul oli võrdlemisi vähe nii poliitilisi kui ka üldhariduslikke teadmisi.

Seepärast kasutas eesti töölisajakirjandus üksnes juhtkirjas, mille lugejaskond oli väiksem, pisut raskemaid, s. t. ilma elementaarsete seletusteta teaduslikke väljendusi. Kuid isegi juhtkirja suhtes püsis nõue, et see oleks

---

[227] J. A[n v e l t], Töölisteajakirjanduse aastapäeva puhul, «Klassivõitlus», 1929, nr. 107/108, veerg 9.

* Autoril ei õnnestunud kindlaks teha, kelle varjunimi see on. Oli kaks arvamust: 1) kirjutise autor on J. Anvelt; 2) kirjutise autor on H. Pöögelmann.

arusaadav «igale proletaarlasele, kes teda tähelepanelikult loeb».[228]

Toimetusele tehtud reservatsioonile vaatamata oli mõnigi juhtkiri seal esinevate kujundite rikkuselt võrdne ilukirjandusliku teosega. «Tallinna Tööline» avaldas 4. märtsil 1922 juhtkirja «Kas nina pööramine või silmamoonutus:», milles meisterliku sulega tauniti kodanluse hukatuslikku välispoliitikat. «Oleme mõnda korda juba puudutanud seda sõgesikumängu, mis Eesti demokraatia diplomaadid tõusva äikese eel mängivad, otse nagu tõotaks taevas neile igaveseks ajaks ilusat ilma ja mureta sahkerdamise mõnu Tartu rahulepingu ja Venemaa kannatuse palmimetsas,» kirjutati juhtkirjas ja edasi: «Nagu varjaks vanajumal ise oma laia seljaga «meid» selle vinge ja viluda kriisitormi eest, mis terves ilmas, Euroopas iseäranis teraval toonil juba mõnda aega puhub ja ligemail kuudel vististe veel märksa tugevamad akordid ähvardab võtta.

Oleme näidanud, et surmahirm enamluse ees meie kodanluse võdisema paneb ja ei lase teda avalikult ja ausalt sinna poole sammuda, kuhu kogu meie riiki ta ajalooliselt kujunenud seisukord juhib ja tõukab — V e n e m a a g a l i g e m a ü h i n e m i s e p o o l e.»

Toimetus pidas silmas, et ajalehe väljendusviis jääks samal ajal asjalikuks ja loogiliseks. Seda nõudsid temalt eeskätt Poliitbüroo liikmed, kes ei olnud mitte ainult usinad kirjutama, vaid ka lugema. H. Allik meenutab artiklis «Meie paremaid kirjamehi», et J. Anveldilt saabuva igapäevase posti hulgas oli tihti kriitilisi märkusi töölisväljaannete sisu ja vormi suhtes. Ta ei sallinud, kui Eesti kodanlikust vabariigist või demokraatiast kirjutades sõnad «vabariik» ja «demokraatia» asetati jutumärkidesse. «Eestis on kõige ehtsam kodanlik vabariik ja demokraatia ilma jutumärkideta,» seletas Anvelt. «Siin on vabadus ja demokraatia kodanlusele ja sunnitöö ning diktatuur töörahvale. Selles seisabki iga kodanliku vabariigi ja demokraatia sisu ja seda peamegi töörahvale seletama. Asetades need sõnad jutumärkidesse, loome illusiooni, nagu võiks olla mingi parem ja õilsam kodanlik vabariik ja demokraatia, kus on vabadus kõigile. See on aga kodanlikus korras võimatu.»

---

[228] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 218, l. 11.

Paljudel töölisajakirjanikel ja -kirjasaatjatel oli kombeks pilgata kodanlikku Eestit tema väiksuse pärast. Eriti sageli võib leida väljendeid «pihupesa-suurune», «vasikanaha-suurune» ja «põialvabariik». Ka seda ei pidanud J. Anvelt kohaseks. Ta selgitas, et asi ei seisa ühe või teise riigi suuruses. «Inglise impeeriumi on pool maailma täis, ega ta sellepärast kodanlikust Eestist parem ei ole. Tähtis on, kelle riik ta on. Meie ei võitle kodanliku vabariigi vastu mitte sellepärast, et ta väike on, vaid et ta härrade riik on. Ega Nõukogude Eesti kodanlikust Eestist suurem ei tule, kuid meie võitleme tema eest sellepärast, et ta töörahva riik on.»[229]

Niisugune sõna, väljendusviisi ja nende mõtte kompleksne analüüs pani töölisajakirjanikke endid juurdlema sõnavaliku üle, lahkama sisu ja vormi ühtsuse probleeme ning täiendama oma ajakirjandusmeisterlikkust.

Kodanlikule, eriti aga väikekodanlikule ajakirjandusele oli iseloomulik pöörduda lugejate poole umbmääraselt: «Kõik loevad «Vaba Maad» (või «Sotsiaaldemokraati», «Tulevikku»)», «Igaüks tellib..., tuleb koosolekule» jne. Revolutsioonilist ajakirjandust aga iseloomustas selgus, kindlus ja tegudele kutsuv kõneviis. Seal kirjutati: «Tellige!..., lugege!..., võtke osa!...» Niisugune stiil tulenes juba kommunistide, tõeliste revolutsionääride hüüdsõnast «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!»

Üleskutsed ja igasugused pöördumised lugeja poole tegid läbi evolutsiooni. Esimestes väljaannetes olid üsna tavalised pealkirjad «Kogu Eesti töörahvale!» Kuid juba Töörahva Ühise Väerinde esimese häälekandja «Tallinna Töölise» proovinumbris avaldatud üleskutset täpsustati: «Töölised vabrikutes, töökodades, metsades, mõisates, taludes! Saunikud ja väikemaapidajad! Kogu Eesti töörahvas!» Mõistet «töörahvas» konkretiseeriti edaspidi veelgi, nimetati võimalikult rohkem töörahva kategooriaid, nii sai iga lugeja paremini aru, et see üleskutse on just temale määratud. Ajapikku kadusid töölisajakirjanduse veergudelt niisugused passiivsust tekitavad laused nagu «töörahva võit on paratamatu», «kodanlik kord on mäda, selle lagunemine on kindel». J. Anveldi soovitusel hakati kirjutama mobiliseerivamalt, et kodanluse surm ja töörahva võit on kindel vaid siis, kui k o g u

[229] H. A l l i k, Meie paremaid kirjamehi. Jaan Anvelt, lk. 156 ja 157.

töörahvas ja i g a ta liige üksikult aktiivselt võitleb selle eest.[230] Artiklis «Töörahva häälekandja kaastöölised», mis avaldati 10. augustil 1922 ajalehes «Meie Hääl», öeldigi, et töölisajakirjanduse peamine ülesanne on klassisuhete selgitamine.

Hästi valusalt ja väljanaervalt piitsutas revolutsiooniline ajakirjandus sotsiaaldemokraatide äraandlikkust ja kodanluse ees roomamist. Eesti raudtee- ja postiteenijate kutseühingute juhatused esitasid 1924. aasta suvel kodanlikule valitsusele palve, milles nad alandlikult meenutasid, et nemad on inimesed, kes esiteks «kuus aastat tagasi, kui Eesti riik oma valupäevi elas, tema saatuse vastu mitte ükskõiksed polnud», teiseks, et nad «poliitikaga mingit tegemist ei tee», kolmandaks ei olevat nad «iialgi midagi nõudnud». «Märgukiri» lõppes «ähvardusega», et «kui nende palvet ei täideta, siis «jätame enesele tegevuse vabaduse». «Kindel Tõde» tõi 17. augustil 1924 oma veergudel väljavõtteid sellest dokumendist ning tuletas meelde, et sotside sõnadele pole seni veel ühtki olulise tähtsusega tegu järgnenud. Töölisajaleht avaldas veendumust, et ka pärast seda «k ä r e d a t p a l v e t» ei võta sotsiaaldemokraadid midagi asjalikku ette.

Kõige koomilisem oli see, et «märgukirja» ei võetud arutuselegi, sest selle toon olevat ebakorrektne olnud. «Kindel Tõde» küsis pärast niisugust informatsiooni: «Oh vaesed kutseühisuslased, kuis võisite unustada, et esinema peab taldalakkuval-püksisäärt kraapival toonil!»? ja soovitas: «Esitage kiires korras uus «märgukiri», milles kõigepealt paluge südamest andeks oma eelmises kirjas tarvitatud jämedust. Ja siis paluge südantlõhestaval toonil — võib-olla, et siis saate viisaka ja sellega ka teid täiesti rahuldava vastuse: «Teie palve on hea ja õige, kuid meie üldine majandusline seisukord ei võimalda kurvastuseks ta täitmist; avaldame lootust, et rasked ajad pea mööduvad ja õnnepäikese soojendavad kiired me kalli isamaa nurmesid valgustavad».» Säärased kommentaarid tegid sotsiaaldemokraadid, kes nimetasid endid «töörahva sõpradeks», halba sõna pruukimata, halenaljakateks. Lõpuks öeldi klassiteadlikele töölistele, et nende päevaprobleemiks on «nõuda oma organisatsioonidelt, et need

[230] H. A l l i k, Meie paremaid kirjamehi. Jaan Anvelt, lk. 157.

kiiremini ja julgemalt sammuksid rada, mis viib maanteele, mille kilomeetrinäitajaid sirp ja haamer ehivad!»[231]

Publitsistlik väljendusviis, materjalide asjalik ja loogiline ülesehitus, lugeja poole pöördumise konkreetsus, mida partei juhtivad töötajad õpetasid, — kõik see aitas väikese koosseisuga toimetusel paremini täita parteilt saadud ülesannet: olla «vaimliseks kogusõjariistaks» võitluses kurnamiskorra vastu.[232]

«Töörahva neegrite» asupaigad

Legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse toimetusel ja talitusel ei olnud omaette ruume. Ajakirja «Rõhutute Hääl» anti välja Tööliste Maja ühes toas Suur-Karja tänavas nr. 18, kus asus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja kus olid peavarju leidnud ka teised töölisorganisatsioonid. 18. märtsil 1921 tõstsid kodanlikud võimud ametiühingud Tööliste Majast välja ja andsid maja tema omanikule a/s Eesti Laenupangale.[233] Pärast ägedat võitlust õnnestus ametiühingutel saada linnavalitsuselt «ajutised» ruumid linnaraamatukogu* keldrikorrusel. Uut asupaika hakati nimetama «Tööliste Kelder» ning sellest sai Tallinna kõigi töölisorganisatsioonide «residents» ja Eesti revolutsioonilise töölisliikumise legaalne staap aastatel 1921—1924. Sinna said oma nurga ka «Töö», «Tallinna Töölise» ja «Noore Töölise» toimetus ja talitus. Hiljem, kui töölised said sama hoone kolmandal korrusel enda käsutusse veel kaks tuba, mahtus ühte neist koos Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja mõnede teiste töölisorganisatsioonide juhatusega ka toimetus.

Niisugustes tingimustes tuli luua töörahva vaimuvara, anda välja kõiki 1923. aasta sügiseni ilmunud töölisajalehti ja -ajakirju. J. Anvelt kirjutas hiljem lugupidamisega: «Kui sellest töörahva ajakirjandusest kõnelda, siis ei saa seda teha, ilma et meele ei tuletaks talitust

---

[231] «Kindel Tõde» nr. 1, 17. augustil 1924.

[232] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 88, l. 14.

[233] Vt. lähemalt: A. Sunila, Kodanliku «demokraatia» ja «vabaduse» sildi all. Eesti proletariaadi võitlusest töölismaja eest, Tallinn 1961, lk. 20—31.

* Praegune M. Gorki nimeline Tallinna Keskraamatukogu.

tööliste keldri nurgas ja toimetajate kongi «keldri kolmandal korral», kus paremad Tallinna proletaarlased — «töörahva neegrid» (orjad), nagu neid keldris kutsuti — ohverdasid igast ööpäevast kaks kolmandikku.»[234]

Kuid isegi seal ei lasknud kodanlikud võimud «töörahva neegreid» rahulikult ajalehti ja ajakirju välja anda. Esimene rüüstamine pandi toime 28. aprillil 1922, kui kaitsepolitseinikud tungisid koos kriminaalpolitseinikega «Tööliste Keldrisse» ja alustasid oma tööd. Järelepärimisele, mida nad otsivad, näidati kaitsepolitsei antud paber ette ja alustati puistamist. Tuhniti läbi kõik nurgad. Töölistelt, kes tulid keldrisse, võeti ära organisatsioonide liikmekaardid. Erariides politseinikud mängisid ajakirjanduse tellimise ja kaastöö vastuvõtjate osa ning püüdsid mitte midagi aimavatelt inimestelt teada saada, kas nad on põrandaaluste käskjalad.[235] Lahkudes viidi ära «Tallinna Töölise» ja «Noore Töölise» materjalid, tellimiste ja annetuste kviitungiraamatud ning igasugused muud toimetusele kuulunud aruanded ja paberid.[236]

Pärast seda tuli töölistel, kes tahtsid registreerida uut väljaannet, hakata manööverdama ka toimetuse asukoha märkimisega trükiasjade osakonda esitatavas teadaandes. Ajalehe toimetamiseks «Tööliste Keldris» oleks takistusi tehtud. Siseministeerium tahtis igati oma võimu ja jonni näidata. Ühes 18. juulil 1922 kirjutatud parteilises ülevaates eesti legaalse töölisajakirjanduse saatuse kohta märgiti, et töölistel õnnestus sundida Siseministeeriumi taganema ja saada luba «Meie Hääle» väljaandmiseks, kuid seejuures tuli teha teatud järeleandmine: uue häälekandja toimetus tuli viia «Tööliste Keldrist» uude, «neutraalsesse» kohta.[237] Trükiasjade osakonnale teatati, et ajalehe toimetus ja talitus asuvad Tallinnas, Vene t. 23. «Meie Hääles» aga trükiti kogu aeg kaks aadressi, mille järgi toimetus ja talitus asusid Vene t. 23 ja abitalitus «Tööliste Keldris». «Uut Meie Häält» lubati toimetada Suur-Tartu mnt. 69. Lehes märgiti jälle abitalituse asukohaks «Tööliste Kelder». Kui politseinikud läksid pärast «Uue Meie Hääle» sulgemist ajalehe viima-

---

[234] J. A[nvelt], Töörahvaajakirjandus «iseseisvas» Eestis, «Klassivõitlus», 1925, nr. 59/60, lk. 6.
[235] «Punane Täht» nr. 1, 5. mail 1922.
[236] «Noor Tööline», 1922, nr. 6, lk. 160.
[237] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 46.

seid numbreid toimetusest ära võtma, tegid nad kindlaks, et märgitud aadressil, Tallinna Ametiühingute Tarvitajateühingu kaupluses* ei ole ühtegi toimetuse liiget ning et viimased käivad seal üksnes sissetulnud kirju saamas.[238]

Uue väljaande loa taotlemisel teatati ettevaatuse mõttes trükiasjade osakonnale, et «Töölise» toimetus ja talitus asuvad Tallinnas Uus Maailma t. 7. «Töölises» märgitigi ainult see aadress. 11. detsembril 1922 teatas ajalehe väljaandja ja vastutav toimetaja A. Hermaküla, et toimetus ja talitus viiakse sellestsamast kuupäevast üle Suur-Tartu mnt 69. Trükiasjade osakond andis nõusoleku[239] ja edaspidi märgiti «Töölises», et toimetus ja talitus asuvad Suur-Tartu mnt. 69, abitalitused aga Uus Maailma t. 7 ja «Tööliste Keldris». «Töö Tähe» toimetuse ja talituse asukohana märgiti esialgu dokumentides ja ajalehes «Laia ja Hobusepea tänava nurk 20/14». 1923. aasta jaanuari keskel viidi need ametlikult üle «Tööliste Keldrisse».[240] Trükiasjade osakonnale saadetud teadaande järgi olid «Töörahva Hääle» toimetus ja talitus Suur-Pärnu mnt. 44-a, hiljem Suur-Tartu mnt. 69, «Töö Lipul» kohe viimati märgitud aadressil.[241] Toimetus ja talitus asusid tegelikult ikkagi «Tööliste Keldris», mis ajalehtedes figureeris abitalitusena ja iga ajalehe või selle üksiku numbri aresti alla paneku või konfiskeerimise puhul läbi otsiti.

1923. aasta lõpul, kui Tallinnas ei leidunud enam töölisajakirjanduse trükkijat ja ajalehte oldi sunnitud välja andma Haapsalus, saadeti partei ülesandel toimetuse liikmetest sinna J. Saat. H. Allik ja P. Keerdo olid seotud Riigikogu asjadega ja muude parteiliste kohustustega. Seal tehti ajalehte endise poe pimedas ja külmas ruumis Kalda t. 5. «Tööliste Keldrisse» jäi ametlikult siiski abitalitus. Sealt varustati «Tööliste Lippu» vajaliku materjaliga kuni selle sulgemiseni jaanuaris 1924.

1924. aastal ilmunud töölisajalehtede toimetuse ja tali-

[238] ENSV ORKA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 210, l. 543.

[239] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 6, l. 7; ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 100 ja 113.

[240] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 126, 127 ja 132.

[241] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 241, l. 108, 113 ja 115.

* Tegelikult olid need kõik (Vene t. 23, Uus Maailma t. 7, Suur-Tartu mnt. 69, Laia ja Hobusepea t. nurk 20/14 ja Suur-Pärnu mnt. 44-a) Tallinna Ametiühingute Tarvitajateühingu kaupluste asukohad.

tuse asukohaks sai alguses niisamuti «Tööliste Kelder», hiljem aga uus Tööliste Maja Tallinnas Vaksali pst. 8-a*, mille põhikapitali panid kokku töölised ise. Ka nüüd ei antud trükiasjade osakonnale kohe toimetuse ja talituse tõelist aadressi. Trükiasjade osakond ja kaitsepolitsei, kes kogusid andmeid iga uue ajalehe väljaandja ja vastutava toimetaja kohta, võisid muidugi oletada ja teadagi, et uue nimega ajaleht või ajakiri hakkab sammuma suletud revolutsioonilise eelkäija jälgedes ja seda hakatakse toimetama endises toimetuses ning levitama endise talituse kaudu. Kuid see ei andnud siiski mingit põhjust öelda ära ajalehe ilmumise kohta esitatud teadaande registreerimisest (kviitungi väljakirjutamisest), s. t. ilmumisloa vormistamisest, sest väljaandjaks ja vastutavaks toimetajaks valiti alati tööline, kellele kodanlikel võimumeestel ei olnud isegi nende oma seaduse seisukohalt midagi ette heita. Niisamasugusest põhimõttest lähtuti ka toimetuse ja talituse teadaandesse märgitava asukoha valikuga. Seepärast oli ka «Teadete Lehe» ametlik väljaandmise asukoht Kooli t. 2—2 ja «Sõnal» Vene tehas 126—10, s. t. väljaandja ja vastutava toimetaja A. Särje korter.[242] Näiteks 24. aprillil läks kaitsepolitsei Tallinna jaoskonna ülema abi Kooli t. 2—2, kus pidi olema «Teadete Lehe» toimetus, et vastavalt siseministri määrusele ajaleht sulgeda ja selle viimane number aresti alla panna. Kohapeal selgus, et ruumis, kus pidi olema toimetus, oli üksnes Nõelatööliste Ametiühingu juhatus, toimetusest aga polnud seal jälgegi.[243]

Alles «Sädet» hakati ametlikult kohe välja andma uues Tööliste Majas ning ajalehe viimases numbris 28. juunil 1924 kuulutati, et «Säde» talituse kantselei ja ekspeditsioon on «Tööliste Keldrist» üle viidud Tööliste Majja. Edaspidi tuli jälle manööverdada, et pärast töölisväljaande järjekordset sulgemist kuidagi luba saada uue ajalehe ilmumiseks, mida toimetati tegelikult ikka Vaksali pst. 8-a. Niisugune on seletus legaalse töölisajakirjanduse väljaannete toimetuse ja talituse aadresside suure arvu kohta. Tegelikult asusid need ainult neljas kohas: Tallinnas Suur-Karja 18, Gogoli (hiljem Vabaduse) pst. 4 ja Vaksali pst. 8-a ning Haapsalus Kalda 5.

[242] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 1128, l. 1 ja 2.
[243] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 334, l. 161.
* Praegune Gagarini pst. 24.

4. KIRJASAATJAD

Mitmesuguseid päevateemalisi ja teisi mahukaid materjale kirjutasid töölisajakirjandusele peamiselt EKP, hiljem ka EISTP (1923. aastast Eestimaa Töörahva Partei) ja ametiühingute juhtivad töötajad, Riigikogu töölisrühma ja toimetuse liikmed. 1920.—1924. aastal legaalses revolutsioonilises töölisajakirjanduses avaldatud materjalide ja säilinud dokumentide analüüsimise tulemusel ning sel ajal revolutsioonilisest töölisliikumisest aktiivselt osa võtnud seltsimeeste H. Alliku, V. Kangru, J. Saadi, A. Steini ja A. Vaarmani abiga õnnestus käesoleva raamatu autoril kindlaks teha 102 J. Anveldi, 32 V. Kingissepa, 3 J. Kreuksi, 16 H. Pöögelmanni, 24 O. Rästa, 42 H. Alliku, 4 A. Hanseni, 18 P. Keerdo, 20 J. Lauristini, 14 J. Reeseni, 5 A. Resevi ja 9 J. Saadi sulest ilmunud materjali. Kahtlemata on mainitud autorite kirjutatud materjale tegelikult tunduvalt rohkem. Aga seegi loetelu näitab, kui sageli partei ja töölisorganisatsioonide juhtivad tegelased rääkisid töörahvaga tema legaalse trükisõna kaudu.

Kuid tõelist töölisajakirjandust ei saa välja anda üksnes töölisliikumise juhtide ja toimetuse liikmete sulest tulnud materjalidega. Isegi siis mitte, kui viimased ka väga vilunud ja asjatundlikud on. V. I. Lenin toonitas juba 1912. aastal artiklis «Töölised ja «Pravda»», et «töölisajaleht on töölistribüün», milles tuleb kogu maa «ette üksteise järel üles seada küsimused tööliste elust üldse ja töölisdemokraatiast eriti».[244] Seda seisukohta peeti alati silmas ka Eesti revolutsioonilises töölisajakirjanduses. EKP ja tema ajakirjanduse juhtivad töötajad mõistsid, et töölisklassi ja kogu töörahvast juhtida, võitlusse viia, organiseerida ja ühendada suudab ainult ajaleht, mis lugejat mitte üksnes artiklitega ei õpeta, vaid mis annab talle analüüsimiseks rohkesti fakte ja ülevaateid töörahva elust ja klassivõitlusest. J. Anvelt juhtis korduvalt tähelepanu sellele, et paljud, kes alles astuvad võitlusse, loevad vähe artikleid ja pikemaid kirjutisi. Ta rõhutas: «Lihtne aga tabav kirjeldus töökohast (meistri tönkamine, tööolude valgustamine, streigimurdjate paljastamine, õige võitlustee näitamine paari sõnaga sõnumi lõpus) aitab neis vähemarenenud hulkades palju rohkem, mitu kümme

[244] V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., lk. 274.

korda rohkem lehte populaarseks teha kui kõige pikemad ja koguni head artiklid «kõrgest poliitikast».»[245] Arusaadav, et ta seejuures ei eitanud sugugi poliitiliste artiklite vajalikkust, vaid soovitas üksnes leida materjalide avaldamisel õiget proportsiooni pikemate teoreetiliste materjalide ja konkreetseid kohalikke fakte sisaldavate lühisõnumite vahel.

Pere kasvab

EKP ja töölisajakirjanduse toimetus pidasid alati väga oluliseks tööd kirjasaatjatega. Esialgu oli kirjasaatjaid küll vähe, kuid tänu partei ja ametiühingute vastutavate töötajate ning Riigikogu töölisrühma ja toimetuse liikmete järjekindlusele kasvas nende arv pidevalt. Kõigepealt hakkasid sõnumeid saatma töölisühingute ja -kollektiivide aktivistid, kellest nii mõnigi oli omandanud vastavaid kogemusi juba varajasemas eesti revolutsioonilises ajakirjanduses.

14. veebruaril 1922, s. t. siis, kui «Tallinna Tööline» hakkas ilmuma regulaarselt, võttis EKP Keskkomitee vastu otsuse, milles kohustati kõiki kommuniste «maakondades ja linnades a j a l e h e l e tõsisemalt kaastööd tegema». See kohustus jõudis parteiorganisaatorite kaudu kõikide parteikollektiivideni. Üksikud kommunistid, kes kodusõja ja tööstuse laostumise käigus olid linnast maale läinud ja revolutsioonilisest töölisliikumisest eemale jäänud, hakkasid ise ka kirja teel toimetusega sidet otsima.[246]

Kirjasaatjate juurdevoolu suurendas toimetuse liikmete isiklik kontakt paljude tööliskollektiivide ja nende juhtivate tegelastega, sagedased kohtumised ja vestlused ettevõtetes, sõidud maale ning esinemised mitmesugustel töörahva koosolekutel. Niisuguseid käike ei võetud ette mitte just igakord toimetuse asjus. Sageli tehti seda partei ja ametiühingute või Riigikogu töölisrühma ülesandel. Kuid seejuures ei unustatud kunagi toimetuse huve: koguti materjali artiklite jaoks, võeti vastu sõnumeid, aidati inimestel oma mõtteid paberile panna ja ergutati neid seda

[245] J. A n v e l t, Töölisteajakirjanduse aastapäeva puhul, «Klassivõitlus», 1929, nr. 107/108, veerg 10.

[246] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 14; f. 140, nim. 1, s.-ü. 27, l. 130.

edaspidi iseseisvalt tegema. Ka toimetusse ja Ametiühingute Kesknõukogusse tulnute jutt töö- ja elutingimuste kohta kuulati tähelepanelikult ära ning lasti sealsamas kirja panna või aidati seda teha.[247] Niisugune kontakt töörahvaga ja tähelepanelik suhtumine kirjasaatjatesse vastas täielikult nõuetele, mida Kommunistliku Internatsionaali III kongress esitas kommunistlike parteide ajakirjanduse toimetustele.

Kommunistliku Internatsionaali kongressil rõhutati ka vajadust avaldada partei väljaannetes töölisorganisatsioonide koosolekute otsuseid. V. Kingissepp oli sellel seisukohal juba varem. Ta märkis 28. juulil 1920 kirjas «Edasi» toimetusele: «Kas te olete näinud «Töös ja Võitluses» (EISTP ajakiri — K. T.) ühtegi tööliste keskasutuste koosoleku protokolli? Ja ometigi peetakse neid Tallinnas iga neljapäev! Aga nende resolutsioonid jäävad trükkimata, sest et see leht nendele keskasutustele võeras on.»[248] «Rõhutute Hääl», «Töö» ja «Tallinna Tööline» võtsid selles küsimuses kohe õige suuna. Ka J. Anvelt oma ettepanekutes «Meie Hääle» toimetuse kolleegiumile soovitas näidata, missuguseid otsuseid võtavad vastu mitmesugused töölisorganisatsioonide komisjonid ja kuidas neid täidetakse. Legaalne revolutsiooniline ajakirjandus avaldaski rubriigis «Töölisorganisatsioonidest» palju koosolekute kirjeldusi ja resolutsioone ning mida nende otsuste elluviimiseks tehti. Esialgu langes selle töö peamine raskus toimetuse liikmete õlgadele. Hiljem hakati töölisorganisatsioonides ja nende komisjonides ning ettevõtetes valima eraldi kirjatoimetajaid-kirjasaatjaid, kelle ülesandeks oli valgustada ühingu, komisjoni või kollektiivi tegevust ajakirjanduses.

Suure töö tegid ära partei ja ametiühingute vastutavad organisaatorid. Nad kirjutasid ise palju sõnumeid kohalike töölisorganisatsioonide tegevusest ja tööliste elust. Näiteks J. Suuster, kes oli partei vastutav organisaator (ja samal ajal ametlikult ametiühingu palgaline organisaator) Harju- ja Läänemaal,[249] kirjutas ise 1922. ja 1923. aasta jooksul üle saja sõnumi «Riksi» varjunime all. Agarad

---

[247] J. Saadi mälestused. Vanade revolutsionääride-ajakirjanike vestlusringi stenogramm 23. maist 1966.

[248] EKPA, f. 26, nim. 1, s.-ü. 27, l. 1—2.

[249] ENSV ORKA, f. 1722, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1; vt. ka O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit, Töörahva riigi eest, lk. 97.

sõnumisaatjad olid ka Järva- ja Virumaa parteiorganisaator E. Silm ning Tartumaa parteiorganisaator H. Heidemann. Neist esimene tarvitas varjunime «Ori» ja teine «Mephisto». Peale selle aitasid nad toimetusel kasvatada ka kohalikke kirjasaatjaid. Nii hakkas J. Suusteri juhendamisel aktiivseks sõnumisaatjaks Kullamaa lähedal elanud tisler K. Lemberg.[250] H. Heidemanni tööpiirkonnast paistis avaldatud informatsiooni rohkuse poolest silma Luunja tööline M. Laar, kes kasutas varjunime «Tohlu Ants». E. Silma ja J. Saadi õhutusel sai Tapa agaramaks kirjasaatjaks tööline J. Roots — «Nõelaja».[251]

Varjunimi oli tingimata vajalik, sest revolutsioonilisele ajakirjandusele kaastöö tegijaid hakkasid peremehed kindlasti taga kiusama, inimene võis jääda töökohast ilma või sattuda politsei ja nuhkide valve alla. «Tallinna Töölises» kirjutati korduvalt «Waba-ne», «-ne» ja «Waalerkei» varjunime all Jägala tööliste raskest ja õigusetust elust. Vabriku isandad saatsid peagi oma käealuse toimetusse järele pärima, kes on nende sõnumite autor. Kuid «uurija» pidi ülesannet täitmata tagasi minema.[252] «Tööline» avaldas 1922. aasta novembris mitu sõnumit Lutheri vineerija mööblivabriku tööliste järel nuhkivatest meistritest ja nende soosikutest. «Kannatanud» lõid ühisrinde, et leida, kes nende teod töölisajakirjanduses avalikkuse ette toob. «Süüdlasi» ei leitud. Seepärast tunnistati kõik töölisajalehe lugejad kurjategijateks ja soovitati vabrikuvalitsusel nad vallandada.[253] Niisamasuguseid klaperjahte peeti ka Mayeri vabrikus, Narva ettevõtetes ja mujal.

Töölised oskasid enamasti kokku hoida ega andnud kirjasaatjaid välja. Kuid seda ei õnnestunud alati teha, sest nende seas oli ka lobisejaid ja nahahoidjaid. A/s «Tubak» vabriku meistrid otsisid kaua, kes «paneb vabrikut lehte». Kuid tulemusteta. Siis võeti kasutusele kavalam taktika: hirmutati vallandamisega iga töölist üksikult. Lõpuks üks neist ütleski, et «teda ei tohtivat lahti lasta, sest lehte pannud H. T., kellele ka kohe lõpuarve anti».[254] Komp-

[250] Autori märkmed vestlusest J. Suusteriga mais 1967; ENSV ORKA vastus 8. veebruarist 1962 Partei Ajaloo Instituudi kirjale 25. detsembrist 1961.

[251] Autori märkmed vestlusest J. Saadiga juunis 1967.

[252] «Tallinna Tööline» nr. 25, 25. aprillil 1922.

[253] «Tööline» nr. 7, 7. novembril; nr. 9, 11. novembril; nr. 15, 25. novembril 1922.

[254] «Tööline» nr. 33 (76), 10. veebruaril 1923.

vekivabriku «Bene» omanik lubas hoolitseda, et need töölised, kes tema arvates «vabriku lehte panid, enam terves Tallinnas kohta ei saa». Kolm arvatavat kirjasaatjat lastigi lahti. [255] Väike-Maarja kirikumõisas kihutati lageda taeva alla väikese lapsega naisteenija, kes oli rääkinud peremehe jõhkrusest «Töölise» kirjasaatjale.[256] Nii- ja teistsuguseid surveabinõusid võeti tööliskirjasaatjate ja nende abistajate suhtes tarvitusele mujalgi. Seepärast kinnitasid toimetus ja kohalikud ajakirjanduskomisjonid korduvalt, et kirjasaatjate nimed hoitakse saladuses.

Tavaliselt võttis kirjasaatja endale ise varjunime. Kuid oli juhtumeid, et neid pani või muutis ka toimetus. Näiteks informaatoritele «Kaigas» ja «Ole valvel» teatati: «Ristisime Teid uue nimega.» E. V-le Lohus aga soovitati valida endale teine varjunimi.[257] Toimetus pöördus korduvalt ajalehe kaudu kaastööliste ja kirjasaatjate poole ning palus neid kõiki tingimata teatada oma ees-, perekonna- ja varjunimi koos täieliku aadressiga. Peale selle paluti kirjutada alati ühe varjunime all. Selle vahetamisest aga viibimata teatada toimetusele.

Üldse kasutati aastatel 1920—1924 legaalses revolutsioonilises ajakirjanduses rohkem kui 700 erinevat varjunime. Üksnes «Töölises» oli neid ligi 350. Suur osa varjunimedest olid, nagu eespool nimetatudki, alalised ja kuulusid kindlatele isikutele. Ühel kirjasaatjal võis olla kas kaks või mitu pseudonüümi. Nii kirjutas Narvast, hiljem ka Kohtlast ja Tallinnast «Sarjaja» ja «-edu» nime all tulevane «Sõna» vastutav toimetaja tööline A. Särg.[258] Aktiivne noortööline A. Vaarman kirjutas sõnumitele alla «Väike Vidrik», «Vidrik» ja «Bujan».[259] Need ja hulk teisi varjunimesid ilmusid järjekindlalt paljudes üksteisele järgnenud ajalehtedes. Nende hulgast kirjutasid sagedamini «Suur-Frits» Tallinna kompvekivabrikutest ja Rotermanni tehastest, «Torm» Tallinna naha- ja jalatsivabrikutest, «Diablo» Tallinna ehitustelt, «Vilo» Tartust, «Wita Werus», «Punane» ja «Tööpoeg» Pärnust ning selle ümb-

---

[255] «Tööline» nr. 9, 11. novembril; nr. 17, 29. novembril 1922.

[256] «Tööline» nr. 12, 18. novembril 1922.

[257] «Tallinna Tööline» nr. 11, 11. märtsil; nr. 15, 25. märtsil ja nr. 19, 6. aprillil 1922.

[258] Autori märkmed vestlusest A. Särjega mais 1967.

[259] Autori märkmed vestlusest A. Vaarmaniga ja H. Allikuga mais 1967.

rusest, «Lutikas» Viljandist, «Doktor Schnell» Paide ümbrusest. «Ühise väerinna mees» Järvamaalt, 1923. aasta lõpust alates ka mujalt, «Nuhtleja» Türilt, «Sepp» Narvast, «Puika» ja «Iseseisev» Väike-Maarja ümbrusest, viimane hiljem ka mujalt, «Rummu-Jüri» Harjumaalt, «Naksi-trall» ja «Okas» Raplast, «Kose-Kaarel» Koselt, «Leo» Valgast jne.

«Tallinna Töölisest» alates said paremad kirjasaatjad ergutuseks tasuta ajalehe. Kirjavastuste nurgast on näha, et nende hulgas olid väljaspool Tallinna niisugused ajalehtedes sageli esinevad varjunimede kasutajad nagu «Morgan» Taageperast, «Crixus» Pärnust, «Valvur» Heimtalist, «Raudnõges» Viljandist, «Oma mees» Maarjamõisast, «Tank» Narvast ja «Mapp» Aserist. Peale nende said tasuta ajalehe ka «Tööline» Paatsalust, «K.» Palalt ja «-bis-». Kuigi kolme viimast allkirja selle perioodi ajalehtedes ei ole, võib neid pidada agarateks autoriteks, sest väga palju sõnumeid avaldati anonüümselt. Näiteks «Tallinna Töölise» ühes vastuses teatati 13. aprillil 1922 A. V-le Petserist: «Paneme Teile lehe 1. aprillist kaastöö arvel käima. Palume tungivalt sõnumisaatmist jätkata.» Ka niisugust allkirja ei esine ajalehes. Käesoleva uurimistöö käigus õnnestus kindlaks teha, et A. V. oli Anton Vahtmann,* kelle sulest ilmus «Tallinna Töölise» sellessamas numbris sõnum «Õpetajate vilets olukord», mis kandis allkirja «Kah õpetaja».[260]

Ka teine grupp pseudonüüme nagu «Tööline», «Naistööline», «Noortööline» jne., esines peaaegu igas ajalehenumbris, kuid need ei olnud seotud ühe kindla asukoha ega isikuga. Peaaegu igas linnas oli oma «Tööline». Kokku kasutati seda allkirja üle 150 korra. Mõned pseudonüümid aga osutasid just informatsiooni saatja asukohale või tegevusalale. Näiteks: «Sadama tehase tööline», «Tartu tööline», «Munalaskme mõisa tööline», «Narvakas», «Kundalane», «Saarlane», «Kohila proletaarlane», «Abjak», «Võrulane», «Metallist», «Nahkur», «Meremees», «Sulane», «Teenija», «Saunamees», «Jooksupoiss», «Karjapoiss» jne.

Rohkesti kasutati varjunimedena ka tegijanimesid nagu: «Streikija», «Pealtnägija», «Osavõtja», «Võitleja», «Orjaja», «Vaatleja», «Kättemaksja», «Kannataja», «Mäs-

[260] Autori märkmed vestlusest A. Vaarandiga märtsis 1967.
* Anton Vahtmann oli Anton Vaarandi endine nimi.

saja», «Valgustaja», «Vemmeldaja», «Ärkaja», «Valvaja», «Rihmaja», «Matkaja», «Tasuja» jne. Omaette grupi moodustasid eesnimed. Neist olid kasutusel «Aadu», «Ants», «Anni», «Elts», «Eva», «Jaanus», «Jack», «Juku», «Kalju», «Kata», «Laine», «Leo», «Mari», «Mart», «Reet», «Triinu», «Tutti», «Viktor» ja paljud teised.

Meelsasti asendati oma nimi ka iseloomulike loodusnähtuste («Torm», «Pikne», «Kiir»), loomade («Siil», «Merehärg»), lindude («Kotkas», «Tormilind»), putukate («Erilane», «Kihulane»), taimede («Raudnõges», «Pip(p)ar», «Rõigas») ja nende osade («Okas») nimetusega. 1923. ja 1924. aastal hakkasid sagedamini ilmuma kirjutaja meelsusele viitavad allkirjad «Kommunist», «Noorkommunist», «Marksist», «Leninist», «Punane lipumees», «Punane sõdur», «Sirp-haamer», «Viieharuline» jne. Peale loetletud pseudonüümide gruppide kasutati veel mitmesuguseid tähti, numbreid jne. Viljandi usuasjadest kirjutamisel oli sellele alla pandud sealse tuntud pastori Lattiku nimele lähedane «Latik». Sõnum, milles jutustati Seli veskitööliste raskest elust, kandis allkirja «Tlevna»,[261] mis tagurpidi lugemisel tähendab Anvelt. Väga omapärane oli varjunime «Pasliita» tekkelugu. Naistööline L. Laid jutustas vanglas kongikaaslastele oma unistustelinnast Pasliita, milles pidi valitsema ausus, õiglus ja jõukus. Pärast seda hakati loo autorit ennast kutsuma Pasliitaks.[262] Niisugust allkirja kandis ka Tallinna Keskvanglast ajalehele «Säde» saadetud ja seal 7. juunil 1924 avaldatud sõnum.

Vastutavad toimetajad ja toimetuse töötajad teatasid ülekuulamistel resoluutselt, et nad ei anna autorite nimesid välja või vastasid, et nad ei mäleta ega teagi, kes, kust ja mida kirjutas.[263] Autorisaladuse range hoidmine oli üks olulisi tegureid, mis julgustas järjest suuremat arvu tööinimesi sulge haarama, et kirjutada oma ajalehele või ajakirjale kõigest, mida kollektiivis tehti ning ka sellest, mis südamel pakitses.

---

[261] «Säde» nr. 2, 12. juunil 1924.

[262] Autori märkmed vestlusest A. Vaarmaniga mais 1967.

[263] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 312, l. 43; s.-ü. 337, l. 146, 147, 207, 264; s.-ü. 417, l. 57, 82.

Millest ja kuidas kirjutada

Partei ja ajakirjanduse juhtivad töötajad hoolitsesid algusest peale kirjasaatjate juhendamise ja õpetamise eest. Peale individuaalse töö kasutati ka teisi vorme. Esialgu koostati selleks ja paljundati kirjutusmasinal «Äärемärkused tööliste lehe kirjasaatjale», kus öeldi, et iga klassiteadlik tööline peab oma ajakirjandust toetama mitte ainult lehe üksikute numbrite ostmisega, vaid ka kaastöö tegemisega, et ajalehe veergudelt peegelduks tööliste elu, nende püüded ning raskused ja kurnajate surve. «Tööliste leht peab tööliste kirjutatud olema, siis alles võib ta laialisi hulkasi huvitada, nende leheks saada,» rõhutati ääremärkustes ja kutsuti saatma toimetusele sõnumeid: palgaoludest, võitlusest palgatingimuste parandamiseks (streigid, nõudmised jne.); varustatusest, toitlusoludest maal: kas maatameestele müüakse vilja ja missuguse hinna eest; organisatsioonide tööst: kas töölised on huvitatud nende tegevusest, maatööliste osavõtmisest ühingute tegevusest, koosolekute kirjeldusi, otsuseid; missuguseid takistusi teevad võimuorganid ühingute tegevusele, kuidas kodanluse surveavaldus mõjub töörahva meeleolule, kas see hirmutab, kutsub esile apaatiat või virgutab aktiivsemale võitlusele. Peale selle soovitati kirjutada ka väärnähtustest tööliste ridades (ükskõiksus ühingute vastu, peremeestega kokkumängimine, solidaarsuse puudumine jne.) ning töölisühingute ühtsuse lõhkujatest, tööandjate ja valitsusvõimude ees lipitsejatest.[264]

Näpunäiteid selle kohta, millest ja kuidas kirjutada, anti ka artiklites «Töörahva häälekandja kaastöölised», «Proletaarlisest kirjutamisviisist, «lööksõnadest», «sõimust» ja muudest niisugustest asjadest», «Rabkor»[265] ja teistes. Seejuures toonitati nii «ääremärkustes» kui ka artiklis «Töölistelehe-päevad»,[266] et autor kirjutaks lihtsalt ilma otsitud ilusate sõnadeta, ega häbeneks kirjavigu ja eksimisi seisukoha võtmises. «Ääremärkustes» öeldi otse: «Küll toimetus konarlist tööd silub.»

Suur osa toimetuse suhtlemisel kirjasaatjatega oli rub-

[264] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 32, l. 19.

[265] «Meie Hääl» nr. 12, 10. augustil 1922; «Uus Meie Hääl» nr. 6, 9. septembril 1922; «Säde» nr. 8, 28. juunil 1924.

[266] «Töö», 1922, nr. 1 (7), lk. 101.

riigil «Kirjavastused». Seal avaldatud vastuste, juhendite ja informatsiooni diapasoon oli väga lai. Mõndki värsket sõnumisaatjat oli vaja õpetada, et ta kirjutaks ainult paberi ühele küljele ja tingimata tindiga. Teistele tuli anda nõu, et nad ei saadaks kaastööd postkaardil või suurtel paberilahmakatel. Neile selgitati, et niisugused tehnilised puudused raskendavad materjali ladumist trükikojas.* Kaugemalt tulnud sõnumid kippusid tihti enne kohalejõudmist vanaks minema. Sellest, et need tuleks kiiremini kohale toimetada, oli juttu paljudes vastustes. Kirjasaatjaid informeeriti ka sel puhul, kui nende lähetatud sõnumite avaldamine lükkus teatud ajaks edasi. Mõnikord aegus materjal ka toimetuses, siis vabandati ja paluti autorit seda värskendada. Toimetus oli hädas algajate luuletajatega, kes pakkusid oma rohket, kuid nagu selgub, kunstivaest ja ka poliitiliselt väheütlevat loomingut. Autoritele soovitati korduvalt hakata sõnumeid saatma tööliste elust.

Avaldatud vastuste analüüs näitab, et töörahva vaenlased püüdsid tema ajakirjandust igati diskrediteerida. Sinna saadeti valeteateid, laimu ja väljamõeldisi. Niisugused provokatsioonid manitsesid ettevaatlikkusele. Seepärast nõudis toimetus kümnetes vastustes autoritelt nende tõelist nime ja aadressi ning teatas kategooriliselt, et vastasel korral jäävad saadetud sõnumid avaldamata. Kui kriitilise materjali autor oli vähetuntud, siis pidi asja kontrollima sõnumi edasisaatja või keegi usaldusväärsetest inimestest.[267] Neil autoritel, kelle tõekspidamised ei olnud töölisajalehele vastuvõetavad, soovitati tulla toimetusse käsikirja järele. Nii ei vastatud muidugi ausatele tööinimestele, kes olid mõnes küsimuses pisut vildakal seisukohal. Kui oli vähegi lootust, et sõnumisaatjast saab asja, siis paluti teda kirjutamist jätkata. Niisuguseid kaastööd jätkama kutsuvaid vastuseid avaldati kokku üle poolesaja. Toimetuse kannatlikkust ja autori tahet kirjutada iseloomustab «Naabri» õpetamine. Üksnes 1923.

---

[267] «Tallinna Tööline» nr. 11, 11. märtsil 1922; «Tööline» nr. 2 (45), 4. jaanuaril 1923; «Töörahva Hääl» nr. 9, 5. juulil ja nr. 35, 14. augustil 1923; «Töö Lipp» nr. 14, 4. oktoobril 1923 jt.

* EKP illegaalsete töötajate käsikirjad kirjutati toimetuse masinal tingimata ümber, kuid kirjasaatjate materjalid redigeeriti ja neid laoti sageli originaalkäsikirja järgi.

aasta paari kuu jooksul teatati talle ajalehe kaudu 5 korda, et luuletused ei lähe, soovitati need asendada sõnumitega tööliste elust, siis selgitati, et saadetud materjal on vananenud, ühtlasi soovitati kirjutada lühemalt ja asjalikumalt.[268] Toimetuse järjekindlus ja kirjasaatja püüdlikkus kandsid vilja. «Naabri» allkirjaga sõnumeid hakati üsna tihti avaldama «Töölises» ja ka järgmistes ajalehtedes.

Sõnarohkuse ja pealiskaudsuse all kannatasid paljude algajate kirjasaatjate materjalid. Vastustes selgitati korduvalt, et ajalehe ruum on napp, seda tuleb kasutada ratsionaalselt ning paluti kirjutada lakoonilisemalt ja konkreetsemalt. Mitmed kirjasaatjad ei osanud sammu käia üksikute poliitiliste kampaaniatega (usuõpetuse koolidesse sisseviimise vastu jt.) ning jätkasid ka pärast nende lõppu kaastööd vanas vaimus. Kirjavastuste nurgas selgitati neile olukorra muutust ja viidi kurssi uute ülesannetega. Kui ühest ja sellestsamast sündmusest kirjutasid toimetusele kaks inimest, siis teatati teisele, miks tema materjal jääb avaldamata. Ideetutele sulemeestele, kes andsid oma sõnumeid samaaegselt ka tööerakondlaste «Vaba Maale», metssotside «Tööliste Võitlusele» või sotside «Tulevikule», tehti kohe selgeks, et töölisajakirjandus nende teeneid ei kasuta. Vastavalt J. Anveldi seisukohale öeldi ära ka niisugusest materjalist, mis ei omanud revolutsioonilise töölisliikumise vaatevinklist erilist tähtsust, kuid mille avaldamine võis tuua kaasa kohtuprotsessi ja ajalehe sulgemise.[269]

Mõned väljavõtted töölisajakirjanduse rubriigis «Kirjavastused» avaldatust.

R a u d t e e l a n e. Palume jätkata.[270]

J. J. T a r t u s. «Arvamiste mõlgutused jne.» ei lähe. Teeksite paremini, kui mõlgutuste asemel saadaksite andmeid tööliste elust.[271]

M a l a t a k k. Teie kaastööd tarvitame, kuid ruumi puudusel oleme sunnitud kohalikke küsimusi käsitavaid

---

[268] «Tööline» nr. 5 (48), 9. jaanuaril; nr. 18 (61), 24. jaanuaril; nr. 26 (69), 2. veebruaril; nr. 40 (83), 18. veebruaril; nr. 51 (64), 6. märtsil 1923.

[269] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 15.

[270] «Tallinna Tööline» nr. 5, 18. veebruaril 1922.

[271] «Tallinna Tööline» nr. 4, 15. veebruaril 1922.

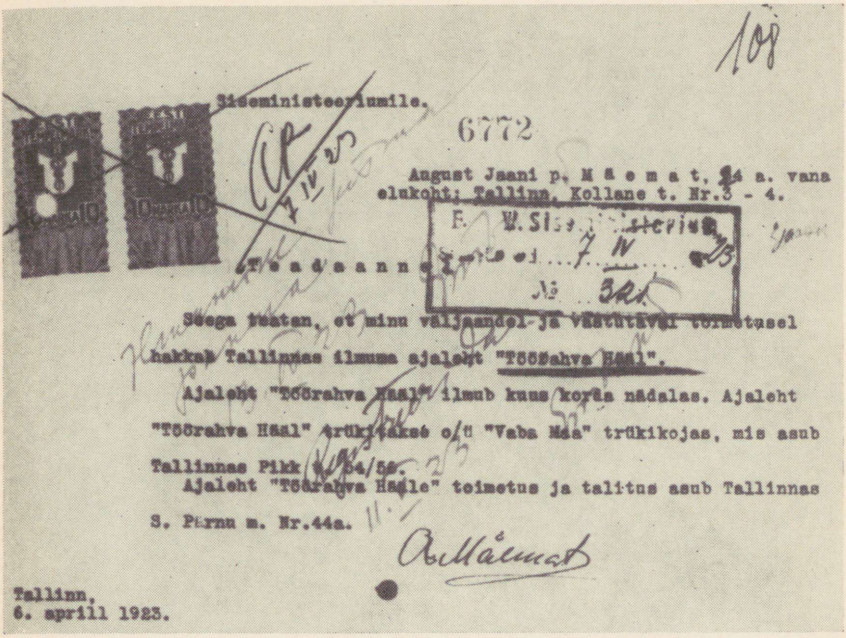

108

Siseministeeriumile.

6772

August Jaani p. M ä e m a t, 54 a. vana
elukoht: Tallinn, Kollane t. Nr.3 - 4.

E. W. Siseministeerium
Sisseed 7 IV 23
№ 321

T e a d a a n n e

Seega teatan, et minu väljaandel ja vastutaval toimetusel hakkab Tallinnas ilmuma ajaleht "Töörahva Hääl".

Ajaleht "Töörahva Hääl" ilmub kuus korda nädalas. Ajaleht "Töörahva Hääl" trükitakse o/ü "Vaba Maa" trükikojas, mis asub Tallinnas Pikk t. 54/56.

Ajaleht "Töörahva Hääle" toimetus ja talitus asub Tallinnas S. Pärnu m. Nr.44a.

A. Mäemat

Tallinn,
6. aprill 1923.

Siseminister K. Einbundi resolutsioonid A. Mäemati teadaandel «Töörahva Hääle» väljaandmise kohta.

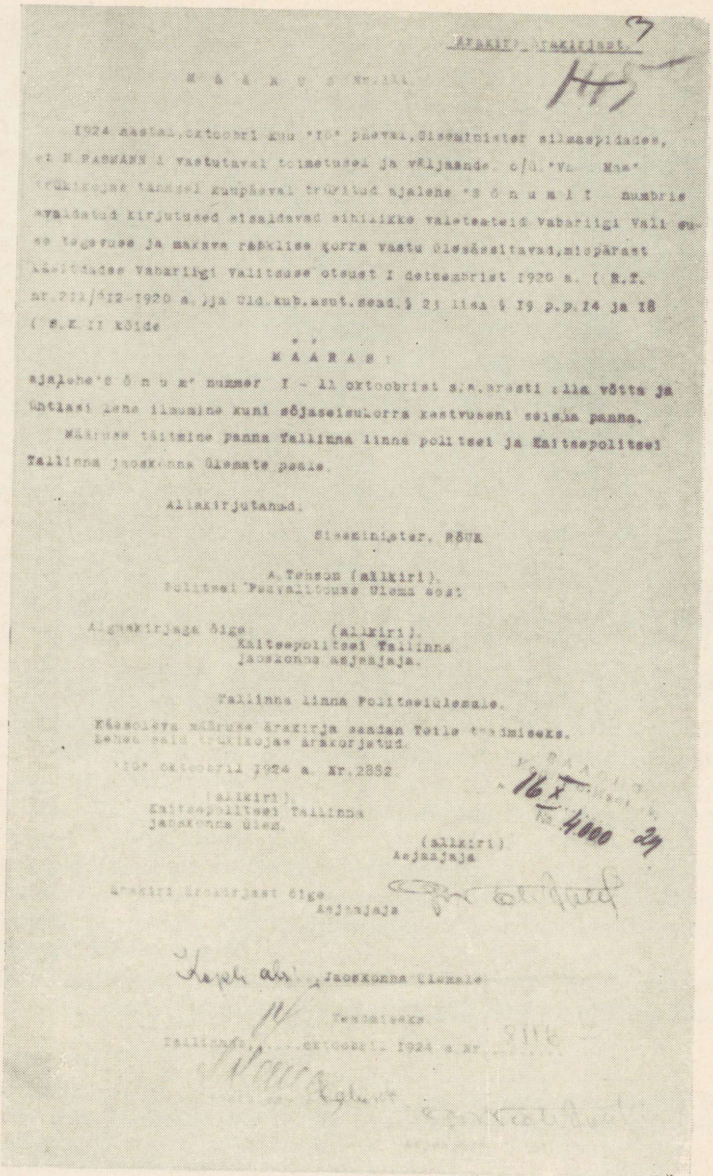

Siseministri määrus «Sõnumi» esimese numbri aresti alla panemiseks ja ajalehe seismapanemiseks.

Sisse- ja Kohtuministrile seligitamiseks, kas sarnaste protestide esitamine Wabariigi seaduste kokkukõlas 10.4.23. J.K. Riigivanem.

K.P.Peaw.ülemale.Palun minuga kõnelda. 11.IV.23. Einbund.

Tallinna jak.ülemale.Juurdlust alustada N.S.§ 263 põhjal. 13.IV.23. Joh.Sooman.

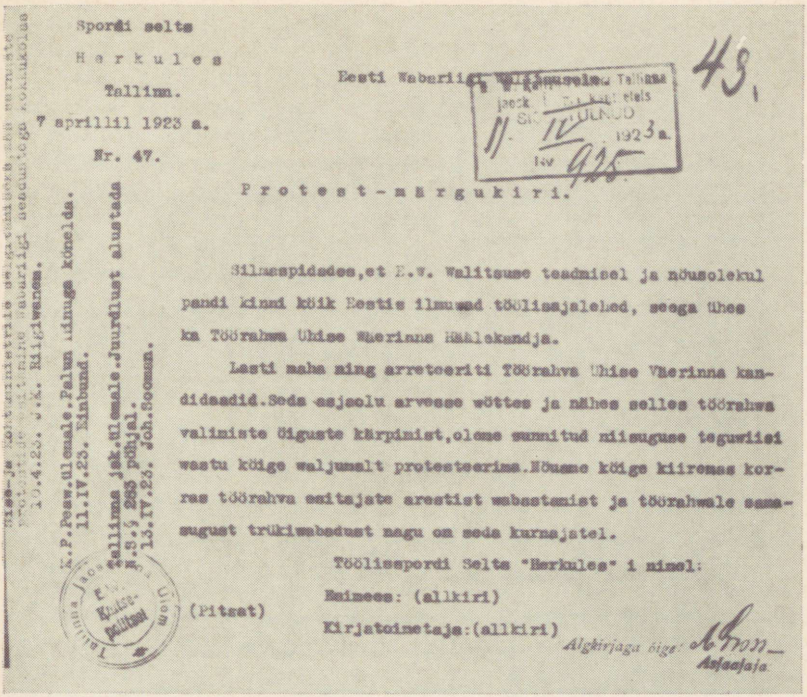

Spordi selts

H e r k u l e s

Tallinn.

7 aprillil 1923 a.

Nr. 47.

Eesti Wabariigi Walitsusele

Tallinna jaosk. Tr. Kantselei SISSETULNUD 11. IV 1923 a. Nr 925

43.

P r o t e s t - m ä r g u k i r i.

Silmaspidades,et E.W. Walitsuse teadmisel ja nõusolekul pandi kinni kõik Eestis ilmuwad töölisajalehed, seega ühes ka Töörahwa Ühise Wäerinna Häälekandja.

Lasti maha ning arreteeriti Töörahva Ühise Väerinna kandidaadid.Seda asjaolu arvesse wõttes ja nähes selles töörahwa valimiste õiguste kärpimist,oleme sunnitud niisuguse teguwiisi wastu kõige waljumalt protesteerima.Nõuame kõige kiiremas korras töörahva esitajate arestist wabastamist ja töörahwale samasugust trükiwabadust nagu on seda kurnajatel.

Töölisspordi Selts "Herkules" i nimel:

Esimees: (allkiri)

(Pitsat)

Kirjatoimetaja:(allkiri)

Tallinna Jaoskonna Ülem E.W. Kaitsepolitsei

Algkirjaga õige: [signature] Asjaajaja

Ärakiri töölisspordiseltsi «Herkules» protestist kodanlikule valitsusele töölisajakirjanduse järjekordse sulgemise puhul ning riigivanema, siseministri ja kaitsepolitsei peavalitsuse ülema resolutsioonid sellel.

Protokoll.

1923 a. detsembri kuu 14 päeval dmusen mina Kaitsepolitsei Tallinna jaoskonna ülema aj. kt. J. Eiskop Tallinna reisijate jaama väeksele platformile Haapsalust sissesõitva segarong № 16 vastu, mis kell 2d.00 platformi ette jõudis, kus herra 3 iseministri määrust 14 dets. a.a. täitis, rong № 16 bagaski vagunist äresti alla panemiseks kiravõtsin bagaski saadetistena saadetud ajalehe „Tööliste Lipp" järjekonalise nummer 3 pakkid, mirongusid määratud müügile Tallinna ja tiistesse raudtee jaamadesse järgmises arvus: Tallinna 2 pakk, Elva 1 pakk, Rakvere 1 pakk, Paide 1 pakk, Võru 1 pakk, Tartu 1 pakk, Jõgeva 1 pakk, Narva 1 pakk, Walk 1 pakk; Tapa 1 pakk. —

Otsustasin: ärakorjatud ajalehe „Tööliste Lipp's" järjekonalise nummer 3 eksemplaarid kogusummas 10 nööriga kõrdetud pakki Kaitsepolitsei Tallinna jaoskonda hoigule viia — üns tuhat kaheksasada kolmkümmend viies eksemplaaride arvud. —

J. Eiskop
Jaoskonna ülema aj. kt.

Märkus: Ajaleht „Tööliste Lipp" № 3 - 15 dets. 1923 a. Raudtee jaamas äresti alla võetud 1835 eksempl. ja linnas politsei poolt müügilt ärakorjatud 267 eksempl. - kogusummas 2102 eksemplari sa Kaitsepolitsei Tallinna jaoskonda hoigule jõetud. —

J. Eiskop

Kaitsepolitsei Tallinna jaoskonna ülema aj. kt. koostatud protokoll «Tööliste Lipu» kolmanda numbri ärakorjamise kohta.

kirjutusi kärpima. Palume edaspidi käsikirja ainult ühele küljele kirjutada.[272]

Noorproletaarlane V.-Maarjas. Ilmuvad. Jätkake saatmist.[273]

S. J. T. «Kapitalistlik kord ja kuritegevus», samuti «Anarhism» on ained, mis pärivad tähelepanu, kuid Teie omi ei saa kahjuks tarvitada ainete pealiskaudse käsitamise tõttu. Oleme tänulikud kui meile läkitate mõningaid ridu oma klassi elust ja klassivaenlaste jõhkrusest.[274]

Tekkel. Luuletus ei lähe.[275]

Ellen Sooden — Kosel. Teie ilukirjanduslikku pala «Päikese kiired» ei saa tarvitada. Peate veel harjutama. Esialgu saatke aga sõnumeid noortööliste elust ja tegevusest.[276]

«Proletaarlane» Aseris. Ilma allkirjata ja aadressita sõnumid rändavad paberikorvi.[277]

H. Metskurn. Ilmuvad lähemas numbris.[278]

Äss. Sama koosoleku kirjelduse saime teisalt. Jätkake kaastööd.[279]

Spartak — Siin. Täitsa õige, et veel hulk töölisi on, kes sotside sabas sörgivad ehk koguni «isamaale» elagu hüüavad. Et neile selgitada seisukorda, et nende silmi avada — selleks töötavad meie töölisorganisatsioonid. Kui kuskil loidust näete, astuge ligi ja parandage! Saatke kaastööd edasi.[280]

Punane komandör. Tühisemate põhjuste pärast on töörahva häälekandjaid kägistatud — kui Teie kirja avaldaksime, siis kutsuks see üldise rüüstamise kodanluse poolt töörahva kallal välja. Meil on aga lehte vaja informatsiooniks töörahvale, ja mõttetu oleks teda ühe lause eest kägistada lasta. Pidage meeles, et kodanlises riigis elame, kus vabalt rääkimine keelatud.[281]

Niisugused on toimetuse mõned iseloomulikumad pöördumised autorite poole. Kokku avaldati neid vaadeldaval

---

[272] «Tööline» nr. 7, 7. novembril 1922.
[273] «Meie Hääl» nr. 8, 1. augustil 1922.
[274] «Tööline» nr. 33, 17. detsembril 1922.
[275] «Tööline» nr. 13 (56), 18. jaanuaril 1923.
[276] «Meie Noor Tööline» nr. 7/8, september-oktoober 1924, lk. 24.
[277] «Tööline» nr. 59 (102), 15. märtsil 1923.
[278] «Töörahva Hääl» nr. 35, 4. augustil 1923.
[279] «Meie Hääl» nr. 14, 15. augustil 1922.
[280] «Säde» nr. 8, 28. juunil 1924.
[281] «Meie Leht» nr. 1, 10. juulil 1924.

perioodil 394, mis näitab toimetuse tähelepanelikku suhtumist kirjasaatjatesse. Teisest küljest oli see ka omapärane autorite õpetamise vorm ajal, mil nende suuremad kokkutulekud ja seminarid polnud võimalikud. Kuigi 1924. aastal tõstatati ajalehes «Säde» küsimus, et tööliskirjasaatjate ringid, kus nad saaksid isekeskis kogemusi ja mõtteid vahetada ning kus neid oleks võimalik informeerida päevaprobleemidest. Seejuures toonitati väga õigesti, et tööliskirjasaatja ei ole erapooletu kroonik, vaid «organisaator, hulkade ühendaja, neisse klassiteadvuse idude istutaja».[282] Elu kinnitas, et mida arvukamaks kasvas kirjasaatjate võrk, seda suurem oli töölisajakirjanduse kui organisaatori mõju, seda tugevamaid hoope suutis ta anda oma klassi vaenlastele — kurnajatele ja nende režiimile.

Kaastöö saabus toimetusse mitut kanalit mööda. Paljud saatsid seda postiga. Kuid tihti eelistati siiski käsiposti, mis oli nuhkidekindlam. Mõned tõid sõnumid isiklikult toimetusse, teised andsid need partei ja ametiühingu vastutava töötaja või aktivisti, ajakirjanduskomisjoni liikme või voliniku kätte. Osa materjale võtsid toimetuse liikmed vastu ettevõtete külastamise ja maalkäimiste ajal. Juba «ääremärkustes töölise lehe kirjasaatjale» anti nõu läkitada kaastöö toimetusele otse või nende kaudu, kelle käest ülesanne saadi. Toimetus omakorda soovitas kohalikele aktivistidele, et nad sõnumeid, vaatamata seal esinevatele puudustele, siiski kergekäeliselt tagasi ei lükkaks ja püüaks «kaastöölisi juurde võita».[283]

Mitmekülgne töö kirjasaatjatega kandis vilja. Kohalike sõnumite arv, mis oli «Tallinna Töölises» keskmiselt alla 20 ühe numbri kohta, kasvas pidevalt ja küündis «Töö Lipus» juba 34-ni. Hilisemates väljaannetes see arv ajalehtede sagedase sulgemise tõttu mõnevõrra vähenes. Kahe ajalehe üheaegsel ilmumisel läheneti lugejatele diferentseeritult, arvestati nende huvide ja poliitilise teadlikkuse astme erinevusi. See peegeldus ka sõnumite ja pikemate materjalide vahekorras. Nii tuli «Töölises» keskmiselt 23 sõnumit numbri kohta, «Töö Tähes» aga 40. Mõlemas ajalehes oli põhiliselt ühesugune materjal, s. t.

[282] «Säde» nr. 8, 28. juunil 1924.

[283] «Tööline» nr. 2 (45), 4. jaanuaril 1923; «Meie Leht» nr. 6, 22. juulil 1924.

kaks korda nädalas ilmuva «Töö Tähe» küljendamisel kasutati peamiselt päevalehe «Tööline» ladu, mis võimaldas valida sinna suhteliselt rohkem maarahva eluga seotud ja ka suuremal arvul kodanlust paljastavaid sõnumeid.

Vaatamata rubriikide mitmekesisusele jagunesid kohalikud sõnumid suures laastus võttes kolme põhigruppi: 1) tööliste elu ja 2) nende organisatsioonide tegevust käsitlevateks ning 3) kodanlust ja tema teenreid paljastavateks. Vaatluse all oleval perioodil avaldati töölisajakirjanduse väljaannetes ligi 9000 kohalikku sõnumit, millest rohkem kui pooltes käsitleti tööliste elu, ligi ühes kolmandikus nende organisatsioonide tegevust ning pisut rohkem kui ühes kuuendikus paljastati kodanluse ja tema käealuste mahhinatsioone, laostumist ja nende omavahelisi ärplemisi. Rohkem kui veerandis esimeses kahes grupis avaldatud sõnumites valgustati maatöörahva elu ja nende organisatsioonide tööd. Ometi jäi just maalt saadetud sõnumeid legaalses revolutsioonilises ajakirjanduses suhteliselt napiks.

Töölisajakirjanduse sisu analüüs näitab ja seda kinnitavad ka veteranide mälestused, et tugevam kirjasaatjate võrk oli Tallinnas, Tartu-, Viru-, Harju-, Pärnu-, Järva- ja Viljandimaal. Tunduvalt nõrgem oli see Lääne-, Saare-, Valga- ja Võrumaal. Petserimaalt saadeti ainult mõned üksikud sõnumid. Vaatamata kodanliku Eesti tööstuse mandumisele oli Tallinnas ja teistes esimestena märgitud maakondade linnades säilinud arvukamad ja paremini organiseeritud tööliskollektiivid, kes avaldasid tugevat revolutsioniseerivat mõju ümbruskonna maatöörahvale ja tema organisatsioonidele. See etendas olulist osa ka kirjasaatjate võrgu kujunemises ja tema töös. Ajakirjandus oli lõppkokkuvõttes omapärane peegel, mis näitas üksikute linnade ja maakondade proletariaadi ja kehvikute hulgas tehtud töö efektiivsust, ühes või teises ettevõttes, vallas või asulas valitsevat poliitilise aktiivsuse astet.

Legaalne revolutsiooniline ajakirjandus sai sageli kaastööd veel Petrogradist ja Moskvast, aeg-ajalt ka Ameerika Ühendriikidest, Saksamaalt ning eesti meremeestelt Belgiast ja Inglismaalt. Eesti Telegraafi Agentuur (ETA) andis peamiselt erapoolikut informatsiooni, seepärast kasutati välissündmuste valgustamiseks enamasti Nõuko-

gudemaal ilmuvaid ajalehti «Pravda», «Izvestija», «Petrogradskaja Pravda», «Edasi» ning saksakeelseid revolutsioonilise ajakirjanduse väljaandeid «Die Rote Fahne», «Tageblatt»; «Jugend-Internationale», «Jugend-Korrespondenz» jt. Siseminister ja politsei peavalitsuse ülem keelasid küll korduvalt igasuguse välismaise kommunistliku ajakirjanduse sisseveo.[284] Kuid toimetus suutis seda endale alati hankida.[285] Nii sai legaalne revolutsiooniline töölisajakirjandus anda oma lugejatele objektiivset informatsiooni ja hoida neid kursis rahvusvahelise töölisliikumise tähtsamate sündmuste ja probleemidega.

5. TALITUS

Kodanlikus Eestis hoolitsesid ajalehtede ja ajakirjade väljaandjad ise levitamise eest. Selleks oli neil talitus. «Rõhutute Häälel» ei olnud talitust. Selle töö tegid ühiselt ära toimetus, ametiühingu aktiiv ja ajakirja asjaajaja H. Augervalt.[286] Ka «Tööl» ei olnud seda kohe. 1922. aasta alguses, kui hakkasid ilmuma Töörahva Ühise Väerinde häälekandja «Tallinna Tööline» ja «Noor Tööline», moodustati kogu töölisajakirjandust teenindav talitus, mille juhatajaks partei Keskkomitee määras töölise V. Trommeli.

«Ärijuht» ja tema abilised

V. Trommel, ametilt vasesepp, oli pärit Harjumaalt, Rapla vallast Sikeldi külast. Ta hakkas Kommunistliku Partei põrandaalusest tegevusest osa võtma M. Likemetsa juhtimisel juba enne 1917. aastat. Esimese maailmasõja ajal täitis V. Trommel mitmesuguseid partei ülesandeid Tallinnas. Pärast Veebruarirevolutsiooni sai temast üks aktiivsemaid partei organisaatoreid ja kirjanduse levita-

[284] ENSV ORKA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 177, l. 44; f. 1, nim. 7, s.-ü. 243, l. 6—7.
[285] Autori märkmed vestlusest H. Allikuga juunis 1967.
[286] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 312, l. 40; «Spartakus» nr. 1, 19. mail 1922.

jaid. 1917. aasta sügisel, kui Tallinnas asutati Punakaart, oli Trommel üks selle aktiviste. Ta võttis osa ka lahingust saksa okupantide vastu Keila all. Saksa okupatsiooni algul varjas ta end maal.

1918. a. suvel, kui Tallinnas taastati bolševike partei organisatsioon, hakkas V. Trommel uuesti parteilisi ülesandeid täitma. Eriti aktiivne oli tema tegevus 1918. aasta oktoobris-novembris. Tal oli vahetult sidemeid Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee liikmete M. Likemetsa ja hiljem V. Kingissepaga. 1918. a. detsembris panid kaitseliitlased V. Trommeli korteris toime läbiotsimise, said sealt kätte parteikoosoleku protokolli ning hulk eesti- ja saksakeelset kommunistlikku kirjandust ning areteerisid ta. V. Trommel oli aasta või paar külakoolis käinud. Nüüd hakkas ta vanglakaaslase R. Majaku abiga oma teadmisi täiendama. R. Majak meenutab, et ta jõudis hästi edasi kõigis õpitavates ainetes: geograafias, õigekirjutuses, aritmeetikas, geomeetrias ja stereomeetrias. Viimase teoreeme oli ta vasesepa töös juba iseseisvalt rakendanud ja lahendanud, ilma et ta sellest teadlik oleks olnud.[287] Peale kommunistliku kirjanduse ja partei Tallinna Komitee koosoleku protokolli leiti V. Trommeli juures läbiotsimisel ka revolver «Mauser». Ometi oskas ta kõike nii seletada, et tema süüdistusasja ei antud sõjaväevõimude, vaid Tallinna-Haapsalu Rahukogu otsustada. Ülekuulamistel rääkis Trommel, et ta ei mõista hästi lugedagi. Leitud kirjandus kuulunud tema kaasüürilisele M. Likemetsale, keda kodanlus muide juba niigi edutult taga otsis. Tema, Trommel, olevat «Kommunisti» ja saksakeelseid pabereid või lendlehti, nagu neid nüüd nimetatakse, tarvitanud tellitud plekisepatoodete pakkimiseks. V. Trommel vabastati vanglast 1919. aasta oktoobris[288] ning ta lülitus jälle aktiivselt töölisliikumisse.

Niisugune oli töölisajakirjanduse «ärijuht», nagu Trommelit «Tööliste Keldris» hüüti. V. Trommeli osa 1922.—1924. aasta legaalses töölisajakirjanduses võib võrrelda J. Käsperti osaga «Kiire» juures. Tema õlgadel oli ajalehtede ja ajakirjade väljaandmisega seotud kulude ja

[287] R. Majak, Minu eluraamatu ühest peatükist. Trellide taga. Mälestusi ja dokumente eesti kommunistide võitlusest kodanlikus vanglas, Tallinn 1965, lk. 126 ja 127.

[288] ENSV ORKA, f. 1357, nim. 3, s.-ü. 228, lk. 4, 5, 11, 15, 45, 46, 57 ja 65.

tulude ots-otsaga kokkuviimine, krediidi muretsemine trükikodades ja ajalehe ekspeditsioon.

Ajalehtede väljaandjad volitasid notariaalselt kinnitatud dokumendi alusel V. Trommelit igasuguseid «lehesse puutuvaid rahalisi kui ka ärilisi operatsioone tegema igal pool ja igasuguste asutustega». M. Kask aga volitas teda isegi «Uue Meie Hääle» ilmumisluba vastu võtma.[289] Talituse rahalised ja ärilised operatsioonid olid üsna suured ning keerukad. V. Trommeli koostatud aruandest ja «Tööliste Lipu» talitusele esitatud arvest on näha, et kõige rohkem, ligi kaks kolmandikku väljaminekutest neelas trükkimine. Neljaküljelise ajalehe ühe numbri ladumine ja selle tiraaži trükkimine maksis 11 000—12 500[290] marka. Mitmed töölisajalehed («Spartakus», «Tööline», «Säde») aga ilmusid kuni kaheksaküljelistena. Nende ühe numbri trükkimine läks veelgi rohkem maksma. Kui arvestada, et «Tööline» ilmus kuus korda ja «Töö Täht» kaks korda nädalas pluss ajakirjad, siis oli tegemist üpris suurte summadega. Töölisajakirjanduse väljaandeid laoti mõnikord ühes (peamiselt «Tähe») ja trükiti teises (peamiselt «Vaba Maa») trükikojas. Trommeli arvates oldi seetõttu ühest peremehest vähem sõltuv ja teisest küljest sai ka väikeste rahadega paremini opereerida: kord täitis üks peremees tellimuse krediidi peale, kord teine. «Vaba Maa» ärijuhile A. Veilerile see ei meeldinud ja ta oli nõus andma soodsamaid maksutähtaegu, et kõik tööd lastaks teha nende trükikojas.[291]

Ülejäänud kulud moodustasid kolm enam-vähem võrdset osa:

1) paberi hind;

2) posti-, transpordi-, toimetuse jalgratta ekspluatatsiooni- ja kantseleikulud, tasu üksikmüügi eest, telefonimaks ja üür;

3) toimetuse ja talituse töötajate palgad.[292]

Toimetuse liikmed said 1922/23. aastal 6000 ja 1924. aastal 8000 marka kuus, palka maksis V. Trommel. Nii-

---

[289] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 6, l. 3, 4, 11, 14, 17; ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 236, l. 90.

[290] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 6, l. 15; ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 337, l. 210.

[291] H. Allik u kirjalikud märkused 25. maist 1968 käesoleva raamatu autorile.

[292] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 337, l. 210.

sama palju sai arvatavasti ka ta ise. Need toimetuse liikmed, kes olid valitud Riigikogusse (H. Allik, P. Keerdo), talitusest palka ei saanud. Veel enam, nad andsid ise oma riigikoguliikme tasust (12 000 marka) osa partei kassasse, jättes enesele 8000 marka, mille töölisühingud olid kinnitanud oma tegelastele palga alammääraks.[293] Kodanluse esindajad olid kogu aeg vihjanud, et töörahva juhtivad tegelased olevat «Moskva kulla» teenistuses. Kui nad said kuulda Riigikogu töölisrühma liikmete sellest sammust, siis ei osanud nad muud, kui nördimust avaldada.[294] Peale Trommeli oli talituses veel (vastavalt rahalistele võimalustele) üks või kaks ekspediitorit, kes said 4000 kuni 5000 marka kuus. Ekspediitoritest paistis silma noortööline A. Resev.

Materjalide ja sõnumite eest tavaliselt honorari ei makstud. Seda tehti üksnes erandjuhtumitel. Nagu märgitud, oli paremate ja aktiivsemate autoritele suuremaks hüvituseks ning tunnustuseks tasuta saadetud ajaleht. Kokku läks ajalehe ühe neljaküljelise numbri väljaandmine — toimetamine, trükkimine, paber, ekspedeerimine — maksma üle 20 000 marga[295], kaheksaküljeline järelikult tunduvalt rohkem. Noorteajakirja ühe numbri kulu oli aga veelgi suurem, sest see oli illustreeritud, värviliste kaante ja fotodega.

V. Trommeli kogemused olid suurteks äriliseks operatsioonideks ja arvepidamiseks alguses kahtlemata napid. Seepärast otsustas Poliitbüroo 7. märtsil 1922 asutada kolmeliikmelise komisjoni töölisajakirjanduse «tehnilis-ärilise külje korraldamiseks». Mõni aeg hiljem aga kohustas Poliitbüroo talitust pidama hoolikat arvestust ajalehtede ja ajakirjade realiseerimisest laekunud summade üle.[296] V. Trommel seadiski sisse täpse arvepidamise ajakirjanduse tellimistest, üksikmüügist ja toetustest saadud summadest ning väljaminekutest ja võlgadest. Talituse säilinud dokumentidest on näha, et need olid

---

[293] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 337, l. 147 ja 207; J. Saadi mälestused. Vanade revolutsionääride-ajakirjanike vestlusringi stenogramm 23. maist 1966.

[294] «Kommunist» nr. 2 (60), 11. märtsil 1924; J. Saadi mälestused. Vanade revolutsionääride-ajakirjanike vestlusringi stenogramm 23. maist 1966.

[295] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 337, l. 210.

[296] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 16 ja 19.

oskuslikult koostatud.[297] Arvepidamine oli eraldi iga väljaande kohta.

«Tallinna Töölise» ja «Punase Tähe» ilmumise perioodil abistas Trommelit arvepidamisel töölisajakirjanduse raamatupidaja H. Niineberg, kes areteeriti 9. mail 1922.[298] Hiljem abistasid Trommelit selles osas teised talituse töötajad ja lõpuks Ametiühingute Tarvitajate Ühisuse raamatupidaja E. Vinter.[299] Igatahes väljaannete rahaline bilanss klappis kokkuvõtetes marga pealt. Niisugune arvepidamine oli vajalik kõigepealt töölisorganisatsioonidele enestele, niisamuti ka esitamiseks kaitsepolitseile, kes uuris juba esimestest töölisajakirjanduse väljaannetest alates, missugustest allikatest neid finantseeritakse. Sinna tuli selle kohta isegi aruandeid esitada.[300]

Talituse üks peamisi ülesandeid oli ajalehtede ja ajakirjade saatmine tellijatele ja üksiknumbrite müüjatele. Trükikoja omanike leht «Vaba Maa» («Tallinna Töölise» suhtes «Päevaleht») läks alati esimeses järjekorras rotatsioonimasinasse ka siis, kui töölislehe stereotüübid jõuti varem valada. Tiraaž saadi harilikult kätte umbes kella 23 paiku. Siis asus V. Trommeli ja ekspediitori juhtimisel tööle arvukas aktiiv, kes võttis lehepakid selga ja viis need talitusse. Seal valmistati ajalehed ekspedeerimiseks ette. Iga pooleldi valtsitud eksemplar murti kaheks kokku. Esiküljele peallkirja kõrvale kleebiti juba päeval rotaatoril trükitud lipikud, millel oli tellija nimi ja aadress. Pärast seda sorteeriti lehed raudtee marsruutide järgi ja sihtjaamade kaupa pakkidesse (autobussiliiklust siis ei olnud). Pakid tuli viia Tallinn-Narva, Tallinn-Tapa-Tartu-Valga-Võru ja Tallinn-Haapsalu ning kitsarööpmelisel Tallinn-Viljandi ja Tallinn-Pärnu, s. t. kõikidel marsruutidel väljuvatele rongidele. Pakid anti postivagunisse.[301]

---

[297] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 6, l. 16, 23, 24 ja 31; f. 6495, nim. 1, s.-ü. 125, l. 41, 92, 148, 236, 256. ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 337, l. 210.

[298] «Spartakus» nr. 1, 19. mail 1922. 23. märtsil 1923 mõistis sõjaringkonnakohus H. Niinebergi «salaorganisatsioonist osavõtmise ja riigivastase tegevuse eest» 10 aastaks sunnitööle.

[299] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 337, l. 209.

[300] Sealsamas, l. 209, 210; s.-ü. 417, l. 87.

[301] A. Resevi mälestused. Vanade revolutsionääride-ajakirjanike vestlusringi stenogramm 23. maist 1966. Ajalehtede ekspedeerimise kohta vaata täiendavalt A. Resev, Revolutsioonilisel teel, Karastumine, lk. 203—204.

Kui tiraaž saadi tavalisest hiljem kätte, siis tuli kiirustada, et leht rongist maha ei jääks. See oli öösel. Hommikul kell 7 istus ekspediitor jälle jalgrattale (või võttis kelgu), et viia lehepakid ülejäänud marsruutidele. Pärast seda kanti laiali Tallinnale määratud ajalehed.

Vaatamata sellele, et V. Trommel põdes raskekujulist kopsutuberkuloosi, oli ta energiline ja optimistlik võitleja. Politsei otsis ammu põhjust, et teda töölisajakirjanduse talituse juhataja kohalt kõrvaldada. Öösel vastu 13. oktoobrit 1923 vangistas kaitsepolitsei ta koos suletud «Töö Lipu» toimetaja K. Tombergiga. Kuid pärast mõnetunnist kinnipidamist V. Trommel vabastati.[302] Ei leitud sobivat paragrahvi. 1924. aasta suvel see siiski leiti. Kaitsepolitsei peavalitsuse ülem tegi ettekande siseministrile, et V. Trommel olevat ühenduses isikutega, kes Eesti riigi vastu töötavat ja ka tema ise arendavat kohapeal sellist tegevust. Siseminister T. Rõuk andis 14. juunil välja määruse, mille põhjal V. Trommel tuli 10 päeva jooksul pärast määruse teatavakstegemist sõjaseaduse piirkonnast välja saata. 26. juunil tegi politsei V. Trommelile ministri määruse teatavaks. Ajaleht «Meie Sõna» tuletas sel puhul meelde, et Eestis on peale Tallinna, Narva linna ja Narva jõe ümbruse ning Petserimaa sõjaseaduse all ka raudteed.[303]

V. Trommel ei pidanud määrust põhjendatuks ja kirjutas riigikohtule kaebuse. Ta märkis, et siseministril pole alust teda välja saata. Kaebuses rõhutati, et teenimine palgalisena töölisajakirjanduse talituses ei või anda selleks mingit põhjust. Kui see aga nii on ja asja loogiliselt võtta, siis tuleks ka töölisajalehte trükkiva osaühisuse «Vaba Maa» juhid ja kogu trükikoja personal välja saata. Kuid sellel ega teistel sammudel ei olnud tulemusi. Politsei peavalitsusest teatati V. Trommelile 3. juulil, et sise-

---

[302] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 123, l. 32; ENSV ORKA, f. 80, nim. 2, s.-ü. 1724, l. 1; «Töörahva Lipp» nr. 1, 16. oktoobril 1923.

[303] «Meie Sõna» nr. 3, 5. juulil 1924. Ajalehes «Meie Sõna» olev loetelu pole täpne. Ajavahemikus 13. veebr. kuni 1. dets. 1924 kehtis sõjaseadus Tallinnas, Petseris, Narvas, Nõmme alevis, Narva-Jõesuus, Mustvee, Kallaste ja Võõpsu alevis ning mõnede maakondade osas valdades; Harjumaal (7 vallas), Virumaal (11), Tartumaal (14), Võrumaal (4) ja Petserimaa enamikus valdades ning nende alade raudteede piirkonnas. 1. detsembril 1924 kehtestati sõjaseisukord kogu Eestis.

minister on «Teie palve väljasaatmise seismapanemise asjus... tagajärjeta jätnud».[304]

5. juulil 1924 avaldati töörahva ajalehes «Meie Sõna» viimasel leheküljel suurte tähtedega mustas raamis (nagu leina puhul) kuulutuste hulgas teadaanne: «Töölisajakirjanduse ärijuhi sms. V. Trommeli, kes administratiivkorras sõjaseaduse piirkonnast välja saadeti, saatmine orkestriga kitsarööpalise Peajaama on laupäeval, 5. juulil kell 6 õhtul Töölismajast Vaksali puiestee nr. 8. Korraldav komisjon.»

V. Trommel oli otsustanud sõita kuuks ajaks Raplasse venna juurde puhkama ja tervist parandama. Tallinna organiseeritud töölised tahtsid aga siin tehtud töö eest talle enne oma lugupidamist avaldada. 5. juulil oli soe ilm. Juba kella kolme ajal päeval hakkas inimesi Tööliste Majja kogunema. Kella kuueks õhtul oli Tööliste Maja ja selle ümbrus rahvast tulvil. Töölisajakirjanduse talituse üks agaramaid aktiviste 1924. aastal K. Umbleja meenutab, et oli tulnud tuhandeid töölisi, nende hulgas arvukalt noortöölisi, sõdureid, kooliõpilasi. Platsis olid ka politseinikud ja nuhid täies koosseisus. Neid oli nüüd isegi rohkem kui 1. mail, millal siit võimas tööliste kolonn alustas oma rongkäiku Stroomi metsa. Politsei keelas orkestril tänavale tulla. «Meie Sõna» arvas, et siis oleks võinud kodanliku võimuga niisamasugune lugu korduda kui «muistsel ajal aset leidis Jeerikus».[305] Sellest saadi üle. Orkester asus Tööliste Maja lahtiste akende juurde ning «Internatsionaali» võimsad helid sütitasid kogunenuid. V. Trommelit saatma tulnud töölised laulsid «Internatsionaali» kaasa, meeleolu muutus väga südikaks, revolutsiooniliseks. Inimeste nägudelt paistsid julgus ja võitlustahe.

Saabus aeg liikuma hakkamiseks. V. Trommel väljus Tööliste Majast, käes suur kimp veripunaseid lilli. Teda saatma tulnud tööliste vaimustus tõusis haripunkti, kostsid hüüded: «Elagu seltsimees Trommel!», «Elagu töölisajakirjandus!», «Elagu Eestimaa Kommunistlik Partei!», «Elagu Nõukogude Liit — kogu maailma tööliste isamaa!». Politseinikud ja nuhid sattusid ärevusse.[306] Üksi-

[304] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 6, l. 22 ja 26.

[305] «Meie Sõna» nr. 3, 5. juulil 1924.

[306] K. Umbleja, Õhus oli äikest. «Rahva Hääl» nr. 158 (6575), 5. juulil 1964.

kud agaramad asusid siiski tegevusse ja areteerisid mõned neist, kes hüütut aplausiga heaks kiitsid. Areteeritud viidi Vene tänava vangimajja, kus neid näljutati 40 tundi. Pärast seda määras kohus igaühele 1600 marka trahvi või seitse päeva aresti.[307]

Kuid neid poolsalajasi areteerimisi ei pandud võitlusmeeleolus tähelegi. V. Trommel astus tänava keskele ja hakkas aeglasel sammul kitsarööpmelise raudtee Peajaama* poole minema. Tuhanded töölised kogunesid kiiresti kolonni, et teda saata. Tänavatel, kõnniteedel ja majade akendel oli rohkesti rahvast, kes jälgis seda väljasaatmise manifestatsiooni. Politsei oli palganud voorimehe, kes võis olla ka tema käealune, ja tegi haigele V. Trommelile ettepaneku kalessi istuda. Kuid Trommel nägi selle pakkumisega seotud plaani läbi — kui ta oleks kalessi istunud, siis oleks «voorimees» kohe kibekiiresti kihutama hakanud, et jätta maha tuhanded saatjad — ja lükkas politsei «hoolitsuse» tagasi. Teel jaama peeti politseiga küll pidevalt sõnasõda ja pilgati nuhke, kuid olulisi kokkupõrkeid ei olnud. Jaamas pidas üks seltsimeestest lühikese südamliku kõne. Enne vagunisse astumist tänas V. Trommel kõiki teda saatma tulnud töölisi ja avaldas lootust, et ta varsti, aegade muutudes, oma seltsimeeste hulka Tallinna tagasi pöördub.

Kui rong liikuma hakkas, sirutas V. Trommel käe vaguniaknast välja, tõstis kõrgele töörahva ajalehe «Meie Sõna» ja hüüdis: «Elagu ning laienegu töörahva kirjandus!» Saatma tulnud töölised lehvitasid talle lahkumiseks punaseid taskurätikuid, kuni rong kadus silmist. Lauluga «Julgesti vennad, nüüd tööle!» mindi laiali.[308]

Kodanlikud võimumehed lootsid V. Trommeli administratiivkorras väljasaatmisega Tallinnast paralüseerida töölisajakirjanduse talituse tööd. Kuid seda ei juhtunud. Talituse uueks juhatajaks suunati töölisliikumise aktiivne võitleja O. Malmberg.[309] Ekspediitoriks jäi talituse senine kogenud aktivist, V. Trommeli abikaasa M. Karlson. Eestimaa Kommunistlik Partei, kes juhtis oskuslikult

---

[307] «Meie Leht» nr. 6, 22. juulil 1924.

[308] K. Umbleja, Õhus oli äikest. «Rahva Hääl» nr. 158 (6575), 5. juulil 1964; «Meie Sõna» nr. 4, 8. juulil 1924.

[309] M. Karlsoni mälestused. Autori märkmed vestlusest V. Trommeli abikaasa M. Karlsoniga augustis 1967.

* Praegune Tallinn-Väike raudteejaam.

töörahva revolutsioonilist võitlust, muutis V. Trommeli väljasaatmise võimsaks demonstratsiooniks kodanliku vägivalla vastu.

Augustis 1924 suunas partei V. Trommeli tööle Tartu Töölisühingute Kesknõukogu juurde.[310] Tartus, mis asus väljaspool sõjaseaduse piirkonda, kavatseti sel ajal hakata välja andma töölisajalehte «Meie Juht». Esialgu saadi ajalehe väljaandmise kohta kokkulepe Bergmanni trükikojaga. Toimetus ja talitus pidid asuma Tartu Töölisühingute Kesknõukogu ruumides, Lossi t. 3. Kuid pärast ajalehe ilmumisloa saamist, tõenäoliselt kaitsepolitsei nõudmisel, keeldusid Tartu trükikodade omanikud töölisajalehe trükkimisest.[311] 24. septembril areteeris Tartu kaitsepolitsei V. Trommeli koos teistega, kes olid hiljem osalised «H. Heidemanni protsessis».[312]

Veel üks mõrv

Pärast ajalehe «Sõnum» sulgemist ei võetud töölisajalehti enam trükkida ka Tallinnas. Võimalusi selleks tuli leida mujal. Novembrikuu lõpul sai töölisajakirjanduse aktivist, Võrumaalt pärinev noortööline L. Traks Tartu Töölisühingute Kesknõukogust ülesande rääkida asjast Võru trükikodade omanikega. Trükkimisvõimaluse leid-

---

[310] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 324, l. 11.

[311] ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, s.-ü. 743, l. 1; f. 935, nim. 1, s.-ü. 45, l. 4.

[312] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 324, l. 11, 82, 83; f. 1868, nim. 1, s.-ü. 1238, l. 1. Vangla laostas tuberkuloosihaige V. Trommeli tervise lõplikult. 9. mail 1925 saadeti ta kohtupalati prokuröri korraldusel Tallinna Keskvangla, kus ta 13. mail vangla haiglasse paigutati. Kuu aega hiljem, 16. juunil V. Trommel suri. 19. juunil tulid paljud töölised politsei eelnevast hoiatusest («mitte mingisugust demonstratsiooni») hoolimata Tehnika tänavasse maja nr. 5 juurde, kus V. Trommeli pisikeses korteris oli nüüd tema põrm. Neid ei kohutanud ka maja ees saalivad politseinikud ja ratsapolitsei patrull. Töölised tulid oma võitlusest lahkunud seltsimeest viimsele teekonnale saatma. Omaksed ja sõbrad täitsid V. Trommeli soovi, ta maeti Rahumäe kalmistule ilmalike kombetalitustega. Kodanlikud võimuorganid ütlesid ka oma viimase sõna. «Riigi Teataja» lisas nr. 157/158, 13. oktoobrist 1925, lk. 1849 kuulutati, et 15. oktoobril kell 10 hommikul müüakse Rapla politseijaoskonna kantselei juures maksuvõla katteks esimesel avalikul enampakkumisel V. Trommeli vallasvara — hõbedast taskukell uuskullast ketiga, hinnatud 1000 marka.

misel pidi ta sellest kohe kirjalikult teatama Tallinna «Tööliste Keldrisse». Töötu L. Traks tahtis saada teenistust ajalehe ekspeditsioonis. Tartust sõitis L. Traks koju Aleksandri valda. Võrru läks ta alles 2. detsembril ja käis kahes trükikojas, kuid ta käigud lõppesid tagajärjetult, mingit kokkulepet ei saavutatud. Kaitsepolitsei areteeris noormehe veel samal päeval ja kuulas ta üle.[313] Läbiotsimisel leiti tema taskust mõned kirjad. Ühes neist, mis kandis pealkirja «Sms. toimetaja», lubati jätkata haiguse tõttu poolelijäänud kaastööd.* Kirja lõpus öeldi: «Loen oma ülimaks kohustuseks kogu oma energiat rakendada meie ühise eesmärgi saavutamiseks.»[314] Teisest dokumendist selgus, et L. Traks levitas ajakirja «Meie Noor Tööline», ajalehte «Säde» ja teisi töölisajakirjanduse väljaandeid.

Järgmisel päeval, 3. detsembril kell 13 kutsuti kokku Võrus oleva 7. jalaväerügemendi välikohus, kes süüdistas juurdlusmaterjalide põhjal L. Traksi «selles, et tema sõjaseaduse ajal avalikule mässule õhutamiseks maksva korra vastu kihutustööd tegi».[315] See oli vale. Kaastöö tegemine legaalsele, s. t. kodanliku Eesti seadustega ja ametivõimude poolt lubatud töölisajakirjandusele ning selle ajakirjanduse levitamine ei olnud karistatavad. Pealegi toimus see enne Eesti töörahva 1. detsembri relvastatud ülestõusu. Trükivõimaluste üle pärimine aga ei olnud mässule õhutamine. Isegi kodanlik ajakirjandus pidi tagantjärele tunnistama, et välikohus tegi kindlaks üksnes L. Traksi soovi «tööliste kihutustöö- ja informatsioonilehte trükkida lasta, milles t a h e t i (minu sõrendus — K. T.) käsitada tööliste enamusvalitsuse maksmapanemist».[316]

Ometi mõistis välikohus 18-aastase nooruki «surma mahalaskmise läbi».[317] Kohtunikud olid pettunud, et surmamõistetu ei palunud armu, vaid jäi ka pärast otsuse ettelugemist mehiseks ja hüüdis: «Elagu punane Eesti!»,

[313] ENSV ORKA, f. 935, nim. 1, s.-ü. 45, l. 4.
[314] ENSV ORKA, f. 935, nim. 1, s.-ü. 45, l. 12.
[315] Sealsamas, l. 2.
[316] «Võru Teataja» nr. 132, 6. detsembril 1924; «Päevaleht» nr. 334, 9. detsembril 1924.
[317] ENSV ORKA, f. 935, nim. 1, s.-ü. 45, l. 2.

* Et L. Traks oli töölisajakirjanduse kirjasaatja, seda on näha ka ajalehe «Säde» kirjavastuste nurgast, kus 14. juunil 1924 kirjutati: «Traks — Tartu. Kaastöö käes. Saatke edasi, tarvitame.»

«Au langenud kangelastele!» Sellest kirjutas rügemendi komandör kell 17.15 oma ettekandes II diviisi ülemale. Diviisi ülem E. Põdder kinnitas kohe samal päeval välikohtu otsuse ja see viidi täide 4. detsembri öösel kell 2.30. Timukad kirjutasid hukkamise kohta koostatud aktis: «Vaimulikku juures ei olnud, sest surmamõistetud Traks seda ei soovinud . . .»[318]

Kodanlus kiirustas tapmisega. Lisaks Tallinnas ja mujal toimepandud veretöödele oli vaja leida ohvrit ka vaiksemates paikades, et demonstreerida oma julmust ja hirmutada töörahvast. Revolutsiooniline töölisajakirjandus oli küll kägistatud, tema toimetus ja talitus olid esialgu likvideeritud.* Kodanlus aga tahtis, et see ajakirjandus enam kunagi ei ilmuks. Kuid sel ajakirjandusel oli sadu ja tuhandeid aktiviste ning kodanlus teadis, et nende hulgas leidus küllalt niisuguseid inimesi nagu need, keda ta oli vangimajadesse toppinud, hävitanud või sundinud maalt lahkuma.

6. LEVITAMINE

«Rõhutute Hääle» kogu tiraaž realiseeriti peamiselt ametiühingute kaudu. «Tööga» oli niisamuti. Üheaegselt teise numbri ilmumisega 15. novembril 1921, kui Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu oli kuulutanud «Töö» juba oma häälekandjaks, soovitas EKP Keskkomitee ametiühingutel kohustada oma liikmeid hakata ajakirja alalisteks tellijateks.[319] 24. novembril tegigi Kesknõukogu kõigile ametiühingutele ettepaneku arutada seda küsimust oma üldkoosolekutel ja võtta vastu vastav otsus.[320] Detsembrikuu keskpaiku otsustas Kesknõukogu tõsta «Töö» üksiknumbri hinda seniselt 5 margalt 10 margani. Töölisorganisatsioonide (ametiühingute, kooperatiivide, proletaarsete üürnike seltside, EISTP jne.) liikmetele, kes tellisid ajakirja oma organisatsiooni juhatuse kaudu, jäeti numbri hinnaks endiselt 5 marka. Ametiühingute üld-

[318] ENSV ORKA, f. 1, nim. 1. s.-ü. 45, l. 2, 28 ja 30.
[319] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 7.
[320] «Töö», 1921, nr. 4, lk. 62 ja 64.
* Talituse viimasel juhatajal O. Malmbergil, kes võttis osa 1. detsembri ülestõusust, õnnestus põgeneda Nõukogude Liitu.

koosolekutel soovitati võtta vastu otsus, et ametiühing tellib häälekandja kõigile oma liikmetele ja kasseerib tellimisraha sisse koos liikmemaksuga. Ühtlasi tehti kõikidele ühingutele ja liitudele, kes ei kuulunud Tallinna Kesknõukogu alla, ettepanek talitada «Töö» tellimisel niisamuti. 28. detsembril 1921 kinnitas EKP Keskkomitee need põhimõtted oma koosolekul.[321]

Ajakirja levitamine arenes kõikjal hoogsalt. Ametiühingute finantsaruannetest, mis avaldati «Töös», on näha, et paljud tellisid seda just juhatuse kaudu. «Töö» eest makstud summadest võib järeldada, et juba 1922. aasta esimesel poolel telliti Tallinna Puutööliste Ühingu kaudu 513 ja Eesti Ehitustööliste Liidu kaudu 650 eksemplari ametiühingute häälekandjat. Tallinna Metallitööliste Ühingu kaudu telliti aga 2657 eksemplari ajakirja kuus. Transporditööliste Ühingu peakoosolek kohustas juhatust tellima 75 protsendile liikmetele «Töö».[322] Ajakirja 28. jaanuarinumbris seati kõikidele maatööliste ühingutele eeskujuks Viimsi töölisühingut, kelle üldkoosolek otsustas esimesena tellida 30 eksemplari ametiühingute häälekandjat. Harjumaa maatööliste ühingute kongress, mis peeti 29.—30. jaan. 1922, tunnistas «Töö» seal esindatud ühingute häälekandjaks ning kiitis heaks kõik ettepanekud, mis Tallinna Ametiühingu Kesknõukogu oli teinud selle tellimise osas.[323]

Volinikud ja komisjonid

Töörahva Ühise Väerinde häälekandja ja noorsooajakirja ilmumine pani kohalikele töölisorganisatsioonidele veelgi suuremad kohustused oma perioodika ees. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu otsustaski 23. märtsil 1922 ühel häälel moodustada volinike instituudi, kes ajalehte levitaks ja sellele kaastööd organiseeriks. Volinikud koos teiste aktivistidega tugevdasid toimetuse ja talituse sidemeid ettevõtetega, hoolitsesid tellimiste arvu suurendamise ja kaastöö eest, samuti selle eest, et tellijad saaksid

[321] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 10; «Töö» nr. 6, 22. detsembril 1921, lk. 94.

[322] «Töö», 1922, nr. 7 (13), lk. 207—208; «Tallinna Tööline» nr. 15, 25. märtsil 1922.

[323] «Töö», 1922, nr. 3 (9), lk. 141.

ajalehe õigel ajal kätte.[324] Volinike instituut oli paljutõotav ja seda seati ajakirja «Töö» 1922. aasta 12. aprilli numbris eeskujuks ja järgimistväärivaks isegi ametiühingute juhatustele.

«Tallinna Töölise» ja sellele järgnenud väljaannete sulgemine aga katkestas legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse aktivistide võrgu tegevuse. Varemloodu taastamisele ja edasiarendamisele saadi asuda alles «Meie Hääle» ilmumise ajal. Suurema hoo sai ajakirjanduse organisatsioonilise külje kindlustamine 1922. aasta juulikuu lõpust alates, kui EKP Keskkomitee kinnitas «Meie Hääle» toimetamise kava ja võttis vastu otsuse «alustada agitatsiooni päevalehe käimapanemiseks».[325] Sellele järgnes 3. augustil Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee üleskutse Eesti töörahvale oma päevalehe asutamiseks. Üleskutsega ühines ka Üleriiklik Maatööliste Liit. Need organisatsioonid kuulutasid ühiselt septembrikuu töörahva ajakirjanduse heaks tehtava agitatsiooni kuuks.[326]

Pärast mõningat selgitustööd kutsus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu 22. septembril 1922 kokku kõigi töölisühingute juhatuste, noorte- ja naiskomisjonide, töölisvanemate ning teiste organisatsioonide esindajad. Sellel koosolekul otsustati, et kõik töölisorganisatsioonide juhatused ja komiteed kutsuvad kokku üldkoosoleku, kus esimesel kohal on töölisajakirjanduse küsimus ja kus valitakse vastav agitatsioonikomisjon. Viimastel soovitati organiseerida poliitiliselt teadlikest inimestest grupid, kes pidid ajakirjanduse kasuks selgitustööd tegema tööliste elukohtades, korterites. Peale selle loeti vajalikuks kutsuda massilise selgitustöö tegemiseks kokku rahvakoosolekuid ja organiseerida pühapäevadel proletaarlaste väljasõite maatöörahva hulka, võttes kaasa ajalehti ja tellimisraamatuid.[327]

Neid ülesandeid hakatigi kohe täitma. Tallinna Nahatööliste Ühingu koosolek, mis peeti 1. oktoobril, otsustas «ühineda Tallinna organiseeritud proletaarlaste resolut-

---

[324] «Tallinna Tööline» nr. 16, 29. märtsil 1922.

[325] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 22.

[326] «Meie Hääl» nr. 10, 5. augustil; nr. 12, 10. augustil 1922; «Uus Meie Hääl» nr. 6, 9. septembril 1922.

[327] «Uus Meie Hääl» nr. 6, 9. septembril ja nr. 13, 26. septembril 1922.

N I M E K I R I

146

Siseministri määruse 24.IV.24.Nr.450 põhjal Raudteede politsei 3.jsk. konfiskeeritud „Teadete Lehe Nr.5" üle.

Kust konfiskeeritud.	Lehtede arv.	Kes konfiskeeris.
Tall.Sadama jaama raamatukapist.....	3.	Raioonitülem Pärs.
Tall.Peajaama raamatukapist...	15.	Raioonitülem Korschunov.
Hagudi postiagentuurist	3.	Raioonitülem Aljas.
Rapla jaama konterist	7.	-"-
Rapla jaama raamatukapist	1.	-"-
Kohila jaama raamatukapist	3.	-"-
Keava postiagentuurist	6.	-"-
Mõisaküla jaama raamatukapist	10.	Vanemkordnik Paalits.
Pärnu jaamas	97.	Raioonitülem Ennemuist.
Surju jaamas	1.	-"-
Viljandi jaama raamapukapist	2.	Jaoskonnatülem

K o k k u 148. /ükssada nelikümmend kaheksa/ eksemplari.

Raudteede politsei
3.jaoskonna ülem

Asjaajaja kt.

Raudteepolitsei 3. jaoskonna ülema koostatud nimekiri «Teadete Lehe» viienda numbri konfiskeerimise kohta.

Trükiwabaduse kitsendamise wastu!

Arupärimise eelnõu walitsusele awaliku seaduste rikkumise kohta prokuratuuri poolt

Mõõdunud õigusel tulgus Tallinna Saapaja rahukogu ajalehe „Uus Mees Hääl" artikli pärast, mis ilmus selle ajalehe nr. 23. 19. oktoobril pealkirja all: „Ainult töörahwa walitsus päästab". Nüüd on waatamata wõetud nimetatud ajalehe toimetaja Madis Kolk II. N. S. § 129 p. 1 järele ja süüdistuseaeg süüdistusakti kohtupidati prokuratöri wanema abilise G. Meisenergi allkirjaga kätte antud.

Nagu süüdistusaktist näha, on isegi Eesti wabariigi makswaid seaduseid hõlgav jämedamalt mõõnatud, et töörahwaliche toimetaja wastu süüdistust üles wõtta. Juhtimineerituad artikkel kutsub töölisorganisatsioonid ja töörahwaseadukud töörahwast nõudma, et riigikogu laiali läheks, seniue walitsus, mis loob seitse põllumeeste, kristliku rahwaerakonna, rahwaerakonna ja iseõrakonna rühmade esindajatest, ning seega koowaliikuli ainult kodanlaste kasuks kaitseb, tagasi astuks ning wõimu enaste käesugune walitsuse kätte, mis kaitseks töötawate tõhtwate (töörahwa) huwisid.

Süüdistusaktis on selle artikli kohta öeldud järgmist:

„Ülemeelehelkäijal on artikkel pealkirjaga: „Ainult töörahwa walitsus päästab", mõõgusest artiklist kõik töötawaid üles kutsutakse ühinema wõitlusele töörahwa walitsuse eest, teenitatakse, et töölised on oma ettuktaw sõna eelsa selle kohta, mõõgusane peab olema Eesti wabariigi walitsus, ja nõuda, et praegune walitsus lahkuks, ning wõimu töörahwa esindajatele annaks ja rahwaesitlus — riigikogu — laiali laubetakse; — seega üles kutsutakse rahwast praegust, makswat korda kukutama ja töötawate walitsuse [illegible] . . . „Meres- ja maaüksikised. Töörahwad ühinegu, elewiitsi, hõlgedu. Tuletage meelde, et Teie elette nõrk kihi, kellel õigust ons ettuktaw sõna öelda, mõõgusane peab olema Eesti wabariigi walitsus" . . . „Töörahwa ühise wõerinna 12 nõudmist: . . . (p. 8) Kaitsepolitsei ära kaotada. Niisiine jõõmõigi laiali — nõõrchwõigeb õõgarmust (sõõma tõõ jõurde. Õõjamõõ ja nõõtõõ peale minewaid õõwmõõ õõõõrõõ õõõõrõõ parandamise peale. Nõõ rahwas õõjarüüstu. Töörahwaste ühise ajaloos wunub, ja walitsuste üõeõ õõõõ

Töörahva seisukord ja töörahva ajakirjandus.

(Ettekandmiseks töörahva, ühisuste jne. koosolekutel).

Seltsimehed!

Ränk, kohutavalt ränk täis otsatut kannatust, piina ja hukkamist on olnud Eesti töörahva tee viimastel aastatel. Kohutav ilmasõda, viis juba paremad ja julgemad töörahva poegadest mulda. Neid oli tuhandeid. Saksa okkupatsioon, meie hallparunite ja pärisparunite näpunäitel hävitas ja paiskas laialt järeljäänud klassiteadlikuma osa töörahvast. Kodusõda ja Isborski ning Rahumäe liivakünkad võtsid oma osa töölisklassi poegadest. Ühna- ja taeva-, päris- ning hallparunite, edu- ja töörakonna ning sotside ühinevaerind töörahva – vastu kisub igapäev töörahva kehast värskeid ohvreid. Sõjapäevil endid paksuks söönud spekulandid, sahkerdajad diplomaadid, Nõukogude Venemaalt varastatud kulla ja kallisasjadega angeldajad asutavad nüüd aktsia Soltse, piima- ja pulliühisusi, kus töörahva nülgimist niisama osavalt aetakse, kui põllumeeste kogude juhatuse all. Tööpalk töölisel on vähe elamiseks ja palju suremiseks. Pool näljas olles on töölised linnades alustanud palgavoitlust oma seisukorra parandamise eest. Töörahva kannatus on kui pinguli kistud viiuli keel - veel üks keeramine ja katkemine võib ignasilmapilk sündida. Eks ole kehva popsi seisukord niisama kisendav vilets kui tööliselgi? Eks higista kehv asunik enssest viimast jõu-natukest välja, mis sinna jäänud hiigla maksude tasumiseat mõõdalkinud aastal? Eks kannata tööline ülekohtuse tulumaksu all, mis tal veskikivina kaelas ripub. Rikkad ostavad aga automobiile ja sõidavad õhulaevadel. Vaene ei jõua kõru ega saapaidki osta.

Abimaterjal neile, kes esinesid koosolekutel töörahva ja tema ajakirjanduse olukorra selgitamiseks.

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Kogu Eestimaa töörahwale.

Proletaarlused ja seltsimehed!

Ühine jõud kapitalistide, hallparunite, spekulantide wastu! Kõik töörahwas, olgu see wabrikutööline wõi talusulane, äriteenija ehk puulõikaja, kojamees wõi popsnik — kõik üksmeelselt ühisesse wäerinda, et oma eluolusid parandada!

Et korraldada Eesti töölisteklassi wõitlust oma eluhuwide eest, kutsuda ühisesse töölwäkke proletaarlasi, kes weel arusaamatuses uimuwad ehk koguni töölisterõhujaid toetawad, luua laialipillatud tööliste-organisatsioonide ja üksikute proletaarlaste wahel side, organiseerida neid ja õhutada tegewusele, seks on meil tarwis **oma häälekandjat.**

Ajaleht „TALLINNA TÖÖLINE" peab selleks olema.

„TALLINNA TÖÖLINE" on poliitiline, majanduslise ja ilukirjandusline ajaleht. Klassiteadliste tööliste häälekandjana tahab ta walgustada ilma töe warjamata 3. Kommunistlise Internatsionaali, kaks- ja pool- Internatsionaali ja 2. (kollase) Internatsionaali wahekordi ja seisukohti.

„TALLINNA TÖÖLINE" toob juhtiwaid kirjutusi meie töölisteklassile, awaldab kirjutusi ja kirjeldusi Eesti ja wäljamaade proletariaadi klassiwõitlusest ja nende maade poliitilise ja majanduslise seisukorra kohta.

„TALLINNA TÖÖLINE" tahab tõetruult walgustada kõigi erakondade, iseäranis töölisteasemikkude tegewust nii riigikogus ja omawalitsustes, kui ka wäljaspool neid esituskogusid.

„TALLINNA TÖÖLISEL" on oma kirjasaatjad Nõukogude Wenemaal ja teistes maades. Ta paljastab seda walet ja laimu, mida kodanline ajakirjandus laotab kõigi maade klassiteadlise töölisteliikumise ja iseäranis Nõukogude Wenemaa kohta, tuues muuseas kirjeldusi esimese proletaarlise riigi wõitluse üle uue ühiskondlise korra eest ja kõige maailma kurnajate ning rõhujate wastu.

„TALLINNA TÖÖLINE" kui töölisleht, mida toetawad laiad töölistehulgad oma kaastööga, pühendab suure osa oma weergudest nii wabrikutööliste kui maaproletariaadi elu, palga- ja muude tööolude walgustamiseks.

„TALLINNA TÖÖLISEL" on ilukirjandusline osa, kus ilmuwad jutustused, mis kujutawad töölisteklassi ärkamist, ta klassiwõitlust ja kannatusi rõhujate ikke all. Muuseas ilmub seal tulewal aastal Eessaare Aadu (Keiu Zelle) „TIBLAD" — pikem jutustus põranda alla aetud töölisteliikumise ajast.

„TALLINNA" TÖÖLINE" hakkab ilmuma 1922. aasta esimestel kuudel, esialgul **2 korda** nädalas — kesknädalal ja laupäewal.

„TALLINNA TÖÖLISE" üksik nummer maksab 3 marka, tellimishind iga kuu eest 25 marka.

Proowinummer ilmub jaanuarikuus 1922. a. ja saadetakse soowijatele hinnata koju kätte.

„TALLINNA TÖÖLISE" adress: Tallinn, Gogoli puiestee, 4. Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogu.

Proletaarlased, toetage oma ajalehte tellimiste, ainelise abi ja **kaastööga!**

Ärgu leidku Eestis ainustki klassiteadlist töölist, kes oma **häälekandja** wastu külmaks jääks.

TALLINNA AMETIÜHISUSTE KESKNÕUKOGU.
EESTI MAATÖÖLISTE-ÜHISUSTE LIIDU JUHATUS.
TALLINNA RAJOONI WABRIKUTE JA TEHASTE TÖÖLISTE WANEMATE NÕUKOGU.

Töölisorganisatsioonide üleskutse toetada oma häälekandjat. Avaldati ajakirjas «Töö» enne ajalehe «Tallinna Tööline» ilmumist.

siooniga» ja moodustas 7-liikmelise ajakirjanduse agitatsiooni- ja kaastöö organiseerimise komisjoni.[328] Niisuguseid koosolekuid pidasid ka Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus, Tallinna Majateenijate Ühingu juhatus[329] ja teiste ametiühingute ning linnade ja maakondade, samuti ka osa valdade töölisühingute juhatused.

Töölisvanemate II kongress, mis peeti 30. sept. kuni 1. okt. 1922, kiitis heaks Tallinna Ametiühingute Keskнõukogu ja oma Keskkomitee kõik töölisajakirjanduse kohta käivad otsused, ühines nendega ning kohustas töölisvanemaid jätkama alustatud selgitus- ja organiseerimistööd.[330] Ettevõtetes oli selleks tööks hea pind olemas. «Ilmarise» tööliste koosolek arutas juba 22. septembril ajakirjanduse küsimust. Rotermanni tehaste tööliste koosolek 26. oktoobril nõudis, et töölisvanemad võtaksid ajakirjanduse tellimisraamatud oma kätte.[331] 19. septembril võttis EISTP Tallinna osakonna üldkoosolek ühel häälel vastu resolutsiooni, milles ettevõtete parteikollektiividele anti ülesanne levitada «Uut Meie Häält», suurendada selle tellijate ja kaastööliste arvu. EISTP Väike-Maarja osakonna üldkoosolek määras 1. oktoobril kolm partei liiget revolutsioonilise ajakirjanduse kasuks selgitustööd tegema tööliste, maakehvistu ja taluteenijate hulgas.[332] Nii talitati paljudes organisatsioonides.

10. jaanuaril 1923 avaldasid Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatus, Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee, EISTP Keskkomitee ja riigikogurühm, Riigikogu kommunistlik töölisrühm, Tallinna Töölisühingute Keskнõukogu ning selle nais- ja noortekomisjon ning EISTP Tallinna organisatsiooni noorteosakonna juhatus «Töölises» ühised ettepanekud legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse kasuks tehtava töö kavakindlale alusele seadmiseks. Seal rõhutati vajadust moodustada i g a s töölisühingus, suuremas ettevõttes ja kõigis töörahvarikkamates kohtades ajakirjanduskomisjon või kui seda

---

[328] «Uus Meie Hääl» nr. 16, 3. oktoobril 1922.

[329] «Meie Hääl» nr. 11, 8. augustil 1922; «Tööline» nr. 17 (60), 23. jaanuaril; nr. 23 (66), 30. jaanuaril 1923.

[330] «Töö», 1922, nr. 7 (13), lk. 197.

[331] «Uus Meie Hääl» nr. 13, 26. septembril 1922; «Tööline» nr. 7, 7. novembril 1922.

[332] «Uus Meie Hääl» nr. 11, 21. septembril; nr. 20, 12. oktoobril 1922.

vajalikuks ei peetud, siis määrata ajakirjanduse volinik. Ettepanek leidis vastukaja.

Need olid esimesed sammud mitmete töölisorganisatsioonide ajakirjandusaktivistide ülesannete ühtlustamiseks. Kuid mõnes linnas, ettevõttes ja vallas jäi siiski teatud määral püsima killustatus ja parallelism, sest töölisühingute ning nende nais- ja noortekomisjonide, töölisvanemate nõukogude, EISTP organisatsioonide ja nende noorteosakondade ning lõpuks mitmesuguste aktivistide gruppide ajakirjandusalase töö koordineerimine kandis sageli veel juhuslikkuse pitserit. Seepärast kavandatigi järgmine samm: 1923. aasta esimestel kuudel töötati välja ühtne töölisajakirjanduse rajoonivolinike süsteem.[333] Vastavalt sellele tuli linnad ja vallad jaotada rajoonideks. EISTP osakond* oli kohustatud valima oma liikmete hulgast igasse rajooni töölisajakirjanduse voliniku.

Voliniku ülesandeks jäi organiseerida talle määratud rajoonis töölisajakirjanduse tellimist, kaastöö tegemist ja toetuse kogumist. Nende kohustuste täitmiseks pidi volinik moodustama EISTP ja töölisühingute aktivistidest 3- kuni 5-liikmelise komitee, kes pidi teda aitama selgitustöö tegemisel ja tellimiste vastuvõtmisel. Komitee võis võtta endale piiramatul arvul abilisi. Voliniku kohustuste hulka kuulus ka oma piirkonna töölisajakirjanduse tellijate nimekirja muretsemine talitusest, et komitee liikmed saaksid selle järgi aegsasti meenutada tellimiste uuendamise vajadust. Peale selle oli komitee liikmete ülesanne valvata, et töölisajakirjandus oleks kioskites ja müügilaudadel nähtaval kohal, et ostjate nõudmised töölisajakirjanduse osas alati rahuldataks. Ühtse süsteemi kohaselt koordineeris volinik ka töölisühingute nais- ja noortekomisjonide ning EISTP noorteosakondade ajakirjandusalast tööd. Volinike korraldusel tuli moodustada ajakirjanduskomisjonid ka niisugustesse ettevõtetesse, kus neid veel polnud.

Ühtse süsteemi jaoks väljatöötatud instruktsioonis öeldi, et EISTP Keskkomitee ja Töölisühingute Üldliidu juhatus annavad volinikele juhtnööre oma kohalike organite kaudu. Peale selle oli kavas moodustada Üldliidu

[333] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 128, l. 41.

* EISTP oli selleks ajaks kommunistide juhtimisel arenenud revolutsiooniliseks massiparteiks, kes mitte ainult sõnades, vaid ka tegudes asus Kominterni platvormil.

juhatuse juures töölisajakirjanduse instruktori-organisaatori ametikoht.* Tema ülesandeks pidi saama legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse levitamise, kaastöö ja toetuse organiseerimisega seotud üldine töö, sealhulgas volinike juhtimine ning kõigi esilekerkivate probleemide ja arusaamatuste lahendamine. Volinikelt võisid tema töö üle aru pärida EISTP Keskkomitee ja selle parteiosakonna komitee, kohaliku töölisühingu juhatus, Üldliidu instruktor-organisaator ja linna või valla volinike koosolek.

Seda süsteemi hakati ka ellu viima. Narvast kirjutati 1923. aasta märtsikuu lõpus, et seal loodud organiseerimiskomitee jagas linna rajoonideks ja igasse rajooni määrati volinikud. «Tagajärg on ennast juba avaldanud. «Töölise» tellijate arv kasvab ning annetuste kogumine edeneb jõudsasti,» teatati sõnumis.[334] Töölisajakirjanduse juhtimise ja abistamise ühtse süsteemi ja selleks kavandatud abinõude täielikku elluviimist takistasid kõigepealt 1923. aasta kevadel II Riigikogu valimiseelsed ja neile järgnenud repressioonid, mis kodanlus toime pani. Suurema osa tehtust aga hävitasid 1924. aasta jaanuaris alanud aktiivsemate töölisliikumise tegelaste areteerimised, töölisorganisatsioonide ja -ajakirjanduse sulgemine ning rüüstamine.

Kuid töölised alustasid EKP juhtimisel juba sellesama aasta märtsis ametiühingute taastamist ja võitlust Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu asemele uue üleriikliku keskorgani loomise eest. «Sõna» teatas 27. mail 1924, et 23. mail asutatigi Üldine Tööliste ja Teenijate Ühing (ÜTTÜ). Selle juurde otsustati luua 14 sektsiooni vastavalt tegevus- ja tootmisharudele. Teistes linnades aga asutati ÜTTÜ osakonnad koos vastavate sektsioonidega. Maikuu lõpus hakati taastama ka töölisühingutes tegutsenud ajakirjanduse kaastöögruppe. Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu sektsioonide ajakirjanduskomisjonide esindajatest moodustati üldine ajakirjanduskomisjon.[335] Kõigepealt alustati tööd Tallinnas. Üldine komisjon jaotas linna sektsioonide ajakirjanduskomisjonide vahel tegevuspiirkondadeks (rajoonideks). Peale selle tehti sektsioonide

[334] «Tööline» nr. 71 (114), 29. märtsil 1923.

[335] «Sõna» nr. 12, 31. mail 1924; «Meie Leht» nr. 10, 31. juulil 1924.

* Käesoleva raamatu materjali kogumisel ei selgunud, et neid funktsioone oleks täitnud keegi selleks eraldi määratud isik.

ajakirjanduskomisjonidele ülesandeks luua või rakendada tööle nende šefluse all olevate vennasvaldade ja kihelkondade ajakirjanduskomisjonid.[336] Legaalset revolutsioonilist ajakirjandust aitasid agaralt levitada noored, kelle eesotsas oli Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu noortekomisjon. Eriti paistis silma ÜTTÜ Kiutööliste sektsiooni noortekomisjon. «Meie Noore Töölise» iga numbri ilmumise puhul muutus 105-liikmeline komisjon ajakirjanduse levitajate staabiks, kes tõmbas sellele tööle kaasa ka teisi noori.[337] Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu Tartu osakonna Kesknõukogu ajakirjanduskomisjon alustas samuti kõigi töölisühingute ajakirjanduskomisjonide taastamist ning nais- ja noortekomisjonide ajakirjandusalase töö suunamist. Seal anti ajakirjandusning nais- ja noortekomisjonide liikmetele esialgu miinimumülesanne: igaüks neist pidi kuu jooksul värbama vähemalt 2 uut tellijat ja müüma 4—5 eksemplari ajalehti või ajakirju ning organiseerima kaastööd. Tehtu kohta nõuti kuu lõpuks aruannet.[338]

Töölisühingute osa oma ajakirjanduse levitamisel hakkas jälle suurenema. Üldine ajakirjanduskomisjon otsustas 27. juulil 1924 aidata neis ÜTTÜ sektsioonides, kus ajakirjanduskomisjon veel puudus, see moodustada ja tööle panna. Ühtlasi nõuti, et iga sektsiooni vastutav komisjon annaks oma tööst iga kahe nädala tagant aru üldisele ajakirjanduskomisjonile. Peale selle otsustati 3. august, mil Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu juhatus organiseeris EKP Keskkomitee näpunäitel Tallinnas suure sõjavastase demonstratsiooni, kuulutada töölisajakirjanduse päevaks.[339] Sõjavastane demonstratsioon kujunes tegelikult kodanliku korra vastaseks väljaastumiseks ja valitsevad ringkonnad sulgesid pärast seda augusti keskel Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu koos osakondade ja sektsioonidega.

Edaspidi trükitud legaalsest töölisajakirjandusest pääses vähe kaitsepolitsei haardest välja. Konfiskeerimisest ja arestist päästetud numbreid levitasid talituse aktivistid, eriti noortöölised.

---

[336] «Sõna» nr. 12, 31. mail 1924.

[337] «Sõna» nr. 12, 31. mail; nr. 14, 5. juunil 1924; «Meie Noor Tööline» nr. 5/6, juuni-juuli 1924.

[338] «Meie Sõna» nr. 4, 8. juulil 1924.

[339] «Meie Leht» nr. 10, 31. juulil 1924.

Üksikmüük ja tellijad

Paljudes linnades, asulates ja valdades asutati statsionaarseid töölisajakirjanduse müügi- ja tellimiste vastuvõtmise punkte. Nende aadress ja vastutavate isikute nimed avaldati ajalehes.

«Tallinna Töölisel» oli niisuguseid üksiknumbrite müügipunkte Harjumaal 14, Virumaal 6, Pärnumaal 9, Viljandimaal 5, Järvamaal 4, Saaremaal 4, Läänemaal 3 ja Valgamaal 2. Tellimiste alalisi vastuvõtjaid oli märgitud ainult 4 ja needki olid kõik Viljandimaal.[340] «Tallinna Töölise» sulgemise ning töölisliikumise ja -ajakirjanduse suhtes tarvitusele võetud repressioonide käigus lakkasid kõik need olemast. «Meie Hääle» ilmumise ajal tegid töölisühingute juhatused kohalikele organisatsioonidele ettepaneku asutada uuesti ajakirjanduse levitamise statsionaarsed punktid.[341] Seda mõtet toetasid mitmel pool peetud tööliskoosolekud. Niisuguste punktide asutamine võttis eriti hoogu legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse ilmumise kõige aktiivsemal perioodil — 1922. aasta lõpul ja 1923. aasta algul —, kui töölisorganisatsioonid hakkasid pöörama oma ajakirjanduse levitamisele järjest rohkem tähelepanu.

10. jaanuaril avaldati «Töölises» töölisorganisatsioonide 10 organi ettepanekud ajakirjanduse levitamise ja toetamise kohta. Seal soovitati kõikidel ajakirjanduskomisjonidel ja volinikel minna üksiknumbrite müümiselt üle tellimise organiseerimisele. Seejuures kriipsutati alla, et «kõige suuremaks toetuseks töölislehtedele on k i n d l a d t e l l i j a d». Mõni päev hiljem kutsuti Eestimaa Töölisühingute Üldliidu algatusel kokku kõigi töölisühingute juhatuste ning töölisvanemate ja -volinike koosolek, kes võttis ajakirjanduse levitamise ja toetamise osas vastu resolutsiooni, milles soovitati muuta töölisajakirjanduse alalisteks tellijateks kõigepealt selle üksiknumbrite lugejad. Ühtlasi nähti ette veel mitmed organisatsioonilised abinõud ajakirjanduse levitamiseks nii linnas kui ka maal.[342]

Resolutsioonid oli vaja ellu viia. 9. veebruaril kutsus «Tööline» asuma kõikjal vastuvõetud otsuste kavakindlale

[340] «Tallinna Tööline» nr. 17, 1. aprillil 1922.
[341] «Meie Hääl» nr. 11, 8. augustil 1922.
[342] «Tööline» nr. 12 (55), 17. jaanuaril 1923.

täitmisele ja tõi eeskujuks Tallinna töölisühingute mõningaid aktiviste, kes käisid pühapäeval, 4. veebruaril majast majja ning kogusid 75 uut tellimist. Ajaleht rõhutas, et see on alles suure töö algus ning seadis linnade töölisorganisatsioonide ette konkreetsed ülesanded: viia veebruarikuu jooksul töölisajakirjanduse tellijate arv Tallinnas vähemalt 3000, Tartus 700, Pärnus 400, Narvas ja teistes väiksemates linnades aga muuta see kahekordseks. Maatöölistel soovitati veel enne kevade algust jõuda nii kaugele, et igas külas ja mõisas oleks vähemalt kaks-kolm «Töölise» või «Töö Tähe» tellijat. Üleriiklik Maatööliste Liit seadis omalt poolt 1923. aasta jaanuaris üles loosungi: «100 protsenti «Töö Tähe» tellijaid juurde.»[343] EKP I konverentsil (26. märtsil 1923), kus ajakirjanduse kohta tegi ettekande O. Rästas, otsustati võita «Töölisele» juurde 1000 lugejat. See arv jaotati proportsionaalselt maakondade ja linnade vahel.[344] Kõik see avaldas mõju ajakirjanduse levitamise võrgu kujunemisele.

«Töölise» ilmumise esimesel etapil moodustati maakondades 3 liiki ajakirjanduse levitamise punkte: ühtedes müüdi ainult üksiknumbreid, teistes müüdi üksiknumbreid ja võeti vastu ka tellimisi, kolmandates vormistati ainult tellimisi. Viimane neist võttis juba algusest peale ülekaalu, eriti kasvas nende arv siis, kui «Tööline» muudeti päevaleheks ja hakati välja andma ka «Töö Tähte». 1923. aasta jaanuari lõpuks oli see võrk juba põhiliselt välja kujunenud. «Töölises» avaldatud teadaannete järgi oli siis Harjumaal 3 üksikmüügi-, 4 üksikmüügi- ja tellimiste vastuvõtmise ning 21 tellimiste vormistamise alalist punkti. Virumaal oli neid vastavalt 2—1—12, Järvamaal 2—1—10, Tartumaal 1—0—4, Pärnumaal 3—4—2, Läänemaal 1—1—6, Saaremaal 3—3—2, Viljandimaal 2—3—2, Valgamaal 1—1—1 ja Võrumaal 0—2—3; kokku 101 punkti (18—20—63), mis asusid töölisühingute juhatuse ruumides, ajakirjanduse levitajate korterites, kauplustes ja raudteejaamade kirjanduse müügikappides. Suuremates linnades, Tartus, Pärnus, Narvas, Viljandis, hiljem ka Valgas, tegelesid ajakirjanduse levitamisega töölisorganisatsioonide ruumides avatud abitalitused.

---

[343] «Tööline» nr. 23 (66), 30. jaanuaril; nr. 32 (75), 9. veebruaril 1923.

[344] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 3; f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 30.

«Töörahva Hääles» teatati 19. juulil 1923, et selle ajalehe tellimisi võetakse vastu kõikides postijaoskondades ning üksiknumbreid võib saada kõikidelt ajalehemüüjatelt ja raudteejaamade raamatukappidest. Täiendavalt anti vaid 12 tellimiste vastuvõtja aadress. «Töö Lipp» andis 4. oktoobril 1923 täiendavalt üksnes 8 tellimiste vastuvõtupunkti asukoha ja needki kõik Paide ja Väätsa kandist. 1924. aastal, kui kodanlus tugevdas veelgi töörahvavastaseid repressioone, kadusid teadaanded tellimiste vastuvõtjate aadresside kohta ajakirjanduse veergudelt peaaegu täielikult. Paljude tellimisi vastuvõtvate aktivistide nime ja aadressi ei avaldatud kunagi ajalehes. Nende hulgas oli rohkesti tööliskirjasaatjaid, kes said talituselt tellimiste vormistamiseks kviitungiraamatud.[345] Kirjasaatjad paljastasid järjekindlalt neid, kes takistasid tellitud töölisajalehtede normaalset kättesaamist maal. Niisamuti tauniti tööliskollektiive, kes olid hoolimatud oma ajakirjanduse suhtes või kelle liikmed ei lugenud seda argusest peremeeste ees. Sealsamas kutsuti kõiki neist puudustest jagu saama. Töölisajakirjandus ei läinud vaikides mööda ka ülekohtust, mis sai osaks tema tellijatele ja lugejatele.

Töölisajakirjanduses märgiti aeg-ajalt tunnustavalt kollektiive ja piirkondi, kus tellimine ladusamalt läks. Samal ajal kritiseeriti karmilt neid töölisühinguid, kes selles osas ei täitnud oma kohustusi.

Kõrvuti legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse propageerimise ja levitamisega võideldi järjekindlalt ka selle eest, et kodanluse ja tema sotsidest käealuste ajakirjanduse väljaanded kaoksid proletariaadi ja maakehvistu lugemislaualt. Peale vaenulike väljaannete vastase selgitustöö oli mõjukamaks abinõuks töörahva reeturite ajalehtede boikoti alla panek.

Töölisajakirjanduse tellimiste vastuvõtmiseks olid trükitud kviitungiraamatud, mille lehed koosnesid kahest osast. Rebitav pool anti täidetult tellijale, konts jäi raamatusse ja toimetati koos rahaga talitusse. Nende raamatute järgi peeti talituses tellijate nimekirja. Politsei oli talituse rüüstamiste ajal kviitungiraamatutele ja nimekirjadele eriti maias. Kodanlikud võimuorganid said esiteks

[345] Vanade revolutsionääride-ajakirjanike vestlusringi stenogramm 23. maist 1966. «Tööline» nr. 30, 14. detsembril 1922; «Meie Leht» nr. 6, 22. juulil 1924.

ülevaate, kes ja kus on töölisajakirjanduse alalised lugejad; teiseks aga taheti jätta talitust aadressideta, et takistada antud või uue nimetuse all ilmuvate ajalehtede ja ajakirjade normaalset kättetoimetamist tellijatele ning luua nende hulgas töölisajakirjanduse väljaannete suhtes umbusaldust või vähemalt rahulolematust. Kuid talitus oli harilikult ettenägelik ja trükkis nimekirjad mitmes eksemplaris, millest vähemalt üks oli peidetud nii, et see ei sattunud politsei näppu. Näiteks «Meie Leht» kirjutas, et «Meie Sõna» sulgemise ajal 8. juulil 1924 võtsid läbiotsijad tellijate aadresside raamatu kaasa. Järgmisel päeval päriti talituselt, kas uus ajaleht ilmub. Vastus oli jaatav. Küsijad olid imestunud: «Aga teil ei ole ju aadresse?» Neile tehti selgeks, et on küll ja veel mitu eksemplari. Pärast seda «tuli varsti üks riigi- ja julgeoleku kaitsja ning tõi raamatu tagasi».[346]

Töölisajakirjandust saadeti ka väljapoole Eesti piire. Nii läks Petrogradi ajalehti 100—310 ja ajakirju 100—200 eksemplari igast numbrist ning Moskvasse kuni 40 eksemplari ajalehti ja väiksemal arvul ajakirju. Nende hinnast arvati maha, nagu Eestis üksikmüügile antud ajakirjanduseltki, 20 protsenti komisjonitasu.[347] Peale selle saadeti veel mõned eksemplarid Rootsi ja umbes 10—15 eksemplari Ameerika Ühendriikidesse «Uue Ilma» toimetusele, kes pani vastutasuks toime korjandusi ja saatis siis rahalist toetust.[348]

Üksikmüügiks saadetavate ajalehtede ja ajakirjade eksemplaride arv kujunes välja praktikas ja seda täpsustati kohapealsete aktivistide abiga. Mõnikord oli aga tiraaž suurem kui tellimised ja üksikmüük kokku. Ülejääk ei läinud siiski makulatuuriks. See jäi talitusse ja kui keegi sõitis maale kõnelema või kohalikke tegelasi instrueerima, anti talle ajakirjanduse pakk kaasa. Mida ei õnnestunud müüa, see jagati koosolekutest osavõtjatele tasuta.

Tänu legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse levitamise mitmesugustele vormidele, mida töölisorganisatsioonid partei juhtimisel kasutusele võtsid, kasvas selle tellijate ja lugejate arv jõudsasti. Käesoleva uurimistöö käigus õnnestus arhiivides säilinud dokumentide ja tolleaegses

[346] «Meie Leht» nr. 2, 12. juulil 1924.

[347] EKPA, f. 6495, nim. 1. s.-ü. 125, l. 41, 92, 148, 231, 236, 238, 256.

[348] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 153, l. 34, 135, 139.

ajakirjanduses avaldatud materjalide põhjal kindlaks teha mõned andmed töölisajakirjanduse tiraaži, loetavuse ja alaliste tellijate kohta.

Tiraaž

«Rõhutute Hääl»	10 000	eksemplari[349]
«Töö»	5000 kuni 10 000	"
«Tallinna Tööline»	üle 7000	„
«Meie Hääl»	ligi 8000	„
«Tööline» (päevalehena)	5300	„
«Töörahva Hääl»	üle 6000	„
«Tööliste Lipp»	6500	„
«Teadete Leht»	6200	„
«Noor Tööline» ja «Meie Noor Tööline»	2500 kuni 5000	„
«Meie Lapsed»	3000	„

Üheaegselt päevalehega «Tööline» ilmunud maatöörahvale määratud ajalehe «Töö Täht» tiraaž võis olla umbes 2000 eksemplari.[350] Seega oli töölisajalehtede keskmine tiraaž 6000 kuni 7000 eksemplari. J. Anveldi, O. Rästa ja J. Kreuksi arvutuste kohaselt oli ajalehe lugejaskond seejuures 15 000 kuni 20 000 inimest, sest paljud tellisid ja lugesid ajalehte kollektiivselt. Peale selle lugesid tellitud või ostetud ajakirjandust ka perekonnaliikmed, naabrid, tuttavad jne. Alalisi tellijaid oli töölisajalehtedel 3000 ümber.[351]

Need arvud olid kodanliku Eesti kohta tähelepanuväärselt suured. Võrdluseks võib öelda, et igati turgutatud ja kaitstud «Päevalehe» tiraaž oli 1925. aasta alguses 28 000—36 000 eksemplari, «Vaba Maa» 31 000—34 500 eksemplari, «Kaja» 1923. aastal 5000 eksemplari. Kodanlike noorsooajalehtede ja -ajakirjade tiraaž oli kuni 1000 eksemplari, neist realiseeriti 300—600 eksemplari.[352]

---

[349] EKPA, f. 26, nim. 1, s.-ü. 6, l. 17.

[350] Autori märkmed vestlusest J. Saadiga juunis 1967.

[351] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 100, l. 8; ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 337, l. 147.

[352] Vt. ENSV ORKA, f. 27, nim. 3, s.-ü. 13, l. 119, 131; «Esmaspäev» nr. 32 (50), 13. augustil 1923; «Noor Tööline», 1922, nr. 4/5, lk. 134; nr. 6, juuni 1922, lk. 160; «Meie Noor Tööline», 1923, nr. 5, lk. 17.

7. MATERIAALNE BAAS

«Rõhutute Hääle» ja «Töö» asutamise ajal kogus selleks raha Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, «Tallinna Töölise» ilmumise eel peale Kesknõukogu ka «Töö» toimetus. «Punase Tähe» väljaandmiseks jäi teatud kapital «Tallinna Tööliselt», puuduva osa kogusid ametiühingud ettevõtetes kiiresti toimepandud korjandustega. «Meie Hääle» ilmumise eel laenas EKP Keskkomitee ajalehele 25 000 marka tegevuskapitaliks.[353] «Töölise» asutamiseks määratud ja annetatud summad võttis organisatsioonidelt ja üksikisikutelt vastu töölisajakirjanduse talitus. Ka edaspidi alustati Töörahva Ühise Väerinde uue häälekandja väljaandmist suletud ajalehest järelejäänud summade ja kogutud toetustega. Kuid 1924. aasta kevadel tuli siiski taotleda «Vaba Maa» trükikojalt krediiti. «Teadete Lehe» esimesed numbrid trükiti võlgu ja tasuti hiljem tellimistest, müügist, annetustest ja kuulutuste avaldamisest saadud summadega.[354]

Laekumised ja laostamine

Väljaandjate mured ei lõppenud ajakirja või ajalehe asutamisega. Iga väljaande materiaalne külg sõltub kõigepealt lugejate arvust. Töölisajakirjandus aga oli lindprii ning siseminister ja temale alluvad ametkonnad püüdsid selle sulgemise ja ärakorjamise osas iseendid üle trumbata. Repressioonid raskendasid töölisajalehtede levitamist, eriti väiksema poliitilise teadlikkusega maatöörahva hulgas, kes kaalus väga põhjalikult, kas maksab tellida ajalehte, mis täna ilmub, aga homme võib-olla mitte. Niisamasuguseid võtteid kasutas tsaarivalitsuse minister Stolõpin omal ajal «Pravda» vastu, et seda välja suretada, mis tal muidugi ei õnnestunud.

Eesti kodanlikud ministrid ja politsei täiendasid Stolõpini kogemusi. Nad jätsid keelatud numbri ärakorjamise nii hiljaks, et järgmine number oli juba trükikojas lao-

---

[353] Vt. EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 46, 73; f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 21.

[354] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 337, l. 209.

tud, siis sai ka selle segamini lüüa. Nii oli «Tallinna Töölisega» 1922. aasta 1. mai eel. Ära korjati ilmunud numbrid 25, 26 ja 27; 8-küljelise 28. numbri (pidi ilmuma 1. mail) ladu aga hävitati. Töölisajakirjandus sai kahju umbes 100 000 marka. «Punase Tähe» mõlema ilmunud numbri konfiskeerimine tõi kahju umbes 28 000 ja 8-küljelise «Spartakuse» äravõtmine 36 000 marka.[355] Üldse konfiskeeriti 1920. kuni 1924. aastani töölisajakirjanduse väljaannetest täielikult või osaliselt rohkem kui 40 numbri tiraaž. Sellega tehti legaalsele revolutsioonilisele ajakirjandusele kahju vähemalt 800 000 marka, sest juba ajalehe 4-küljelise numbri tiraaži kogumaksumus oli keskmiselt 20 000 marka.

Neist arvudest selgub, kuidas kodanlus kasutas oma võimu töölisajakirjanduse majandusliku baasi laostamiseks. Peale selle andis tunda ka kodanlike ajalehekoondiste omavaheline konkurents, «Päevalehe» püüd haarata enda kätte eesti ajakirjanduse monopol. «Päevaleht», kes oli pangalaenudega ehitanud selle aja kohta avara tootmishoone ja muretsenud oma trükikojale moodsa sisseseade, tegi kõik, et võita oma peamist konkurenti «Vaba Maad» ja laostada teiste ajalehtede väljaandjaid. 10—16-lehekäljelise «Päevalehe» üksiknumbri hind alandati 3 margale. 8—12-küljelist «Vaba Maad» müüdi niisama odavalt.

Töölisajakirjandus pidi seda arvestama. EKP Keskkomitee otsusega alandati päevalehe «Tööline» üksiknumbri hind 5 margalt 4 margale.[356] Kuid «Tööline» ilmus sageli 6- ja 8-küljelisena. Niisuguste numbrite tiraaži omahind oli tunduvalt kõrgem. 5000-lise tiraaži realiseerimine võis tuua sisse kuni 20 000 marka. Väikesetiraažiline «Töö Täht» ei andnud ka kasumit. Mõningal määral aitas sel ajal tekkivat rahalist defitsiiti leevendada tasu, mida saadi äride ja ettevõtete reklaamkuulutuste avaldamisest. EKP Keskkomitee lubas juba 14. veebruaril 1922 võtta toimetusel vastu ajalehes avaldamiseks kuulutusi, mis ei propageeri pornograafiat ega kodanlikke ideid.[357] V. Trommel tutvus 1922. aasta teisel poolel B. Tikkariga, kellel olid

---

[355] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 46; «Kiir-Tööline» 28. (15.) juuni 1912 — 28. juunini 1922; «Säde» nr. 8, 28. juunil 1924.
[356] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 28.
[357] Sealsamas, l. 14.

tugevad ärimehe kalduvused.* Tema hakkaski kuulutusi hankima. Kui need kord juba ilmusid, siis käis Tikkar kaupmeestele peale: «Näed, sina ei kuuluta, teine mees kuulutab ja vaata, kuidas äri läheb.»[358] B. Tikkari püüdlikkus kandis vilja. «Tööline» avaldas poolteist lehekülge ärimeeste kuulutusi. See ajas valgekaartlased ja kogupõllumehed marru. Tallinnas ilmuva mustasajalise ajalehe «Poslednije Izvestija» üks toetajaid isand Partusevitš hakkas «Töölises» kuulutava kaubamaja omanikku selle eest tema kontoris sõimama. «Kaja» katsus ärimeestele noomimisega «mõistust pähe panna». Midagi ei aidanud, 18. novembril oli 8-küljelises «Töölises» 3 lehekülge kuulutusi, 25. novembril isegi 3,5 lehekülge. «Tööline» kirjutas: «Ärimees jääb ärimeheks: ta kuulutab selles lehes, mida loetakse, mitte aga «Kajas» ja «Poslednije Izvestijas», mida keegi hinnata ka ei loe.»

Rahateenimise võimaluste kasutamise üliagaruses tuli ka vääratusi ette. Töölisajakirjanduses avaldati kodanliku seltsi «Idee» koosoleku kuulutus — poole lehekülje suurune kuulutus kodanlaste organiseeritud laulupeost 1923. aasta suvel. Ilmus ka teisi selletaolisi. EKP Keskkomitee arutas 4. juulil 1923 seda küsimust ja tunnistas «õigeks toimetusele tehtud märkused».[359] Kuid 1924. aasta kevadel eksiti jälle Keskkomitee näpunäidete vastu ja avaldati 31. mail «Sõnas» Tallinna koolide «üldpidustuste» kuulutus, pealegi mitte teiste kuulutuste hulgas, vaid neist kõrgemal, sõnumite keskel. Nende pidustuste eesmärk oli aga nüristada töölisnoorsoo klassitunnet ja lahjendada tema kasvavat revolutsioonilisust. Seekord arutas asja Üldise Tööliste ja Teenijate Ühisuse juhatus, kes võttis 2. juunil 1924 vastu otsuse «töörahva ajalehe sisu kohta», mis avaldati 3. juunil «Sõnas». Seal selgitati, et töölisajaleht ei saa neis rasketes tingimustes, millesse kodanlus on ta pannud, täiesti loobuda äride kuulutustest, mis harilikust kodanlikust reklaamist ja sellega paratamatult kaasaskäivast kõmust kaugemale ei lähe. Otsuses näidati, et need kuulutused ei ole töölisklassile siiski ohtlikud, sest

---

[358] J. Saadi mälestused. Vanade revolutsionääride-ajakirjanike vestlusringi stenogramm 23. maist 1966.

[359] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 8; f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 32; autori märkmed vestlusest H. Allikuga 17. juunil 1967.

* B. Tikkari kohta vt. lähemalt: R. Majak, Minu eluraamatu ühest peatükist. Trellide taga, Tallinn 1962, lk. 96, 97 ja 100.

ta peab nagunii käima kauplustes jne. Hoopis iseasi on aga töölisklassi vaenlaste ideeliste võtete, nende kirjanduse, koosolekute ja pidustuste reklaamimine. Otsuses selgitati, et sinna juhatatud poliitiliselt vähemarenenud proletaarlased võivad väljapandud mõrda jääda, sest klassiteadlikel töölistel ei ole seal esinemisvõimalust, et purustada valevõrgud ja teha vastupropagandat. Nii hoiti töölisajakirjandust ka selle vastandliku mõjuga probleemi lahendamisel õigel kursil.

Kuid kuulutuste avaldamisest saadav sissetulek ei katnud ajalehtede väljaandmisel tekkivat defitsiiti. Arhiivimaterjalidest selgub, et 4- kuni 6-küljelised «Töörahva Hääl» ja «Töö Lipp» tegid end 5-margalise hinna juures* vaevalt tasa.[360] Isegi 4-küljelise «Tööliste Lehe» väljaandjad kaebasid 1921. aastal, et 5 margaga on 6000—7000 eksemplarise tiraaži juures võimatu ots otsaga välja tulla ja tõstsid üksiknumbri hinna 14. numbrist alates 7 margani.

Töölisajakirjandus ei olnud muidugi mõeldudki «isikute või rühmade kasusaamise vahendiks»[361] nagu oli kodanlik ja väikekodanlik ajakirjandus. Kuid rahalistes raskustes siples aeg-ajalt isegi kodanlik ajakirjandus, väikekodanlikust rääkimata. A. Veileri kinnituste kohaselt oli 5000 lugejaga «Kaja» puudujääk aastas ligi 3 miljonit marka, mille maksid kinni linna suurärimehed ja vabrikandid «kas rahalise toetuse või lehepaberi rullidena». Niisugust abi said kõik kodanlikud ja sotsiaaldemokraatlikud väljaanded. Kuid isegi Veiler oli sunnitud tunnistama, et niisugune toetus on alati kahtlane. «Äpardub mõne suhkrupartii sissevedu või langevad väljaveetavate propside hinnad Londoni turul, siis on... rahakotisuu kinni,» nentis ta ja lisas: «See oligi, mis «Tallinna Teataja» hingusele viis.»[362]

Peale toetuse said kodanlikud ajalehed pankadelt suuri laene. «Vaba Maa» tegelased olid välja uurinud, et nende võistleja «Päevaleht» võlgnes 1923. aastal Eesti Pangale

---

[360] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 20; f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 35; f. 6495, nim. 1, s.-ü. 125, l. 119.

[361] V. I. Lenin, Teosed, 10. kd., lk. 27.

[362] «Esmaspäev» nr. 32 (50), 13. augustil 1923.

* «Päevalehe» omanikud nägid selleks ajaks ära, et neil ei õnnestu hinnapoliitikaga «Vaba Maad» ja teisi ajakirjanduse väljaandjaid võita ning tõstsid 2. maist 1923 üksiknumbri hinna 5 margale.

27 miljonit, Krediitpangale üle 10 miljoni ja G. Scheeli pangale üle 5 miljoni marga. Vastutasuks pigistas «Päevaleht» pankade tehtud mahhinatsioonide puhul silmad kinni.[363]

Revolutsioonilisel töölisajakirjandusel muidugi ei olnud niisuguseid jõukaid toetajaid ega rikkalikke laenusaamise allikaid ja ta ei otsinudki neid. V. I. Lenin oli korduvalt rõhutanud, et 10 rubla, mis on korjatud sadadelt töölistelt kopikate kaupa, on nii ideelises kui ka organisatsioonilises mõttes tähtsam ja väärtuslikum kui 100 rubla rikastelt sõpradelt kodanluse hulgast. Lenin kirjutas: «Isegi rahalises suhtes sunnivad kogemused tunnistama, et tööliste kopikatega võib organiseerida kindla töölisajalehe, kodanlike rubladega on see aga võimatu.»[364]

Mark marga kõrvale

Toetuse kogumiseks legaalsele revolutsioonilisele ajakirjandusele kasutati mitmesuguseid teid. Näiteks «Rõhutute Hääle» väljaandmise eel korraldati karbikorjandus ja töölislaulude lehtede müük.[365] «Rõhutute Hääle» ilmumise ajal võeti tarvitusele korjanduslehed ja hakati pidama pidusid, mille puhaskasu läks ajakirjale. «Tallinna Töölisele» määrasid oma summadest toetust juba mitmed töölisühingud, seda panid omavahel kokku ka kollektiivid ja kogusid üksikud aktivistid. «Meie Hääle» ilmumise ajal lisandus toetuse kogumise vormidele kontsertmiitingute pidamine, kuhu pääses vabatahtliku tasu eest. Peale selle tõid paljud oma annetuse isiklikult toimetusse. EKP Keskkomitee jälgis pidevalt töölisajakirjanduse materiaalset olukorda ja kohustas 26. septembril 1922 legaalselt töötavaid kommuniste veelgi energilisemalt asuma selle tugevdamisele.[366] Samast päevast alates hakati ajalehes avaldama eraldi ülevaateid «Uue Meie Hääle» toetuseks ja asutamisel oleva «Töölise» põhikapitaliks laekunud summade kohta. Neist aruannetest nähtub, et «Töölisele» oli

---

[363] «Esmaspäev» nr. 42 (60), 22. oktoobril 1923.

[364] V. I. Lenin, Teosed, 20. kd., lk. 338; vt. ka 18. kd., lk. 168 ja 178.

[365] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 204, l. 73.

[366] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 24.

tema sunnitud enneaegse väljaandmise eel kogunenud juba 60 464 marka.[367] Edaspidi etendasid toetuste kogumisel suurt osa ajakirjanduskomisjonid.

Töölisorganisatsioonide keskorganid ja -esindused, kes tegid 10. jaanuaril 1923 «Töölises» oma ettepanekud legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse tugevdamiseks, kutsusid kõiki kollektiive hiljemalt veebruarikuu esimesel poolel saavutama, et iga proletaarlane annetaks vähemalt pool päevapalka oma revolutsioonilise ajakirjanduse toetuseks. See ettepanek kiideti heaks Eestimaa Töölisühingute Üldliidu algatusel kokkukutsutud kõigi töölisühingute, -vanemate ja -volinike koosoleku resolutsioonis.[368] Edasi järgnesid Tallinna, Tartu, Narva ja teiste vastavate töölisühingute, Tallinna Rajooni Tehaste ja Vabrikute Töölisvanemate Nõukogu ning Rapla valla töölisühingu samasisulised otsused.

V. I. Lenin õpetas: «Ainult sel tingimusel, kui tööliste keskel teostatakse pidevaid ja massilisi korjandusi, on võimalik visa tööga saavutada töölisajalehtede rahuldavat väljaandmist...»[369] Just nii tegidki Eesti töölisliikumise ja -ajakirjanduse juhtivad jõud ning aktivistid. H. Hallik, A. Hansen, P. Keerdo, J. Lauristin, A. Mahlberg, J. Reesen, A. Resev, J. Saat, A. Vaarman jt. läksid tööliskollektiividesse, esinesid ettevõtetes ja maal peetud koosolekutel. Tulemused ei lasknud end kaua oodata. 23. jaanuaril kohustusid «Dvigateli» töölised oma koosolekul esimestena andma ajakirjanduse toetuseks pool päevapalka.[370] «Tööline» kutsus 26. jaanuaril teiste ettevõtete kollektiive seda otsust järgima. Lühikese aja jooksul võeti niisamasugused otsused vastu Inglis-Balti ja Peetri tehastes, Tallinna tselluloosivabrikus ja vabrikus O.-Ü. «Tubak», Port-Kunda tsementitehases ning mujal. «Tööline» pidas lugejaid sellega pidevalt kursis. Mõnedel neist koosolekutest käisid ka sotsiaaldemokraatide liidrid. Kuid nende lootused luhtusid, «Tulevikku» seal ei toetatud.[371]

Samal ajal hakkas «Tööline» avaldama niisuguseid rep-

---

[367] «Uus Meie Hääl» nr. 24, 21. oktoobril 1922.
[368] «Tööline» nr. 12 (55), 17. jaanuaril 1923.
[369] V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., lk. 178.
[370] «Tööline» nr. 19 (62), 25. jaanuaril 1923.
[371] «Tööline» nr. 16 (59), 21. jaanuaril; nr. 22 (65), 28. jaanuaril 1923.

liike: «12 töölist panid kokku ja andsid «Tööliste» talitusse ära 3580 marka. Iga seltsimees andis terve päeva palga.»[372] «Üks proletaarlaste perekond ohverdas 530 marka (töölis-ajakirjandusele — K. T). Meil on tuhandeid proletaarlaste perekondi. Tehke järele!»[373] Rubriigis «Vabatahtlised annetused «Töölise» heaks» ilmusid märkused: «Tallinna metallitööliste ühingult — 10 000 marka», «Näite grupp — 1000 marka», ««Ilmarise» tehas [korjandus]leht nr. 10 ja 84 — 4015 marka», «P. Keerdo — 1000 marka», «Grupp naisseltsilisi — 4475 marka», «Grupp noortöölisi — 2025 marka», «Sms. K. kaudu Valga seltsimeestelt — 4957 marka», «Väätsa valla töölisühing — 1100 marka», «Anna valla töölistelt — 74 marka», «Sms. J. S. kaudu maa seltsimeestelt — 6967 marka», «J. T. ületunni töödest — 475 marka», ««Rusikas kodanluse silmaauku» 100 vabriku-töölise poolt — 3400 marka», «A. R. kaudu — 1600 marka», «Korjandus sms. A. läbi — 1657 marka», «Sms. Lauristin — 200 marka» jne.

16. märtsiks oli «Töölise» toetuseks laekunud 652 788 marka 65 penni ning hulk Nõukogudemaa rublasid ja ka Läti raha.[374] EKP Keskkomitee pidas siiski vajalikuks 18. märtsi koosolekul «ajakirjanduse toetamise suhtes nõuda pealtmeestelt (legaalselt tegutsevatelt kommunistidelt — K. T.) järjekindlamat töötamist».[375] Selleks hakati partei juhtimisel tegema ka ettevalmistusi, kuid ülesande täitmist segas II Riigikogu valimiste eel alustatud töölisliikumise vastane kampaania ja legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse enamiku väljaannete sulgemine.

Edaspidi, kui hakkasid ilmuma uued ajalehed ja ajakirjad, jätkati toetuse kogumist. Kogu klassivõitluse peamisi raskusi kandsid oma õlgadel poliitiliselt arenenud töölised. Partei mõistis, et nende koormat töölisajakirjanduse toetamisel ei ole võimalik suurendada. Enamik neist oli juba kevadel andnud paarsada või rohkem marka Tööliste Maja kapitaliks. Hiljem annetasid nad oma veeringutest Tööliste Maja muretsemiseks karbikorjanduse ajal ja ka siis, kui raha koguti kviitungiraamatutega. Lõpuks ostsid nad veel o.-ü. «Tööliste Maja» osatähti. Peale selle

---

[372] «Tööline» nr. 13 (56), 18. jaanuaril 1923.
[373] «Tööline» nr. 17 (60), 23. jaanuaril 1923.
[374] «Tööline» nr. 60 (103), 16. märtsist 1923.
[375] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 2; f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 31.

aitas töölisklassi eesrindlikum osa türmidesse topitud klassivendi ja -õdesid ning maksis oma organisatsioonidele liikmemaksusid.

Seepärast kirjutaski «Töö Lipp» 22. septembril 1923, et on tarvis tingimata suurendada «lugejate ja üldse toetajate arvu». Mõte polnud uus. Seda peeti silmas juba EKP I konverentsil (26. märtsil 1923), kus otsustati laiendada «Töölise» lugejate ringi 1000 võrra.[376] «Töö Lipus» kavandatud plaani elluviimist takistasid töölisajakirjanduse väljaannete uued sulgemised.

Kodanlus ja tema käealused püüdsid toetuse kogumist ka otseselt segada. «Tallinna Töölise» agitatsioonipäevade puhul peeti 22. jaanuaril 1922 «Valvaja» saalis koosolek. Kohalolev politseinik konfiskeeris sealsamas ajalehe proovinumbrite müügist ja vabatahtlikest annetustest laekunud raha. Siseministeerium oli sunnitud hiljem selle siiski tagastama.[377] Lutheri vabriku töölised korraldasid paar pidu, mille sissetulek oli määratud «Tallinna Töölise» toetamiseks. Kuid peremeeste soosik, kes oli ettenägelikult sokutatud peokomisjoni esimeheks, keeldus tööliste üldkoosoleku ja komisjoni ülejäänud 6 liikme otsust täitmast. Ligi aasta hiljem tahtsid sama vabriku töölised korraldada kaks tuluõhtut, millest ühe sissetulek pidi minema ajalehe «Tööline» ja teise oma ajakirja «Noor Tööline» toetuseks. Kuid vabrikuvalitsus teatas pidutoimkonnale, et tema niisuguse eesmärgiga üritusteks saali ei anna.[378] Tallinna tselluloosivabriku töölised otsustasid 27. jaanuaril 1923 peale poole päeva palga anda «Töölise» toetuseks veel pasunate ostmiseks kogutud raha — 17 000 marka. Kuid valimistel läbikukutatud endine töölisvanem, lipitseja Riesenberg, kelle käes raha hoiul oli, jooksis koosolekult ära vabrikusse ja hakkas töölolijaid agiteerima, et nad oma osamaksu välja võtaksid, seletades: «Kes tahab, eks see annetab.» Lõpuks aga lisas, et 100 marka maksnu võib nüüd ajakirjandusele anda 50 marka, ülejäänu eest aga veel tubli «topka» teha. Töölised ei võtnud tema nõu kuulda ja pidasid kinni koosoleku otsusest. Riesenberg aga ei andnud vaatamata korduvatele hoiatustele raha üle

[376] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 3; f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 30.

[377] «Tallinna Tööline» nr. 3, 11. veebruaril 1922.

[378] «Tallinna Tööline» nr. 8, 1. märtsil 1922; «Tööline» nr. 21 (64), 27. jaanuaril 1923.

töölisvanemate nõukogule. Lõpuks otsustati temalt raha kohtu teel välja nõuda.[379]

Pärnu Ühishaigekassa volinike koosolek (11. märtsil 1923) valis töölistest juhatuse ja määras «Töölise» toetuseks 3000 marka. «Päevaleht» sattus ärevusse ja kutsus juba võimuorganeid «arukamatele» liikmetele, s. t. härrasmeestele appi. «Tööline» selgitas pärast seda, et haigekassal on põhikirja järgi õigus välja anda oma ajakirja ja katta selle kulusid. Ajaleht toonitas, et kellelgi pole õigust «selles otsuses «riigikorra kukutamist» otsida».[380]

Valitsevad ringkonnad otsisid tõesti töölisajakirjanduse toetamises kodanliku riigikorra kukutamise mõtet. Seda näitasid selgesti hilisemad kohtuprotsessid. Nii oli Tartu Ülikooli Sotsiaalfilosoofilise Üliõpilaste Seltsi nende liikmetega, kes anti kohtu alla seoses H. Heidemanni protsessiga. Enamikul neist oli olulisemaks süüdistuseks, et nad otsustasid seltsi peakoosolekul 12. märtsil 1923 anda «Töölise» toetuseks 2003 marka. A. Vahtmanni süüdistati, et tema kui seltsi asutajaliige ja selle esimees, oli teinud ajalehe toetamise ettepaneku. M. Tulp juhatas nimetatud koosolekut ning tema kui seltsi revisjonikomisjoni liikme teadmisel ja nõusolekul anti raha 30. juulil 1923 üle Töörahva Ühise Väerinde järgmisele häälekandjale «Töörahva Hääl». Samalaadilisi süüdistusi esitati ka teistele kohtu alla antud seltsi liikmetele, kes pärast kahte protsessi mõisteti lõpuks kuueks aastaks sunnitööle.[381]

Töölisajakirjanduses avaldatud aruannetest, mis pole muidugi täielikud, on näha, et hoolimata takistustest ja tagakiusamistest koguti legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse toetuseks ligi kaks miljonit marka.

Toetussummad väljaannete järgi:*

«Rõhutute Hääl»	299 589	marka	35 penni
«Töö»	3 039	„	65 „
«Noor Tööline»	13 205	„	
«Tallinna Tööline»	211 542	„	

[379] «Tööline» nr. 23 (66), 30. jaanuaril; nr. 30 (73), 7. veebruaril; nr. 58 (10), 14. veebruaril; nr. 68 (111), 25. märtsil 1923.

[380] Vt. «Tööline» nr. 63 (106), 20. märtsil; nr. 65 (108), 22. märtsil 1923; «Päevaleht» nr. 73, 18. märtsil 1923.

[381] Vt. ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 351, l. 114—124, 130.

* Andmed on saadud järgnevalt loetletud ajakirjades ja ajalehtedes avaldatud aruannetest.

«Meie Hääl»	80 500	marka	
«Uus Meie Hääl»	124 182	„	50 penni
«Tööline»	721 197	„	
«Töörahva Hääl»	81 487	„	
«Töö Lipp»	43 370	„	50 „
«Teadete Leht»	34 868	„	
«Sõna»	79 890	„	
«Säde»	55 720	„	
«Meie Leht»	23 808	„	
«Tõde»	70 637	„	
«Töörahva Siht»	50 338	„	
Kokku	1 893 374	marka	

Siinhulgas olid ka summad, mis töölisajakirjanduse väljaanded said EKP Keskkomiteelt. Nii anti «Rõhutute Häälele» 300 000 marka.[382] 1923. aasta novembris, kui töölised ning nende organisatsioonid olid oma viimased veeringud andnud Tööliste Maja muretsemiseks ja ühisrinde häälekandjat ei võetud kusagil peale Haapsalu trükkida, siis määras Keskkomitee ajakirjandusele 60 000 marka.[383] EKNÜ Keskkomitee toetas oma poolt ajakirja «Meie Noor Tööline» 10 000 margaga.[384] Töölisajakirjanduse talituse dokumentides ei saanud viidata nende summade tõelisele allikale. Seepärast vormistati needki kui laekumised korjandustest ja pidudelt.[385]

Eespool toodust võib teha järelduse, et legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse väljaandmise kulud kaeti põhiliselt realiseerimisest, töölistelt ja nende organisatsioonidelt ning kuulutuste avaldamisest saadavate summadega. Töölisajakirjanduse finantsprobleemid lahendati EKP Keskkomitee juhtimisel ja aktiivsel osavõtul.

V. I. Lenin tundis «Putj Pravdõ» toetussummade analüüsimisel huvi, kellelt need laekusid. Missuguste kutsealade ja piirkondade töölised olid marksistliku ajalehe järjekindlamad abistajad?[386] Võitluspraktika hoiatas töölisajakirjanduse toimetust ja talitust, et nad ei tohi Eesti kodanliku vabariigi tingimustes avaldada nii täpseid

[382] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 34.
[383] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 12.
[384] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 784, l. 12.
[385] H. Alliku kirjalikud märkused 25. maist 1968 käesoleva raamatu autorile.
[386] V. I. Lenin, Teosed, 20. kd., lk. 512.

andmeid kõigi toetajate kohta kui seda tehti tsarismi ajal. Seepärast olidki teadaanded, kellelt üks või teine summa laekus, sageli väga umbmäärased. Näiteks 9. jaanuaril märgiti «Töölises» toetuste laekumise kohta: «Ed. Erm — 100 mrk., G. P. — 29 mrk., Harju — 50 mrk., sms. Hool — 95 mrk., sms. A. Kaer — 100 mrk., Pilo — 25 mrk., lehe nr. 14 järgi — 5700 mrk. Kokku 6099 marka. Tänuga vastu võtnud «Töölise» talitus»[387]. Või niisugune teade: «P. O. kaudu — 1530 marka.»[388] Siit on raske välja lugeda, kust olid pärit toetajad ja missugune oli nende kutseala. Kuid umbes pooled avaldatud andmetest võimaldavad siiski analüüsi teha ja annavad «Töölise» kohta kutsealade järgi niisuguse pildi.*

Metallistid	107 762	marka	
Transporditöölised	104 675	„	
Ehitus- ja puutöölised	56 867	„	50 penni
Tekstiili- ja nõelatöölised	18 812	„	50 „
Nahatöölised	15 309	„	
Toidu- ja maitseainete ettevõtte töölised	11 701	„	
Mere- ja kalamehed	9 433	„	
Keemia- ja paberitöölised	6 797	„	
Nais- ja majateenijad	3 190	„	
Maatöörahvas	42 085	„	
Kokku	376 632	marka	

Sellest on näha, et ajalehe toetajate esireas sammusid metalli- ja transporditöölised (viimased kuulusid peamiselt Tallinna sadama transporditööliste hulka). Linnadest oli toetajate arvu ja toetuse summa poolest kindlalt esikohal Tallinn kui Eesti revolutsioonilise töölisliikumise keskus. Olemasolevatest aadressiga andmetest on näha, et teiste linnade proletariaadi osa ajakirjanduse otseses rahalises toetamises oli tunduvalt tagasihoidlikum, alla 100 000 marga. Sedasama võib öelda eespool toodud arvude põhjal ka maatöörahva kohta. Toetuste niisugune laekumine oli täiesti seaduspärane, sest Tallinna suurematesse ettevõtetesse ja sadamasse oli koondunud, õigemini jäänud, Eesti

[387] «Tööline» nr. 5 (48), 9. jaanuaril 1923.
[388] «Tööline» nr. 55 (98), 10. märtsil 1923.
* Andmed on saadud ajalehes «Tööline» avaldatud aruannetest.

proletariaadi aktiivsem osa, kellega ajalehel kujunesid tihedad sidemed.

V. I. Lenin märkis juba 1914. aastal: «Vabatahtlikud annetused laekuvad ainult alalistelt lugejatelt, kes sümpatiseerivad ajalehe suunale kõige teadlikumalt.» Lenin toonitas väga olulist mõtet, et «ajalehe suund omakorda «kohaneb» tahes-tahtmata ajalehe auditooriumi kõige «mõjukama» kihiga».[389] Nii oli see ka Eesti legaalses revolutsioonilises töölisajakirjanduses.

[389] V. I. Lenin, Teosed, 20. kd., lk. 337.

II. EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI IDEEDE SELGITAMISEL, PROPAGEERIMISEL JA ELLUVIIMISEL

1. IDEELISE KARASTAMISE KOOL

Kodusõja lõppemine proletariaadi lüüasaamisega Eestis seadis siin kommunistide ette hoopis teistsugused ülesanded kui Nõukogude Venemaal. Sel ajal kui VK(b)P hakkas lahendama sotsialistliku ülesehitustöö küsimusi, pidid eesti kommunistid ja kogu eesti töörahvas organiseerima ja koondama oma jõude kodanluse ründamiseks, tema võimu hävitamiseks ja Eestis nõukogude võimu taaskehtestamiseks.

Saksa okupatsiooni, kodusõja ja kodanlike repressioonide tagajärjel oli hulk klassivõitluses karastunud vanemaid seltsimehi langenud või sunnitud Eestist lahkuma. Paljudel äsja parteisse või töölisliikumisse astunutel ei olnud aga veel teoreetilist ettevalmistust ega ka võitluskogemusi. Esialgu rahuldati nende teadmistejanu illegaalsete lendlehtede ja väljaannetega. Käest kätte käisid ka ajakirja «Kommunistlik Internatsionaal» vene- ja saksakeelsed numbrid. Huviga loeti nendest Kominterni kongresside ja pleenumite materjale, sealhulgas ka V. I. Lenini kõnet Kommunistlikku Internatsionaali vastuvõtmise tingimustest, kõnet parlamentarismi kohta jne. Selleks et kommunistid mõistaksid ametiühingute ja kodanliku Eesti Riigikogu, samuti maakonna- ja vallavolikogu suhtes õiget taktikat rakendada, toimusid 1920.—1921. aastal kohalikes kollektiivides õppused V. I. Lenini raamatu ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis» tundmaõppimiseks. Referaatidega esinesid EKP Keskkomitee liikmed või vastutavad organisaatorid. 1921. aasta suvel pidas O. Rästas Paides ja Lehtses kaks instrueerimiskoosolekut.[1]

[1] A. Liebman, Marksistlik-leninliku idee levimine kodanlikus Eestis kahekümnendail aastail, «Rahva Hääl» nr. 110 (7448), 12. mail 1967.

26. novembril 1921 avaldas «Kommunist» EKP Keskkomitee juhendi «EKP kollektiividele nende liikmete-kommunistide teadmiste laiendamise kohta eneseharimise teel». Juhendis kohustati kohalikke parteikollektiive organiseerima 3—7-liikmelisi ringe ning korraldama kommunistidele populaarteaduslikke ja marksismi-leninismi aluseid käsitlevate teoste arutelusid. Õppuste juhatajaks valisid ringi tööst osavõtjad teoreetiliselt tugevama ettevalmistusega parteiliikme. Igale ringile tehti kohustuseks saata partei häälekandjale vähemalt kaks sõnumit või artiklit kuus kohaliku töörahva elust. Kirjutised tuli enne ärasaatmist (partei vastutava organisaatori kaudu) ringi koosolekul ühiselt läbi vaadata, et need vastaksid kõigiti tõele. 1921. aasta lõpus ja 1922. aasta alguses tegutsesid niisugused teoreetilised õpperingid Tallinnas, Harjumaal, Viljandimaal, Pärnumaal, Järvamaal jm.

EKP Keskkomitee korraldusel moodustati ka õppiva noorsoo jaoks õpperingid. «Kommunistis» avaldati nende loomise kohta eraldi juhend. Noorsooringidest võisid vastava kollektiivi otsuse põhjal osa võtta ka kommunistide poolehoidjad. Noorte õpperingides pidi iga ringi liige õppeaasta jooksul esinema vähemalt ühe referaadiga, millele järgnes arutelu. Paremaid referaate avaldati partei ajakirjanduses* või saadeti teesidena teistele ringidele. Et kergendada iseseisvat õppimist ja referentide tööd, anti ajakirjanduses juhendeid referaatide teemade ja kirjanduse valiku kohta.[2] «Noor Tööline» aga avaldas Nõukogude Venemaa noorteklubides tegutsevate marksistlike ja poliitringide töökogemusi. Seejuures rõhutati, et need, kes ühiskondlik-poliitilisest elust osa tahavad võtta, peavad end kõnekunstis harjutama, sest «hea kõneleja mõjub massi peale alati rohkem kui sõnaaher õpetlane». Kuid sealsamas öeldi, et kõnelejal peab olema küllaldaselt teadmisi avalikuks esinemiseks.[3]

---

[2] «Kommunist» nr. 26 (49), 26. novembril 1921.

[3] «Noor Tööline», 1922, nr. 6, lk. 149.

* Nii sai revolutsiooniline töölisajakirjandus ühe osa teoreetilisi artikleid. Kuid peamiselt kirjutasid teoreetilistel teemadel siiski EKP juhtivad töötajad ja toimetuse liikmed.

Esiplaanil päevakohasus

Seoses partei organiseerimistöö laienemise, töölisliikumise uue kasvu ja ühisrinde loomisega oli vaja suuremat arvu inimesi tutvustada marksismi-leninismi põhiseisukohtadega, aidata töörahval paremini mõista aktuaalseid probleeme. Seda oli võimalik hõlpsamini teha just legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse kaudu. Peale Töörahva Ühise Väerinde ja ametiühingute häälekandjate oli teoreetiliste probleemide käsitlemisel suur osa ajakirjal «Noor Tööline» ja tema järglasel «Meie Noor Tööline». Legaalses revolutsioonilises ajakirjanduses selgitati pidevalt, et nendes ajakirjades leiavad materjali lugemiseks nii noored kui ka täiskasvanud proletaarlased.

Töölisajakirjandus näitas, et kapitalistlik kord on oma aja ära elanud, selle korra esindajatel puuduvad progressiivsed ideed. Peremees võitleb oma majanduslike huvide eest, tema «ideelised» abilised — aja- ja muud kirjanikud teenivad leiba õigustamise «ideede» kaitsmisega. «Noor Tööline» küsis, mis määrab ära idee ja vastas «Kommunistliku partei manifesti» sõnadega: «Kas on vaja erilist sügavmõttelisust, et aru saada, et inimeste elutingimustega, nende ühiskondlike sidemetega, nende ühiskondliku olemisega muutuvad ka nende kujutlused, vaated ja mõisted, muutub, ühesõnaga, ka nende teadvus?

Mida muud tõestab ideede ajalugu, kui et vaimne tootmine muutub käsikäes materiaalse tootmisega? Mis tahes ajajärgu valitsevad ideed on olnud ikka ainult valitseva klassi ideed.»[4] «Noor Tööline» kinnitas artiklis «Kuhu nüüd?», et nende ideede selgus, kõrgus ja elulisus on tingitud nii klassijõudude ja tootmisjõudude vahekorrast kui ka majanduslikust ja ühiskondlikust korrast, mis määrab seaduste piirides kindlaks materiaalsete hüvede jagunemise nende klasside vahel.[5]

Kuidas need hüved kapitalistlikus ühiskonnas tekivad ja jagunevad, seda selgitati «Meie Noore Töölise» kirjutises «Lisaväärtusest», mis oli tegelikult lühiülevaade K. Marxi «Kapitali» IV köitest, kus analüüsitakse lisa-

[4] K. Marx ja F. Engels, Kommunistliku partei manifest, Tallinn 1966, lk. 52; «Noor Tööline», 1922, nr. 2, lk. 37. Tolleaegne keelepruuk ja tõlke kvaliteet jätab mõndagi soovida, seepärast on siin ja edaspidi marksismi-leninismi klassikuid tsiteeritud nende tööde tänapäeva väljaannete järgi.

[5] «Noor Tööline», 1922, nr. 2, lk. 37.

väärtuse teooriaid.[6] Artiklis kirjeldati nende teooriate ajaloolist arengut ning kodanliku poliitilise ökonoomia klassikute A. Smithi ja D. Ricardo õpetust. Edasi selgitati Marxi näite eeskujul, kuidas kapitalistid ekspluateerivad töölisi. Ajalehes «Säde» hinnati kõrgelt seda Marxi õpetuse edasiandmise katset, öeldes, et see on «enam kui kiiduväärt, kuna meie vastav kirjandus enam kui napp on».[7] Tähelepanu väärib ajakirja «Meie Noor Tööline» selles artiklis leiduv väljendusrikkus ja elava pildi loomine kohalike näidete varal. See aitas lugejatele paremini selgeks teha keerukaid teoreetilisi probleeme. Pärast eelnevat pikemat selgitust öeldi artiklis, et tööturule on paisatud proletaarlased, kellel pole rohkem varandust kui kümme küünt või argipäevasemalt: ettevõtja valib värava taga karjakaupa vahtivate töötute hulgast endale sobivad töölised. Et tootmisvahendid on ühiskondlike vahekordade muutumisel läinud kapitalistide kätte, siis läheb ka tööst tulnud lisaväärtus kapitalistide kätte. Et asja tuuma kergemini taibataks, näidati detailselt Marxi arvutuste järgi püsivkapitali ja muutuvkapitali osa tootmises ning selgitati, et just muutuvkapital, tööjõu ostmiseks kulutatud summa kasvab, loob tootmisprotsessis lisaväärtust. Sepa elatusvahendite tootmiseks ja perekonna ülalpidamiseks kuluks 6 tundi ühiskondlikult kasulikku tööd, kapitalist laseb tal aga teha 12 tundi ja paneb lisatööaja jooksul loodud väärtuse, s. t. lisaväärtuse oma tasku. Selles materjalis avaldatud arvud ja analüüs tõestasid kodanliku propaganda nende väidete silmakirjalikkust, mille järgi Eestis pidi tollal valitsema kord, mis põhineb tööliste ja kapitalistide vahelisel võrdsusel, huvide harmoonial. Ajakirjas «Meie Noor Tööline» kriipsutati alla, et just lisaväärtuse teooriast õpime tundma nende klasside erinevust. Nad erinevad nagu tuli ja vesi, nimetatud «teooria alusel on sõda elu ja surma peale töö ja kapitali vahel», kurnatute ja kurnajate vahel.

See oli otsene jätk ajakirjas «Noor Tööline» toodud mõttele, mis oli võetud «Kommunistliku partei manifestist»: «Kõneldakse ideedest, mis revolutsioniseerivad kogu ühis-

[6] L-n., Lisaväärtusest, «Meie Noor Tööline», 1924, nr. 5/6, lk. 26—28. H. Allik ja J. Saat teavad, et kirjutise «Lisaväärtusest» autor oli J. Lauristin.

[7] N o o r?, «Meie Noor Tööline», 1924, nr. 5/6; «Säde» nr. 6, 21. juunil 1924.

konda; sellega väljendatakse ainult fakti, et vanas ühiskonnas on välja kujunenud uue ühiskonna elemendid, et vanade elutingimuste hävinemisega peab sammu vanade ideede hävinemine.»[8] Vananenud ja hävinenud ideed tuli asendada uutega. Nende kujunemisest, ühiskonna arenemise teooria ja teadusliku sotsialismi loomisest anti ülevaade artiklis «Teadusliku sotsialismi algallikad».[9]

Ajakirjas «Noor Tööline» näidati, et marksismi rajajad ei leppinud üksnes ajaloolise arenemise põhisuuna kindlakstegemisega, vaid avastasid ka proletariaadis selle juhtiva sotsiaalse jõu, kes on kutsutud ellu viima suurt ühiskondlikku ümberkujundust, kõigepealt kukutama kapitalismi. Seda tõde kinnitati väljavõttega K. Marxi «Kapitalist», kus on öeldud, et «kapitalimagnaatide arvu pideva vähenemisega, kes usurpeerivad ja monopoliseerivad kõik selle muutumisprotsessi kasud, kasvab viletsuse, rõhumise, orjuse, mandumise, ekspluateerimise ulatus, aga ka töölisklassi viha, keda õpetab, ühendab ja organiseerib kapitalistliku tootmisprotsessi mehhanism ise. Kapitali monopol muutub ahelateks sellele tootmisviisile, mis kasvas üles koos temaga ja tema all. Tootmisvahendite tsentralisatsioon ja töö ühiskondlustamine jõuavad sellise punktini, kus nad muutuvad ühtesobimatuks kapitalistliku kestaga. See purustatakse. Lööb kapitalistliku eraomandi tund. Eksproprieerijad ekspropriieeritakse.»[10]

Legaalne revolutsiooniline ajakirjandus tegi püüdlikult kild killu haaval lugejatele selgeks Marxi ja Engelsi teadusliku mõtte, et just töölisklassist saab töötava inimkonna vabastaja, sest töölisklass kui kodanliku ühiskonna kõige rohkem ekspluateeritav klass muutub eeskätt juba oma elutingimuste tõttu kapitalistliku korra kõige järjekindlamaks ja leppimatumaks vaenlaseks. Seepärast tõstsidki Marx ja Engels 1848. aastal esimestena üles tööliste teadliku klassivõitluse loosungi: «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!»

«Noor Tööline» märkis artiklis «Karl Marx», et sellele kutsele on järgnenud kümned miljonid proletaarlased. Venemaal on juba kodanliku korra surmakell löönud ning

---

[8] K. Marx ja F. Engels, Kommunistliku partei manifest, Tallinn 1966, lk. 52; «Noor Tööline», 1922, nr. 2, lk. 37.

[9] «Noor Tööline», 1922, nr. 9, lk. 222—224.

[10] K. Marx, Kapital, I köide, Tallinn 1953, lk. 662; «Noor Tööline», 1923, nr. 3, lk. 27.

ei ole kaugel aeg, mil see ka teistes maades aset leiab. Siis muutub proletariaat kõikjal valitsevaks klassiks.[11] Artiklis «18. märts 1871» näidati, et esimeseks proletariaadi suuremaks organiseeritud klassilahinguks ja sotsialistliku revolutsiooni eelkäijaks oli võitlus Pariisi Kommuuni eest. Kuid sealsamas öeldi, et töölisklass ei olnud tol ajal veel täielikult välja kujunenud, vabrikutööstus oli alles lapsekingades, käsitööndusel oli veel eluõigus. Proletariaat tänapäeva mõistes oli alles sündimas, osalt valitses veel tööliste hulgas keskaja tsunftivaim ja «sellepärast nimetas Fr. Engels tabavalt tolleaegset Prantsuse proletariaati e e l p r o l e t a r i a a d i k s». Eelproletariaadil puudus oma revolutsiooniline partei, mis oleks olnud kogu liikumise ajuks ja selgrooks, niisamuti puudusid ka teised proletaarsed organisatsioonid, millele Kommuun oleks võinud toetuda. Edasi selgitati artiklis üksikasjalikult Pariisi Kommuuni tugevaid ja nõrku külgi ning tehtud vigu. Lõpuks, toetudes Vene proletariaadi kogemustele, tehti järeldus, «et tee uude ühiskonda läheb ainult proletariaadi diktatuuri kaudu».[12]

Legaalne revolutsiooniline ajakirjandus selgitas järjekindlalt, et töölisklass on juba oma elu- ja töötingimuste tõttu võimeline kõige paremini organiseeruma. Ülalpidamisvahendite teenimine suurkäitistes kasvatab töölistes pidevalt selliseid omadusi nagu kollektivism, range distsipliin, tegevusühtsus, vastastikune abistamine ja toetamine. Kapitalistid koondavad tuhandeid töölisi tehastesse ja vabrikutesse ning aitavad sellega ise kaotada eraldatust, mis oli ületamatuks raskuseks töörahva eelmistele massiliikumistele, eriti talurahvaliikumisele. Töölisklassil on teiste ekspluateeritavate klassidega võrreldes rohkem võimet aru saada oma erilisest seisundist ühiskonnas ja oma klassihuvidest, omandada eesrindlikku, teaduslikku maailmavaadet. Suurtööstus vajab haritumaid, põhjalikumate teadmistega töölisi. Kapitalismi ajastu klassivõitluse tingimused nõuavad palju kõrgemat poliitilist teadlikkust, mida omandatakse mitte üksnes ja mitte niivõrd raamatutest, kuivõrd töö- ja võitluskogemustest. Peale selle lähevad töölisklassi poole üle ka haritlaste eesrindlikumad ja teadlikumad esindajad, kes aitavad proletariaadil välja töötada ja omandada teaduslikku revolutsioonilist

[11] «Noor Tööline», 1923, nr. 3, lk. 27.
[12] Vt. «Noor Tööline», 1923, nr. 3, lk. 28—31.

maailmavaadet.[13] «Meie Noor Tööline» tõi ära V. I. Lenini tuntud ütluse, et «ilma revolutsioonilise teooriata ei ole revolutsioonilist liikumist».[14]

Avaldatud materjalides rõhutati, et ajaloo käigus on ühiskonna eesotsas olnud mitmesugused klassid. Kuid sotsiaalne ülekohus ja ebavõrdsus jäid endiselt püsima. Iga kord asus ühiskonna etteotsa uus käputäis rõhujaid, iga uus samm progressi poole aga tuli raskete kaotuste ja kannatustega kinni maksta töörahval, kes alati on moodustanud ühiskonna valdava enamiku. Proletariaat asub lõpuks siiski ühiskonda juhtima, ühtlasi vabastab ta kõik rõhutud ja likvideerib sotsiaalse ülekohtu peapõhjuse — tootmisvahendite eraomanduse.[15] Ajakirjas «Meie Noor Tööline» avaldatud artiklis ««Ilmarevolutsiooni ei tule!»» märgiti, et suvi võib ühel või teisel loodusest sõltuval põhjusel nädal varem ehk hiljem alata, aga ta tuleb siiski. Revolutsioon võib tuhandetel põhjustel tulla mõni aasta varem või hiljem, aga et see hoopis ära jääks või aastasadadeks edasi nihkuks, see on niisama võimatu nagu päikese praeguse seisu juures igavese talve tulek.[16]

Võimuküsimus

Iga revolutsiooni keskseks küsimuseks on võimuküsimus. Mineviku kodanlike revolutsioonide ülesanne oli anda võim feodaalide käest tõusva klassi — kodanluse kätte. Proletaarse revolutsiooni ülesanne on võtta võim reaktsiooniliselt kodanluselt ja tema poliitilistelt vahetalitajatelt ning anda see töölisklassi ja tema liitlaste kätte. Töölisklassi ettevalmistamise ajal revolutsiooniks omandas riigiprobleem erilise tähtsuse niihästi teoreetiliselt kui ka praktilis-poliitiliselt. Juba 1922. aasta septembris avaldatud artiklis «Riik ja revolutsioon» käsitleti põhjalikult marksismi klassikute vaateid riigile.

Artikkel algas väljavõttega «Kommunistliku partei manifestist», kus öeldi, et «kogu senise ühiskonna ajalugu

---

[13] «Noor Tööline», 1922, nr. 12, lk. 265 ja 266.

[14] V. I. Lenin, Teosed, 5. kd., lk. 331; «Meie Noor Tööline», 1924, nr. 7/8, lk. 5.

[15] Vt. «Noor Tööline», 1922, nr. 4/5, lk. 89—96; «Noor Tööline», 1922, nr. 10/11, lk. 237—238; «Noor Tööline», 1922, nr. 12, lk. 278.

[16] «Meie Noor Tööline», 1923, nr. 5, lk. 1—2.

on klassivõitluse ajalugu».[17] Rohkesti näiteid selle kohta toodi F. Engelsi teostest «Perekonna, eraomanduse ja riigi tekkimine» ning «Anti-Dühring». Seejuures kummutati kodanlike õpetlaste ja propagandistide väärõpetused riigi olemuse kohta ning toodi täie selgusega välja marksismi põhiidee riigi ajaloolisest osast ja tähendusest. Riik on klassivastuolude leppimatuse produkt ja väljendus. Riik tekib seal siis ja niivõrd, kus, kui ja kuivõrd klassivastuolusid objektiivselt pole võimalik lepitada. Ja ümberpöördult: riigi olemasolu tõestab, et klassivastuolud on lepitamatud. Seega tehti lugejatele selgeks, et riik, mille kodanlus oli pühaks ja puutumatuks kuulutanud, ei eksisteeri igavesest ajast. On olnud ühiskondi, kes tulid toime ilma riigita. Majandusliku arenemise teataval astmel, mis oli tingimata seoses ühiskonna lõhenemisega klassideks, sai riik selle lõhenemise tõttu paratamatuseks. Klassid kaovad niisama vältimatult nagu nad minevikus tekkisidki. Klasside kadumisega kaob paratamatult ka riik. Edasi näidati, et proletariaat haarab riigivõimu ja muudab tootmisvahendid kõigepealt riigi omandiks. Sellega hävitab ta iseenda kui proletariaadi sõna endises mõttes, hävitab kõik klassivahed ja -vastuolud ning ühtlasi ka riigi kui riigi. Kuigi artiklis ei lausutud sellest sõnagi, oli artikkel peaaegu täielikult kirjutatud Lenini teose «Riik ja revolutsioon» esimese peatüki «Klassiühiskond ja riik» alusel. Seal anti edasi neidsamu mõtteid ja F. Engelsi tööde tsitaate, mis on V. I. Lenini teoseski.[18]

Kuni kodanluse terrorilaineni 1924. aasta jaanuaris käsitleti legaalses revolutsioonilises ajakirjanduses peamiselt marksismi klassikute õpetuse seda osa, milles räägiti tööliskassi maailmaajaloolisest missioonist üldisemas mõttes. 1924. aastal, kui päevakorda kerkis eesti töörahva relvastatud ülestõusu küsimus, hakati üksikasjalikumalt analüüsima õpetust proletariaadi diktatuurist. Ka siin kasutati Lenini teoseid «Riik ja revolutsioon», «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded» jt. Ajalehes «Meie

---

[17] K. Marx ja F. Engels, Kommunistliku partei manifest, lk. 33; «Noor Tööline», 1922, nr. 9, lk. 224.

[18] Võrdle: V. I. Lenin, Riik ja revolutsioon, Teosed, 25. kd., lk. 360, 362, 364—369; F. Engels, Perekonna, eraomanduse ja riigi tekkimine, Tallinn 1958, lk. 156—160; Anti-Dühring, Tallinn 1954, lk. 247—248; Riik ja revolutsioon, «Noor Tööline», 1922, nr. 9, lk. 224—227.

Sõna» 5. juulil 1924 ilmunud artiklis «Nõukogude vabariigid ja Pariisi kommuun» öeldi, et nõukogude riikliku korra looja on küll V. I. Lenin, kuid tõelise revolutsionäärina pole ta nõukogude süsteemi hea õnne peale valinud, vaid on selleni jõudnud K. Marxi õpetuse ja seniste revolutsioonide, ennekõike aga Pariisi Kommuuni kogemuste arendamise teel. Edasi näidati, et Lenin lähtus töös «Riik ja revolutsioon» Kommuuni hindamisel seisukohtadest, mis on avaldatud Marxi teoses «Kodusõda Prantsusmaal».[19] Artikli lõpus tehti täiesti õige järeldus, et ajalooliselt väljakujunenud proletariaadi diktatuuri nõukogude vorm, mida võib ja peab edaspidiste kogemuste põhjal täiendama, jääb peajoontes eeskujuks kõigile. Selles artiklis on kasutatud väljavõtteid Lenini teose «Riik ja revolutsioon» kolmandast peatükist «Riik ja revolutsioon. 1871. aasta Pariisi Kommuuni kogemused. Marxi analüüs».[20]

Lenini selle teose järgmised peatükid (neljas «Järg. Engelsi täiendavad selgitused» ja viies «Riigi väljasuremise majanduslikud alused») ning teos «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded» on olnud põhimaterjaliks ajalehes «Meie Leht» avaldatud artiklile «Mis on proletariaadi diktatuur». Artiklis küsiti esiteks, miks peab töörahvas oma diktatuuri maksma panema, ja teiseks, missugune peab olema proletariaadi diktatuur. Neile küsimustele vastati Lenini sõnadega: «... arvata, et üleminek kapitalismilt sotsialismile on võimalik ilma sunduseta ja ilma diktatuurita, oleks suurim rumalus ja kõige mõttetum utopism. Selle väikekodanlik-demokraatliku ja anarhistliku mõttetuse vastu on Marxi teooria väga ammu ja täie kindlusega välja astunud.»[21] Edasi toodi esile põhjused, miks igasugusel üleminekul kapitalismilt sotsialismile on diktatuur möödapääsmatu ja lõpuks selgitati, et «kapitalistliku ja kommunistliku ühiskonna vahel asub kapitalistliku ühiskonna kommunistlikuks ühiskonnaks muutumise revolutsiooniline periood. Sellele perioodile vastab ka poliiti-

---

[19] Võrdle: K. Marx, Kodusõda Prantsusmaal, K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed, I kd., Tallinn 1957, lk. 412; V. I. Lenin, Teosed 25. kd., lk. 390 ja 393; Nõukogude vabariigid ja Pariisi kommuun, «Meie Sõna» nr. 3, 5. juunil 1924.

[20] Vt. V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 385—403; «Meie Sõna» nr. 3, 5. juulil 1924.

[21] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 235; «Meie Leht» nr. 1, 10. juulil 1924.

line üleminekuperiood, ja selle perioodi riik ei saa olla miski muu kui proletariaadi revolutsiooniline diktatuur».[22]

Kapitalistliku ühiskonna sotsialistlikuks ühiskonnaks revolutsioonilisel ümberkujundamisel vajab proletariaat iseseisvat poliitilist parteid. Eesti legaalne töölisajakirjandus näitas, et Marx ja Engels mitte ainult ei tõestanud seda, vaid tegid palju niisuguse partei — Kommunistide Liidu ja I Internatsionaali organiseerimiseks.[23] Analüüsinud ka Pariisi Kommuuni lüüasaamist ja Saksamaa 1919. jaanuaripäevade sündmusi ning proletariaadi kaotuse põhjusi, juhtis eesti töölisajakirjandus lugejaid marksistlikule järeldusele, et võitluseks kodanlusega on proletariaadil vajalik esiteks tugev keskus, kommunistlik partei ja teiseks, see keskus peab tuginema töölisklassi enamusele.[24]

V. I. Lenin juhtis tähelepanu sellele, et ainult töölisklassi poliitiline partei, s. t. kommunistlik partei suudab ühendada, kasvatada ja organiseerida niisugust proletariaadi ja kõigi töörahva hulkade avangardi, kes üksi suudab vastu seista nende hulkade paratamatuile väikekodanlikele kõikumistele, professionalistliku kitsarinnalisuse või professionalistlike eelarvamuste vältimatuile traditsioonidele ja retsidiividele proletariaadi hulgas ning juhtida kogu proletariaadi kogu ühendatud tegevust, s. t. juhtida proletariaati poliitiliselt, tema kaudu aga juhtida kõiki töörahva hulki. «Ilma selleta pole proletariaadi diktatuur teostatav,»[25] toonitas V. I. Lenin.

Revolutsiooniline töölisajakirjandus tõi rohkesti näiteid, et mitte igasugune töölisklassi juhtimisele pretendeeriv poliitiline partei pole võimeline niisugust ülesannet täitma. Kõige ilmekamalt kinnitasid seda II Internatsionaali kuulunud sotsialistlike parteide, kõigepealt nende liidrite libisemine oportunismi. Töölisajakirjandus hindas kõrgelt Kommunistliku Internatsionaali, Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali ja Punase Ametiühingute Internatsionaali

[22] K. Marx, Gotha programmi kriitika. Kiri W. Brackele 5. maist 1875, K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed, II köide, Tallinn 1960, lk. 7—8; V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 429; «Meie Leht» nr. 1, 10. juulil 1924.

[23] «Noor Tööline», 1922, nr. 4—5, lk. 89—90.

[24] «Tööline» nr. 10 (53), 14. jaanuaril 1923; «Noor Tööline», 1923, nr. 3, lk. 31.

[25] V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 223.

võitlust kogu maailma töörahva tegevusühtsuse eest ja sotsiaalreeturite vastu.[26] Legaalne revolutsiooniline ajakirjandus selgitas, et töölisklassi tegevusühtsusel on vankumatu objektiivne alus — ühised klassihuvid. Töölisajakirjandus tõi eeskujuks Oktoobrirevolutsiooni kogemusi, mis tõestasid hiilgavalt, et edukaks üleminekuks kapitalismilt sotsialismile on vajalik proletariaadi diktatuur ühes või teises vormis. Vene kommunistide suurt teenet maailma töölisliikumises nähti kõigepealt selles, et nad Lenini juhtimisel oskasid Venemaa konkreetsetes tingimustes rakendada revolutsioonilise marksismi õpetust, tõestada selle õigsust ja elujõudu ning seda edasi arendada.[27]

Legaalne töölisajakirjandus refereeris mitmeid V. I. Lenini nõukogude võimu aastail peetud ettekandeid ja kõnesid, näiteks: «Vabariigi sise- ja välispoliitikast. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu aruanne IX ülevenemaalisele nõukogude kong-

---

[26] Vt. näiteks: Mädanevad gaasid tõusevad imperialistide köögist, «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 14, lk. 231—232; K. Vitsutaja, Kommunistline Internatsionaal ja rahvusvaheline proletariaat, «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 15, lk. 257—258; Esseeride protsess, «Meie Hääl» nr. 10, 5. augustil 1922; Tööliste Internatsionaal süüdistab, «Meie Hääl» nr. 12, 10. augustil 1922; Välja kõigi maade töölisklassi ridadest sotsiaalkainid, «Meie Hääl» nr. 14, 15. augustil 1922; Sots.-revolutsionääride protsess ja selle tähtsus, «Uus Meie Hääl» nr. 1, 9. (peab olema 29. — K. T.) augustil 1922; Kominterni 4. kongress, «Tööline» nr. 12, 18. novembril; nr. 16, 28. novembril; nr. 27, 10. detsembril 1922; 1922. aasta. Töölisliikumise alal, «Tööline» nr. 9 (52), 13. jaanuaril 1923; Kommunistlise Internatsionaali Täidesaatva Komitee laiendatud istung, «Töörahva Hääl» nr. 23, 7. juulil 1923; Ametiühisuste kollased juhid, «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 10, lk. 167—168; Punaste töölisühisuste Internatsionaali (Profinterni) 2. kongress, «Tööline» nr. 28, 12. detsembril 1922; Kaotades õpime võitma, «Tööline» nr. 1 (44), 3. jaanuaril 1923; Punase Ametiühisuste Internatsionaali Täidesaatva Komitee laiendatud istung, «Töörahva Hääl» nr. 26, 14. juulil 1923; Rahvusvaheline sotsialistliste naiste konverents, «Töörahva Hääl» nr. 32, 28. juulil 1923; Head ajad Noorsoo Internatsionaalidele, «Noor Tööline», 1922, nr. 2, lk. 36—37; Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali 4. kongress, «Meie Noor Tööline», 1924, nr. 7/8, lk. 3—6.

[27] Kas kunstlik või loomulik sünnitus?, «Tööline» nr. 12, 18. novembril 1922; võrdle V. I. Lenin, Kas bolševikud suudavad riigivõimu enda käes hoida? Septembri lõpp — 1. (14.) oktoober 1917, Teosed, 26. kd., lk. 65—111.

Töölispäewalehte „Töölist" ja maatöörahwa häälekandjat „N. Meie Hääle" toetama!

Ülemaalised töölisorganisatsioonid ja Tallinna organiseeritud proletaarlaste esitajad kutsuwad kõiki töörahwast toetama oma päewalehte, mis hakkab ilmuma 1. detsembril. Kõik kohalised organisatsioonid ja klassiteadlikud proletaarlased peawad mitmekordse energiaga jätkama ettewalmistusi oma ajakirjanduse wäljaandmise wõimaldamiseks!

Eestimaa töölisühisustele ja teistele organisatsioonidele, kõigile mees- ja naistöölistele ja -teenijatele, kehwadele maalaspidajadele ja muudele omast tööjõust elawatele kihtidele

1. detsembril hakkab Tallinnas korralikult ilmuma töörahwa päewaleht „Töölane".

Samal ajal jätkatakse „N. Meie Hääle" wäljaandmist, peasajalikult maatöörahwale (laks korda nädalas).

Ajajärk, mis meil seletada töörahwa oma ajalehtede tähtsust. See on arusaadaw igale proletaarlasele, igale rõhutule ja kurnatule, kuna kurnajate ja nende sulaste ajakirjandus iga päew oma wenitsemuslikkust ei wõta meie wastu ülesnäitamast ja kõige pimedamategi silmad ahwab.

Küsib on tarwis meil ühist jõupingutust, et „Töölane" ja „N. Meie Hääl" korralikult ilmuda wõiksid.

Kõige oma majandusliku kehwuse ja wiletsuse peale maatamata ei wõi iialgi ütelda, et meie täiliklasi ei jõuaks ühtegi päewalehte, ühes wähema kehega, wälja anda.

Küll ei ole meil toetajateks ei rahamehi ega äriomanikke, ei pangakapitaali ega juuri aktsiaseltsje. Kuid riigikogu walimistel said töölisesitajad (Tallinna töölisühisuste Keskmõtkogu ja Eesti Ajut. Sots. Tööliste Partei), 75 tuhat häält. Klassiwõitluse alusel seiswatel ühisustel on umbes 20 tuhat liget; peale selle weel kuni tuhat klassiteadlikku proletaarlast magawad raudteelaste liidus, posti-telegrafi-telefoni ühinguis, õpetajate, ametnikude ja teiste ühisustes ühtekokku.

On tarwis ainult pool osagi organiseeritud proletaarlastest meie lehtede ümber koondada, ja töölisajakirjandus on tugewamal alusel kui ükski teine kurnajate kapitaaliga ilmuw wäljaanne.

Mees ja naised proletaarlased!
Töörahwas linnas ja maal!

Teie esitajad kutsuwad weel korduwalt üles kõiki rahaliselt ära aitama nõudlaid, mis jäawad pawalehe ilmumiseni, et kaljukindel wundament luua oma häälekandjatele.

Selgitage kõigile töörahwa kihtidele oma ajalehtede tähtsust.

Wõitke „Töölisele" ja „N. Meie Häälele" tellijaid!

Organiseerige oma ajakirjandusele annetusi!

Ajutage kõigi ühisuste juurde komisjonid lehtede laiali laotamiseks ja sõnumite saatmiseks!

Määrake ühisuste summadest wisitegi toetus oma häälekandjatele!

Elagu töörahwa teratwam waimline sõjariist — töölisajaleht!

Elagu wõitlus kurnajate ja nende sulaste wastu!

Tallinnas, 20. oktoobril 1922. a.

Eestimaa Töölisühisuste Üldliidu Ajutise Keskmõtkogu juhatus
Eestimaa wabakutse tööliste wanemate Keskkomitee.
Tallinna Töölisühisuste Keskmõtkogu juhatus
Ülemaalise Maatöölise Liidu juhatus.
Riigikogu Kommunistist Töölisrühm.
Eesti Jõeõisma Sotsialistliku Töölise Partei Keskkomitee.

Üleskutse avaldati ajalehes «Uus Meie Hääl».

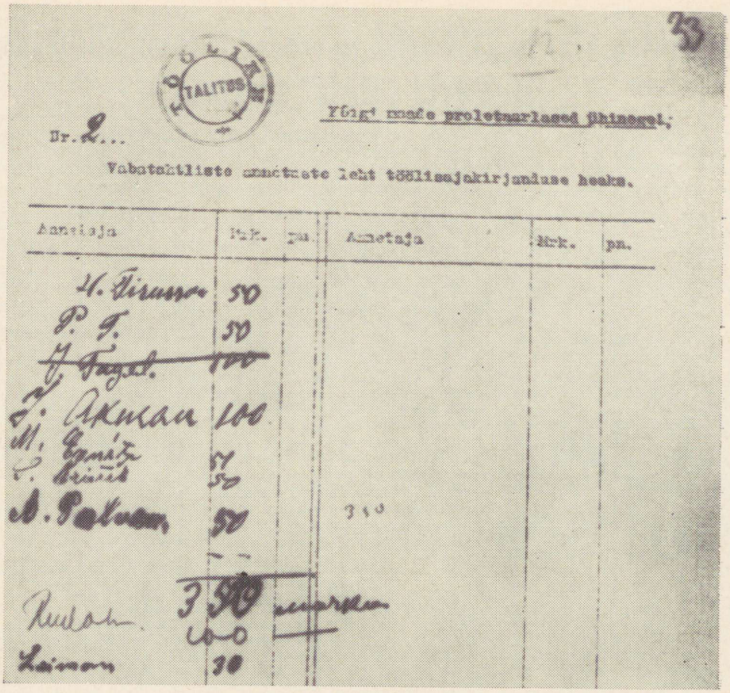

Töölisajakirjanduse toetuseks laekunud vabatahtlike annetuste arvestamise leht.

Wabatahtlikud annetuſed töölispäewalehe „Tööliſe“ põhikapitaaliks

Pärnu tööl. ühiſuste keſknõukogu poolt korraldud pidu ſiſſetulek 14.650 mrk., Punane Lill 50 mrk., J. Betlem 50 mrk., Klaſen 50 mrk., Transport töölistelt 5000, — Kopelmann 25 mrk., Toelaja 25 mrk., R. Ots 50 mrk., L. Paatsmann 25 mrk., S. Müller 15 mrk., E. Reismann 25 mrk., Lumberg 15 mrk., A. Vaiſt 25 mrk., Mutikas 25 mrk., K. Radik 100 mrk., Wellmann 15 mrk., toidu ja maitſeainete üh. peakoosolekul — 385 mrk., O. Koit 20 mrk., H. P. (Pärnuſt) — 200 mrk., Sander — 35 mrk., Weinberg — 25 mrk., Munakas — 50 mrk., Kattai — 20 mrk., Mariſon — 50 mrk., töölispäewalehe „Tööliſe“ põhikapitaaliks 9000 mrk. ſotsliſe „Tulewiku“ jaoks ruſikas!!!, P. T. Keſknõukogus kokku pandud — 780 mrk. Kokku — 30.140 marka. Endiſega kokku — 49.224 marka 50 penni.

Tänuga wastu wõtnud wäljaandja.

Annetuſed „Uue Meie Hääle“ toetuſeks.

Elspeller — 50 mrk., ſms X. — 2000 mrk., ſms N. T. — 3000 mrk. Kokku 5050 marka. Endiſega kokku — 104.716 marka.

Tänuga wastu wõtnud „Uue Meie Hääle“ talitus

———

Aruanded summadest, mis laekusid toetusteks ajalehtedele «Tööline» ja «Uus Meie Hääl».

Kirjawastused.

Sembrador. „Lõõksõnad" — ruumipuudusel kahjuks mitte.

Opetaja. „Opetajate organiseerimine" tuleb lehte, „Noorsoo liikumisest" ruumipuudusel ei.

Waba—ne. „Tööliseb wallanõukogudes" — liig pikaks wenitatud. Ei jatku ruumi. Jääb ära. „Notsuks" — edespidi.

Ori. Leiate lehes. Jatkake.

Tööline Selis. Tarwitame materjaalina edespidi. Saatke jõnumeid.

Kirjasaatja Eriku töökojas. Teatage oma nimi ja aadress.

Üks lugeja. Kahjuks ei saa meie Teie soowi Internatsionaali laulu suhtes täita.

Tööline Tartumaal. Oleme seda küsimust lehes juba käsitanud. Sellepärast peab Teie „Sotside jõjakäik" ära jääma.

Anni Hisus. Tarwitame lähemal ajal.

Ooh. Seekordsest saabetisest ei saa kahjuks midagi tarwitada. Tulge jälle.

Kirjawastused

Ants Ohakas. „Lühikehed lood Lutheri wabrikust" praegu ei lähe. Ei paku midagi uut — iga uue töölisega juhtub samuti.

Sarjaja. Oja tarwitame.

J. S. Kilingi-Nõmmel. Sarnast soowi ei saa me täita.

T—s Tallinn. Ruumipuudusel ei lähe.

J. J. Tartus. Aine wananenud. Kuluks wärskemaid aineb käsitada.

Tööline. „Esimest korda Riigikogus" ei lähe.

ressile 23. detsembril 1921;[28] «VK(b)P Keskkomitee poliitiline aruanne VK(b)P XI kongressile» 27. märtsil 1922;[29] «Kominterni IV ülemaailmsele kongressile, Tööliste ja Punaarmeelaste Saadikute Petrogradi Nõukogule» (tervitus 4. novembrist 1922, Lenini allkirjaga);[30] «Viis aastat Vene revolutsiooni ja maailmarevolutsiooni perspektiivid». Kõne Kominterni IV kongressil 13. novembril 1922;[31] «Noorsooühingute ülesanded». (Kõne Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III ülevenemaalisel kongressil) 2. oktoobril 1920.[32] Peale selle avaldati V. I. Lenini (tema allkirjaga) «Kiri V ülevenemaalisele ametiühingute kongressile»[33]; «Ametiühingute osast ja ülesannetest uue majanduspoliitika tingimustes. VK(b)P Keskkomitee otsus 12. jaanuarist 1922»[34] jne.

Marksismi-leninismi teooria tutvustamisel ajakirjanduse kaudu oli kahtlemata oluline osa töörahva klassitead-

---

[28] V. I. Lenin, Vabariigi sise- ja välispoliitikast. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu aruanne IX ülevenemaalisele nõukogude kongressile 23. detsembril 1921, Teosed, 33. kd., lk. 117—151; Lenin Nõukogude Venemaa seisukorrast, «Tallinna Töölise» proovinumber, jaanuar 1922.

[29] V. I. Lenin, VK(b)P Keskkomitee poliitiline aruanne VK(b)P XI kongressile 27. märtsil 1922, Teosed, 33. kd., lk. 235—277; Venemaa Kommunistliku Partei 11-nes kongress. Lenini kõne, «Tallinna Tööline» nr. 21, 11. aprillil 1922.

[30] V. I. Lenin, Kominterni IV ülemaailmsele kongressile, Tööliste ja Punaarmeelaste Saadikute Petrogradi Nõukogule (4. novembril 1922), Teosed, 33. kd., lk. 381; Kommunistliku Internatsionaali 4. kongress, «Tööline» nr. 11, 16. novembril 1922.

[31] V. I. Lenin, Viis aastat Vene revolutsiooni ja maailmarevolutsiooni perspektiivid. Kõne Kominterni IV kongressil 13. novembril 1922, Teosed, 33. kd., lk. 382—395; Kommunistliku Internatsionaali 4. kongress, «Tööline» nr. 11, 16. novembril 1922; Kominterni 4. kongress. Venemaa küsimus. Lenini esinemine, «Tööline» nr. 16, 28. novembril 1922.

[32] V. I. Lenin, Noorsooühingute ülesanded. (Kõne Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III ülevenemaalisel kongressil) 2. oktoobril 1920, Teosed, 31. kd., lk. 252—268; Lenin kommunistliku noorsoo õppimisest, «Meie Noor Tööline», 1924, nr. 7/8, lk. 19—21.

[33] V. I. Lenin, Kiri V ülevenemaalisele ametiühingute kongressile. 17. september 1922, Teosed, 33. kd., lk. 335—336; Lenini kiri 5. ametiühisuste kongressile Nõukogude Venemaal, «Uus Meie Hääl» nr. 16, 3. oktoobril 1922.

[34] Ametiühingute osast ja ülesannetest uue majanduspoliitika tingimustes. VK(b)P Keskkomitee otsus 12. jaanuarist 1922, Teosed, 33. kd., lk. 158—169; T-k, Venemaa ametiühingute uus kurss, «Töö», 1922, nr. 3 (9), lk. 134—135.

likkuse kasvatamisel ja tema võitlustahte suurendamisel. Nii anti näiteks 1924. aastal EKP Keskkomitee algatusel legaalselt välja veel brošüürid «Lenini vaade revolutsiooni peale» (3000 eks.), «Lenin ja talurahvas» (3500 eks.), «Lenin Noortele», kus toodi ära Vladimir Iljitši kõne Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III kongressil (3000 eks.) jt. Nende trükkimise organiseeris V. Trommel Tallinna Transporditööliste Ühingu, Eestimaa Ehitustööliste Liidu ja Ajaloofilosoofilise Ühingu fiktiivsete kirjastuste nimel. Brošüüre levitati töölisajakirjanduse talituse ja aktivistide kaudu.[35] See kirjandus oli töörahvale suureks abiks Lenini vaadete põhjalikumal tundmaõppimisel antud küsimustes. K. Marxi, F. Engelsi ja V. I. Lenini õpetuse propageerimiseks ja levitamiseks kujunes ka mitmesuguste revolutsiooniliste tähtpäevade, nagu K. Liebknechti ja R. Luxemburgi mälestuspäev 15. jaanuaril, esimese mai, rahvusvahelise noorsoo päeva, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva jne. tähistamine töölisajakirjanduses.

Eeskuju

Iga klass valib juhte vastavalt oma sotsiaalsele loomusele, oma ühiskondlikule positsioonile, neile ülesannetele, mida ta lahendama peab. Töölisklassi juhtidele on vajalikud erilised omadused: revolutsiooniline otsustavus ja julgus, mis on tingitud proletariaadi ajaloolise missiooni iseloomust endast; teoreetiline jõud, mis tuleneb sellest, et töölisklassi võitlus tugineb teaduslikule teooriale; tihe side partei ja rahvaga, rahva hulgas organiseerimistöö tegemiseks vajalikud võimed ja kogemused, usk töötajate loovatesse jõududesse, oskus inimesi õpetada ja neilt ka õppida jne.

Eesti revolutsiooniline töölisajakirjandus oli õigel seisukohal, et suurmeeste esilekerkimine on lahutamatult seotud ajaloo seaduspärasusega. Siis, kui ühiskonna arengus olid tekkinud vastavad eeldused, panid Marx ja Engels töölisliikumisele kindla teadusliku aluse. Lenin arendas

---

[35] EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 6, l. 31; ENSV ORKA, f. 3641, nim. 2, s.-ü. 178, l. 33—34.

nende õpetust edasi ja näitas praktiliselt, kuidas töölisklass võidule jõuab.[36]

Artiklis «Karl Marx» märgiti, et aastakümneid tagasi, mil elas K. Marx, nägi ühiskond hoopis teisiti välja kui praegu. Kuid Marx nägi oma geniaalse pilguga ette nii kapitalistliku korra arenemis- kui ka lagunemisprotsessi. Oma töödes valgustas ta selgemini kui ükski teine kodanliku ühiskonna neid vastuolusid, mis viivad kapitalistliku tootmisviisi paratamatule krahhile.[37]

Kirjutises «Marx ja Lenin» öeldi, et Marx «joonistas üldjoontes kaardid proletariaadi ja kodanluse võitlusväljast. Lenin oli see, kes nende kaartide järele seadis proletariaadi hulgad, proletariaadi sõjaväed, kes tegelikus võitluses juhtis neid vägesid, täites lahingu kindrali osa. Kes oskas mitmesugustes seisukordades peale tungida ja taganeda, kaotada ja jälle võita».[38] Edasi kirjutati sealsamas, et nii on Marx ja Lenin olnud «üksteisele täienduseks, nii on nad moodustanud ühe suure ja tugeva terviku — sadade... miljonite proletaarlaste peaaju». Selles ja ka teises kirjutises «Noortööline, mida on sul õppida slm. Leninilt»[39] toodi esile neid Lenini isiklikke omadusi, mida peab tundma ja järgima igaüks, kes tahab olla Lenini töö jätkaja ja tema vääriline õpilane. Nii õpetas legaalne revolutsiooniline ajakirjandus töölisi ja töölisnoori suurte eeskujude najal.

Käesoleva raamatu autoril on õnnestunud välja selgitada, et töölisajalehed ja -ajakirjad kasutasid aastatel 1920—1924 mitmesuguste probleemide selgitamiseks ja lugejate informeerimiseks vähemalt 34 korral 28 K. Marxi, F. Engelsi ja V. I. Lenini tööd, kirja, kõnet ja ettekannet. Eesti keelde oli neid vähe tõlgitud. Tuli kasutada vene- ja saksakeelseid väljaandeid, raamatuid, brošüüre, bülletääne, ajakirju ja ajalehti.[40] Tõlkimise operatiivsuse tõttu jättis selle täpsus mõndagi soovida, kuid põhimõttelisi vigu siiski ei tehtud. Kui vaadata kõiki avaldatud kirjutisi tervikuna, siis võib teha järelduse, et töölis-

---

[36] «Meie Noor Tööline», 1924, nr. 1/2, lk. 3.
[37] «Noor Tööline», 1923, nr. 3, lk. 27.
[38] «Edasi», 1924, nr. 2, lk. 8.
[39] Leninist, Noortööline, mida sul on õppida slm. Leninilt, «Meie Noor Tööline», 1924, nr. 1/2, lk. 3—4.
[40] Autori märkmed vestlusest H. Alliku ja J. Saadiga juunis 1967.

ajakirjandus selgitas marksismi klassikute kõnede ja tööde tsiteerimise ning refereerimise, rahvusvahelise töölisliikumise probleemide analüüsimise ja revolutsioonilise liikumise väljapaistvate tegelaste iseloomustamise kaudu lugejatele marksistlikku ajalookäsitust kui teadust ühiskonna arenemise üldistest seadustest ja ühiskondlike nähtuste tunnetamise meetodist, mis on kõigi maade proletariaadi avangardi strateegia ja taktika teoreetiline alus. Tehes lugejatele arusaadavaks, et kapitalistliku ühiskonnakorra asendamine sotsialistliku ühiskonnakorraga on seaduspärane ja paratamatu, sisendas legaalne revolutsiooniline ajakirjandus töörahvas veendumust oma eesmärkide õigsuses ja lõplikus võidus.

Marksismi-leninismi teooria põhiseisukohtade tundmaõppimine avardas tööliste mõttemaailma, legaalne revolutsiooniline perioodika aga suunas neid siduma antud momendi huvisid proletariaadi lõppeesmärkidega,[41] õpetas käsitama ühiskondlikke sündmusi nende sisemise seose seisukohalt, nägema üksikute sündmuste taga avarat ajaloolist perspektiivi. Samal ajal rõhutati töölisajakirjanduses korduvalt, et marksismi klassikute õpetuse omandamine tähendab üksnes võimalust aru saada ühiskondlike nähtuste materialistliku ja dialektilise analüüsimise meetodi olemusest, kuid on väga oluline rakendada seda õpetust töölisklassi võitluse konkreetsetes tingimustes, õppida tegema järeldusi revolutsioonilise liikumise senistest rikkalikest praktilistest kogemustest. Ühtlasi hoiatati, et kodanlus ja tema agendid püüavad teaduse kõiki alasid läbi põimida oma seisukohtadega, et «töörahva revolutsioonilise ilmavaate mõju nõrgestada».[42]

2. STREIGILIIKUMISE EESOTSAS

Oktoobrirevolutsiooni päevil oli rahvuslik suurkodanluse kiht Eestis üsna väikesearvuline. Suuremad vabrikud ja tehased Eesti territooriumil kuulusid siis Venemaa pan-

---

[41] Vt. Kas teoreetiline targutus või päevaülesannete arutamine?, «Noor Tööline», 1922, nr. 7/8, lk. 176—178.

[42] Vt. Töölisnoorsoo poliitiline haridustöö, «Meie Noor Tööline», 1923, nr. 3/4, lk. 14—15.

kadele ja aktsiaseltsidele (kus väliskapital etendas määravat osa) ja saksa töösturitele. Kodanliku Eesti tekkimisel oli tema juhtiv klass seega majanduslikult veel nõrk.[43] Et täita imperialistlikelt riikidelt saadud ülesandeid, pidi ta tuginema nende tääkidele ja materiaalsele abile. Imperialism aga ei tunne muid suhteid riikide vahel kui valitsemise ja allumise suhteid, selliseid suhteid, kus tugev rõhub nõrka.[44] Seepärast jäi eesti kodanlus kohe algusest peale ka omaenda riigis välismaisest finantskapitalist sõltuvaks, mis pani teenripitseri tema majandus-, kogu sise- ja välispoliitikale.

V. I. Lenin juhtis juba 1916. a. tähelepanu sellele, et välispoliitika «eraldamine poliitikast üldse või — veel enam — välispoliitika vastandamine sisepoliitikale on täiesti väär, ebamarksistlik, ebateaduslik mõte».[45] Eesti kodanlus ei saanud kunagi lahti hirmust töörahva revolutsiooni ees. Valitsevate ringkondade hirmu suurendasid veelgi uut ühiskonda ehitava naaberriigi — töörahva Venemaa — edusammud, mis kutsusid Eesti töörahvast järgima antud eeskuju. Eesti juhtivad poliitikategelased püüdsid seepärast igati siduda oma riigi poliitikat ja majandust Lääne imperialismiga.[46]

Revolutsiooniline töölisajakirjandus ennustas juba enne Tartu rahu, et niisugune kurss on Eestile hukatuslik. V. Kingissepp kirjutas 1919. aasta 6. märtsil «Töö Hääles», et «Eestimaa suurtööstus langeb Eesti iseseisvuse altarile lunastusohvrina, osalt väljamaa võistluse, osalt toorainete puuduse mõjul... Vabriku-proletariaadil tuleb kestva kriisiga rehkendada.» Niisugune oli tõepoolest imperialismi sõiduvees oleku ja Nõukogude-vastase «iseseisvuse» poliitika tagajärg pärast kodusõja lõppu. Eesti majanduse vägivaldne eraldamine Venemaa rahvamajandusest jättis kodanliku Eesti tööstuse ilma kunagisest põhilisest müügiturust, toor- ja kütteainete baasist. Eesti lülitumine iseseisva riigina monopolistliku kapitalismi süsteemi ajal,

---

[43] O. Sepre, Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses, Tallinn 1963, lk. 26—27.

[44] Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1968, lk. 50.

[45] V. I. Lenin, Teosed, 23. kd., lk. 30.

[46] Vt. H. Arumäe, Kodanliku Eesti Nõukogude-vastasest välispoliitikast aastail 1920—1925, Tallinn 1960, lk. 3—4 ja A. Liebman, Eesti Kommunistliku Partei loomise ajaloost, lk. 28.

kui viimane oli astunud oma üldkriisi staadiumi, halvendas tunduvalt kodanliku Eesti tööstustoodangu turustamisvõimalusi teistesse kapitalistlikesse maadesse.[47]

Kõigepealt tegevusühtsus!

Vastavalt tekkinud olukorrale tuli Eestimaa Kommunistlikul Parteil kujundada juba algusest peale oma võitlustaktika. Seejuures tuli arvestada, et kodanluse majanduslikule ja poliitilisele pealetungile ei suutnud Eesti töörahvas kohe vastupealetungiga vastata, sest valge terror oli teda organisatsiooniliselt nõrgestanud: puudus ju isegi ametiühingute ülemaaline keskus. Pealegi ei kujutanud proletariaat endast ühtset rinnet oma klassivaenlaste rünnakute vastu. Osa töölistest oli sattunud reformistlike meeleolude ja neid õhutavate parteide mõju alla. EKP arvestas seda ja suunas töölisklassi esialgu võitlusele osaliste nõudmiste rahuldamise eest, et selle võitluse käigus viia proletariaat koos kogu töörahvaga võitlusse lõppeesmärgi eest. Selleks tuli leida mitmesuguseid organisatsioonilisi vorme, mis võimaldaksid ühendada illegaalset tööd legaalse tööga ja saavutada töölisklassi tegevusühtsus. Revolutsiooniline ajakirjandus oli seejuures parteile suureks abiks. Seal näidati töörahvale kõigepealt tema majandusliku olukorra raskusi ja selgitati nende põhjusi, kutsuti töölisi astuma ühiselt välja ettevõtjate vastu ja õpetati neid revolutsioonilise võitluse kogemuste varal.

1920. aasta streigiliikumise kõrgpunkt oli augustikuus. Sel ajal puudus Eesti töörahval oma legaalne revolutsiooniline häälekandja ja proletariaadi võitlust valgustas objektiivselt üksnes partei illegaalne häälekandja «Kommunist». Kuid tööseisakud ja streigid jätkusid veel selle aasta sügisel ja talvel. Juba «Rõhutute Hääle» teises numbris teatati, et Oktoobrirevolutsiooni kolmanda aastapäeva tähistamiseks katkestasid laupäeval, 6. novembril kell 12 töö Peetri ja Vene-Balti laevatehased, Sadamatehased, «Ilmarine», «Vega», Balti Puuvillavabrik jt. ettevõtted. Vabrikuvilede juures seisvad relvastatud agendid ja vabrikuväravate juurde tellitud politseisalgad ei suutnud takistada Eesti töölisklassi esindajaid saatmast oma

[47] H. Saarniit, Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail, lk. 13.

vennalikke tervitusi kangelaslikule Venemaa töörahvale, kogu maailma rõhutute eest võitlejatele.

EKP Tallinna Komitee algatusel organiseeriti 17. detsembril 24-tunnine poliitiline streik nende tööliste-demonstrantide teise surma-aastapäeva tähistamiseks, kelle kodanlus 1918. a. Tallinnas tappis, et kindlustada terroriga oma võimu. Streigist võtsid osa «Dvigateli», «Fr. Krulli», «Ilmarise», Peetri laevatehase, Mayeri Keemiatehase jt. ettevõtete töölised. «Rõhutute Hääl» kirjutas, et mõnedes vabrikutes võeti vastu resolutsioonid, milles nõuti sõjaseaduse ja surmanuhtluse kaotamist ning poliitiliste vangide vabastamist.[48] Need streigid ja nende positiivne äramärkimine ajakirjanduses aitasid tõsta meeleolu, mis mõnede tööliste hulgas oli langenud pärast augustikuu streigi lüüasaamist. Peale selle analüüsis «Rõhutute Hääl» kodanliku riigi paariaastase eksisteerimise vältel töö ja kapitali vahel asetleidnud kokkupõrkeid ja selgitas, et valitsevad ringkonnad on neile sündmustele alati lähenenud kõigepealt oma taskuhuvide seisukohast.[49]

1919. aasta mai- ja novembristreik ning 1920. aasta augustistreik tõestasid vastuvaidlematult tööliste teadlikkuse pidevat kasvu. Kuid 18-päevase augustistreigi mahasurumine näitas ühtlasi ka seda, et repressioonide ja streikijate organisatsioonilise nõrkuse kõrval oli tööliste kaotuse üks põhjusi nälg. Töölisajakirjandus juhtis tähelepanu sellele, et ulatusliku streigi korral polnud teistelt töölistelt majanduslikku abi loota. Järelikult oli õigem organiseerida üksikute tööstusharude ja ettevõtete tööliste streike. Seepärast võttis EKP Keskkomitee 1920. aasta lõpul vastu otsuse asuda osaliste streikide organiseerimisele ning tegema nende heaks kirjalikku ja suusõnalist agitatsioonitööd.[50]

30. detsembril avaldati «Rõhutute Hääles» V. Kingissepa artikkel «Osalised streigid», kus selgitati, et «osaliste streikide korral nendel töölistel, kes selles seerias veel ei streigi, streikijaid aineliselt toetada võimalik on, mida üleüldise streigi korral olla ei saa».[51] Artiklis kutsuti lugejaid asja kaaluma ja otsusele jõudma selliste streikide

[48] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 6, lk. 111.
[49] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 2, lk. 22—24.
[50] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 27.
[51] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 7, lk. 118.

otstarbekuses ning osaliste streikide puhuks välja töötama vastastikuse abistamise plaan. Need mõtted leidsid kohe praktilist rakendamist, sest 2. detsembril oli alanud Sadamatehaste tööliste streik. «Rõhutute Hääl» teatas, et streigi põhjuseks on vabrikuvalitsuselt töölistele määratud toiduainete ja kodanliku valitsuse lubatud palga juurde kuuluva varustuse välja andmata jätmine. Streigist võttis alguses osa ligi poolteist tuhat töölist. Valitsus ähvardas streikijaid vallandada. Kui see ei aidanud, kuulutas ta hirmutamiseks välja lokaudi. «Rõhutute Hääl» andis sõna ühele streikijatest,* kes pöördus ajakirja kaudu töökaaslaste poole ja kutsus jääma oma taotlustes kindlaks ning nõudma: tehase avamist; kõikide tööliste tagasivõtmist; täit tasu kõikide streigipäevade eest. Ühtlasi avaldas ta lootust, et teised tööliskollektiivid ja Tallinna Ametiühingute Nõukogu hakkavad «meid aineliselt ja moraalselt toetama».[52]

Ajakirja järgmises numbris avaldatigi Kesknõukogu üleskutse kõikide ettevõtete töölistele, milles selgitati, et see on kõigi tööliste enesekaitse streik. «Võib olla, et aeg ei ole kaugel, kus nende saatus meil osaks langeb, s. o. õiglaste nõudmiste juures töökodadest lahkuma sunnitakse — siis läheb meil nende toetust tarvis,» toonitas Kesknõukogu ja soovitas organiseerida kiiresti korjandusi, korraldada koosolekuid, et ühiselt nõu pidada, kuidas streikijaid paremini abistada. Eriti pandi töölistele südamele, et igaüks ohverdaks pisutki oma näljapennidest ega jääks teistele lootma.[53]

Töölisajakirjandus tõi esile, et üleskutse leidis laialdast toetust. Peale Peetri laevatehase ja peaaegu kõigi Tallinna ettevõtete, kus töölised võtsid elavalt osa streikijate abistamisest, korraldati edukalt korjandusi ka teistes linnades ja maatööliste hulgas. Selle streigi ajal avaldus järjest selgemini töölisklassi solidaarsus. Teiste linnade töölised, samuti ka osa maatöölisi hakkasid aru saama, et toetades Sadamatehaste tööliste nõudmisi, kaitsevad nad iseenda huve. «Rõhutute Hääles» avaldatud ülevaateist on näha, et 1921. aasta veebruari alguseks oli kogutud ja saadetud

[52] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 6, lk. 110 ja 111.

[53] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 7, lk. 127.

* Sadamatehastes töötasid katelseppadena sel ajal A. Alt, E. Sandström, J. Tanshindrek, J. Tõldsepp, J. Vanja jt. revolutsioonis karastunud töölised.

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu käsutusse 311 474 marka 15 penni, millest oli antud abiraha 337-le töölisele üks kord, 216-le kaks korda, 145-le kolm korda, 123-le neli korda, 62-le viis korda ja 23-le töölisele kuus korda.[54]

«Rõhutute Hääl» informeeris toetajaid ja kogu töörahvast streigi käigust, avaldades sadamatööliste (Tööliste Majas peetud) koosolekute kirjeldusi ja koosolekutel vastuvõetud resolutsioone, milles väljendati otsustavat tahet võidelda kuni täieliku võiduni. Ajakirjas toodi ära ka teiste ettevõtete esindajate sõnavõtud, milles lubati oma kollektiivi nimel streikijaid lõpuni toetada ja võtta tarvitusele kõik abinõud, et hoida ära Sadamatehaste tööde sokutamist nende tehasesse või vabrikusse ning võidelda streigimurdmise vastu. Edaspidi näidati ajakirjas, et töölised pidasid sõna.[55]

«Rõhutute Hääl» andis kõikidele nendele tööliste solidaarsuse väljendustele kõrge hinnangu. «Sotsiaaldemokraat» aga avaldas «erapooletuid» teateid streigi käigu kohta ja ohkas, et nüüd saavad nii töölised kui ka riik suurt kahju. Töölised oleksid võinud parem teisiti asju ajada ja mitte streikima hakata.[56] «Rõhutute Hääl» vastas, et see paljastab veel kord sotside parteid ja kokkuleppimise poliitikat. Sadamatehaste tööliste streik aga on võitlus ja kui «töölispartei seejuures erapooletult pealt vaatab, siis on see *äraandmise ja streigimurdmisega* ühevääriline».[57]

Nii aitas ametiühingute legaalne häälekandja ellu viia streigiliikumise kohta antud partei juhtnööre, sisendada kogu Eesti proletariaadile võitlustahet ja usku oma jõusse. Sadamatehaste tööliste meelekindlus, neile osutatud abi ja ajakirja võitlev hoiak andsid tööliskollektiividele hoogu astuda julgemini välja streikide ja tööseisakutega oma õiguste kaitseks. See oli üks põhjusi, miks valitsevad ringkonnad kiirustasid ajakirja sulgema. Kuid Sadamatehaste streik, mis kestis üle kolme kuu, lõppes siiski tööliste osalise võiduga. Sellel oli teiste ettevõtete töölistele suur

---

[54] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 6, lk. 111; 1921, nr. 12, lk. 206 ja 207; nr. 14, lk. 239; nr. 19, lk. 323.

[55] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 7, lk. 127; 1921, nr. 14, lk. 238—239; nr. 16, lk. 277; nr. 18, lk. 308—309; nr. 19, lk. 326.

[56] «Sotsiaaldemokraat» nr. 1, 3. jaanuaril 1921.

[57] «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 8, lk. 139.

moraalne tähtsus. Veel enam: see kinnitas, et edu võib saavutada ainult üksmeelse, organiseeritud väljaastumise ja vastastikuse toetuse korral. Võrreldes eelmise aastaga kasvas 1921. aastal märgatavalt töörahva klassiteadlikkus ja revolutsiooniline aktiivsus. Poliitilised streigid puhkesid mujalgi.

Ametiühingute järgmine häälekandja «Töö» jätkas võitlust. Ajakirja esimene number ilmus 5. novembril 1921. Juhtkirjast «Meie eeskava» on näha, et ajakiri seadis oma lähemaks ülesandeks võidelda osaliste nõudmiste eest, mis kiideti heaks EKP II kongressil. Need olid: 8-tunnise tööpäeva kaitsmine ja kehtestamine kõigis tööstusharudes; palga tõstmine tasemeni, mis kindlustaks töötajaile inimväärse ülalpidamise, trahvide tabeli ärakaotamine;* tööliste riiklik kindlustamine vabrikantide kulul tööpuuduse, õnnetusjuhtumite, vanaduse ja haiguste puhuks ning riikliku abi andmine töötatöölistele; töörahva korteriolude parandamine; ülemaalise Ametiühingute Kesknõukogu loomine ning maatööliste võitluse ühendamine linnatööliste võitlusega nii organisatsiooniliselt kui ka taktikaliselt; ametiühingute reorganiseerimine tööstusharude järgi jne.[58]

Ajakiri selgitas töörahvale, et rasket majanduslikku olukorda saab parandada ainult üksmeelse võitlusega. Artiklis «Kadugu trahviraamat!» öeldi, et oleks pentsik, kui töölised trahvide tabeli vastu võtaksid, et siis pärast pidada igavest pisikest sissisõda üksikute trahvimiste vastu ja soovitati kõigil proletaarlastel sellele tabelile kohe teekonda «vabriku kontorisse tagasi jalge alla» panna. Ajakirja teises numbris teatatigi juba, et Tallinna ettevõtete töölised on kui üks mees trahvide tabeli tagasi lükanud, kutsuti teisi sedasama tegema ning lisati: «Me sunnime vabrikantide-ühisuse, valitsuse ja riigikogu ära kaotama need pärisorjuse määrused!» Töörahva võitlus sundiski Riigikogu 25. novembril kurikuulsa tabeli tühistama.[59]

---

[58] Vt. lähemalt «Töö», 1921, nr. 1, lk. 3. Juba 1921. a. märtsis tõstis EKP Keskkomitee Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kaudu päevakorda ametiühingute reorganiseerimise tootmisharude järgi. Kuid laiaulatuslike repressioonide tõttu 1921. a. kevadel ja suvel ei saanud ametiühingud asuda selle elluviimisele.

[59] Vt. I Riigikogu protokollid, 4. istungjärk, veerud 737—739.

* 1921. a. aprillis Töö- ja Hoolekandeministeeriumis kinnitatud «Trahvide tabel sisekorra rikkumise kohta Eestimaa vabrikutes» oli määratud andma vabrikantidele politsei ja isegi kohtute õigusi.

«Töös» rõhutati 3. detsembril 1921, et see oli tööliste ägeda vastupanu ja üksmeele tulemus. 24. novembril avaldati ajakirjas artikkel «Tööpäeva pikendamine ja palgatariifide kärpimine», milles tutvustati Punase Ametiühingute Internatsionaali poolt septembris 1921 kõigi maade töölistele avaldatud üleskutset palgavõitluseks. Seal näidati konkreetsete faktide najal, et kodanlus on alustanud kõikjal üldist pealetungi töölisklassile ka majanduses. Artikli lõpus kutsuti töölisi astuma kollektiivide kaupa ametiühingutesse ja asuma organiseeritult võitlusse kapitalistide pealetungi vastu.

Ametiühingute kasv, Töörahva Ühise Väerinde moodustamine* ja selle häälekandja «Tallinna Töölise» väljaandmine tugevdasid veelgi töölisklassi tegevusühtsust ja hoogustasid streigivõitlust. Seda näitasid kujukalt 1922 aastal asetleidnud maidemonstratsioonid ja miitingud, mis kujunesid enneolematult võimsateks nii osavõtjate rohkuse kui ka revolutsioonilise meeleolu poolest. Vaatamata rüüstamisele ja terrorile, mis kodanlus enne ja pärast V. Kingissepa mõrvamist proletariaadi vastu käiku laskis, ei suudetud teda maha suruda.

Kodanlus püüdis kasutada momenti ja suurendada ekspluateerimist. Püüti pikendada tööpäeva, alandada töötasu jne. Balti Puuvillavabrikus ja «Ilmarises» kavatseti ületundide vajaduse ettekäändel kehtestada 10-tunnine tööpäev. Sel puhul kirjutas ajaleht «Meie Hääl» 11. juulil 1922 artiklis «8-tunnilise tööpäeva kaitseks», et on vaja selgeks teha, kellel on kasu ületundidest. «Ületundide eest maksab peremees-nülgija 50 protsenti harilikust tunnihinnast rohkem. Odavate ja võimatu näruste palkadega on ettevõtjal aga naljaasi seda 50 protsenti maksta.» «Tööline,» rõhutas ajaleht, «ei saa sellest muud tulu kui kurnab end lõplikult... Ja kõige t ä h t s a m, tööline, sinult röövitakse aeg, mille sa pead pühendama oma ridade korraldamisele, silmaringi laiendamisele ja klassivõitlusele.» Niisamasuguse põhjalikkusega analüüsiti ka palgatingimusi 18. juulil «Meie Hääles» avaldatud artiklis «Kurnaja rühib peale tervel liinil».

Sellest raskest olukorrast oli ainuke väljapääs võitluses ja 1922. a. suvel algaski uuesti streigiliikumise tõus.

---

* Sellest on lähemalt kirjutatud käesoleva peatüki järgmises paragrahvis.

Kodanlus ei oodanud seda. «Päevaleht» kirjutas veel 9. juulil 1922, et eesti proletariaadi hulgas «hakatakse olukorda kainemalt hindama» ja iseseisvalt oma huve kaitsma. «Päevaleht» sihtis oma kirjutise kommunistide vastu ja avaldas arvamust, et see on «murrangu aeg, mil töölised omale organisatsioonid loovad, millega riigivalitsus ja tööandjad, kui tõsiste tööliste asutustega rehkendavad». «Meie Hääl» vastas selle peale 15. juulil, et peremehed maksavad näljapalka ja seepärast «on orjad sunnitud kurnajatega võitlust pidama» ning naeruvääristas vabrikantide häälekandja järjekordset väljamõeldist «murrangust» eesti töölisliikumises.

«Meie Häälel» oli täielik alus seda teha, sest ajalehe samas numbris teatati, et 11. juulil algas Tartus aktsiaseltsi «Tegur» põllutööriistade ja masinatehase tööliste streik. Ajalehes märgiti, et loodetavasti ühinevad ka teised Tartu suuremad ettevõtted «Teguri» töölistega. Edasi aga teatati, et nii see oligi. 13. juulil algas streik Haubneri masinatehases, 17. juulil aga Lellepi põllutööriistade tehases ja Tartu Telefonivabrikus.[60] Nii oli «Teguri» tööliste väljaastumine pannud aluse linna metallitööliste üldstreigile. «Meie Hääles» avaldatud lühikesed teated tunnistasid, et töölised ei kavatse ettevõtjatele alla anda, ühtlasi teatati, et tegevuse ühtlustamiseks moodustati 8-liikmeline (2 igast streikivast ettevõttest) komitee, kes töötas välja ühised nõudmised: suurendada töötasu 5 marga võrra tunnis ja määrata kindlaks palga alammäär; kindlustada kõigile töölistele 2-nädalane tasuline puhkus; sõlmida ametiühinguga kollektiivleping jne. Peale selle koostas komitee ja laskis trükkida üleskutse Tartu töölistele. Ajakirjanduses avaldatud kooskõlastatud nõudmised olid eeskujuks teistele tööliskollektiividele. Seda enam, et 17. juulil algas Tallinnas ka Balti Puuvillavabriku streik, mille peanõudmine oli suurendada palka 25% võrra.[61]

«Meie Hääl» ei piirdunud üksnes sündmuste arengu kirjeldamisega, vaid asus neid algusest peale suunama. Juba esimeses sõnumis «Teguri» streigi kohta, mis avaldati 15. juulil 1922, kutsus ta Tartu Ametiühingute Nõukogu

---

[60] «Meie Hääl» nr. 3, 18. juulil; nr. 4, 21. juulil 1922.

[61] Vt. EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 21, l. 16; «Meie Hääl» nr. 4, 21. juulil; nr. 5, 25. juulil 1922.

valvsusele ja palgavõitlust kindlakäeliselt juhtima. Edaspidine näitas, et see oli õige nõuanne. Kui streigiliikumine laienes, hakkas toimetus selle kohta käivaid sõnumeid koondama ühise lakoonilise pealkirja alla «Streigid», hiljem aga «Palgavõitlus». «Meie Hääl» kutsus kõiki töölisi toetama streikijaid materiaalselt ja informeeris lugejaid pidevalt nende summade laekumisest. Nii teatas ajaleht 8. augustil, et Krulli tehase töölised otsustasid oma üldkoosolekul anda ühe päeva põhipalga Balti Puuvillavabriku streikijatele. Tartu streigikomitee juhatus avaldas ajalehe kaudu tänu Balti Spordiriistade Vabriku töölistele, kes kogusid ja annetasid 4087 marka. Tartu Maatööliste Liidu Nõukogu määras oma kassast Tartu streikivatele töölistele 2000 marka ja tallinlastele 1000 marka. Üldse laekus ajalehe «Uus Meie Hääl» andmeil streikijate toetuseks kokku 112 664 marka, mis võimaldas neil esialgu nälga eemal hoida.[62]

Teine oht, mille eest ajaleht algusest peale hoiatas, olid streigimurdjad, keda vabrikandid püüdsid iga hinna eest töötute hulgast värvata.[63] Balti Puuvillavabriku administratsioonil ei õnnestunud kohapealt küllaldaselt streigimurdjaid leida ja ta kutsus neid Narvast. Seepärast pöördus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu 29. juulil 1922 ajalehe «Meie Hääl» kaudu Narva tööliste, eeskätt sealse Kiutööliste Ühingu poole üleskutsega takistada kõigi abinõudega streigimurdjate värbamist. Ajaleht ruttas Narva töölisi hoiatama ka «Päevalehes» 27. juulil avaldatud provokatsioonilise teate suhtes, nagu oleks streik lõppenud. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu lubas, et streigi lõpetamise kohta avaldab ta «Meie Hääles» eriteate.[64] Töölisajakirjandus paljastas valitsuse võimuorganeid, kes toetasid algusest peale vabriku juhatust tööliste vastu. Politsei võis tarvitada omavoli. Vabriku lähedal olevad streikijad vangistati, tiriti politseisse, kaitsepolitseisse ja sealt kohtusse, kus neile «korrarikkumise» eest käändel arest või rahatrahv määrati. Streikijaid hakati vabriku majadest tänavale tõstma. Nii oli Balti Puuvillavabriku streigikomitee sunnitud üle kuu kestnud streigi

[62] Vt. «Meie Hääl» nr. 11, 8. augustil; nr. 13, 12. augustil 1922; «Uus Meie Hääl» nr. 13, 26. septembril 1922.
[63] «Meie Hääl» nr. 5, 25. juulil 1922.
[64] «Meie Hääl» nr. 7, 29. juulil 1922.

lõpetatuks kuulutama. 200 streigist osavõtnut jäeti värava taha, 500 uut töölist võeti asemele.[65]

Ajalehes «Uus Meie Hääl» kirjutati 16. septembril 1922 veel, et ka Tartu tehastes püüti streigimurdjaid värvata, kuid töölised said sellest õigel ajal teada ja ajasid vabrikantide kavatsuse nurja. Töölisajaleht paljastas «Postimehe» provokatsioonilised kirjutised, nagu kavatseksid töölised ametiühingute kaudu vabrikud nende omanikelt üle võtta, niisamuti need teated, milles öeldi, et mõned ettevõtted olevat tööd alustanud. Nii taheti streikijaid segadusse viia. Hiljem levitati kuuldusi, nagu kasutaksid töölised streigimurdjate kallal vägivalda.[66] Viimane neist oli ettekääne, mis pidi õigustama politseid, kes surus 40 päeva kestnud streigi julmalt maha. Kuid vabrikandid olid siiski sunnitud tööliste palka 10% võrra tõstma.[67]

«Meie Hääl» selgitas juba 8. augustil 1922, et üks streik ei anna kunagi lõplikku võitu. Seepärast hakkab klassiteadlik tööline kohe uut streiki ette valmistama, et see paremini korda läheks kui eelmine. «Uus Meie Hääl» analüüsis 21. augusti numbris palgavõitluse kaotuse põhjusi ja juhtis tähelepanu sellele, et nõrgad, väikesearvulised ning vähese streigikapitaliga tööliskollektiivid ei suutnud võitlusse astunud seltsimehi vajalikult toetada. Ajaleht kutsus töölisi neist puudustest jagu saama, kõigepealt aga looma ametiühingute keskne juhtiv organ.

Kollektiivide tegevust oli tarvis koordineerida, allutada ühtsetele printsiipidele. Seepärast avaldati ajalehes «Uus Meie Hääl» 21. septembril 1922 Ajutise Üle-eestimaalise Töölisühingute Kesknõukogu resolutsioon, mis kohustas töölisvanemaid võtma tarvitusele kõik abinõud, et hoida edaspidi ära organiseerimata väljaastumisi (streike, palganõudmisi jne.). Seejuures teatati, et iga töölisühing toetab materiaalselt ainult neid streike, mida on alustatud tema juhatuse nõusolekul. Kui streik haarab mitme töös-tusharu töölisi, siis otsustab selle alustamise ja toetamise küsimuse nende ühingute keskorgan (maakonna ühingute nõukogu, ülemaaline kesknõukogu jne.). Töölisvanemate

---

[65] «Uus Meie Hääl» nr. 9, 16. septembril 1922.

[66] Vt. «Postimees» nr. 171, 1. augustil; nr. 175, 5. augustil 1922; «Meie Hääl» nr. 11, 8. augustil; nr. 12, 10. augustil 1922; «Uus Meie Hääl» nr. 9, 16. septembril 1922.

[67] O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit, Töörahva riigi eest, lk. 112.

II üle-eestimaaline kongress (30. sept. — 1. okt. 1922) kiitis need põhimõtted heaks.[68] See oli suur samm edasi töölisklassi tegevusühtsuse saavutamisel ja ametiühingute II kongressi ettevalmistamisel.

Sotsiaaldemokraatide «Tulevik» püüdis näidata, et ka tema «võitleb», ja kirjutas 3. augustil 1922 Tartu metallitehaste tööliste streigi puhul: «Streik ei ole kihutustöö tagajärg», et sellega peremeeste süüdistust ümber lükata. «Meie Hääl» naeris välja sotsiaaldemokraatide piiratuse ja, vastates neile 8. augustil, nimetas narruseks püüdu teha peremehele selgeks, et tööline streigib «ainult sellepärast, et enam jumala eest, töötada ei jõua». Ajaleht rõhutas, et tööline ei pööra oma agitatsiooni seletavat osa mitte peremehe poole, vaid proletaarlaste poole ja ütleb: «Kuule, sa nälgid sellepärast, et näljapalka saad. Sa oled närus ja kaltsus, su lapsed küsivad emalt asjata leiba, mida tal ei ole. Streigi, nõua omale palka juurde, sest sul on õigus selle peale!» Ajaleht selgitas toodud mõtet kujukalt. Kui tööline loobub sellisest agitatsioonist ja tegevusest kartuses, et peremehed võivad öelda: «Streik on kihutustöö tagajärg», siis on ta nagu kärbes ämbliku käes.

1922. aastal moodustas metallitööstuse lihttöölise reaalpalk ametliku statistika andmeil 76,9% 1914. aasta tasemest, 1923. aastal suurtööstuses ainult 74% 1913. aasta tasemest. Naistele maksti meestega võrdse töö eest 25—40% madalamat palka. Marga kursi pidev langus ja hindade tõus vähendasid veelgi töölisklassi ostujõudu.[69] «Meie Hääl» teatas 15. juulil 1922, et Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, Üleriikliku Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee, Tallinna Rajooni Vabrikute ja Tehaste Töölisvanemate Nõukogu, EISTP Keskkomitee ning Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu noorte- ja naiskomisjon moodustasid oma esindajatest komisjoni, kes töötas välja kolmeliikmelise perekonna elatusmiinimumi. Tagasihoidlike arvestuste kohaselt oli see 7500 marka kuus. Ajalehes näidati, et paljud töölised ei teeninud ühte kolmandikkugi sellest summast ja kutsuti proletariaati võitlema väljatöötatud palgatariifi elluviimise eest. Samal ajal hoiatati juba ette, et seda ei tohi teha organiseerimatult, sest «halastamatu kurnaja valib tihti silmapilgu,

[68] «Töö», 1922, nr. 7 (13), lk. 195—196.

[69] H. Saarniit, Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail, lk. 47; «Meie Hääl» nr. 6, 27. juulil 1922.

et streiki välja provotseerida. Ta teeb seda siis, kui tal tööga kiiret pole, s. t. tellimised puuduvad. Töölistel tuleb vastupidi, silmas pidada ja välja valida silmapilk, mis neile selles mõttes kasulikum» on.[70] «Meie Hääl» tõi näiteid, kuidas ettevõtetes peetud tööliskoosolekud kiitsid 7500 marga suuruse kuupalga alammäära üksmeelselt heaks. 10. augustiks olid seda teinud juba Tselluloosivabriku, «Ilmarise», Peetri ja Vene-Balti tehase kollektiiv.[71] Töölisajalehed andsid ka edaspidi neist koosolekutest järjekindlalt ülevaateid.

Töölisorganisatsioonid saatsid vabrikantide ühingule kirja, milles nad põhjendasid palga alammäära (7500 m.) kehtestamise vajadust ja kutsusid alustama läbirääkimisi. Kiri avaldati 15. augustil «Meie Hääles». Vabrikantide ühing keeldus 1. septembril 1922 alustamast töölisühingute esindajatega läbirääkimisi palgakõrgenduse üle.[72] 12. septembril 1922 avaldas «Uus Meie Hääl» esiküljel suure pealkirja all «Vabrikandid igasuguse palgaolude parandamise vastu! Töölised, mis nüüd!» põhjaliku ülevaate palgavõitluse käigust ja märkis, et töölised suudavad oma nõudmised läbi suruda ainult ühisel jõul, organiseeritult. Seejärel pöördusid töölisorganisatsioonid Eestimaa Töölisühingute Üldliidu algatusel töö- ja hoolekande ministri poole. 5. juunil 1923 peeti ministri eesistumisel koosolek, millest võtsid osa Üldliidu, Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu, Peetri tehase, Lutheri, Tselluloosivabriku ja Balti Puuvillavabriku ning vabrikantide ühingu esindajad. «Töörahva Hääl» valgustas oma 7. juuni numbris koosoleku käiku ja näitas, et ministri erapooletu suhtumine tööliste nõudmisse ja tema täielik üksmeel vabrikantidega ajasid asja sisulise arutamise nurja. Ajaleht kutsus töölisi sellest oma järeldusi tegema. «Töö Lipp» teatas mõni aeg hiljem, et tagajärjetult lõppesid ka samas ministeeriumis peetud kaks järgmist läbirääkimist.[73] Nende kohtumiste analüüs võimaldas töölisajakirjandusel paljastada parempoolsete sotsiaaldemokraatide ja kodanliku propaganda paikapidamatust, nagu võiksid töölised oma palgaküsimusi reguleerida läbirääkimise teel ette-

---

[70] «Meie Hääl» nr. 5, 25. juulil; nr. 6, 27. juulil 1922.
[71] «Meie Hääl» nr. 12, 10. augustil 1922.
[72] «Uus Meie Hääl» nr. 4, 5. septembril 1922.
[73] «Töö Lipp» nr. 8, 20. septembril; nr. 12, 29. septembril 1923.

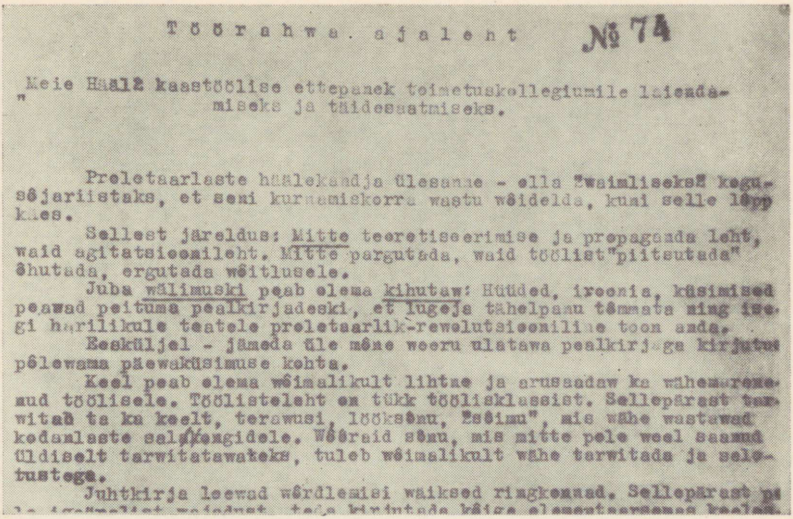

Töörahwa ajaleht № 74

„Meie Hääle kaastöölise ettepanek toimetuskollegiumile laiendamiseks ja täidesaatmiseks.

Proletaarlaste häälekandja ülesanne - olla "waimliseks" kogusõjariistaks, et seni kurnamiskorra wastu wõidelda, kuni selle lõpp käes.

Sellest järeldus: Mitte teoretiseerimise ja propaganda leht, waid agitatsioonileht. Mitte pargutada, waid töölist "piitsutada" õhutada, ergutada wõitlusele.

Juba wälimuski peab olema kihutaw: Hüüded, iroonia, küsimised peawad peituma pealkirjadeski, et lugeja tähelpanu tõmmata ning isegi harilikule teatele proletaarlik-rewolutsiooniline toon anda.

Eesküljel - jämeda üle mõne weeru ulatawa pealkirjaga kirjutus põlewama päewaküsimuse kohta.

Keel peab olema wõimalikult lihtne ja arusaadaw ka wähemarenenud töölisele. Töölisteleht on tükk tööliskl assist. Sellepärast tarwitab ta ka keelt, terawusi, lööksõnu, "sõimu", mis wähe wastawad kodanlaste salongidele. Wõõraid sõnu, mis mitte pole weel saanud üldiselt tarwitatawateks, tuleb wõimalikult wähe tarwitada ja selotustega.

Juhtkirja loewad wõrdlemisi wäiksed ringkonnad. Sellepärast pole igaõnalist wajadust, teda kirjutada kõige elementaarsemas keeles-

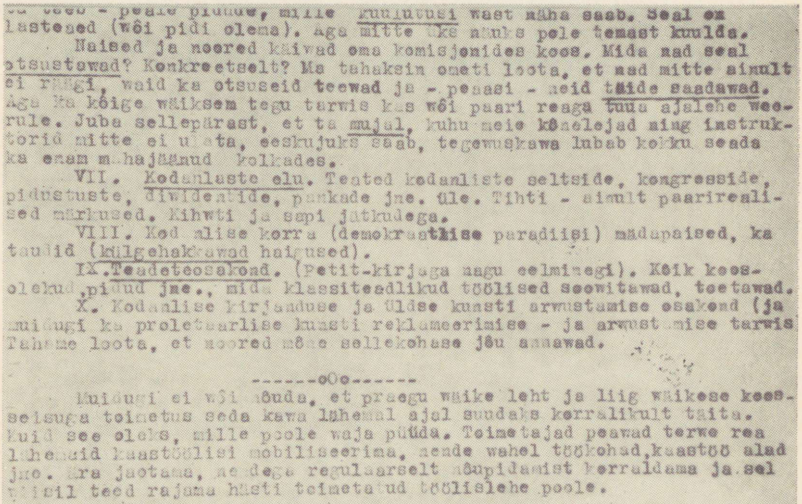

ta teeb - peale pidude, mille kuulutusi wast näha saab. Seal on lasteaed (wõi pidi olema). Aga mitte üks näuks pole temast kuulda.

Naised ja noored käiwad oma komisjonides koos. Mida nad seal otsustawad? Konkreetselt? Ma tahaksin ometi loota, et nad mitte ainult ei räägi, waid ka otsuseid teewad ja - peaasi - neid täide saadawad. Aga ka kõige wäiksem tegu tarwis kas wõi paari reaga tuua ajalehe weerule. Juba sellepärast, et ta mujal, kuhu meie kõnelejad ning instruktorid mitte ei ulata, eeskujuks saab, tegewuskawa lubab kokku seada ka enam mahajäänud kolkades.

VII. Kodanlaste elu. Teated kodanliste seltside, kongresside, pidustuste, diwidentide, pankade jne. üle. Tihti - ainult paarirealised märkused. Kihwti ja sapi jätkudega.

VIII. Kodanlise korra (demokraatlise paradiisi) mädapaised, ka taudid (külgehakkawad haigused).

IX. Teadeteosakond. (Petit-kirjaga nagu eelminegi). Kõik koosolekud, pidud jne., mida klassiteadlikud töölised soowitawad, toetawad.

X. Kodanlise kirjanduse ja üldse kunsti arwustamise osakond (ja muidugi ka proletaarlise kunsti reklameerimise - ja arwustamise tarwis). Tahame loota, et noored mõne sellekohase jõu annawad.

------oOo------

Muidugi ei wõi nõuda, et praegu wäike leht ja liig wäikese koosseisuga toimetus seda kawa lähemal ajal suudaks korralikult täita. Kuid see oleks, mille poole waja püüda. Toimetajad peawad terwe rea lähemaid kaastöölisi mobiliseerima, nende wahel töökohad, kaastöö alad jne. ära jaotama, nendega regulaarselt nõupidamist korraldama ja sel wiisil teed rajama hästi toimetatud töölislehe poole.

Kirjavastused ajalehe veergudel.
J. Anveldi ettepanekud «Meie Hääle» toimetusele.

ÄÄREMÄRKUSED TÖÖLISE LEHE KIRJASAATJALE.

19

Iga klassiteadlik tööline peab oma lehte toetama mitte ainult lehe üksiku numbri ostmisega, waid ka lehele kaastood tegema, et lehe weerjudelt peegeldaks tööline elu, ta wõitluse pudded, wiletsused, kurnajate surwe tööliste wastu. Tööliste leht peab töölistele kirjutatud olema, siis alles wõib ta laialisi hulkasi huwitada, nende leheks saada. Sellepärast kirjutage, saatke sõnumeid Rõhutute Haalele2.

Sõnumetes olgu kirjeldatud:

1. P a l g a o l u d maal (maaruste taitmine, wõi wabakokkulepe), wõitlus palgatingimiste parandamiseks (streigid, nõudmised jne.).
2. W a r u s t u s, toitludolud maal, kas maatameestele müdakse wilja ja mis hinna eest.
3. O r g a n i s a t s i o o n i l i n e t e g e w u s, maatööliste osawõtmine ühisuste tegewusest, kas töölised ~~huwitaxxxxxxxxx~~ on huwitatud ühisuse tegewusest, koosolekute kirjeldused, otsused, missugusi takistusi teeb walitsus ühisuste tegewusele, kuidas see surweawaldus mõjub töölistehulkade meeleolu peale, hirmutab see, teeb apatiat, wõi wirgutab tulisemale wõitlusele.
4. W a a r n a h t u s e d tööliste ridades (ükskõiksus ühisuste wastu, pe meestega kokkusangimine, solidaritendi puudus jne.
5. I s e s e i s w a t e sotside tegewus tööliste ühisustes, nende paendlus tööandjate ja walitsuse wõimude ees.

Need on peajooned, millest tarwis kirjuatada. Kirjutage lihtsalt, ilma otsitud ilusate sõnadeta, faktisi ära tuues nagu teie neid näete ja neist aru saate. Ärge waadake kirja wigade ega muu peale, waid pange paberile, küll toimetus konarlist töö silub. Saatke otsekohe R.Haale toimetusele wõi sõste kaudu, kelle käest ülesande saite.

Juhtnöörid töölislehe kirjasaatjatele.

TALLINNA

TÖÖLINE

Eesti töörahwa ühise wäerinna häälekandja

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Toimetus ja talitus: Tallinnas, Gogoli puiestee nr. 4. Tööliste Kelleris.

Üksik nummer 5 marka.

Telliminhind 40 marka kuus

Proovinummer. Jaannari kuul, 1922 a. 1 aastakäik

1) Töölisteleht.
2) Kuhu see meid wiib?
3) Kellega ühes peab minema wälkemaamees?
4) Appi n. Wenemaa näljahädalistele.
5) Nõukogude Wenemaa ja tema naabrid.
6) Lenin n. Wenemaa seisukorrast.
7) Trotski sõja ja rahu kohta.
8) Tööliste liikumine wälismail.
9) Tööliste elu.
10) Kuusolekud, üleskutsed ja teadaandeid.
11) Kuulutused.

Töölisteleht.

[illegible]

ÜLESKUTSE

kogu Eesti töörahwa ühise wäerinna loomiseks.

12 seaduslikku nõudmist demokraatlise wabariigi walitsejatele.

[illegible]

Üleskutse Eesti Töörahva Ühise Väerinna loomiseks «Tallinna Töölise» proovinumbris.

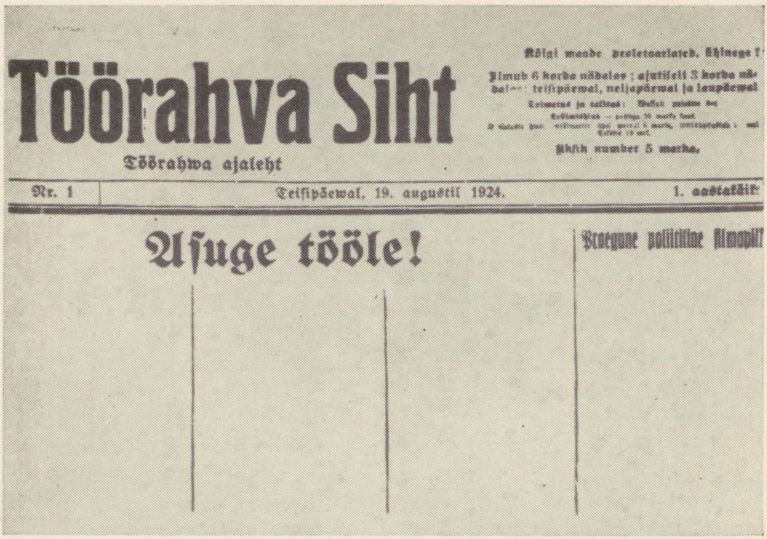

Töörahva Siht

Töörahwa ajaleht

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Ilmub 6 korda nädalas; ajutiselt 3 korda nädalas: teisipäewal, neljapäewal ja laupäewal

Toimetus ja talitus: Wassali [illegible]

Tellimishind — [illegible]

Üksik number 5 marka.

Nr. 1 | Teisipäewal, 19. augustil 1924. | 1. aastakäik

Asuge tööle!

Praegune poliitiline silmapil

Ajaleht «Töörahva Siht» 19. augustist 1924, mis ilmus valgete veergudega, kuna kaitsepolitsei keelas laotud materjali trükkimise.

võtjatega. «Töörahva Hääl» toonitas õigesti, et ainult töölisklassi üksmeel on sundinud vabrikante pisikestele järeleandmistele ja kutsus veelgi oma ridu koondama.[74]

Majanduslik ja poliitiline võitlus on lahutamatud

«Tööline» andis 23. novembril 1922 ülevaate 21. novembril alanud Vene-Balti laevatehase tööliste streigist. Administratsioon, kes oli rahad läbi löönud, ei maksnud juba üle kahe nädala neile palka välja. Töökaitsekomissar ei võtnud olukorra lahendamiseks midagi ette. Seepärast valis tööliste koosolek komisjoni, kellele tehti ülesandeks pöörduda Riigikogu töölisfraktsioonide poole, et need nõuaksid valitsuselt asjasse sekkumist. «Tööline» avaldas streigi kohta pidevalt materjale, 8. detsembril aga toodi ajalehes ära Riigikogu Töörahva Ühise Väerinde esindajate ettepanek, milles kutsuti Riigikogu pärima valitsuselt aru, mida ta kavatseb ette võtta olukorra lahendamiseks tehases. Kuid juba 9. detsembril teatati «Töölise» veergudel, et Riigikogu enamik ei võtnud arupärimist päevakordagi, näidates sellega, et ta tööliste nõudmist tähele ei pane. Ajaleht hoidis lugejaid kursis ka sündmuste edasise arenguga ja kirjutas 9. detsembril, kuidas tööliste ärevat meeleolu püüti vaigistada palga osalise väljamaksmisega laenust, mille Töö- ja Hoolekandeministeerium tehasele andis. Kuid 21. detsembril kuulutasid töölised uuesti välja streigi, nõudes saamata jäänud palka. Uus streik mõjus veelgi rohkem. Valitsus pani samal päeval tehase sekvestri alla, et «rahutusi ära hoida» ja alustas palga väljamaksmist. Ühisrinde häälekandja rõhutas 23. detsembril: «Tööliste üksmeelsel ja kindlal väljaastumisel on tagajärgi.»

1923. aastal kandus peamistes kapitalistlikes riikides juba varem alanud majanduskriis ka Eestisse. See pani töölisajakirjandusele kui partei poliitika selgitajale ja selle elluviimise eest võitlejale veelgi suuremad ülesanded. «Tööline» avaldas 9. detsembril 1922 ülevaate aktsiaseltsi «Fr. Krull» tehase tööliste üldkoosolekult, kus sõnavõtjad kriipsutasid alla, et mitmed möödunud suvel asetleidnud streigid lõppesid kaotusega just vähese orga-

[74] «Töörahva Hääl» nr. 5, 26. mail; nr. 24, 10. juulil 1923.

niseerituse tõttu. Koosoleku esimeses resolutsioonis deklareeriti vajadust organiseeruda ja kohustati kõiki töölisi astuma oma ühingu liikmeks. Teises resolutsioonis tunnistati tingimata vajalikuks tööliste päevaleht ja otsustati, et igaüks hakaku selle tellijaks. Mõlemal otsusel oli oluline tähtsus. 1. veebruaril 1923 algas tehase katelseppade osakonna streik, millest kasvas selle aasta organiseerituim ja pikim streik. Väljaastumise ajendiks, kirjutas «Tööline» 3. veebruaril, sai see, et 31. jaanuaril oli palgaraamatutesse kantud ettenähtust tunduvalt väiksem tükitöötasu. Katelsepad jätsid töö seisma ja nõudsid lubatud palka, ning töölisi mõnitava ja nende palka kärpiva, hiljuti Saksamaalt palgatud meistri vallandamist. Meister Kundrun kelkis ise avalikult, et vabrikuvalitsus võttis ta tööle just palkade kärpijaks.[75] Ühisrinde häälekandjas 3. veebruaril avaldatud sõnumis märgiti, et töölised tahtsid meistrit kotti ajada. Kuid siis ilmus direktor ja ähvardas kõiki katelseppi värava taha visata, kui nad poole tunni jooksul tööle ei hakka. Katelsepad lasksid töölisvanemal kutsuda kohale töökaitsekomissari ja esitasid talle oma nõudmised. Komissar lubas «samme astuda», kuid tegelikult asus direktsiooni õigustama.[76] Katelsepad otsustasid 1. veebruarist streiki alustada ja jätkata seda kuni nende nõudmised rahuldatakse.

Streik kandis algusest peale poliitilist iseloomu ja «Tööline» informeeris lugejaid selle käigust. Nii avaldati ajalehes kahe kuu jooksul (1. veebruarist kuni «Töölise» sulgemiseni 31. märtsil) üle 40 sõnumi Krulli tehase katelseppade streigi kohta. Hiljem tegi seda «Töörahva Hääl». «Tööline» teatas 10. veebruaril 1922, et Tallinna Metallitööliste Ühing tunnistas streikijate nõudmised põhjendatuks ja hakkas neid materiaalselt toetama. Abiraha maksti isegi neile, kes ei olnud töölisühingu liikmed. Ajaleht kutsus ka teiste ettevõtete töölisi organiseerima korjandusi streikijate toetamiseks, sest ühingu streigikassa oli kehv.[77] Üleskutse leidis elavat vastukaja. Töölisajakirjanduse andmetel laekus juba esimese nelja streigikuu jooksul (3. maini) streikijate abistamiseks 204 419

[75] «Tööline» nr. 56 (99), 11. märtsil 1923.
[76] «Tööline» nr. 28 (71), 4. veebruaril 1923.
[77] «Tööline» nr. 33 (76), 10. veebruaril; nr. 42 (85), 22. veebruaril; nr. 56 (99), 11. märtsil 1923.

marka 50 penni, millest oli selle tähtpäevani välja jagatud 184 200 marka.[78]

«Tööline» avaldas 17. märtsil 1922 ülevaate üldkoosolekust, mille vabrikuvalitsus kutsus kokku 13. märtsil. Seal soovitati, et teised töölised nõuaksid katelseppade tööletulekut. Vastasel korral ähvardati tehas sulgeda. Metallitööliste Ühingu esindajat vabrikuvalitsus koosolekule ei lasknud, et kergem oleks töölistele auku pähe rääkida. Kuid administratsiooni ehmatuseks võeti sellele vaatamata koosolekul ühel häälel vastu otsus, mis tunnistas katelseppade streigi õigeks ja nõudis Kundruni tagandamist meistri kohalt. Peale selle otsustati streikijaid aineliselt toetada. Vabrikuvalitsus otsis streigi lämmatamiseks ka teisi teid, kuid ajaleht informeeris lugejaid neist plaanidest ja ükski Tallinna metallitehaste tööliste kollektiiv ei võtnud Krulli tehase katelsepatöid teha. Vabrikuvalitsus leppis seejärel kokku Valga ettevõtetega ja saatis osa töid sinna. Kuid Töölisühingute Üldliidu juhatus ja ajaleht hoiatasid valgalasi.[79] See andis tulemusi. «Tööline» teatas 22. märtsil: «Valgast peab ka see katel tagasi tulema, nii kuidas ta sinna läks. Valga seltsimehed ei hakanud streigimurdjateks.» Selle pool aastat kestnud streigi ajal väljendus ilmekalt tööstusproletariaadi solidaarsus ja suur klassiteadlikkus, mida aitas tugevdada ka revolutsiooniline ajakirjandus.

16. juunil algas küll lokaut,[80] kuid see oli vabrikuvalitsuse järjekordne manööver. «Töörahva Hääl» teatas 21. juulil, et streiki võib osaliselt võidetuks lugeda. Ülbe meister vallandati. Tööliste palku tõsteti, need määrati kindlaks 30—40,5 marka tunnis. Et oma kaotust maskeerida, selleks hakkas tööliste tagasivõtmist vormistama Krulli tehase aktsionär Miller. Ajalehe sellessamas numbris avaldati «Töölise» allkirja kandev informatsioon, milles öeldi: «Seltsimehed, see näitab, mida võib tööline organiseeritult ja organiseeritud streigiga. Kaua tuli töölistel oma püksirihma pingutada, et edasi streikida, k u i d ü k s m e e l s t r e i k i j a t e s e a s, — ü h i n e t e a d-

[78] «Tööline» nr. 56 (99), 11. märtsil; nr. 60 (103), 16. märtsil 1923; «Töö», 1923, nr. 1 (14), lk. 12; «Töörahva Hääl» nr. 2, 17. mail 1923; vt. ka ENSV ORKA, f. 1766, nim. 1, s.-ü. 2, l. 105.

[79] ENSV ORKA, f. 1753, nim. 2, s.-ü. 2, l. 10; «Tööline» nr. 48 (91), 2. märtsil; nr. 60 (103), 16. märtsil 1923.

[80] «Töörahva Hääl» nr. 22, 5. juulil 1923.

mine, et töölised organiseeritult võidavad, viis töölised võidule.

Kõik töölisühisusse, sest ühenduses on jõud!»

Streikijate ja kõigi proletaarlaste üksmeelsusele aitas kaasa ka see, et töölisajakirjandus pidas printsipiaalset võitlust streigimurdjatega. Lugejad harjusid, et sõnumid väljaastumistest lõppesid lakoonilise lausega: «... tehas on boikoti all», «streigimurdjaid ei ole», «seltsimehed, ärge minge tööle sinna, kus teie klassivennad streigivad!». Niisugune kutse proletaarsele solidaarsusele leidis alati tööliste hulgas elavat vastukaja ja ettevõtjatel oli suuri raskusi, et leida neid, kes oleksid himustanud töötada streikija kohal. Kuid üksikuid siiski leidus. Nende suhtes kasutas eesti revolutsiooniline ajakirjandus sedasama moodust, mida «Pravda» oli kasutanud juba 1912. aastal. Ajalehed naelutasid streigimurdjad avalikult häbiposti, trükkisid ära nende nimed. Pärast streigi lõppu boikoteeriti neid, kihutati minema tööliste keskelt ja sunniti lahkuma ka ettevõttest. Kirjutistes jälgiti «Pravda» eeskuju,[81] oma veast arusaanutel ei lõigatud ära tagasiteed kollektiivi. Nii avaldas «Tallinna Tööline» 27. aprillil 1922 Nõelatööliste Ühingu otsuse põhjal 9 streigimurdja nimed ja teatas, et neile jäetakse võimalus uuesti ühingusse astuda, kui nad töölisajalehes avalikult oma viga kahetsevad, lubavad edaspidi säärastest sammudest hoiduda ja maksavad teatud summa ühingu streigikassasse. Raudsepa trükikoja streigimurdja, kelle äraandmise tõttu jäi sõlmimata kollektiivleping, lubati võtta ühingu liikmeks tagasi alles siis, kui ta viib peremehe kahe kuu jooksul niikaugele, et see on sunnitud siiski lepingu sõlmima.[82] «Meie Hääl» avaldas 29. juulil 1922 kahe väljastpoolt ettevõtet «Tegurisse» toodud streigimurdja nimed ja lisas: «Rohkem Tartus kaabakaid ei ole leidunud.» Juba järgmises numbris võis ajaleht teatada, et üks neist on töölt lahkunud ja Metallitööliste Ühingu juhatuselt oma eksimuse andeks palunud. Sellest tehti ajalehes järeldus: «Nõnda ei ole sms. Antsov enam streigimurdja.»[83]

Töölisajakirjandus selgitas samuti, kuidas mõnikord

[81] Vt. näiteks «Pravda» nr. 28, 1. juunil; nr. 29, 2. juunil ja nr. 33, 7. juunil 1912.

[82] «Tallinna Tööline» nr. 8, 1. märtsil 1922.

[83] «Meie Hääl» nr. 8, 1. augustil 1922.

inimesed poolkogemata streigimurdjateks said, et nende kogemuse varal hoiatada teisi töölisi samasse lõksu langemast ja mõjutada sellesse juba langenuid. Metallitööliste Ühingu juhatus arvestas 1923. aastal «Fr. Krulli» tehase streikivate katelseppade rasket majanduslikku olukorda ja lubas neil streikijate üldkoosoleku nõusolekul väljaspool ettevõtet ajutiselt töötada.[84] Kuid mõned streikijad olid läinud koosolekult luba küsimata Milleri töökotta, kus püüti teha Krulli tehase katelsepatöid ega lahkunud sealt, vaatamata korduvatele hoiatustele. «Töörahva Hääl» kirjutas sellest 16. juunil 1923. Sõnumi lõpus toodi ära 5 streigimurdja nimed ja öeldi, et nad on pandud tööliste üldise põlu alla. Üks neist saatis toimetusele seletuse, mis avaldati 19. juunil ajalehes. Seal öeldi: «Miller kauples mind oma juurde, kui juba ennemalt tema töökojas töötanud töölist. Kui ma ühe päeva Milleri töökojas olin töötanud, saatis ta mind oma Krulli juures asuvasse töökotta. Siin sain aru, et Milleri sildi all Krulli streiki murtakse ja loobusin kolmandal päeval tööst, nii, et ma praegu seal enam ei tööta. Seltsimeheliku tervitusega: A. Kriisa.» Sellele järgnes toimetuse märkus, milles kutsuti kõiki Milleri töökoja töölisi järgnema A. Kriisa eeskujule ja mitte muutuma streigimurdjatena oma klassi vaenlasteks.[85]

1923. aasta märts-aprill möödusid II Riigikogu valimisteks valmistumise tähe all ja töölisajakirjandus juhtis lugejate tähelepanu sellele, et kodanlikes ajalehtedes käis kampaania «riigikukutamise» streikide vastu. Seepärast manitseti tööliskollektiive ettevaatlikkusele ka majanduslike streikide alustamisega.[86] Nii ei olnudki sel perioodil palju streike. Edasist streigiliikumist hoogustasid tunduvalt Töörahva Ühise Väerinde loosungite all üle maa organiseeritud 1. mai demonstratsioonid ja miitingud. Jaanuarist maini toimus 5 streiki. Kuid järgmise kahe kuu jooksul leidis neid aset juba 13. «Töörahva Hääl» andis ülevaate 13. mail EKP algatusel «Tööliste Keldris» peetud Tallinna, Sindi ja Kohila vabriku ning teiste ettevõtete töölisvanemate ja kesknõukogude esindajate nõupidamisest, kus arutati tööstustööliste majandusliku

[84] «Tööline» nr. 35 (78), 13. veebruaril 1923.
[85] «Töörahva Hääl» nr. 15, 19. juunil 1923.
[86] «Töö», 1923, nr. 1 (14), lk. 2—3.

olukorra parandamise võimalusi ja teid. Nõupidamine tegi järelduse, et streigivõitlust tuleb intensiivistada.

Tähelepanu vääris see, et streigiliikumine kandus isegi ametnike hulka. 2. mail algas «Dvigateli» vagunitehases ametnike streik. «Töörahva Hääl» valgustas ja analüüsis seda asjalikult esimesest numbrist alates. Ajaleht hindas kõrgelt tööliste ennastsalgavat toetust streikivatele ametnikele, paljastas manöövreid, mida peremehed võtsid ette ametnike ja tööliste kasvava solidaarsustunde lõhkumiseks ja nende ühise streigi mahasurumiseks.[87] Streik, mis sai alguse Eesti oludes haruldasest nähtusest, ametnike stiihilisest palgavõitlusest, võttis kindla poliitilise ilme. «Töörahva Hääl» kutsus 24. juulil sellest õppust võtma ning Tallinna meistrite ja kontoriteenijate ühingud võitlusorganisatsioonideks muutma, sest «alamad ametnikud peavad arusaamisele tulema, et ainult ühises väerinnas töölistega nad oma olukorda parandada suudavad». Kuid järjest kasvavas tööpuuduse olukorras lõppes «Dvigateli» streik 1923. aasta juulis siiski kaotusega. Üks põhjusi oli ka see, et vabrikantide blokile ei suudetud vastu organiseerida teiste vabrikute ametnike ja tööliste ühisrinnet.

Rohkesti tähelepanu pööras töölisajakirjandus 7. augustil 1923 alanud streigile Kohtla-Järve põlevkivikaevanduses. Aktiivselt toetas revolutsiooniline ajakirjandus 25. septembril alanud Tartu trükitööliste streiki, samuti ka 1. oktoobril alanud Võru trükitööliste streiki. Mõlemal pool nõuti palga suurendamist. Kuid juba algusest peale ei jäädud ühtsete nõudmiste juurde kindlaks, osa trükitöölisi jäi streigist eemale.[88] Seepärast ei andnudki väljaastumine tulemusi. Töölisajakirjandus tegi omalt poolt kõik, et aidata trükitöölisi. Ajakiri «Trükitööline» avaldas sisuka artikli «Trükitöölised ja klassivõitlus».[89] «Töö Lipp» valgustas pidevalt streigi käiku ja andis nõu. Juba 22. septembril avaldati seal Eesti Trükitööliste Liidu üleskutse kõigile trükitöölistele, milles teatati, et 25. septembril algab Tartu trükitööliste palgavõitlus ja hoiatati

[87] Vt. «Töörahva Hääl» nr. 1, 13. mail; nr. 2, 17. mail; nr. 6, 29. mail; nr. 10, 7. juunil; nr. 12, 12. juunil; nr. 15, 19. juunil; nr. 30, 24. juunil 1923.

[88] «Töö Lipp» nr. 11, 27. septembril; nr. 12, 29. septembril; nr. 13, 2. oktoobril 1923.

[89] «Trükitööline», 1923, nr. 1, lk. 1—2.

sinna tööle sõitmast. Seejuures kasutati omapärast vormi, teadaanne paigutati ajalehe viimasele küljele reklaamkuulutuste hulka, kuid laoti hästi suures ja rasvases kirjas nii, et see lugejale kohe silma torkas. Muide, seda moodust ei kasutatud esimest korda. «Tallinna Tööline» teatas juba 14. veebruaril 1922 niiviisi kuulutusega, et «Graudingi valukuur on tööliste streigi tõttu» boikoti alla pandud. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse teadaanne Reieri tubakasaaduste põlu alla panekust (selle eest, et vabrikuvalitsus keelas töölistel astuda ametiühingusse ja vallandas selle liikmeid) oli «Tallinna Töölises» 11. veebruaril 1922 vormistatud surmakuulutusena, mille peal oli suur must rist.

1924. aastal süvenes veelgi 1923. aastal alanud majanduskriis, kasvas tööpuudus, jätkus palgavõitlus ja streigiliikumine. Töölisajakirjandus informeeris kõigest sellest lugejaid ja andis juhtnööre, kuidas talitada. Ta veenis töölisi, et nad ei suuda läbi viia ühtegi palganõudmist, kui «härradel ühist rakkuskäte organiseeritud kogu silmade ees ei ole, kui töölistel ühisust ei ole, kes palgavõitlust juhiks, nõudmisi ülesseaks ja tagavara kapitali looks, kust äärmise häda korral pisikesegi summakese võib saada».[90]

Revolutsiooniline ajakirjandus kasutas iga võimalust ja sündmust, et tugevdada tööliste tegevusühtsust, suunata neid töölisorganisatsioonidesse ja muuta need klassivõitluse keskusteks. Seejuures kriipsutati alla, et klassivõitlus on t e r v i k, majanduslik võitlus on lahutamatult seotud poliitilise võitlusega. «Töölisklass peab k õ i k a b i n õ u d ära kasutama, et oma olukorda parandada.»[91] See oli EKP seisukoht, kes mõistis, et tööliste võitlus muutub ainult siis klassivõitluseks, kui kõik — kogu maa, kogu töölisklassi eesrindlikud esindajad tunnevad end ühtse töölisklassina ja alustavad võitlust mitte üksikute peremeeste vastu, vaid kogu kapitalistide klassi ja seda klassi toetava valitsuse vastu. Ainult siis, kui üksik tööline tunneb end kogu töölisklassi liikmena, kui ta oma igapäevases pisi-

---

[90] Vt. «Töörahva Hääl» nr. 42, 21. augustil 1923; «Sõna» nr. 1, 30. aprillil 1924; «Meie Sõna» nr. 1, 1. juulil; nr. 3, 5. juulil 1924; «Meie Leht» nr. 7, 24. juulil 1924; «Tõde» nr. 1, 7. augustil 1924; «Sõnum» nr. 1, 11. oktoobril 1924.

[91] «Uus Meie Hääl» nr. 2, 31. augustil 1922.

võitluses üksikute peremeeste ja üksikute ametnikega «näeb võitlust kogu kodanluse vastu ja kogu valitsuse vastu, alles siis muutub tema võitlus klassivõitluseks».[92] Lähtudes Kommunistliku Internatsionaali ja EKP kongresside otsustest tegi legaalne revolutsiooniline ajakirjandus koos partei illegaalse ajakirjandusega ära suure töö kogu töörahva poliitiliseks organiseerimiseks, Töörahva Ühise Väerinde loomiseks ja kindlustamiseks.

3. TÖÖRAHVA ENAMIKU EEST

Pärast Tartu rahulepingu sõlmimist jätkas Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsioon võitlust nõukogude võimu taaskehtestamise eest. Kuid kodanluse diktatuuri kehtestamine ja selle ajutine püsimajäämine tingis vajaduse eraldada Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei rüpes arenenud Eestimaa parteiorganisatsiooni omaette parteiks, Kommunistliku Internatsionaali üheks sektsiooniks. Selle ülesande viis ellu Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress, mis tuli kokku 5. novembril 1920. Kongressil vastuvõetud partei programm, põhikiri ja otsused andsid kommunistidele kindla tegevusjuhendi, mis aitas neil suurendada partei mõju töörahva hulgas. Seda näitasid juba I Riigikogu valimised 1920. aasta novembrikuu lõpul ja omavalitsuse valimised 1921. aasta algul.

Riigikogus ja omavalitsustes moodustatud kommunistlike ja revolutsiooniliste töölisrühmade tegevus aitas kaasa revolutsioonilise liikumise laienemisele. Tööliste esindajad, kes EKP juhtimisel lähtusid oma töös leninlikest seisukohtadest kodanliku parlamendi ärakasutamise kohta proletariaadi huvides, kasutasidki Riigikogu tribüüni ja riigikoguliikme õigusi EKP põhimõtete propageerimiseks töörahva hulgas. «Rõhutute Hääl», mis oli lülitatud partei legaalse töö ja selle juhtimise süsteemi, tegi kõik, et aidata tööliste esindajatel, nagu kirjutas V. Kingissepp juba enne valimisi, «riigikogu aknast välja töörahva hulkadele kõnelda tõtt».[93]

---

[92] V. I. Lenin, Teosed, 4. kd., lk. 185.
[93] Vt. «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 1, lk. 4.

Nii avaldas ajakiri seaduseelnõu sõjaseisukorra kaotamise kohta, mille kommunistlik töölisrühm esitas Riigikogu juhatusele 13. jaanuaril 1921 ja samuti ka paar päeva hiljem esitatud seaduseelnõu poliitilistele vangidele amnestia andmise kohta. Kodanlus ja sotsiaaldemokraadid käsikäes lükkasid mainitud ja paljud teised kommunistliku töölisrühma esitatud seaduseelnõud tagasi. «Rõhutute Hääl» aga avaldas need dokumendid ja tööliste esindajate sõnavõtud ning kirjeldas kogu arutamise käiku.[94] Sellega paljastati kodanlaste ja sotsiaaldemokraatide vale, nagu hoolitseksid nad kogu rahva huvide eest.

1921. aasta jaanuaris jõudis lõpule Riigikogu kodanlike rühmade omavaheline kauplemine valitsuse moodustamise pärast. Kodanliku valitsuse juhiks sai K. Päts. 25. jaanuaril oli Riigikogu päevakorras valitsuse kinnitamine. 21. jaanuaril peeti EKP Keskkomitee koosolek, kus otsustati, et kommunistlik töölisrühm peab K. Pätsi esinemise Riigikogus vastu võtma meeleavaldusega, seejuures soovitati «jääda arvestuses R[õhutute] H[ääle] legaalsuse piiridesse» ja kasutada rühma ülesastumist, et masside «poliitilist unetõbe eemale peletada».[95] Ajakiri andiski 29. jaanuaril põhjaliku ülevaate Riigikogu sellest koosolekust ning tõi ära kommunistliku töölisrühma esimehe J. Allikso kõne. Seal öeldi, et ka uus valitsus on kodanluse vägivallavalitsus. Ühtlasi kirjeldati, kuidas J. Allikso politseiniku saatel koosolekult eemaldati. «Sellega naelutasid kommunistid kinni selle fakti, et Pätsi valitsus juba siis oma klassiseisukohale peab asuma ja kaukameeste huvisid kaitsma, kui ta alles ämmaemanda kätel on ja silmi lahti katsub ajada,»[96] selgitas «Rõhutute Hääl». Mitmekülgse töö tulemusel kasvas EKP mõju veelgi ja kodanlus ruttas veebruarist alates seda vähendama repressioonidega. Kuid partei aktiivne tegevus jätkus. Selle tulemusel kasvas ka Eesti töörahva klassiteadlikkus ja protestivaim kapitalistide surve vastu. Kodanlik statistika fikseeris 1921. aastal 53 streiki.[97]

---

[94] Vt. «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 12, lk. 194 ja I Riigikogu protokollid, 8. istungjärk, veerud 1338 ja 1339.

[95] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 30.

[96] «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 15, lk. 243—250; vt. ka I Riigikogu protokollid, 8. istungjärk, veerud 115 ja 116.

[97] «Eesti arvudes», 1920—1935, Tallinn 1937, lk. 252.

Vastupealetungile ei saadud siiski kohe asuda, sest valge terror oli töörahvast organisatsiooniliselt märgatavalt nõrgestanud. Eestimaa Kommunistlikul Parteil tuli seda oma edasises võitlustaktikas arvestada. Selle taktika kujundamisel aitasid teda Kommunistliku Internatsionaali III kongressi otsused, milles anti loosung «Massidesse!». Mainitud kongressi otsustest lähtudes hakkas partei suulise ja trükisõnalise propaganda kaudu selgitama töörahva päevaülesandeid ja ühtse võitlusrinde loomise vajadust.

EKP II kongress, mis peeti 1921. aasta oktoobris, arutanud läbi ettekande Kominterni III kongressi kohta, tunnistas ühel häälel vajalikuks «jätkata taktikat, mille põhijoon see on, et praktiliste võitlusülesannete — osaliste nõudmiste ülesseadmise ja osaliste võitluste teel, mis [on] proletariaadi pakitsevate elunõuete rahuldamiseks sihitud, proletariaati kiskuda võitlusse kodanluse väevõimuvalitsuse vastu, võita laiade proletaarliste hulkade poolehoidu kommunistlisele parteile».[98] Manifestis «Eesti töörahvale» loetleti kõik osalised nõudmised, mis kongress oli heaks kiitnud.

Organiseerimistöö arutamisel pani kongress pearõhu selliste vormide leidmisele, mille kaudu saaks veelgi suurendada partei ja tema Keskkomitee mõju töörahva hulgas. Peeti vajalikuks luua arvukas legaalne revolutsiooniline partei. Otsustati, et seda on võimalik saavutada seni formaalselt Kominterni põhimõtteid tunnistanud EISTP revolutsioniseerimisega. Peale oportunistlike liidrite kuulus sinna palju eesrindlikult meelestatud töölisi. Kongress kiitis heaks mõtte, et sellesse parteisse on tarvis ka edaspidi saata EKP liikmeid, teha seal revolutsioonilist selgitustööd, paljastada EISTP juhtide oportunismi ja tõmmata sinna kommunistlikult meelestatud töölisi. Suurt tähelepanu pööras kongress tööle ameti- ja töölisühingutes. See pidi haarama ka «kollaseid», s. t. sotsiaaldemokraatlikke ametiühinguid. Kongress pidas õigeks ametiühingute reorganiseerimist tootmisharude järgi ning maakondades asuvate maatööliste liitude sidumist territoriaalselt linnatööliste ühingute ja seal valitud kesknõukogudega, et panna niiviisi organisatsiooniline alus maa-

[98] Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress, lk. 262, 267.

ja linnatööliste ühisele kodanlusevastasele võitlusrindele. Noorte kaasatõmbamiseks revolutsioonilisse liikumisse soovitas kongress kasutada ära legaalseid noorteorganisatsioone ja luua ka illegaalne Eestimaa Kommunistlik Noorsooühing. Samuti kohustati tugevdama tööd naisproletaarlaste hulgas, sõjaväes ja ühistegevusliikumises.[99]

EKP nendest seisukohtadest tulenesid ka revolutsioonilise ajakirjanduse ülesanded. Partei juhtimisel korraldati Tallinnas 11.—18. detsembrini «punaste ametiühingute nädal». «Töö» teatas sellest üritusest lugejatele 10. detsembril ja kutsus töölisklassi moodustama «ühine väerind kapitalistideklassi ja Pätsi valitsuse ühise pealetungimise vastu!». Ühtlasi rõhutati ajakirjas, et Tallinna ametiühingud on olnud tööliste klassivõitluse kants ja nende Kesknõukogu «ühendab ... terve Eesti töölisteklassi otsustavale võitlusele kapitalismi vastu». Selle nädala jooksul kasvasid ja tugevnesid kõik ametiühingud, eriti Metallitööliste Ühing, kus võeti vastu umbes 100 uut liiget. «Töö» kutsus kogu Eesti ametiühinguid sellest eeskuju võtma.[100]

«Töö» aitas esimesest numbrist alates ametiühingutel tõmmata järjest suuremat hulka töötajaid aktiivsesse võitlusse. Sellele aitas kaasa ka artikkel «Uus üüriseadus töölisteklassi seisukohalt vaadatuna», mis näitas, kuidas proletaarlaste elutingimusi kavatsetakse veelgi raskendada. Sotsiaaldemokraatide silmakirjalikkust paljastati kirjutises «Töölistekinnitamine ja riigikogu». Ajakirjas avaldati kommunistliku töölisrühma seaduseelnõu töötatöölistele ühekordse abiraha andmise kohta; refereeriti ja kommenteeriti palgatööliste tasu alammäära kindlaksmääramise, töölistele elumajade ehitamiseks erakorralise 500 miljoni marga suuruse krediidi määramise jt. seaduseelnõusid.[101] Nende ettepanekute toetamine mitmetes töölisorganisatsioonides[102] ja arutamine Riigikogus andis ajakirjale võimaluse näidata, kes kaitsevad töörahva huve ja kes sellest üksnes räägivad. Ühtlasi võimaldas see parteil kujundada laialdast, paljusid huvitavat konkreetsete

---

[99] Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress, lk. 271—272.

[100] «Töö», 1921, nr. 5, lk. 65—71; nr. 1 (7), 12. jaanuaril 1922, lk. 111.

[101] Vt. «Töö», 1921, nr. 1, lk. 6—8; nr. 2, lk. 18—19, 23—24; nr. 5, lk. 71—73.

[102] «Töö», 1921, nr. 3, lk. 45; nr. 4, lk. 61—62.

nõudmiste kava, mille eest töölised hakkasid ühiselt võitlema.

Ühisrinde täpsemad taktikalised alused avaldati Kominterni Täitevkomitee 1921. aasta detsembripleenumi teesides. Nendest lähtus ka EKP Keskkomitee, kes 28. detsembril 1921 tunnistas vajalikuks ühisrinde loomise ja tegi Poliitbüroole ülesandeks selle platvormi väljatöötamise. See kava, milles oli arvestatud konkreetseid Eesti olusid, arutati läbi 4. ja 5. jaanuaril vastutavate parteitöötajate üle-eestimaalisel nõupidamisel, kus rõhutati eriti vajadust pöörata rohkem tähelepanu ka maatööliste ühingute uuesti ellukutsumisele. Sellel nõupidamisel formuleeriti Töörahva Ühise Väerinde tegevusprogramm Eestis.

«Proletariaadi arenemine ei toimunud kusagil maailmas ega saanudki toimuda teisiti kui ametiühingute kaudu, ametiühingute ja töölisklassi partei koostöö kaudu.»[103] Seda leninlikku tõde pidas silmas ka EKP, otsustades Töörahva Ühise Väerinde loomisel toetuda Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule kui järjekindlale klassivõitluse legaalsele organisatsioonile, kelle liikmete arv ning autoriteet pidevalt kasvas. Mitmesuguste töörahvakihtide huve arvesse võttes määras EKP Keskkomitee kokkuleppel Kesknõukoguga kindlaks valitsusele esitatavate nõudmiste sisu.[104] Need nõudmised saatis Kesknõukogu kohalikele ametiühingutele ja töölisorganisatsioonidele arutamiseks ja seisukoha võtmiseks. 14. jaanuaril avaldas «Kommunist» juhtkirja «Ühine väerind — 12 nõudmist», milles öeldi, et partei toetab neid nõudmisi, mida Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kavatseb valitsusele esitada. Töörahva Ühise Väerinde täielikult formuleeritud 12 nõudmist avaldati «Tallinna Töölise» proovinumbris.

EKP suunas nüüd illegaalse ja legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse järjekindlasse võitlusse Töörahva Ühise Väerinde loomise eest. Ajakirjanduselt nõuti, et see käsitleks töötava elanikkonna kõikide kihtide elu, kirjeldaks nende rasket olukorda ja avaks neil silmad tegelikkuse ees.[105] Koos sellega pidi ajaleht näitama, et ainuke

[103] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 32.

[104] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa, lk. 62.

[105] «Kommunist» nr. 2 (52), 14. jaanuaril 1922.

väljapääs on ühine võitlus, koondumine Töörahva Ühisesse Väerindesse. «Kommunist» ja legaalne töölisajakirjandus tegidki seda. «Tallinna Tööline» ja «Töö» valgustasid ühisrinde nõudmiste asjalikku arutelu töötajate koosolekutel ja seda suurt poolehoidu, millega need seal heaks kiideti. Niisugused sõnumid olid pea igas töölisajalehe ja -ajakirja numbris. Näiteks «Tallinna Tööline» teatas esimestes numbrites, et Töörahva Ühise Väerinde platvormiga on ühinenud Tallinna Metallitööliste Ametiühing, Eestimaa Keemia ja Paberitööliste Ametiühing, Tallinna Ehitustööliste Liit ning Tallinna pagaritööliste ja Anija tööliste koosolek.[106] «Töö» andis 18. veebruaril üksikasjaliku ülevaate Harjumaa maatööliste konverentsist (peeti 29. ja 30. jaan. 1922), kus oli esindatud 11 ametiühingut. Konverents võttis ühisrinde nõudmised üksmeelselt omaks. Seejärel ilmusid «Tallinna Töölises» sõnumid, et Töörahva Ühise Väerinde platvormile asusid Balti Puuvillavabriku, Sadamatehaste ning Väätsa, Käru, Koigi ja Raikküla töölisühingute üldkoosolekud. Neid nõudmisi toetasid ka Riigikogu kommunistlik töölisrühm ja Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Keskkomitee.[107]

Tõesõna töölisklassi liitlasele

Kodanlik Eesti oli agraarmaa, seepärast oli EKP üks olulisemaid ülesandeid võita ekspluateeritava maaelanikkonna enamus, sest see oli proletariaadi liitlase küsimus. V. I. Lenin rõhutas Kominterni III kongressil, kus töötati välja ühisrinde taktika põhimõtted, et «... võiduks, võimu säilitamiseks on tarvis mitte ainult töölisklassi enamust..., vaid ka ekspluateeritava ja töötava maaelanikkonna enamust... Sellepärast peame me tõmbama enda poole mitte ainult töölisklassi enamuse, vaid ka töötava ja ekspluateeritava maaelanikkonna enamuse».[108]

Ühisrinde platvormis oli töötava talurahva huvisid silmas peetud. 12 nõudmise 3. punktis märgiti, et sulastele ja majateenijatele tuleb anda vähemalt omaette tuba,

[106] «Tallinna Tööline» nr. 3, 11. veebruaril; nr. 4, 15. veebruaril 1922.

[107] «Tallinna Tööline» nr. 2, 8. veebruaril; nr. 7, 24. veebruaril; nr. 11, 11. märtsil; nr. 12, 15. märtsil 1922.

[108] V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 451.

väikemaapidajatele hoonete ehitamiseks ja parandamiseks tasuta materjali, mõisatest väljatõstetud töölistele kindlustada eluase, saunikutele, popsidele tagada õigus jääda talu või riigimõisa maa peale. 6. punktis deklareeriti, et maa tuleb anda harimiseks ja veed kalapüügiks tasuta, kaotada töörahvalt eraomanikele ja riigile võetav rent. Mõisnikelt võõrandatud maa ja inventari eest mitte mingit hüvitust. Ka teised nõudmised kajastasid maatöörahva elulisi huve. Töörahva Ühise Väerinde platvormi vastuvõtmisel kiideti heaks ka 5. punkt «Mõisate tükeldamine seisma», kuid maatöörahva veendunud poolehoidu see ei võitnud. Nii kehvikute, sulaste kui ka mõisatööliste enamik unistas, nagu iga talupoeg sajandeid seda teinud oli, oma maalapist.

Eestimaa parteiorganisatsioon oli oma agraarprogrammi põhiküsimustes alati olnud järjekindlalt marksistlik-leninlikul seisukohal. Kuid kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajal rakendatavate maakasutamisviiside ja -vormide väljatöötamisel ei võetud arvesse konkreetseid ajaloolisi tingimusi ja töötava talurahva meeleolu antud momendil. Juba Eesti Töörahva Kommuuni ajal arvati, et konfiskeeritud maavaldustel tuleb luua peamiselt talupoegade ühismajapidamisi.[109] Kodanlus ja nende teenrid aga ahvatlesid sõdurisinelisse topitud töötavat talurahvast lubadusega anda sõdijatele mõisnikelt võetud maa. Ka EKP I kongressil vastuvõetud partei programmis, mis kajastas üldiselt õigesti Eesti töölisklassi ja töötava talurahva põhinõudmisi, ei olnud agraarküsimuse lahendamisel siiski arvestatud, et maatöörahva erinevatel sotsiaalsetel rühmadel on erinevad taotlused. Olulisim puudus oli see, et programmis ei nähtud ette maa andmist neile maata ja vähese maaga talupoegadele, kes seda soovisid.

Revolutsiooniline töölisajakirjandus lähtus maaküsimuses EKP seisukohtadest. «Rõhutute Hääl» selgitas ühelt poolt maatöölistele ja väikemaapidajatele, et kodanlik maareform on mõeldud nende petmiseks. Teisest küljest öeldi, et kümne peremehe tulek ühe paruni asemele ei too töörahvale kergendust, vaid «niiviisi pannakse alus uuele kodanluse kihile».[110] Maareformi kodanliku olemuse

[109] A. Liebman, EKP sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail, lk. 43.

[110] «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 3, lk. 46; nr. 19, lk. 314.

paljastamine ning maa andmine kõrgemate sõjaväelaste ja jõukate talupoegade kätte ei kaotanud esialgu siiski veel maatöörahvas lootust saada osa mõisate jaotamisest. Seepärast seadiski Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus, kelle rõhuva enamiku moodustasid EISTP liidrid, ühisrinde platvormiga liitumisel (19. jaan. 1922) tingimuse, et mõisate tükeldamise seismapaneku loosung tuleb asendada nõudmisega: «Mõisad töörahva kätte». Nad lootsid seda saavutada kodanliku diktatuuri tingimustes. Seejuures jäeti täpsustamata, kas võõrandatud mõisad antakse töörahvale ühismajapidamisena või kruntideks tükeldatuna.[111]

Maatöörahva paljude probleemide, eeskätt aga ühisrinde loomisega seotud küsimuste lahendamiseks otsustati kutsuda märtsikuus kokku II üleriiklik maatööliste kongress. «Töös» teatati, et 13. veebruaril saadi selleks ka vastav luba. 18. veebruaril avaldati ühisrinde ja ametiühingute häälekandjas Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse üleskutse kõigile maatööliste ühingutele. Koos üleskutsega avaldati ka kongressi päevakord, milles oli ühe olulisema punktina märgitud «Töörahva Ühise Väerinna platvorm».[112] Samal ajal jätkas revolutsiooniline ajakirjandus ühingute jõuetuse põhjuste analüüsimist, kritiseeris teravalt sotsiaaldemokraate ja mõningaid EISTP liidreid, kelle süü tõttu maatööliste liikumine oli viimasel ajal isegi tagurpidi läinud, ning alustas selgitustööd kongressi ettevalmistamiseks.

Revolutsiooniline ajakirjandus kasutas maatööliste ühingute tegevuse aktiviseerimiseks ka seda, et peremeeste esindajad ei võtnud üleriiklikus segakomisjonis (oli koos 30. jaan. kuni 1. veebr.) vastu palga- ja töötingimusi, mis olid aegsasti avaldatud 3. detsembril 1921 «Töös».[113] Ajakiri andis üksikasjaliku ülevaate asja arutamise käigust ja avaldas lootust, et «põllutöölised nende ühisuste ja liiduga eesotsas mitte sellega ei lepi». «Töörahva ühine väerind ei tohi põllutöölisi mitte üksikult peremehe «vaba kokkuleppe» käpa alla jätta!» öeldi üle-

---

[111] O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit, Töörahva riigi eest, lk. 90.

[112] «Tallinna Tööline» nr. 5, 18. veebruaril 1922; «Töö», 1922, nr. 3 (9), lk. 144.

[113] «Tallinna Tööline» nr. 2, 8. veebruaril 1922.

vaate lõpus.[114] «Tallinna Tööline» avaldas 15. märtsil kirjutise Tallinna Ametiühingute Nõukogu 8. veebruari koosolekust, kus kuulati ära Maatööliste Liidu esindaja informatsioon segakomisjoni tööst ja nõuti, et valitsus näitaks, «kas ta toetab ainult peremehi või loeb ta kodanikkudeks ka töölisi». P. Keerdo, O. Gustavson ja J. Soans esitasid Riigikogule «põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise» seaduseelnõu. Töölisajakirjandus teatas, et Riigikogu kodanlik enamus andis selle kõigepealt «töökaitsekomisjoni mahamatmiseks», hiljem aga lükkas tagasi.[115]

Kuid enamiku maatööliste ühingute tegevus oli omandanud juba revolutsioonilisema iseloomu, tunduvalt oli kasvanud EKP mõju ja autoriteet maal. Seda näitas II üleriiklik maatööliste kongress, mis peeti 20.—22. märtsil Tallinnas «Tööliste Keldris». Peaaegu ühel häälel võeti kongressil vastu kõik revolutsioonilselt meelestatud maatööliste tehtud ettepanekud. Kongress võttis omaks Töörahva Ühise Väerinde programmi ja kutsus «kogu Eestimaa töörahvast üles ühisesse väerinda astuma nende nõudmiste elluviimise eest võitlemiseks». II üleriikliku maatööliste ühingute kongressi resolutsioonid, milles oli tunda EKP II kongressi otsuste vaimu, panid kindla aluse maatööliste edaspidisele revolutsioonilisele liikumisele ja koondumisele ühisrindesse. «Tallinna Tööline» ja «Töö» andsid põhjaliku ülevaate kongressi tööst, avaldasid kõik resolutsioonid ning kutsusid üles kogu maatöörahvast neid ellu viima.[116] Suurem osa maatööliste kohalikest ühingutest kiitiski kongressil vastuvõetud seisukohad heaks. Maatöörahva kasvatamiseks tuli siiski veel palju ära teha. «Kommunist» avaldas 1. jaanuaril 1922 artikli «Meie partei ja maaproletariaat». Seal rõhutati: «Kui meie parteiseltsimehed sulase oskavad nii kaugele viia, et ta peremehelt palka hakkab nõudma s e a d u s e järele, siis tähendab see, et sulane on teelahkmele jõudnud, kust üks haru viib meie partei poole. Läheb korda sulast nii kaugele agiteerida, et ta töökaitsekomissari või kohtu poole pöörab oma palga nõudmiste pärast «seadusliku»

[114] «Töö», 1922, nr. 3 (9), lk. 143—144.

[115] «Tallinna Tööline» nr. 17, 1. aprillil 1922; «Töö», 1922, nr. 6 (12), lk. 187—188.

[116] Vt. «Tallinna Tööline» nr. 14, 22. märtsil; nr. 15, 25. märtsil 1922; «Töö», 1922, nr. 5 (11), lk. 163—175; nr. 6 (12), lk. 185—188.

määra suuruses — siis on see proletaarlane ära käinud veel suure tüki klassivõitluse teed.»

Seda mõtet pidas silmas ka legaalne töölisajakirjandus. «Tallinna Tööline» soovitas 4. aprillil 1922, s. t. pärast maatööliste palga- ja töötingimuste seaduseelnõu tagasilükkamist Riigikogus: «Rääkige omavahel kokku töölisühisuses ja ärge taganege omavahelisest kokkuleppest. Astuge töölisühisuse liikmeks ja suvel kõige kibedamal tööajal pange peremeestele ette need nõudmised, mis nad kevadel vastu võtmata jätsid.» Ajaleht avaldas 13. aprillil 1922 ka Üleriikliku Maatööliste Liidu uue juhatuse üleskutse maatöölistele, milles hoiatati, et nad ei teeks peremeestega lepinguid, mis takistavad hoogsalt arenevat palgavõitlust. Juba varem toodi eeskujuks Abja mõisa töölisi, kes ei lasknud end kohutada töökaitsekomissari ülbest vastusest, nagu ei oleks neil õigust nõuda lisatasu ületundide eest. Töölised pöördusid maakonnavalitsuse kaudu selgituse saamiseks Töö- ja Hoolekandeministeeriumi poole. Viimane oli sunnitud vastama, et tööliste nõudmine on täiesti seaduslik.[117] Niisuguste materjalide avaldamine töölisajalehtede veergudel õhutas teisigi sulaseid, talu- ja mõisateenijaid oma õiguste kaitseks välja astuma ning suunas neid seega ka klassivõitluse teele.

Samal ajal avaldas töölisajakirjandus ka fakte, mis näitasid, et seal, kus kohalikud ametiühingud olid nõrgad, panid kulakud sulased ja teenijad «vaba kokkuleppega» väljapääsmatusse olukorda ning nöörisid neid kõige jõhkramal viisil. Maatööliste ühingud olid ju sisuliselt alles lapsekingades. Andis tunda asjatundlike organisaatorite vähesus. Seepärast tulid nende ühingute liikmetele igati kasuks niisugused artiklid, nagu «Mis annab maatöölistele tema ühisus ja mida peab maatööline andma oma ühisusele», «Töölisühisused maal! Rohkem distsipliini juhatuses! Suurem tähelepanu ümbritsevale elule»[118] jne., milles anti näpunäiteid, kuidas ühinguid teovõimelisemaks muuta. Ühingute juhatuse nendele liikmetele, kes kaebasid juhtnööride nappuse üle, soovitati tähelepanelikumalt lugeda mitmesuguste töölisorganisatsioonide kohta avaldatavaid sõnumeid, niisamuti ka juhtkirju, ja

[117] «Tallinna Tööline» nr. 19, 6. aprillil 1922.

[118] «Tallinna Tööline» nr. 4, 15. veebruaril 1922; «Meie Hääl», nr. 11, 8. augustil 1922; «Töö», 1922, nr. 7 (13), lk. 198—199.

järele mõelda «kas meilgi midagi sarnast ei leidu, kas siingi seda tarvis ei oleks ette võtta.»[119]

Revolutsiooniline ajakirjandus märkis tunnustavalt, et pärast II üleriiklikku kongressi tugevnes tunduvalt maatööliste organisatsioonide side linnatööliste omadega, kasvas solidaarsustunne. «Meie Hääl» avaldas näiteks 8. augustil Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse otsuse 4. augustist 1922, milles soovitati maatöölistel Tallinna tööliste eeskujul anda omapoolne panus (Tallinna ja Tartu ettevõtete) streikijate toetamiseks. Edaspidi ajaleht näitas, et nii ka tehti. See kinnitas veel kord EKP II kongressi otsuste ja ühisrinde taktika õigsust ja elulisust.

EKP poliitiline suund vastas maaproletaarlaste huvidele, enamik tema ühinguid võttis omaks ühisrinde nõudmised ning muutus kasvuraskustele vaatamata võitlusvõimeliseks. Ühingute liikmete arv hakkas nüüd järjekindlalt suurenema, sest maatöölised nägid, et ühingud on asunud nende huvide kaitsmisele.

EKP Keskkomitee pidas oluliseks ka väikemaapidajate organiseerimist ja tegi juba 1921. aasta detsembri lõpul oma liikmetele kohustuseks alustada vastavat tööd kohtadel.[120] «Tallinna Tööline» avaldas 27. aprillil 1922 kirjutise «Popside elu-olu arvudes», millest selgus, et Eestis oli tollal 9560 popsikohta, neist Põhja-Eestis 2236 ja Lõuna-Eestis 7324. Arvestatud oli kohti, millel oli 5 või vähem tiinu renditud maad. Seal elas 36 254 inimest, kellest üksnes 47,8% olid tööjõulised (16- kuni 55-aastased). Hobune oli ainult 31,7% popsikohapidajatest. Kuni üks kolmandik popsidest elas üüritud ruumides. Need arvud olid võetud ametlikust väljaandest «Eesti Statistika»[121] ega vajanud kommentaare. Peremehed kasutasid popside viletsat olukorda oma huvides. Töölisajakirjandus mõistis selle hukka ja rõhutas, et «saunik, maalapipidaja, kes kaugelt suurema osa ülalpidamisest palgatööga peremehe või ettevõtja juures teenib, kuulub loomulikult proletaarlaste peresse» ja tuleb maatööliste ühingusse võtta.[122] Organiseerimine oli vajalik seda enam, et hallparunid ei piirdunud üksnes saunikute ekspluateerimisega, vaid hakkasid oma piiramatus ahnuses neid isegi kohta-

[119] «Tööline» nr. 37, 22. detsembril 1922.
[120] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 10.
[121] Vt. «Eesti Statistika» nr. 1/2, 1922, lk. 98—117.
[122] «Töö», 1921, nr. 4, lk. 51.

delt välja kihutama.[123] Revolutsiooniline ajakirjandus tõi rohkesti fakte, millest selgus, et kodanliku maareformi tagajärjel tekkis kõrvuti jõukate «ristirüütlitega» ka kehvasunik, kelle olukord ei olnud palju parem ülejäänud maakehvistu elust.[124] Paljud neist maalapi omanikest ei saanudki oma majapidamisele jalgu alla.

«Tallinna Tööline» kirjutas juba 15. veebruaril 1922, et Kiiu, Raasiku, Anija ja teiste ümberkaudsete vallamajade seinad on täis politsei teadaandeid asunike varanduse müümisest oksjonil ja kutsus kehvemaid asunikke järele mõtlema, et ka nende varandus võib varem või hiljem haamri alla minna. «Tööline» näitas, et Suure-Kõpu kuuekümnest maasaajast oli ainult viis ehitanud kahe aasta jooksul oma krundile väikese putka. Ülejäänud elasid edasi mõisa majades, kuid sealtki hakati neid välja ajama.[125] «Meie Hääl» andis 15. augustil 1922 sõna «Asunikule», kes analüüsis põhjalikult selle töötavate talupoegade kihi olukorda ja tegi järelduse, et on tarvis «endid organiseerida! Ühenduses seisab jõud. Kuid ainult siis, kui see ühendatud jõud ühes töölistega on sihitud meie vaenlase kodanluse vastu». Seda mõtet arendati edasi 7. septembril ajalehe «Uus Meie Hääl» juhtkirjas «Asunik, mida tuleb teha oma huvide kaitseks?» 19. oktoobril 1922 pöördus Eestimaa Töölisühingute Ajutine Kesknõukogu sama ajalehe kaudu Üleriikliku Asunikkude Liidu juhatuse poole ettepanekuga alustada koostööd ühisrinde 12 nõudmise alusel. Liidu eesotsas olevad härrasasunikud jäid küll vastuse võlgu, kuid mitmete valdade asunike liidud astusid ühisrinde platvormile. Nii võttis näiteks Raja valla asunike liidu koosolek 1. oktoobril 1922 rõhuva häälteenamusega vastu analoogilise otsuse ja tunnistas ajalehe «Uus Meie Hääl» «ainukeseks õigeks asunikkude hädade ja puuduste selgitajaks».[126]

19. oktoobril 1922 pöördusid Ajutise Töölisühingute Kesknõukogu juhatus, Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatus, Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee, EISTP

[123] «Tööline» nr. 23, 6. detsembril; nr. 31, 15. detsembril 1922.

[124] Vt. näiteks «Tallinna Tööline» nr. 3, 11. veebruaril 1922; «Tööline» nr. 8, 9. novembril; nr. 10, 14. novembril; nr. 23, 6. detsembril; nr. 27, 10. detsembril 1922.

[125] «Tööline» nr. 30, 14. detsembril 1922.

[126] «Uus Meie Hääl» nr. 19, 10. oktoobril 1922.

Keskkomitee ja Riigikogu kommunistlik töölisrühm ajalehe «Uus Meie Hääl» kaudu Eestimaa töörahva poole ja kutsusid teda võitlusse ühisrinde nõudmiste kiirema elluviimise eest. Üleskutses täpsustati mõisate tükeldamise seismapaneku loosungit. Seal öeldi: «Mõisate tükeldamine seisma seni, kuni pole loodud maatööliste, kehvade asunikkude ja muu maatöörahva esitajate maakomiteed, kes seaksid kokku maa, rahalise toetuse ning hoonete ehitus- ja parandusmaterjali saajate nimekirjad, kontrolleerides kogu maareformi elluviimist.» Seda seisukohta propageeris töölisajakirjandus ka edaspidi.

EKP III kongressil märgiti tunnustavalt legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse senist tööd.[127] Kongressi otsused, mis kohustasid parteiorganisatsioone koondama oma jõude ning kasvatama eesti töörahvast võitluseks kodanluse diktatuuri kukutamise ja nõukogude võimu taaskehtestamise eest, olid ka revolutsioonilise töölisajakirjanduse edasise tegevuse aluseks. Pärast EKP III kongressi pööras töölisajakirjandus veelgi rohkem tähelepanu talurahvaküsimusele. 1922. aasta lõpul hakati välja andma maatöörahva jaoks eriajalehte «Töö Täht» ning ajalehe «Tööline» veergudel ilmus sagedamini kirjutisi maaproletaarlaste elust ja organiseerumisest.

«Tööline» avaldas aegsasti «Sunduslikud määrused põllutööliste tööaja ja palgaolude kohta 1923.—24. a.»[128], mille töötas välja Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus. Ajaleht selgitas 18. novembril 1922, et nende nõudmiste läbisurumine tööliste ja tööandjate segakomisjonis on raske ning rõhutas, et kõik oleneb maatööliste jõust, s. t. organiseeritusest. Seepärast kutsuti töölisühinguid koondama sulaseid ja taluteenijaid enda ümber, korraldama koosolekuid nende olukorra selgitamiseks ning toetama segakomisjoni valitud tööliste esindajate nõudmisi peremeestele. Peagi algasid maakondade segakomisjonide koosolekud. Töölisajakirjandus näitas, et peremehed püüavad jälle läbirääkimisi nurja ajada. Harjumaal jätsid nad oma esindajad segakomisjoni valimata. Järva-, Tartu- ja Virumaal hääletati tööliste esindajate ettepanekud maha või kokkulepe jäi saavutamata.[129]

[127] «Kommunist» nr. 7 (57), 2. jaanuaril 1922.
[128] «Tööline» nr. 9, 11. novembril; nr. 10, 14. novembril 1922.
[129] «Tööline» nr. 28, 12. detsembril; nr. 29, 13. detsembril; nr. 30, 14. detsembril; nr. 34, 19. detsembril; nr. 41, 29. detsembril 1922.

Samal ajal alustas kodanlik ajakirjandus, eriti «Kaja» pealetungi kehtivatele seadustele. «Tööline» vastas sellele 11. jaanuaril 1923, et 9-tunnine tööpäev põllumajanduses kehtib juba praegugi üksnes paberil, tegelikult aga on sulane põllul päikesetõusust loojaminekuni. Ajaleht juhtis põllutööliste ühingute tähelepanu vajadusele nõuda vähemalt seadusega antud õigustest kinnipidamist.

EKP Keskkomitee nägi ette, et peremeeste esindajad hakkavad üleriikliku segakomisjoni koosolekul tööliste nõudmisi saboteerima ja soovitas viimaste esindajatel teha mõningaid järeleandmisi, et läbirääkimiste nurjumisel süü langeks täielikult vastaspoolele. Seejuures märgiti, et isegi 9-tunnise tööpäeva ja «vabast kokkuleppest» pisutki kõrgema tasu saavutamine oleks osaline võit.[130] Üleriiklik segakomisjon tuli kokku 30. jaanuaril 1923. Revolutsioonile ajakirjandus analüüsis põhjalikult seal asetleidnud mõttevahetusi. Tööliste esindajad talitasid EKP Keskkomitee soovituse kohaselt. Kuid tööandjad ei võtnud nende ettepanekuid kuuldagi ja esitasid omalt poolt «tööviljakuse tabeli» ja «ettepaneku palga kohta», mille eesmärk oli saada kurnamise suurendamisele seaduslik alus. Tööliste esindajad tegid seejärel avalduse, milles nad nõudsid, et nende kavandatud tööaja ja palga alammäärad pandaks maksma seadusandlikul teel.[131] Tööliste saadikud esinesidki Riigikogus vastava ettepanekuga, kuid see lükati tagasi. «Tööline» kirjeldas 10. veebruaril kogu asjade käiku ja veenis niiviisi veel kord lugejaid, et maaomanikud ja valitsus ei tule vabatahtlikult mitte sammugi tööliste nõudmistele vastu. Ajalehes tehti järeldus: «Palgavõitlus on ainuke sõjariist, mille abil põllutööline töö- ja palgatingimusi võib parandada!»

Tehtud selgitustöö ergutas paljusid maatöölisi julgemini oma huvide eest välja astuma. «Kaja» kaebas, et peremehed ei raatsivat enam töölisi palgata, sest need nõudvat väga kõrget palka (3000—5000 marka kuus), lühemat tööpäeva (suvel 10—12 ja kevadel 8—9 tundi) ning kirjalikku lepingut. «Tööline» vastas 20. märtsil 1923, et nõutud palgad ei vasta veel kaugeltki elukallidusele, mis iga päevaga tõuseb. Ajaleht märkis, et ometi on põllutöölised juba palju teadlikumaks muutunud kui eelmisel

[130] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 28.

[131] Vt. «Tööline» nr. 23 (66), 30. jaanuaril; nr. 25 (68), 1. veebruaril; nr. 26 (69), 2. veebruaril; nr. 29 (72), 5. veebruaril 1923.

aastal ja oskavad oma tingimusi üksmeelsemalt esitada. Kuid vaba kokkulepe andis kulakutele siiski võimaluse kasutada töörahva rasket olukorda ja nende palka alla suruda.[132] Seepärast pidas revolutsiooniline ajakirjandus vajalikuks jätkata maatööliste organiseerimist ja nende võitluse aktiviseerimist.

Töölisajakirjandus propageeris 1923. aastal veelgi intensiivsemalt ühisrinde seisukohti asunike hulgas. EKP III kongress oli seadnud päevaülesandeks aidata asunike revolutsioonilisem osa juhtivale positsioonile Asunikkude Liidu osakondades, et «liitu tõmmata võitlusse ühises väerinnas töölisklassiga».[133] Kodanlus tahtis läbi suruda mõisnikelt võõrandatud maade eest tasu maksmise ja maa müümise seaduse. Töölisajakirjandus astus selle vastu teravalt välja. «Tööline» kirjutas 6. jaanuaril 1923: «Maa omanik on töörahvas, kuid mitte praaliv maaliit ja sahkerdajad töögid (tööerakondlased — K. T.). Maa ostuhind ja rent — see on lisaväärtus, mis võimulolev kodanlus töörahvast välja pressib, et oma klassivõimu püsti hoida . . .»

7. ja 11. veebruaril näitas ajaleht, et kehvale asunikule ei võimaldatud oma majandi rajamiseks laenu, samal ajal aga anti «ristirüütlitele» ühekordset rahalist toetust 10 000—500 000 marga suuruses summas. Sõjavägede ülemjuhatajale ja staabiülemale aga jagati miljoneid. Rohkesti toodi fakte, mis näitasid, et mõisate jagamisega loodi ühelt poolt tugev härrasasunike kiht ja teiselt poolt saunameestega võrdsete kehvade asunike kiht, kes pidi hakkama jõukaid orjama.[134] Asunike diferentseerumise protsess jätkus. Nii teatas «Tööline» 13. märtsil 1923, et aasta tagasi hakitud Harjumaa Kabala mõis taastub juba.

Asunikkude Liidu Kaarma osakond, kes oli otsustanud astuda ühisrindesse, avaldas «Töölises» 31. jaanuaril 1923 kõigile asunikele ja nende organisatsioonidele üleskutse teha sedasama ning asuda ka eesseisvatel asunike maakondlikel konverentsidel ja üleriiklikul kongressil ühisrinde platvormile. Töölisajakirjandus näitas, kuidas sellele üleskutsele järgnesid Asunikkude Liidu mitmed kohalikud osakonnad ning kuidas selgitus- ja organiseerimistöö tule-

[132] Vt. «Tööline» nr. 60 (103), 16. märtsil 1923; «Töö Lipp» nr. 10, 25. septembril 1923.

[133] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 104, l. 15.

[134] «Tööline» nr. 1 (44), 3. jaanuaril; nr. 17 (60), 23. jaanuaril; nr. 19 (62), 25. jaanuaril; nr. 44 (87), 24. veebruaril 1923.

musel tekkis asunike revolutsiooniline opositsioon, kes nõudis asunike maakondlikel konverentsidel ja üleriiklikul kongressil asunike organisatsioonide ühinemist Töörahva Ühise Väerindega.[135]

Nii pööras töölisajakirjandus küll suurt tähelepanu talurahvaküsimustele, kuid piirdus siiski peamiselt maaproletariaadi, kehvikute ja asunike elu valgustamisega. Kirjeldati üksnes nende rasket olukorda. Ainukese väljapääsuteena sellest näidati organiseerumist, mis oli sisuliselt muidugi õige. Kuid nii jäi siiski mulje, et ühingutesse koondumisega saab lahendada kõik maatöörahva probleemid.

Legaalsed revolutsioonilised töölisajalehed kajastasid EKP selle perioodi seisukohti agraarküsimuses, tema otsinguid maaprobleemi õigeks lahendamiseks. Kuigi terve rida olulisi küsimusi jäi tagaplaanile ja maatöörahvale ei antud selget vastust, missuguseks kujuneb tema olukord nõukogude võimu taaskehtestamisel, aitas ajakirjanduses tehtud selgitustöö osa maatöörahvast ühisrindesse koondada.

Organiseerugem!

25. ja 26. märtsil 1922 peeti üle-eestimaaline vabrikute ja tehaste töölisvanemate kongress. «Tallinna Töölises» ja «Töös» avaldatud sõnumitest on näha, et selleks ajaks oli ühisrinde 12 nõudmist arutatud rohkem kui 50 töölisorganisatsioonis ja rahvakoosolekul, ning kõikjal kuulutati end ühisrinde platvormil seisvaks. Ka töölisvanemate kongress kiitis need nõudmised heaks ja märkis oma otsuses, et Töörahva Ühine Väerind on ainuke tee töölisklassi majandusliku ja õigusliku seisukorra parandamiseks ja «töö vabastamiseks kapitali ikke alt».[136]

«Tallinna Tööline» tegi 1. aprillil 1922 kokkuvõtte senisest organiseerimistööst ja märkis, et nüüd «on terve töölisklass 12 nõudmise lipu alla ... asunud. Maaproletariaat ütles seda oma ühisuste kongressi ja linnaproletariaat —

---

[135] Vt. näiteks «Tööline» nr. 46 (89), 28. veebruaril; nr. 51 (94), 6. märtsil; nr. 53 (96), 8. märtsil; nr. 62 (105), 18. märtsil; nr. 64 (107), 21. märtsil 1923; «Töö Täht» nr. 17 (24), 28. veebruaril; nr. 19 (26), 17. märtsil; nr. 23 (30), 21. märtsil; nr. 24 (31), 24. märtsil 1923.

[136] «Tallinna Tööline» nr. 17, 1. aprillil 1922; «Töö», 1922, nr. 4 (10), lk. 157.

oma vanemate kongressi suu läbi. Nii on lühikese ajaga loodud terve töölisklassi ühine väerind kurnajate vastu». Seega oli Eestimaa Kommunistlikul Parteil läinud korda kolme kuu vältel koondada suurem osa organiseeritud töölisi ühisrindesse. 12 nõudmist said aluseks, millele toetudes tugevnes ja kasvas töölisorganisatsioonide mõju. «Töö» ja «Tallinna Tööline» aitasid ametiühinguaktivistidel töölisklassi praktiliselt ette valmistada ametiühingute reorganiseerimiseks tööstusharude järgi, nagu EKP II kongress oli soovitanud. Töölisajakirjandus propageeris agaralt ametiühingute organiseerimisnädalate korraldamist ja nende tulemusi. «Tallinna metallistide-ühisus võib kahekordselt eeskujuks olla Eesti tööliste-klassile,» kirjutati ajakirjas «Töö» 12. aprillil 1922. «Esimesena organiseerisid Tallinna metallistid oma ühisuse ümber uutel alustel, muutes ta kutseühisusest metallitööstuse tööliste ühisuseks; ja — ühtlasi lõid Tallinna metallistid — peale Isborski-rüüstamist — esimestena uuesti hulgalise töölisteühisuse.» «Töö» järgmises numbris näidati, et 1921. aastal kuulus Tallinna Metallitööliste Ametiühingusse 1833 liiget, 1. mail 1922 aga 3332. Eriti suur oli ametiühingute ridade kasv just märtsi- ja aprillikuus. Nii oli Kiutööliste Ametiühingus 1. märtsil 178 liiget, 1. aprilliks aga 670 ja 1. maiks 680 liiget. Puutööliste Ametiühingus olid need arvud vastavalt 308, 345 ja 361 jne.[137] Ametiühingute ümberkorraldamise üks olulisi tulemusi oli kitsa eriala järgi loodud ametiühingute liitmine suurematekš, kogu tootmisharu töölisi ühendavateks massilisteks organisatsioonideks, millele Töörahva Ühine Väerind võis veelgi kindlamalt toetuda.

Pärast EKP III kongressi hakati aktiivselt valmistuma ametiühingute II kongressiks. See kajastus ka ajakirjanduses. Kasvanud ja tugevnenud ametiühingud vajasid ülemaalist keskust, et paremini koordineerida kogu töörahva võitlust oma õiguste eest.[138] II üleriiklik töölis(ameti)ühingute kongress peeti 27.—29. novembrini 1922. Kongressi avamise puhul meenutas «Tööline» 28. novembril juhtkirjas «Kolme aasta järel», et I üleriiklik ametiühingute kongress oli määranud kindlaks ametiühingute kui revo-

[137] «Töö», 1922, nr. 5 (11), lk. 163.
[138] Vt. «Töö», 1922, nr. 7 (13), lk. 202—204.

lutsioonilise klassivõitluse alusel seisvate organisatsioonide ülesanded ning töörahva imperialistliku sõja ja kodusõja vastu suunatud tegevuse põhijooned. Teise üleriikliku kongressi peaülesandena märgiti juhtkirjas saavutatu kinnitamist ja töölisklassi ühtsuse, Töörahva Ühise Väerinde kindlustamist. Kongressil oli esindatud üle 120 ametiühingu ligi 20 000 liikmega, keda esindasid 228 delegaati. Delegaatide rõhuva enamiku moodustasid revolutsioonilised meelestatud töölised ja maaproletaarlased. Nende hulgas ka kommunistid H. Allik, A. Hansen, J. Jürna, P. Keerdo, O. Künnapuu, J. Lauristin, A. Murro, J. Saat, E. Silm, J. Tomp, A. Vaarman, J. Velt jt. Seepärast valitses kongressil EKP III kongressi otsustest tulenevate mõtete ja ideede õhkkond.

Keskseks küsimuseks kongressil kujuneski ühisrinde laiendamine ja kindlustamine. Ettekande sellest tegi EKP Keskkomitee ülesandel J. Lauristin. Ühel häälel vastuvõetud resolutsioonis tunnistati Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmist õigeks ja kohustati kõiki töölisorganisatsioone jätkama agitatsiooni nende nõudmiste elluviimise eest. «Tööline» andis kongressi käigust põhjaliku ülevaate, avaldas kõik tema otsused[139] ja teatas, et Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu juhatuse vastutavatele kohtadele valiti üksmeelselt revolutsioonilise töölisliikumise agaramad tegelased: esimeheks J. Tomp, esimehe abideks J. Lauristin ja A. Hansen, sekretäriks P. Keerdo.

Kongressi aruandes kriipsutati alla ajakirjanduse suurt osa proletariaadi võitluses ja rõhutati, et ajaleht «Tööline» on ühisrinde häälekandja. Ajakiri «Töö» aga tunnistati Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu häälekandjaks. Peeti vajalikuks teha laialdast selgitustööd «Töölise», «Noore Töölise» ja «Töö» lugejate, tellijate, kirjasaatjate, tellimuste vastuvõtjate ja levitajate arvu suurendamiseks, koondada ametiühingute jõud töölisajakirjanduse materiaalseks toetamiseks. Lõpuks avaldas kongress protesti töölisajakirjanduse järjekindla sulgemise vastu.[140]

Kongressi tähtsus seisis töölisajakirjanduses antud hinnangu kohaselt eeskätt selles, et taastati ülemaaline ametiühingute keskus, liideti ühtseks tervikuks linna ja maa

[139] «Tööline» nr. 16—22, 28. novembrist kuni 5. detsembrini 1922.
[140] «Tööline» nr. 17, 29. novembril; nr. 20, 2. detsembril 1922.

töölisühingud, anti otsustav vastulöök sotside ja isesotside lõhestustegevusele ja püüdele takistada Eestimaa Töölisühingute Üldliidu loomist. Kõigis kongressil vastuvõetud otsustes oli selge klassivõitluse joon. Töölisühingud kiitsid need otsused heaks ja asusid neid ellu viima.

«Töölisühisuste kongress oma vaimuga on kõige paremaks tunnistuseks, kuidas Eestis tööline viimsed demokraatlised pettekujutused endast maha raputab. Ühise töörahva väerinna mõte on saanud hulkade elulisemaks nõudmiseks ja kisub kaasa ka need, kes viimasel ajal loiult liikumisest kõrval seisid,»[141] kirjutas «Tööline» töölisliikumise senistest tulemustest kokkuvõtet tehes.

Isade lipu alla!

Revolutsiooniline ajakirjandus oli tõeline kasvatus- ja võitlusvahend Eestimaa Kommunistliku Partei ja töölisorganisatsioonide käes. Seal pöörati suurt tähelepanu töörahva kõigi kihtide, eriti aga noor- ja naistööliste organiseerimisele. Vastavalt EKP II kongressi otsustele tuli ka nemad tõmmata ühisrindesse. Ajakiri «Noor Tööline» (mille väljaandja ja tegelik toimetaja oli J. Lauristin, kes otseselt vastutas EKP Keskkomitee ees proletaarse noorsooliikumise organiseerimise ja juhtimise eest), asus esimesest numbrist alates klassivõitluse positsioonile ja teatas, et ta «astub Eesti töörahva ühisesse väerinda». Ajakiri kutsus klassiteadlikke töölisnoori looma oma tugevat legaalset organisatsiooni. Toimetuse artiklis ««Noor Tööline» ja töölisnoorsugu» öeldi: «Meie võitlus ei või olla ainult kultuur-ideeline. Töölisnoorsugu haaraku kätte poliitilise ja majanduslise võitluse kaheteraga mõõk!»[142] Ajakiri andis soovitusi ka noorte organiseerimise vormi kohta. Kirjutises «Töölisnoorsugu ja töölisühisused» tehti ettepanek valida tööstusharude ametiühingute algavatel aastakoosolekutel noortekomisjonid, kes noorte organiseerimise, juhtimise ja ideelise kasvatamise enda peale võtaksid. Ajakirjas avaldati rohkesti materjale, mis selgitasid töölis-, maa- ja õppivale noorsoole tema olukorda. Näiteks artiklis «Meie igapäevane leib» öeldi, et suur puudus sunnib vanemaid lapsi tööle saatma. Kuid

[141] «Tööline» nr. 1 (44), 3. jaanuaril 1923.
[142] «Noor Tööline», 1922, nr. 1, lk. 1.

mis edasi saab: «Meid õpetatakse hirmus vähe, karvustatakse rohkem ja kurnatakse veel enam.»[143] Artiklis seati üles noorte põhinõudmised tööandjatele ja riigile. Paar kuud hiljem täpsustati neid ja avaldati töölisnoorsoo 34 töökaitsealast nõudmist, mis jagunesid nelja alagruppi: üldised; tööstuses ja kaubanduses; ametiõppimisel; maal. Ajakiri kutsus kõiki töölisühinguid neid nõudmisi omaks võtma ja asuma võitlusse nende elluviimise eest.[144] Juba «Noore Töölise» esimeses numbris öeldi tunnustavaid sõnu Tselluloosivabriku tööliste peakoosoleku kohta, kus mõisteti hukka meister, kes käitus jõhkralt õpipoistega. Töölisnoorsoole selgitati, et tal e i o l e o m a ühisrinnet, mis oleks lahus proletariaadi vanema põlvkonna võitlusest. «Meie võitlus on ühe ja sama eesmärgi eest. Võita võime tõesti ainult ühise väerinna abil, kuhu kuuluvad k õ i k kurnatud, vaatamata soo, vanuse, tööharu, rahvuse, usu peale.»[145]

Töölisnoorsoo ja tema ajakirjanduse algatusi toetasid igati ühisrinde häälekandjad. «Tööline» selgitas, et töölisnoorsoo rahvusvaheliseks majanduslike nõudmiste programmiks oli seni ikka veel 1907. aastal Stuttgardis Noorsoo Internatsionaali kongressil väljatöötatud «Töölisnoorsoo majandusliku kaitse nõudmised». Kuid see oli reformistlike nõudmiste minimaalprogramm, milles puudusid üle kapitalistliku korra piiride tõusvad põhimõttelised nõudmised. «Tööline» toonitas, et sotsiaaldemokraadid kardavad revolutsioonilist võitlust ja püüavad seepärast majanduslikku võitlust poliitilisest võitlusest lahutada. Kuid töölisnoorsugu pole huvitatud kapitalistliku majandussüsteemi osalisest lappimisest, vaid kurnamissüsteemi kaotamisest ja oma tööolude sotsialistlikust ümberkorraldamisest. Nendest seisukohtadest lähtudes avaldaski «Tööline» uue «Töölisnoorsoo majandusvõitluse programmi», kus olid erinõudmised palga, tööaja, -tingimuste, -kaitse jne. kohta. Neid nimetati noortööliste o s a l i s t e k s n õ u d m i s t e k s, noorte üldise revolutsioonilise võitluse lahutamatuks osaks.[146] «Noor Tööline» käsitles neid nõudmisi 1922. aasta detsembrikuu numbris koos Kommunist-

[143] Vt. «Noor Tööline», 1922, nr. 1, lk. 5 ja 19.
[144] «Noor Tööline», 1922, nr. 3, lk. 69.
[145] «Noor Tööline», 1922, nr. 7/8, lk. 163.
[146] «Tööline» nr. 32, 16. detsembril 1922.

liku Noorsoo Internatsionaali kongressi vastavate seisukohtade selgitamisega.

Noorte majandusliku ja poliitilise võitluse juhtimiseks ning nende koondamiseks ühisrindesse oli vaja organisatsiooni. «Noores Töölises» avaldatud mõte leidis ametiühingutes heakskiitu ja ajakiri teatas, et 5. märtsil 1922 loodi Tallinna Metallitööliste Ühingu juurde esimene noortekomisjon. Sinna kuulusid J. Lauristin, O. Piir, V. Raekson, E. Reva ja J. Tõnisson. Peagi olid noortekomisjonid paljude ametiühingute juures. Nende juhtivaks organiks sai Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu noortekomisjon.[147] Sinna valiti esialgu J. Lauristin, O. Piir, E. Rõngelepp, V. Klementi ja A. Vaarman.

EKP aruandes Kommunistliku Internatsionaali IV kongressile märgiti, et noortel on legaalses töös «kaks keskust — EISTP noorteosakond ja revolutsiooniliste ametiühingute nõukogude juures asuvad noortekomisjonid, mis muide töötavad täielikus kontaktis». «Noor Tööline» teatas juba 1922. aasta juuninumbris, et maikuus asutati EISTP Tallinna organisatsiooni juurde noorteosakond, mida hakkas juhtima viieliikmeline komisjon. Ajakiri kutsus noortöölisi sellele tähelepanu pöörama.

Töölisnoorsoo olukorra asjaliku valgustamise ja tema hulgas tehtava organiseerimistöö tulemusel isoleeriti sotside mõju noortele. Kõige selgemaks tõendiks selle kohta oli Tallinna Sotsialistliku Noorsooühingu üleminek EISTP Tallinna noorteosakonda. Töölisajakirjandus kasutas seda võitu sotside partei mandumise ja tema liidrite kahekeelsuse paljastamiseks. «Uus Meie Hääl» pühendas 29. augustil 1922 sellele sündmusele terve esikülje pealkirja all «Sotsid oma vitstega läbi roosatud». Alapealkirjas aga selgitati: «Sotside elujõulisem osa — Tallinna Sotsialistlik Noorsoo Ühing peaaegu ühel häälel otsustanud terves koosseisus Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Noorsoo osakonda üle minna — Proletaarlased, põgenege viimseni mädanenud sotside parteist!»

«Uus Meie Hääl» ja «Noor Tööline» avaldasid ka endise Tallinna Sotsialistliku Noorsooühingu üleskutse «Eesti mees- ja naisnoortöölistele linnas ja maal, kogu aatelisele noorsoole Eestis», milles parempoolseid sotsiaaldemokraate

[147] «Noor Tööline», 1922, nr. 3, lk. 72 ja 81; nr. 6, lk. 150; nr. 7/8, lk. 185, 199.

süüdistati otseselt töölisklassi äraandmises ja näidati nende läbikukkumist noorsooliikumises.[148] Noorteosakonnad loodi ka EISTP teiste kohalike organisatsioonide juures. Nende tööd koordineeris EISTP noorteosakonna komitee. Pikapeale kujunes välja ka tööjaotus.

Suurt tähelepanu pühendas töölisajakirjandus noorte vabastamisele religiooni mõju alt. Juba «Noore Töölise» esimeses numbris avaldati artikkel «Miks me oleme kiriku vastu?» Seal selgitati, et usk ja kirik kõige sinna juurde kuuluvaga on noorsoole kammitsaks, mis takistab edasiliikumist, manitseb alluma kurnajatele ja pigistama silmi kinni teaduse ees. Kuid ajakiri ei piirdunud üksnes selgitustega, vaid kutsus kiriklikke kombetalitusi asendama oma, proletaarsete kombetalitustega. Artiklis «Ilmalik leer» märgiti, et väga lihtne oleks kuulutada välja boikott kiriklikule leerile. Kuid sealsamas öeldi, et see ei ole kõige mõjuvam võitlusviis. Seepärast peeti vajalikuks noortööliste täisealiseks saamist tähistada proletaarse kõlbluse aluste ning klassivõitluse ja teadusliku sotsialismi ideede õppimisega.[149]

Kõigepealt hakkasid Tallinna töölisnoored «Meie Hääle» aktiivsel toetusel organiseerima usuvastast rongkäiku. Ajaleht suleti, kuid rongkäik leidis siiski aset. «Uus Meie Hääl» kirjeldas väga värvikalt, kuidas 27. augustil suur rahvahulk «Russalka» juurde kogunes ning muusika saatel punaste lippude all Piritale «Valvaja» platsile läks. Seal peeti usuvastaseid kõnesid, pasunakoor mängis revolutsioonilisi viise ja hoolimata kohaloleva (jala-, ratsa-, kaitse- jne.) politsei keelust põletati selleks valmistatud «altaril» sadu leeritunnistusi. Seejärel avaldati meeleavaldusest osavõtnute usuvastase võitluse programm. Ajalehes öeldi, et meeleavalduse eesmärk ei olnud jumala olematuse kinnitamises ja piibli põletamises. «See oli protest rahvahulkade petjate ning pimestajate vastu, kes piibli abil peremeestele orje kasvatavad . . .»[150]

See oli poliitiline demonstratsioon, millele järgnes ilmalik leer. «Noor Tööline» andis pealkirja all «Esimesed pääsukesed» ülevaate 10. oktoobril 1922 «Valvajas» pee-

[148] «Noor Tööline», 1922, nr. 7/8, lk. 180—182; «Uus Meie Hääl», nr. 1, 29. augustil 1922.

[149] «Noor Tööline», 1922, nr. 1, lk. 14—15; nr. 6, lk. 147—148.

[150] «Uus Meie Hääl» nr. 1, 29. augustil; nr. 3, 2. septembril 1922; «Noor Tööline», 1923, nr. 3, lk. 35.

tud ilmaliku leeri pidulikult aktuselt. «Need 70 noort, kellele seal vastavad tunnistused välja jagati on esimesed, kes avalikult ning organiseerunult selja pööravad kirikule...» öeldi ajakirjas, ja avaldati lootust, et nende eeskuju järgivad tuhanded. Ilmalikus leeris õpetati marksistliku filosoofia põhiteadmisi ja töölisliikumise aluseid. Seepärast keelas politsei hiljem niisugused lektooriumid Pärnus, Narvas ja Tartus, mille olid organiseerinud sealsed noortekomisjonid.[151] Haridusministeerium keelas ka Tallinnas 1. detsembrist 1922 kuni 20. jaanuarini 1923 kavandatud uute «üldhariduslike kursuste korraldamise». «Tööline» avaldas 23. novembril ministeeriumi selle kirja teksti täielikult ning rõhutas: «Kurnajad tõstavad kisa töölisnoorsoo klassihariduse püüete pärast. Proletaarlased, te olete õieti tabanud — sammuge edasi mööda alustatud teed!» Sealsamas kavandati töölisnoorsoo poliitharidusliku töö ulatuslik plaan, mida edaspidi hakati ka ellu viima.

Töölisnoorsoo suunamisele ühisrindesse tuli kasuks ka 8. rahvusvahelise töölisnoorsoo päeva tähistamine 3. septembril 1922. EKP Keskkomitee kohustas juba juulikuu lõpul töölisajalehte selle päeva eel erilehekülje avaldama.[152] Lehekülg ilmuski «Uue Meie Hääle» 2. septembri numbris. Avaldatud materjalides selgitati, et töölisnoorsugu on kurnatute keskel kõige nõrgem. Klassiteadlikumad noorsootegelased olid sõjakohtu kätte antud, kümneteks aastateks sunnitööle mõistetud või maalt välja saadetud. Samal ajal tehti mis võimalik, et töölisnoored kodanlikku isamaad austaksid ja ülistaksid. «Kuid töölisnoorsugu teab,» kirjutas ajaleht, «et kapitalistlikus ühiskonnas tal isamaad pole, vaid ainult orjamine kapitali ikke all.»

Ajaleht küsis: «Mida peab siis töölisnoorsugu tegema?» Vastus anti sealsamas: «Mitte taevavalitsejatelt ei tule meil abi paluda, vaid oma käevarre peale loota! Mitte uskuda, et võimalik on lehmakauba sobitamise teel valitsevatelt klassidelt paremaid eluolusid välja tingida, vaid koonduda võitluseks oma õiguste eest.» Noortöölisi kutsuti üles kurnajatele oma nõudmisi esitama ning 8. rah-

---

[151] «Noor Tööline», 1922, nr. 10/11, lk. 261—262; 1923, nr. 3, lk. 35, «Uus Meie Hääl» nr. 3, 2. septembril 1922.

[152] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 21.

vusvahelisel töölisnoorsoo päeval hulgaliselt meeleavaldustele ja koosolekutele tulema.

«Uus Meie Hääl» andis 5. septembri numbris ülevaate Tallinna töölisnoorte demonstratsioonist. Rongkäik läks «Russalka» juurest Piritale «Valvaja» platsile, kus E. Kägu rääkis rahvusvahelisest noorsoopäevast ja töölisnoorte võitlusest ning P. Keerdo noorsoo osast Töörahva Ühises Väerindes. Koosolijad võtsid vastu resolutsioonid Vene esseeride Nõukogude-vastase tegevuse hukkamõistmise, valge terrori lõpetamise ja rahvusvahelise töölisnoorsoo kongressi kokkukutsumise toetamise kohta. Kui koosolijad hakkasid laulma «Internatsionaali», kihutas ratsapolitsei rahvahulga laiali, kusjuures mitmele noorukile hobusega peale aeti. Sellele vaatamata tulid noored täis trotsi rongkäigus «Russalka» juurde tagasi ja alles siis mindi laiali. Tööliste esindajad esitasid meeleavalduse takistamise ja politsei jõhkruse kohta Riigikogus arupärimise. Kuid kodanlik enamus lükkas selle 21. septembril 1922 tagasi. «Uus Meie Hääl» avaldas siiski 23. septembril 1922 täielikult kõne, mille P. Keerdo pidas arupärimise põhjendamiseks.

Sama aasta septembris peeti EKNÜ I kongress, kes pööras erilist tähelepanu töörahva võimu eest peetavast võitlusest osavõtu küsimustele, töölisnoorte ühisrinde ja majandusliku võitluse probleemidele. EKNÜ I kongress andis veelgi hoogu töölisnoorsoo illegaalsele ja legaalsele tegevusele ning tema koondamisele Töörahva Ühisesse Väerindesse. Kongressi otsused olid juhtnöörideks ka töölisnoorsoo ajakirjandusele. Nii linna kui ka maa töölisühingute noortekomisjonide üldjuhtijaks sai 24. jaanuaril 1923 moodustatud Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu noortekomisjon, kuhu kuulusid H. Allik, A. Alton, A. Kõvamees, J. Reesen ja J. Tõnisson. Pärast A. Altoni ja A. Kõvamehe areteerimist määrati komisjoni koosseisu R. Pälson ja A. Resev. Komisjoni esimees oli J. Reesen ja sekretär H. Allik.

Kui 1922. aastal töölis- ja noorsooajakirjandus pühendas peamise tähelepanu töölisnoorsoo organiseerimisele ja palgavõitluse probleemidele, siis 1923. aastal lisandusid neile kirjutised ka noorte vaidlusõhtutest ja referaatide aruteludest. Kogu organiseeritud töölisnoorsoo tegevuse koordineerimiseks oli tarvis luua ülemaaline legaalne organ. EKNÜ Keskkomitee otsustas 5. augustil kokku kut-

suda esimese üleriikliku töölisnoorte konverentsi ja kinnitas selle päevakorra.[153]

Töölisnoorsool polnud sel ajal oma häälekandjat. «Noor Tööline» suleti aprillis ja «Meie Noore Töölise» esimene number jõudis lugejateni alles augustis. Seda lünka püüdis täita ühisrinde häälekandja «Töörahva Hääl», mis avaldas rohkesti kongressi ettevalmistamisega seotud materjale. Nende hulgas ka Üldliidu noortekomisjoni ametliku teadaande konverentsi kokkukutsumise ja seal arutamisele tuleva päevakorra kohta ning üleskutse «Kõigile «erapooletutele» noorsoo organisatsioonidele!» Viimases öeldi, et noorte ees on ainult kaks teed, «kas ühes vajuva kodanlusega, ehk tõusva töölisklassiga. Igasugused sõnad «erapooletusest» on ainult lobisemine». Edasi kutsuti «erapooletuid» töölisnoorte esimesest konverentsist osa võtma.[154]

Üleriiklik töölisnoorte konverents peeti 5. ja 6. augustil «Tööliste Keldris». «Töörahva Hääle» 7. augusti numbris toodi ära, et oma iseloomult oli see «tõsine töökonverents. Päevakorras olid kõik praktilised küsimused, nagu organiseerimine, poliithariduslikku töö korraldamine, lastegrupid, ajakirjandus jne». Ajaleht rõhutas, et noored olid põhimõttelistes küsimustes üksmeelsed ja seepärast ei vaieldud näiteks kas poliithariduslikku tööd on vaja teha, «vaid kuidas seda paremini teha». «Töörahva Hääle» järgmises numbris avaldati töölisnoorsoo majandusliku ja poliitilise võitluse kohta vastuvõetud resolutsioon, milles kiideti üksmeelselt heaks Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmist, nõuti noorte töökaitseseaduste maksmapanemist ning aktiivset ja passiivset valimisõigust 18 eluaastast alates.* Töölisnoorsoo organisatsioonide tähtsaimaks ülesandeks seati kõigi nende noorte suunamist klassivõitluse teele, kes polnud rahul kodanliku ühiskonnakorraga, kuid ei olnud veel jõudnud revolutsioonilistele seisukohtadele. Eriti peeti seejuures silmas maatöölisnoori.

Poliithariduslikku töö kohta vastuvõetud otsuses kohustati proletaarse noorsoo organisatsioone kasvatama oma liikmeid ja kõiki töölisnoori klassiteadvuse vaimus, mark-

---

[153] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 784, l. 12.

[154] «Töörahva Hääl» nr. 29, 21. juulil ja nr. 35, 4. augustil 1923.

* Need nõudmised koosnesid neljast alajaotusest, kokku 40 punktist ning avaldati ajakirjas «Meie Noor Tööline», 1923, nr. 3/4, lk. 11—13.

KARIKATUURE AJALEHTEDEST «TÖÖLINE» JA «TÖÖRAHVA HÄÄL».

Popsi saatus.

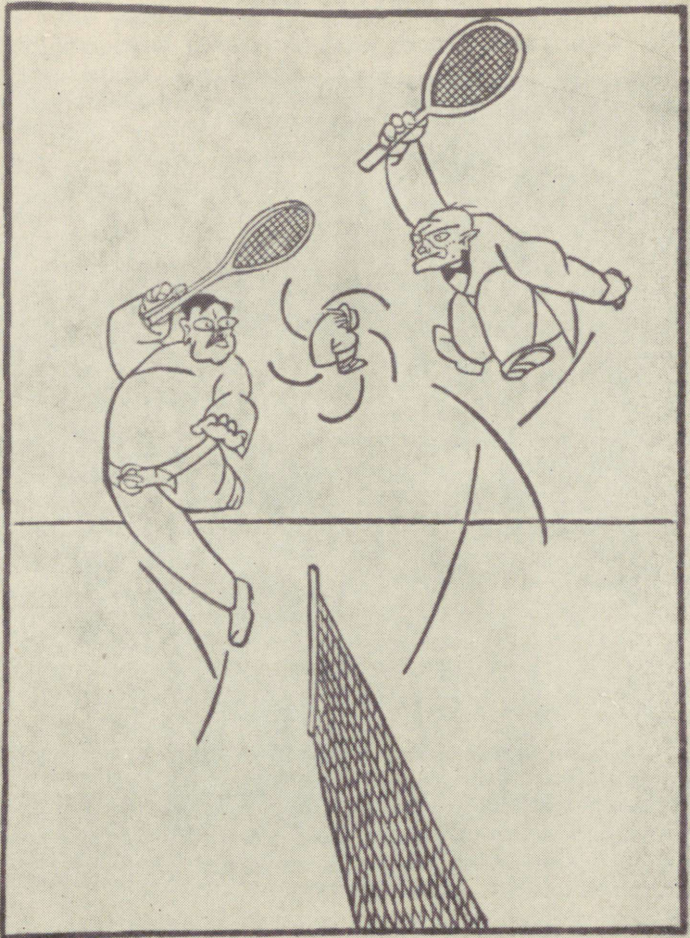

„Kaarna, anname weel wiimase matsu japaneme ta siis seltsis nahka!“

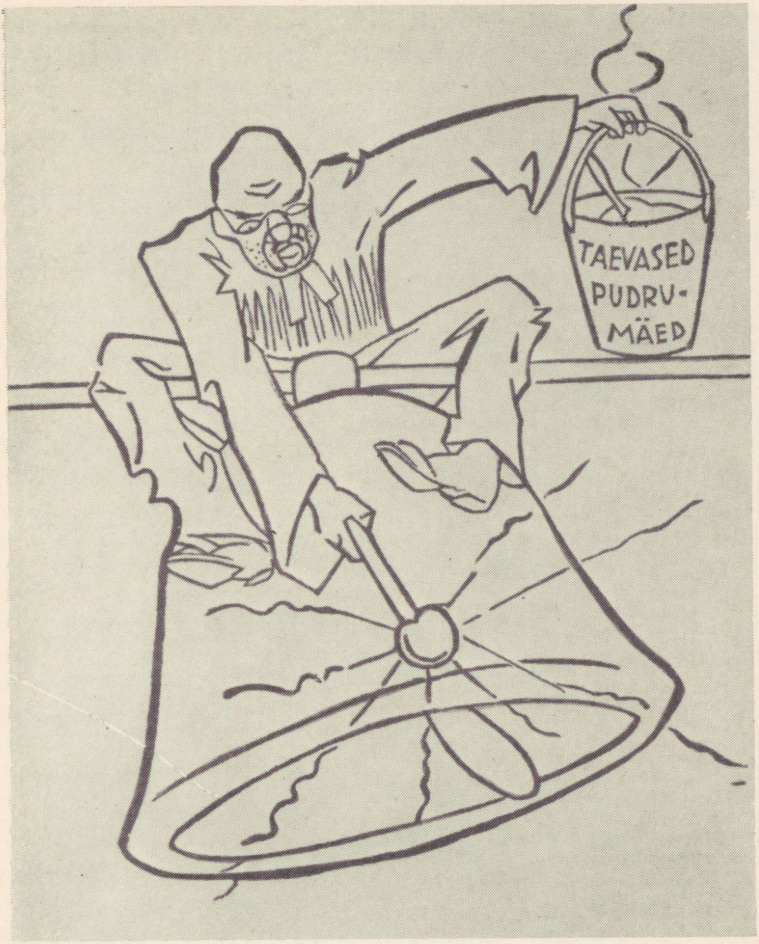
TAEVASED
PUDRU-
MÄED

Eestimaa Kommunistlise Partei üleskutse

Eestimaa Kommunistlise Partei Keskkomitee poolt allakirjutatud üleskutseid laotati neil päevil Tallinnas laiali, mis nõuja antud pappide valgaleandmise hääletamise kohta.

Mahtra tähendusega nuhtlusleaduse pärast peame avaldada ainult mõned väljamõtted sellest üleskutsest:

„Vibel laes, rist laelas ja mõõk mustu mantli all peidus: labke naeratus näol ja tiigri kavalus ning saagihimu silmades — nii on papid riietinud „paganaid" ja teinud neid mammonamüürides pärisorjadeks.

Mitu sada aastat on sõmuti talitanud mõisnäärid, munkad ja kirikhärrad Baltimaal. Ühe maloõna kuulutamise nimel heideti maha rahvuslikke loomustatud riidka alla; jumala nimel mundeti pärisorjalik mõisa- ja kirikuvoruni orjaks; isanda kiitmisel tapeti Jõias maha mõtted ja mõgistati nende naiste ja tütreid, pappide valitsemise ja healeelistmal vaimupotamisel tarmitas mõisahärra „esimese öö õigust".

Nõukogude on olnud nõnda, et kus võib orja turjal tantsib, seal papp mõhendab jumala-knaga võõrutu malu: kui kurvatu on näinis, siis teibetasse teda valmega: on tal tegu liig raske, siis tõstetasse kergemat põlve pärast surma — paradiisis.

Praegu tungib maalitsem kibi töörahvale igalpool peale, olgu see maksude meeretumine töötumate kihtide turjale, palgaa kärpimine või tööraema pikendamine. Kirik oma kunduslikku ühiõpetusega peab vinda valmistama, et orjad mitte üles ei tõuseks.

Pappide ühiõpetus on pimestamise ja rõhumise abinõu!

Ühtlasi peab kunduslik ühiõpetus aitama tõita kellakotti, mida ilma kibiemaksmuutmata kirikus asjata tiliõtatakse. Papp loodab endale ja oma kõtrile kunde ühiõpetuse kiiõeleadmise teel matti saada riigikõsast.

Riigil kulub pappide-ühiõpetajate palgaks ära sajad, kõige vähemalt aga tõmned miljonid.

Aga kes on see riik, mille kaasast tulevad palgad?

Sina, rahuõaja.

Sina peab

kandma uusi maksusid **mõne saja marga** võrra ühiõpetuse eest!

Proletaarlased, töörahvas!

Mitte jumala või mõne muu kõrgema jõu olemise eest mitte-olemise küsimust ei aruta siin revolutsioonilise tööliskaas. Meie ei otsusta praegu küsimust, kas õige, kas see rahuõaja, kas kõrge loob päraõõrmaise elu peale, ehk see proletaarlane, kes seda elu ühub.

Meie võitleme nende mustade **rongade** vastu, kes tumeõeste näol töörahvas jõurde ründavad, aga tõepoolest on kiiõjad, kes ühises võõrinnas teiste kurnajatega töörahvaõt viimaõt ühi võõja pimestavad.

Kõik töörahvas, nõõnu ta jumalat, ehk mitte, peab ühemeelse minema kunduslikku ühiõpetuse vastu. Sellega kaitseb ta oma noortõnu pimestamise eest, näitseb uute maksude vastu, kaitseb õidamatumaõtuse vabaduõt. Vaõ õpetab oma lastele ühiõpetuõt see, kes seda tarmiõ leiab, kas maksab ta ise pooõe, aga mitte riik — mitte see töörahvas, kel lapõi pole, ehk kes oma lastele ühiõpetuõt anda ei laõe.

Sõõtimehed! Maalõõed ja õvennad!

Mitte ainuõt penni maksudeõs pappide palga peale!

Mitte minagit kunduõlikku ühiõpetuõt!

Kui ükõ meõ minge hääõetamiõkaõtide juurde 17., 18. ja 19. veebruaril!

Töölised! Ametnikud! Maatöörahvas!

Minge tihedatesõ ridades hääõetamiõele!

Mõõe oma õedeõitega õinni väivtäie kurnajate ja nende pimedate õulaõte ning arukamate tõõõed!

Minge hääõetama kunduõliku ühiõpetuõe vaõtu!

Minge viimõeni välja oma õeõtimeõed, vereõunnaõiikmed, tuttavad hääõetama uute maksude vaõtu!

Mobiõiõeerige kõik jõud pimestamiõe ja orjaõtamiõe vaõtu!

Tallinn, 23. jaanuaril 1923. a.

Üleskutse avaldati «Töölises» seoses 17.—19. veebruariks 1923 määratud rahvahääletusega usuõpetuse koolidesse viimise küsimuses.

sistliku maailmavaate propageerimise teel. Seejuures juhiti tähelepanu sellele, et klassivõitluse põhimõtete selgitamine, ajaloolise materialismiga tutvumine jne. ei tohi «muutuda teoreetiliseks targutamiseks, vaid tuleb käsitada töölisnoorsoo ja kogu töölisklassi lähemaid võitlusülesandeid ja päevaküsimusi, et propaganda ja õpetamine oleks arusaadav igale noorele proletaarlasele». Kõikidele töölisnoorsoo organisatsioonidele tehti ülesandeks korraldada teaduslikke kursusi, loenguid ja referaate ning pöörata erilist tähelepanu poliithariduslikule tööle oma ajakirjanduses.[155]

Konverents valis Eestimaa Töölisühingute Kesknõukogu 9-liikmelise noortekomisjoni. Sinna kuulusid H. Allik, A. Murro, K. Pauk (Paas), R. Pälson, A. Resev, O. Tuul jt. Vastavalt kongressi otsusele kuulutas see komisjon 26. augustist kuni 2. septembrini välja ülemaailmse töölisnoorsoo organiseerimisnädala ja 9. rahvusvahelise töölisnoorsoo päeva organiseeritud tähistamise 2. septembril, millest teatati ka ajakirjanduses.[156]

Töölisajakirjanduses avaldatud materjalides kutsuti noortekomisjone põhjalikult tutvuma konverentsi otsustega ning seadma oma töö ühtse süsteemi alusele. Selleks soovitati luua tihe side iga ettevõtte noortega, määrata sinna oma volinikud. Komisjonide liikmetel soovitati tingimata jaotada omavahel ülesanded, nii et igaüks neist tegeleks kindla töölõiguga ja vastutaks isiklikult selle korrasoleku eest.[157]

Seda tehtigi ja «Meie Noor Tööline» teatas, et plaanikindla töö tulemusel lõid noortekomisjonid sidemeid paljude käitistega, mis võimaldas saada andmeid töötavate noorte palgaolude, tööaja ja -tingimuste ning mitmesuguste väärnähtuste kohta ja suunata paremini noorte majanduslikku võitlust.[158] Tähtsaks uuenduseks, mida ajakiri esile tõstis, oli noorterühmade loomine ettevõtetes. Esimene niisugune rühm loodi Balti Puuvillavabrikus. Sinna kuulus 12 noort. Rühm nõudis öötöö kaotamist, kehtivate töökaitseseaduste täitmist ja lubatud palga välja-

[155] «Töörahva Hääl» nr. 37, 9. augustil 1923.

[156] «Töörahva Hääl» nr. 41, 18. augustil; nr. 47, 1. septembril 1923.

[157] «Töö Lipp» nr. 6, 15. septembril; nr. 12, 29. septembril; nr. 12, 29. septembril; nr. 18, 13. oktoobril 1923.

[158] «Meie Noor Tööline», 1923, nr. 5, lk. 22—23.

maksmist. Esinevatest väärnähtustest informeeriti vabriku töölisvanemate nõukogu. Vabal ajal levitasid rühma liikmed töölisajakirjandust. Niisugused rühmad loodi ka «Rauaniidis», «Krullis», «Voltas» ja Lutheri vabrikus.[159] Ajakiri kutsus teiste ettevõtete noori järgima seda kasulikku algatust.

ELKNÜ Keskkomitee sai Kommunistliku Noorsoo Internatsionaalilt kirja, milles soovitati tugevdada tööd maanoorte hulgas. Keskkomitee arvestas seda ja otsustas 31. oktoobril 1923 asutada oma maanoorsoo osakonna ja teha seda maakondade komiteedes. Revolutsioonilist noorsooajakirjandust kohustati pöörama erilist tähelepanu maanoorsoo majandusliku ja poliitilise olukorra valgustamisele.[160] Pärast seda ilmusid ajakirjas «Meie Noor Tööline» niisugused kirjutised nagu «Maatöölisnoorsugu — võitlusele oma klassihuvide eest!», «Maatöölisnoorsugu külakurnaja söödaks» jt.[161]

Peale selle tegi ELKNÜ Keskkomitee Töölisühingute Kesknõukogu noortekomisjonile ettepaneku kutsuda kokku maakondlikud töölisnoorsoo konverentsid. Need leidsidki aset. Nii peeti Tallinnas 15. ja 16. detsembril Harjumaa ja 29. ja 30. detsembril Narvas Virumaa töölisnoorsoo konverents. Töölisajakirjandus märkis tunnustavalt, et proletaarse noorsoo revolutsiooniline liikumine oli jõudsalt arenenud nii linnas kui ka maal. Seejuures kriipsutati eriti alla linna- ja maanoorte vaheliste sidemete tugevnemist, mille parimaks näiteks oli Tallinna ja Harjumaa töölisnoorte väga asjalik ja kasulik ühine konverents.[162]

Õlg õla kõrval meestega!

Suurt tähelepanu pöörati revolutsioonilises perioodikas ka naistööliste koondamisele ühisrindesse. EKP Keskkomitee koosolek, mis tuli kokku 14. veebruaril 1922, kohustas «Tallinna Töölise» toimetust pühendama 8. märtsil naisliikumisele erilehekülje.[163] See oli muide esimene

[159] «Meie Noor Tööline», 1924, nr. 1/2, lk. 16.

[160] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 784, l. 21.

[161] «Meie Noor Tööline», 1923, nr. 5, lk. 9—11; 1924, nr. 3/4, lk. 7—8.

[162] «Meie Noor Tööline», 1923, nr. 5, lk. 21—22; 1924, nr. 1/2, lk. 16.

[163] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 14.

kord, kus Eestis rahvusvahelist proletaarset naistepäeva üldse avalikult tähistati.

Erileheküljel trükitud materjalides toonitati, et 1917. aasta äratas naisproletaarlased klassiteadlikule elule. Rõhutati, et Keila lahingus langenud naistööline Alice Tisler jääb töörahva mälestusse kui kehastus eesti naisproletariaadist, kes on ärganud sajandeid kestnud pimedast orjaööst ja astunud võitlusse töörahva kurnajatega. Ajaleht märkis, et eesti töörahva võitlusteed on pidevalt ääristanud kalmukünkad ja trellidega aknad, mis on tunnistuseks ka naistööliste ennastsalgavast võitlusest. Sama numbri juhtkirjas anti ülevaade naistööliste olukorrast kodanlikus Eestis ning selgitati, et teda rõhub puudus nagu kõiki proletaarlasi, kuid tööturul on ta halvemas olukorras. Naistööline on sunnitud odavama palga eest töötama kui meestööline. Tööpuuduse korral aga on just naistööline see, keda esimeses järjekorras värava taha aetakse. Teisest küljest aga kasutavad vabrikandid, töökodade omanikud ja hallparunid kõige meelsamini just naiste odavat tööjõudu meestööliste asendamiseks ja nende palga allasurumiseks. Ajaleht näitas, et naistööliste võitlus oma olukorra parandamise eest on üks osa töölisklassi üldisest võitlusest, mis on sihitud eeskätt sellele, et saaksid teoks Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmist, et töörahvas vabaneks kapitali võimu alt. Ajalehes avaldati ülevaated ka naistepäevale pühendatud pidulikelt koosolekutelt Tallinnas, Narvas ja Tartus, kus töötavad naised otsustasid ühineda Töörahva Ühise Väerindega.[164]

EKP Keskkomitee initsiatiivil asutati 1922. aasta märtsis Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juurde ka naiskomisjon. Pärast seda ilmus ajakirjas «Töö» artikkel «Töölisühisuste sisemisest korraldusest», kus avaldati lootust, et seda eeskuju järgivad ka teiste linnade ja maatööliste ametiühingud. Artiklis selgitati noorte- ja naiskomisjonide organisatsioonilist olemust, nende õigusi ja ülesandeid. Komisjonid pidid koondama naistöölisi ja -teenistujaid ametiühingute ümber ning lülitama neid võitlusse ühisrinde nõudmiste elluviimise eest.[165] Töölisajalehed

[164] Vt. «Tallinna Tööline» nr. 8, 1. märtsil; nr. 9, 4. märtsil ja nr. 11, 11. märtsil 1922.

[165] «Töö», 1922, nr. 4 (10), lk. 147.

hakkasid komisjonide tegevust pidevalt valgustama. «Meie Hääl» kirjutas 29. juulil 1922, et Kesknõukogu naiskomisjon on pidanud juba kaks koosolekut, kus rõhutati vajadust asutada ka mujal naiskomisjone ja otsustati alustada ulatuslikku agitatsioonitööd naisproletaarlaste hulgas ning hakata neisse puutuvaid küsimusi regulaarselt käsitlema töörahva häälekandja veergudel. Sealsamas teatati mitme komisjoni ellukutsumisest. 5. augustil 1922 avaldati «Meie Hääles» «Avalik kiri Eesti töölisnaisele», milles teda kutsuti astuma ühisrindesse meestööliste kõrvale. Seda kutset korrati veelgi.[166] Ajalehed hakkasid pealkirja all «Naistööline Töörahva Ühisesse Väerinda» avaldama erinurkasid, kus analüüsiti naistööliste rasket olukorda ja anti ka näpunäiteid organiseerimistööks. Samal ajal hakkas töölisajakirjandus suunama naistöölisi võitlusse kodanluse ja sotside mõju all oleva naisliikumise vastu, mis püüdis religiooni ja natsionalismiga mürgitada naisproletaarlaste klassiteadvust ning pidurdada nende revolutsioonilise aktiivsuse kasvu.

«Uus Meie Hääl» konstateeris rahuldusega, et linna naistöölised olid viimasel ajal poliitiliselt tublisti arenenud, organiseerunud, asutanud hulk komisjone ja astunud klassivõitluses meestööliste kõrvale. Samal ajal ei tahtnud maal asi paigast nihkuda. Seepärast kirjutati artiklis «Rohkem tähelepanu naistööorjadele maal!», mille ajaleht avaldas 30. septembril, et taluteenijad on «hallparuni orjad sõna kõige laiemas mõttes... Nad ei võta osa klassivõitlusest, ega saa aru oma klassihuvidest». Revolutsiooniline perioodika kutsus linna- ja maatööliste ametiühinguid muutma ka neid oma klassiteadlikeks liikmeteks. «Tööline» teatas 15. detsembril 1922, et Tallinna töölisühingute naiskomisjonide abiga kutsutigi mitmel pool maal ellu vastavad komisjonid. 1922. a. novembri lõpul töötas Tallinnas 9, Tartus 7, Narvas 2, Pärnus 2 ja maal 15 elujõulist naiskomisjoni, kes juhtisid tuhandeid naistöölisi. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu naiskomisjonil, mille koosseisu kuulusid O. Künnapuu (Lauristin), E. Morgenson, A. Vaarman, R. Veltson jt., oli seejuures suunav osa. Tema algatusel kutsuti kokku naiskomisjonide esindajate kohtumisi ja üldkoosolekuid, kus arutati mit-

[166] «Meie Hääl» nr. 13, 12. augustil 1922; «Uus Meie Hääl» nr. 6, 9. septembril; nr. 9, 16. septembril 1922 jt.

mesuguseid naistöölisi huvitavaid päevaprobleeme, organiseerimis- ja ajakirjanduse küsimusi.[167] Nii tõmmati järjest rohkem naisi ühisrindesse ja mobiliseeriti neid võitlusse selle nõudmiste elluviimise eest.

Naistööliste revolutsioonilist aktiivsust aitasid suurendada ka töölisajalehtedes regulaarselt avaldatud erileheküljed «Naistööline», kus üldistati ja suunati seda suurt organiseerimistööd, mida naiskomisjonid tegid, ning kirjutati nende korraldatud üritustest. Näiteks 28. jaanuaril peeti Tallinnas suur naistööliste koosolek, kus R. Veltson rääkis Kommunistliku Internatsionaali olemusest ja tema suhtumisest 2. Internatsionaali, O. Künnapuu (Lauristin) selgitas naistööliste töölisühingutesse koondumise vajadust ja A. Vaarman kutsus naistöölisi astuma välja usuõpetuse sisseviimise vastu koolidesse. «Tööline» teatas eelseisvast üritusest 27. jaanuaril ja andis 31. jaanuaril ülevaate sellest koosolekust ning märkis, et kino «Modern» saal oli tulvil rahvast, läbirääkimistest võeti elavalt osa ja koosolek lõppes ülevas meeleolus «Internatsionaali» laulmisega.

5. märtsil 1923 loodi Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu juurde naiskomisjon, kuhu kuulusid A. Alton, O. Künnapuu, E. Morgenson, A. Vaarman ja R. Veltson.[168] See komisjon avaldas koos EISTP Keskkomitee naiskomisjoniga 8. märtsil «Töölises» üleskutse, milles tehti naistöölistele ettepanek koonduda võitluseks kapitali pealetungi vastu, astuda Töörahva Ühisesse Väerindesse ja kaitsta enda kui ema huve. Ajalehe järgmistes numbrites avaldati ülevaated naistepäeva teistkordsest avalikust tähistamisest Tallinnas, Tartus ja Narvas.

Juba 1922. aastal hakkas «Tööline» erileheküljel «Naistööline» avaldama kirjutisi, milles naiskomisjone ja -töölisi kutsuti töölislaste organiseerimisele ja kasvatamisele klassiteadlikkuse vaimus. «Proletaarne lasteliikumine on uuematest tööliste klassivõitluse abinõudest, mis on sihitud meie ridade kaitseks väikekodanlise vaimu vastu ja klassitunde tõstmiseks töölisklassi tagavaraväes. Sest kodanluse peaülesanne töölislaste kasvatuses on nende klassitunnet tumestada ja klassivahekordi lasta paista

---

[167] «Tööline» nr. 26, 9. detsembril; nr. 31, 15. detsembril 1922.

[168] ENSV ORKA, f. 1746, nim. 1, s.-ü. 3, l. 4; «Töörahva Hääl» nr. 21, 3. juulil 1923.

vales valguses,» selgitas ajaleht 9. detsembril avaldatud kirjutises. Edasi soovitati nais- ja noortekomisjonidel organiseerida mitmesuguseid proletaarseid laste mängu-, laulu-, näite- ja spordiringisid, pidada loenguid, korraldada pidusid ning anda välja lasteajakirja laste endi osavõtul.

Juba enne selle artikli ilmumist oli tehtud suurt organiseerimistööd. 23. juunil 1922 arutas neid küsimusi EKP Keskkomitee Poliitbüroo.[169] J. Anveldi osavõtul arutati asja ka EKNÜ juhtivate tegelaste ja aktivistidega. Seal otsustati, et lasteajakiri peab abistama neid naisi ja noori, kes töötavad laste hulgas. Peale selle pidi ajakiri andma lastele vastavat lugemisvara, süvendama nende arusaamist isade võitlusest, rikaste ja vaeste huvide vastuolust, arendama neis klassikuuluvustunnet ja tahet võidelda töölisklassi huvide eest.[170]

Ajakiri «Meie Lapsed» esimene number ilmus veebruaris. Seal avaldati rohkesti muinasjutte, jutustusi ja laste kirju, kus selgitati lastele mõistetavas vormis ja keeles, kuidas rikkad vaeseid ekspluateerivad, nende töö arvel endale varandusi koguvad ning kuidas nad püüavad lõhkuda tööliste solidaarsust. Rohkesti proletaarset lasteliikumist suunavat materjali avaldati «Töörahva Hääles», eriti seoses ülemaalise töölislaste nädala organiseerimisega 28. juulist kuni 5. augustini 1923, ja ka ajakirjas «Meie Noor Tööline».*

Tähtsaks etapiks naiskomisjonide töös oli esimene ülemaaline naiskomisjonide konverents, mille Töölisühingute Üldliidu juhatus Tallinnas 1. juulil 1923 kokku kutsus. «Töörahva Hääl» pühendas sellele sündmusele suurt tähelepanu, andis konverentsist üksikasjaliku ülevaate ning avaldas seal esitatud aruanded ja vastuvõetud otsused. Ajaleht näitas edaspidi järjekindlalt, kuidas naiskomisjonid konverentsil kavandatut ellu viisid ja andis vajaduse korral ka nõu. Nii kirjutati 14. juulil artiklis «Tee on rajatud», et ühiskondlikus tegevuses vilunud nais-

---

[169] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 21.

[170] O. Lauristin, «Vana Jaan» ja noored. Jaan Anvelt, lk. 197.

* Selle kohta vt.: J. Kalits, Noorsugu, ühine! Legaalne proletaarne noorsooajakirjandus kodanlikus Eestis, Eesliinil, lk. 256 ja B. Nedzvetski, Kommunistliku lasteliikumise tekkimine ja areng Eestis, kandidaadidissertatsiooni käsikiri, Tartu 1965, lk. 95—114.

aktivistide kasvatamine ja naistööliste poliitilise silmaringi arendamine on iga töölisühingu ülesanne, eriti maal. Edasi öeldi, et kui ühingus pole naisi, siis on see ka meestööliste süü. Organiseerimistöö esimese sammuna soovitati niisugustel ühingutel koos ETP osakondadega kutsuda kokku naistööliste üldkoosolekuid nende majandusliku olukorra arutamiseks, selle parandamise abinõude näitamiseks ja naiskomisjonide moodustamiseks.[171] Juuli- ja augustikuu jooksul peeti üle maa 15 niisugust naistööliste koosolekut, mis peaaegu kõik paistsid silma rohke osavõtu poolest ja läksid hästi korda. «Töö Lipp» märkis 22. septembril tunnustavalt, et selle tulemusel loodi 13 uut naiskomisjoni.

«Töörahva Hääl» võrdles 11. augustil Narva ja Tallinna Kiutööliste Ühingu naiskomisjoni tööd ning märkis, et esimene neist töötab hästi, kuna teises valitseb loidus. Ajaleht näitas ka põhjusi ja kirjutas: «Käed külge, seltsilised Tallinna kiutööstuses. Ei ole meil abi mujalt kusagilt loota, vaid ainult visa ja järjekindla võitluse teel suudame parandada oma seisukorda.» «Töö Lipu» artiklis «Proletaarline ja kodanline naisliikumine», mis avaldati 8. septembril 1923, kriipsutati alla, et kodanlik naisliikumine ei anna naistöölisele midagi ja raskustest võib teda vabastada üksnes kapitalistide võimu kukutamine. Seepärast on naistöölise koht töölisklassi võitlusorganisatsioonides — töölisühingutes ja revolutsioonilistes töölisparteides. Nii suunas ühisrinde häälekandja naistöölisi järjekindlalt organiseeritud majandusliku ja poliitilise võitluse teele.

Avalikud kirjad «töörahva sõpradele»

Kodanlike ja väikekodanlike parteide liidrid mõistsid, et Töörahva Ühise Väerinde juhtija ja suunaja on Eestimaa Kommunistlik Partei. Seepärast hakkasid nad kohe ühisrinde 12 nõudmise ja «Tallinna Töölise» vastu võitlema. «Tallinna Teataja» kirjutas, et ühisrinde ja selle häälekandja taga on enamlased. «Vaba Maa» avaldas arvamust, et see on «kommunistide ja isesotside ühine väerind». «Tulevik» kaebas, et ühisrinde häälekandja toon

---

[171] «Töörahva Hääl» nr. 26, 14. juulil; nr. 32, 28. juulil 1923.

on sotsiaaldemokraatide suhtes väga sallimatu.[172] Sotsiaaldemokraadid ja tööerakondlased kuulutasid endid töörahva huvide tõelisteks kaitsjateks. Seepärast ei tihanud «Tulevik» ja «Vaba Maa» otsekohe ühisrinde nõudmiste vastu välja astuda, vaid rääkisid isegi nende elluviimise vajadusest. Tööerakondlased leidsid ainult, et seal olevat ühteist liiga palju tahetud. Sotsid aga targutasid, et 12 nõudmise hulgas olevat üks osa liiga mõõdukad, teine osa maha kirjutatud nende programmist ja kodanliku vabariigi põhiseadusest.[173] Samal ajal ei pakkunud nad ise midagi radikaalsemat ega teinud mingeid omapoolseid ettepanekuid.

EKP oli alati paljastanud sotsiaaldemokraatide juhtide oportunismi ja faktide varal tõestanud, et nad üksnes räägivad töörahva huvide kaitsmisest, tegelikult aga kaitsevad kodanluse ja oma tasku huve. Väga põhjalikult tehti seda «Kommunistis» ja «Rõhutute Hääles», kus suure järjekindlusega kritiseeriti sotsiaaldemokraatide juhtide äraandlikkust ja töörahvavaenulikkust. Neid traditsioone jätkas «Tallinna Tööline».

Nüüd, kui enamik organiseeritud töölistest oli koondatud ühisrindesse, oli tarvis minna edasi ja tuua sinna ka organiseerimata töölised ning need töötavad kihid, kes olid jäänud sotsiaaldemokraatide ja tööerakondlaste mõju alla. Kõige kindlam tee selle saavutamiseks oli näidata, mida üks või teine partei või organisatsioon lubab oma toetajatele ja kuidas ta neid lubadusi püüab ellu viia. Suur osa oli selle ülesande täitmisel revolutsioonilisel ajakirjandusel.

1922. aasta märtsikuu lõpul hakkas töölisajakirjandus valgustama kampaaniat, milles Tallinna Ametiühingute Nõukogu nõudis valitsuselt rahvahääletuse korraldamist Eesti põhiseaduse mõnede paragrahvide muutmiseks ja täiendamiseks.[174] Kesknõukogu ettepanekus, millest «Tallinna Töölise» kaudu informeeriti ka avalikkust, taotleti töötasu alammäära kindlaksmääramist, väikemaapidajate vabastamist rendimaksust, kalapüügi ja jahipidamise vabadust, parunitelt võõrandatud mõisate eest tasu mittemaksmist, maksuseaduse panemist rahvahääletusele, sõja-

[172] «Tallinna Teataja» nr. 25, 31. jaanuaril 1922; «Vaba Maa» nr. 32 (86), 8. veebruaril 1922; «Tulevik» nr. 7, 25. jaanuaril 1922.
[173] «Tallinna Tööline» nr. 8. 1. märtsil 1922.
[174] «Tallinna Tööline» nr. 16, 29. märtsil 1922.

seisukorra kaotamist.[175] Üle-eestimaaline töölisvanemate kongress ja Tartu Ametiühingute Kesknõukogu kiitsid need ettepanekud heaks.[176] «Tallinna Töölise» 1. aprilli numbris märgiti, et tööstusproletariaadi esindajad on veel kord näidanud end kui kogu töörahva eelväge. Nad pidasid silmas kogu töörahva elulisi huve ja see on kindel alus töörahva ühisrinde kasvamisele. Kesknõukogu ettepanekud leidsid kõikjal toetust. Kuid valitsusel, kus istusid ka tööerakondlased, õnnestus sotsiaaldemokraatide kaasabil rahvahääletusest hoiduda.

Linna- ja maatööliste koosolekutel küsiti ühisrinde nõudmiste arutamisel, kes need siiski ellu viib. EKP vastas märtsis 1922 oma illegaalses häälekandjas, et seda teeb ainult töörahva valitsus, kes «on töölistele ja poolproletaarlastele sedasama, mis olemasolev valitsus kodanlusele». Kodanliku Eesti I Riigikogus ei olnud parempoolsetel parteidel kindlat enamust. Töörahva valitsuse oleks võinud moodustada sotsiaaldemokraatide, tööerakondlaste, iseseisvate sotsialistide ja kommunistliku töölisrühma ühisest blokist. See blokk oleks saanud Riigikogus enamuse.[177]

Poliitbüroo kutsus märtsis 1922 taktikaküsimuste arutamiseks kokku partei vastutavate töötajate nõupidamise. J. Anvelt rõhutas seal, et töörahva valitsuse eest agiteerimine ei tähenda muidugi, nagu peaks see valitsus ka Eestis paratamatult võimule «pääsema ja me tema valitsemise tingimata peame läbi elama. Võimalik, et revolutsiooniline liikumine temast üle hüppab — nõukogude võimu juurde. Aga igatahes on niisuguse «seadusliku» valitsuse eest agiteerimisel hulk tugevaid külgesid. Ta on praegustes tingimustes muuseas töörahvale hulga arusaadavam kui nõukogu valitsus».[178] Nõupidamine võttis kompromissside küsimuses seisukoha, et EKP võib üksikutes konkreetsetes küsimustes minna ühisrindes koos teiste töölisparteidega, isegi oportunistlike parteidega. Kuid ta peab jätma endale nende kritiseerimise vabaduse.

22. märtsil meenutati «Tallinna Töölises», kuidas sotsiaaldemokraadid, olles ise valitsuses, püüdsid teda ava-

[175] «Tallinna Tööline» nr. 17, 1. aprillil; nr. 19, 6. aprillil 1922.
[176] «Töö», 1922, nr. 4 (10), lk. 157; «Tallinna Tööline» nr. 17, 1. aprillil 1922; nr. 25, 25. aprillil 1922.
[177] Vt. lähemalt A. Lebbin, Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses töörahva ühisrinde eest (1921—1924), lk. 85.
[178] «Kommunist» nr. 5 (55), märts 1922.

likkuse ees silmakirjalikult manitseda, kutsusid «mõõdukusele». Tegelikult toetasid nad kõiki valitsuse samme, mis olid suunatud töörahva vastu ja kodanluse huvide kaitseks. Niisamasugust teed läksid 1922. aastal ka valitsuses olevad tööerakondlased. Endine siseminister L. Olesk kaebas «Vaba Maas», et valitsus peab silmas üksnes parempoolsete tegelaste huvisid, riigi huvid on aga täiesti kõrvale jäetud ja poliitiliste vastaste kallal tarvitatakse julma vägivalda, mis «hirmutab paljusid pahemale poole».[179] «Tallinna Tööline» vastas, et see arvustus on ajamärk, «rahulolematus on ulatunud sügavale väikekodanluse kihtidesse. Poolproletaarlised kihid on avalikult töörahva ühisesse väerinda minemas. Tööerakond tunneb oma jalgealust varisevat», kuid jätkab valitsuse poliitika kaasategemist.[180]

Kui ettepanek põhiseaduse osalise muutmise kohta oli esimene etapp EKP märtsinõupidamise otsuse elluviimiseks, siis nüüd algas teine etapp. Sotsiaaldemokraatide ja tööerakondlaste demagoogiliste avalduste paljastamiseks avaldati «Tallinna Töölises» 29. märtsil 1922 nende parteidele adresseeritud Ametiühingute Kesknõukogu avalik kiri. Selles kirjas kutsuti Eesti Sotsiaaldemokraatlikku Tööliste Parteid ja Eesti Tööerakonda moodustama koos kõigi pahempoolsete jõududega töörahva valitsust, kes kaitseks tööliste, sulaste ja teiste maatööliste, riigi-, omavalitsuse teenistujate, äri- ja majateenijate, sõdurite ning alamate ohvitseride, oma tööjõust elavate käsitööliste, popside, väikerentnike, kehvasunike ja teiste väikemaapidajate, kooliõpetajate, väikekalameeste ning kogu töörahva huve. Ajalehe samas numbris avaldati juhtkiri «Nõudke tööerakonnalt ilusate sõnade asemel tegusid töörahva kasuks!», kus tähendati, et tööerakondlased nurisevad asjatult oma häälekandjas, nagu ei oleks nemad süüdi K. Pätsi valitsuse olemasolus, vaid pahempoolsed, kes ei taha koos tööerakondlastega valitsust luua. Juhtkirjas öeldigi, et «las tööerakond ja sotsid vastavad Tallinna tööliste ettepaneku peale. Las nad näitavad tegudega, kas nad tõesti tahavad pahempoolset valitsust luua».[181]

---

[179] «Vaba Maa» nr. 62 (1016), 15. märtsil 1922.
[180] «Tallinna Tööline» nr. 14, 22. märtsil 1922.
[181] «Tallinna Tööline» nr. 16, 29. märtsil 1922.

31. märtsil peeti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee laiendatud koosolek, millest võttis osa töölisorganisatsioonide aktiiv, kokku üle 130 inimese. See koosolek toetas Kesknõukogu ettepanekut ja pöördus Riigikogu kõigi pahempoolsete rühmade poole üleskutsega, mis avaldati «Tallinna Töölises», võtta oma edaspidise tegevuse aluseks ühisrinde 12 nõudmist ja moodustada töörahva valitsus.[182] Sotsiaaldemokraadid vaikisid tehtud ettepaneku maha, tööerakondlased aga ruttasid oma häälekandjas kodanlusele ja välisimperialistidele kinnitama oma truualamlikkust ja pahempoolse valitsuse loomise perspektiivitust.[183]

Riigikogu kommunistlik töölisrühm, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus, EISTP riigikogurühm ja Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee võtsid 4. aprillil 1922 vastu ühise avaliku kirja, milles tehti tööerakonnale ja sotsiaaldemokraatidele järjekordne ettepanek moodustada töörahva valitsus. Kiri avaldati 6. aprillil «Tallinna Töölises». Selles dokumendis olid toodud ära kõik ühisrinde 12 nõudmist. Avalikus kirjas kutsuti sotsiaaldemokraate ja tööerakondlasi tegema omapoolseid konkreetseid ettepanekuid, oldi valmis ühiselt arutama esitatud nõudmisi ja täiendama olemasolevaid, kui seda vajalikuks peetakse. Ajalehe samas numbris avaldati Riigikogu kommunistliku töölisrühma vastus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Töölisvanemate Keskkomitee resolutsioonile. Siin teatati, et rühm on nõus töörahva valitsuse moodustamisega. Vastusele olid kirjutanud alla «Kommunistliku Töölisrühma «vabaduses» viibivad liikmed Joh. Vanja, Ed. Kägu».

Nüüd tegid sotsiaaldemokraadid suu lahti ja teatasid 8. aprillil «Tuleviku» veergudel, et nemad ei näe töörahva valitsuse loomise ega kommunistidega kokkuleppimise võimalust. Nad keeldusid isegi niisuguste katsete tegemisest. «Tallinna Tööline» näitas, et ka edaspidistele koostööettepanekutele jäid tööerakondlased vastuse võlgu, sotsiaaldemokraadid aga vastasid nendele ettepanekutele laimuga.[184] Eestimaa Kommunistlikule Parteile oli algusest

[182] «Tallinna Tööline» nr. 18, 4. aprillil 1922.
[183] «Vaba Maa» nr. 78 (1032), 3. aprillil 1922.
[184] Vt. «Tallinna Tööline» nr. 21, 11. aprillil; nr. 22, 13. aprillil; nr. 23, 20. aprillil; nr. 24, 22. aprillil 1922.

peale selge, et Tööerakond ei hakka kunagi ellu viima ühisrinde programmi. Kuid J. Anvelt ütles EKP III kongressile esitatud aruandekõnes, et see ettepanek paljastas Tööerakonna tõelist olemust paremini «kui harilikud vaidlused ja kirjutused».[185]

Töörahva Ühise Väerinde häälekandjates avaldati edaspidigi nendele parteidele, eriti Eesti Sotsiaaldemokraatlikule Tööliste Parteile adresseeritud avalikke kirju ja sealt saadud vastuseid.[186] «Meie ei tee endile sellejuures mingeid pettelootusi,» kirjutas «Meie Hääl» 15. juulil 1922. «Aga siiski kordavad klassiteadlikud proletaarlased edaspidigi oma ettepanekuid, et sotsid ja kõhklejad sotsialistid vähemalt mõneski asjas töörahva huvide eest välja astuksid.» Ajaleht selgitas, et peamine on siiski töörahva ühisrinne altpoolt, töörahva ühine väljaastumine avalikul ja selgel platvormil.

Need ja teised töölisajakirjanduses ilmunud materjalid näitasid selgesti vastuolu tööerakondlaste ja sotsiaaldemokraatide oportunistlike liidrite sõnade ja tegude vahel.

Kellega lähete, seltsimehed?

EKP kasutas oskuslikult oma illegaalset häälekandjat ja legaalseid väljaandeid ka Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei revolutsioonilise tiiva arendamisel. See partei tekkis 1920. aasta kevadel kahe väikekodanliku partei — endise Eesti sotsialistide-revolutsionääride (esseeride) partei liikmetest ja Eesti Sotsiaaldemokraatlikust Tööliste Parteist lahkulöönud rühmitusest. Partei asutamisel olid ülekaalus esseerid ja nende mõju oli määrav nii EISTP programmilistes seisukohtades kui ka praktilises tegevuses. Partei juhtkonnas olid peamiselt väikekodanlikud haritlased. Juba «Rõhutute Hääles» juhiti tähelepanu sellele, et «isesotsid» tunnistasid end formaalselt küll proletariaadi diktatuuri ja Kommunistliku Internatsionaali platvormi pooldajateks, kuid tegelikult sõrkisid revolutsioonilise liikumise sabas.[187] Revolutsioonilistele

[185] «Kommunist» nr. 1, 2. jaanuaril 1922.

[186] Vt. näiteks «Meie Hääl» nr. 13, 12. augustil 1922; «Tööline» nr. 26, 9. detsembril 1922 jt.

[187] Mefisto [V. Kingissepp], Paratamata paratamatus ja leppimine paratamatusega, «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 3, lk. 40—43.

fraasidele vaatamata seisid nad tegelikult sotsiaaldemokraatlikele reformistlikele ideedele väga lähedal. Seda näitas kujukalt ka suhtumine kodanlikku maareformi ja artellide loomise plaani. Et EISTP oli tol ajal Eestis legaalselt tegutsevatest parteidest siiski suhteliselt kõige pahempoolsem ja peale reformistlike juhtide kuulus sinna ka palju ausaid tööinimesi, siis astus EKP juba 1920. aastal EISTP Keskkomitee liikmetega kontakti. Kuid EKP ja tema ajakirjandus piitsutasid järjekindlalt iseseisvate sotsialistide libisemisi reformismi ja selgitasid neile, et töölised ei saa «majandusliselt vabaneda, kui nad poliitiliselt ei vabane, see on — kui nad riigivõimu oma kätte ei võta».[188] Vastavalt EKP Keskkomitee otsusele tehti EISTP-ga 1921. aasta maist alates üksikutes konkreetsetes küsimustes koostööd, et seal kujundada kindlat kommunistlikku gruppi, kellele saaks partei suunamisel toetuda.[189]

EISTP liidrid olid aga nõus koos töötama vaid niipalju, kui see oli neile kasulik oma autoriteedi säilitamiseks töörahva hulgas. J. Anvelti hinnangu kohaselt oli see partei seni olnud tõelistele revolutsioonilistele töölistele üksnes peatusjaamaks, kust minnakse kommunistide poolele või väikekodanluse mülkasse.[190] V. Kingissepp kirjutas 20. oktoobril 1921 EKP Venemaa büroole, et EKP II kongress tunnistas tarvilikuks massilise legaalse revolutsioonilise partei loomise, milleks tuleb EISTP aparaat üle võtta. See oli ka eelmise Keskkomitee seisukoht. Kingissepp teatas, et «Tallinna organisatsioonis ja selle komitees on meil juba absoluutne enamus». Edasi selgitati, et Tallinna organisatsioon arendatakse nüüd massiliseks. Maal iseseisvatel sotsialistidel kindlaid organisatsioone ei olnud ja olemasolevad käisid koos ainult valimiste eel. «Seal oleme siis hoolitsenud, et töölised organisatsiooni loomist nõuavad. Need saavad vististi saboteerima, sest nad kardavad töölisi kui rahutut elementi...»[191] toonitas V. Kingissepp.

Selle kava järgi toimitigi. 19. detsembril 1921 avaldas EKP Keskkomitee oma häälekandjas «Kommunist» artikli «Mis peab Eesti Iseseisev Sotsialistlik Partei tegema, et

---

[188] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 1, lk. 5—7.

[189] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 110, l. 46.

[190] J. A[nvelt], Kas ulgaline partei või «õpilasterühm»?, «Klassivõitlus», 1921, nr. 7/8, lk. 31.

[191] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 12.

tõeliseks töölisparteiks saada?» Artiklis vastati, et EISTP tuleb kõigepealt teha «h u l g a l i s e k s parteiks». EKP seadis EISTP liikmetele, kes olid pärit tööliskeskkonnast, esmased ülesanded: 1) vastutavatelt kohtadelt (kesk- ja kohalikest komiteedest, esinduskogu rühmadest jne.) minema kihutada kõik oportunistid ja nende asemele valida kas või ühiskondlikus tegevuses vähemvilunud, kuid igati klassiteadlikud töölised; 2) võtta kindel seisukoht nii partei lõppsihi (proletariaadi moodustatud valitsuse) kui ka lähemate päevanõudmiste kohta ja hakata nende elluviimiseks kasutama järjekindlalt revolutsioonilist taktikat; 3) asuda seisukohale, et lähem kongress peab muutma partei nimetuse, mille isesotsid on kompromiteerinud.[192]

EISTP Tallinna osakond võttis selles artiklis antud põhimõtted oma edasise töö aluseks ja sai oma partei edasises arengus tooniandjaks.

EISTP III kongressi ettevalmistamise käigus oli vaja tõmmata selge piir EISTP oportunistliku ja revolutsioonilise osa vahele ning aidata realiikmeil teadlikult valida, kellega minna. See eeldas olukorra asjalikku analüüsi ajakirjanduses. Ühisrinde taktikat arvestades ei sobinud niisugust analüüsi teha väljastpoolt. V. Kingissepp keelas 21. märtsil 1922 kategooriliselt artikli «Lühike ülevaade iseseisvate sotsialistide töölispartei taktika kohta ja vahekordade arenemine Kominterniga» trükkimise ajakirjas «Klassivõitlus», kuigi materjal oli juba laotud. Ta nõudis, et iga kirjutis, mis kavatsetakse avaldada EISTP kohta, tuleb enne läbi arutada Poliitbüroos. EKP Keskkomitee oli seisukohal, et EISTP-s tekkinud revolutsiooniline suund tuleb ise toime oportunistlike liidritega. Seepärast soovitaski Poliitbüroo Tallinna osakonnal välja anda ajakirja «Poliitika ja Taktika».[193] Ajakirja esimeses numbris, mis ilmus 7. aprillil 1922, anti objektiivne hinnang olukorrale parteis. Juba sissejuhatuse esimene lause ütles: «Meie partei on haige.» Edasi selgitati selle haiguse olemust ja juuri ning teatati, et osakonna häälekandja ülesanne on pahempoolse tiiva arendamisele kaasa aidata. Seda ajakiri tegigi. Esimeses numbris avaldatud kirjutistes «Mis peab meie partei kongress tegema?», «Lühike ülevaade iseseis-

---

[192] «Kommunist» nr. 27 (50), 19. detsembril 1921.
[193] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 17 ja 18.

vate sotsialistide töölispartei taktika kohta ja vahekordade arenemine kommunistliku internatsionaaliga», «Põhilaused EISTP seisukorra, taktika ja lähemate ülesannete kohta» jt. selgitati, et eelseisev kongress peab asuma selgele seisukohale Kommunistliku Internatsionaali suhtes, välja töötama ja vastu võtma partei uue põhikirja, mis vastaks töörahva partei ülesannetele. Kongress pidi kindlaks määrama EISTP taktika ja lähema võitluseesmärgi, valima uue Keskkomitee revolutsioonilise tööliskonna esindajatest ja andma neile kindlad tegevusjuhised.

Need ajakirja materjalid kutsusid kõikides osakondades esile elava arutelu ning aitasid kaasa EISTP liikmete ideelisele ja organisatsioonilisele koondumisele revolutsioonilise klassivõitluse põhimõtete alusel. Paljud EISTP kohalikud organisatsioonid asusid kohe «Poliitikas ja Taktikas» avaldatud seisukohti ellu viima. EISTP oportunistlikud liidrid J. Piiskar, O. Gustavson, E. Joonas, P. Abramson jt. muutusid ärevaks. Nad hakkasid Tallinna osakonda süüdistama distsipliini rikkumises ja partei lõhkumises[194] ning tahtsid keelata ajakirja edasist ilmumist. Kui see ei õnnestunud, siis pakkusid nad selle väljaandmise juhtijaks «vanemat seltsimeest» K. Freibergi.[195] Osakond lõi oportunistide kõik pealetungid tagasi. Siis läksid viimased provokatsioonile. 11. aprillil 1922 peeti osakonna koosolek, millest võtsid osa ka J. Piiskar ja P. Abramson. Arutati «Poliitika ja Taktika» küsimust. Koosolek tunnistas osakonna komitee tegevuse ning «Poliitika ja Taktika» väljaandmise õigeks. Abramson aga ütles kaitsepolitsei juuresolekul, et komitee liikmed ja ajakirja toimetus peavad sidet illegaalse EKP tegelastega.[196] Varem oli niisamasugust võtet kasutanud sots K. Ast, kes 1. juulil 1919 ütles Asutavas Kogus, et «Töö Hääle» tegelik toimetaja olevat V. Kingissepp.

«Poliitika ja Taktika» ning «Tallinna Tööline» paljastasid EISTP parempoolsete liidrite lõhestustegevust ja provokatsioone. Enamik selle partei organisatsioone mõistis nende käitumise hukka ja kohustas EISTP III kongressi delegaate asuma Kominterni seisukohale ning toetama

---

[194] EKPA, f. 140, nim. 1, s.-ü. 25, l. 2.

[195] «Tallinna Tööline» nr. 22, 13. aprillil 1922.

[196] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 43, l. 21; «Tallinna Tööline» nr. 22, 13. aprillil; nr. 26, 27. aprillil 1922.

Tallinna organisatsiooni ettepanekuid.[197] EISTP III kongressil, mis peeti 20.—22. aprillil 1922, oli pahempoolse, revolutsioonilise tiiva esindajatel rõhuv enamus. «Tallinna Tööline» andis 27. aprillil ülevaate kongressist ja rõhutas, et seal kiideti heaks Tallinna osakonna tegevus ning «Poliitika ja Taktika» väljaandmine. Kongress tunnistas ajakirja kogu partei häälekandjaks ja võttis vastu otsused partei tugevdamiseks. «Poliitika ja Taktika» teises numbris avaldati kongressi kõik resolutsioonid, milles kajastusid selgesti Kommunistliku Internatsionaali ja Töörahva Ühise Väerinde põhimõtted. III kongress oli tähtis etapp EISTP tegevuses. EKP õige taktika tulemusel asus see partei nüüdsest peale leppimatusse võitlusse kodanluse vastu ning töötas tihedas kontaktis Eestimaa Kommunistliku Parteiga.

EISTP Keskkomitee uude koosseisu valitud J. Piiskar ja O. Gustavson ei allunud kongressi otsustele ja heideti koos teiste omataolistega parteist välja. Oportunistide nimed ja nende iseloomustus avaldati 28. septembril 1922 ühisrinde häälekandjas «Uus Meie Hääl». Töölisajakirjandus tõi esile EISTP konverentsi (peeti 24. septembril) ja mitme kohaliku organisatsiooni nõudmise, et EISTP nimekirja alusel Riigikogu liikmeks valitud oportunistid tagasi astuksid.[198] Kuid need keeldusid seda tegemast. Lõhestajad andsid välja manifesti, milles teatati uue partei — Iseseisva Sotsialistliku Töölispartei (ISTP) loomisest. Rahvas hakkas selle reformistliku partei liikmeid «metssotsideks» hüüdma ja suhtuma neisse nagu pärissotsidesse.

Vastavalt EKP III kongressi otsustele tuli Eestimaa Kommunistlikul Parteil jätkata koostööd Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Parteiga ja muuta see kogu maad haaravaks suurearvuliseks töölisparteiks. Sellest tulenesid ka revolutsioonilise ajakirjanduse ülesanded. EISTP Keskkomitee kutsus ajakirjanduse kaudu töölisi parteisse koonduma ja teatas 14. jaanuaril 1923 «Töölises», et 15. jaanuarist kuni 25. veebruarini on EISTP agitatsiooni- ja organiseerimisnädalad. Legaalses töölisajakirjanduses alustati pidevat selgitustööd. «Tööline» hakkas iga päev avaldama EISTP organiseerimiskuule pühendatud erinurka, kus ilmus mitmesuguseid kirjutisi, milles tutvus-

[197] «Tallinna Tööline» nr. 22, 13. aprillil 1922.

[198] «Uus Meie Hääl» nr. 14, 28. septembril 1922; «Tööline» nr. 11, 16. novembril; nr. 31, 15. detsembril; nr. 35, 20. detsembril 1922.

Leenini kiri 5 ametiühisuste kongressile Nõukogude Wenemaal

Kallid seltsimehed!

Mul on juhus esimest korda, peale rasket haigust, wälja astuda — ehk küll kirjalikult — kongressi ees. Lubage mulle sellepärast piirduda tulise terwitusega ja mõnede sõnadega meie Wabariigi seisukorrast ja tööstuse ülesannetest. Meie seisukord on eriti raske, sellepärast et meil pole abinõusid põhikapitali, masinaid, riistu, hooneid j. m. aga kiratseb tööstus, n.n. „raske industrii", mis on sotsialismi põhi baas. Kapitalistlikkudes maades seatakse jalule see põhikapital laenude abil. Meile ei taheta laenusid anda, niikaua kui meie mitte ei sea jalule kapitalistide ja mõisnikkude eraomanduse õigusi, aga meie seda teha ei wõi ega ei tee. Jääb järele iseäralik raske ja kauge tee: koguda wähehaawal, suurendada maksusid, et järjekindlalt parandada teid, masinaid, hooneid ja muid. Terwes maailmas oleme meie üksi, kui riik, milles tööarmastajad talupojad, ehitawad sotsialismi, kategooriliselt kõrwale heites kapitalistide juhtimise, kes ilusate sõnade all demokraatiast, wabadusest jne. lobisewad, kindlustawad kapitalistide ja mõisnikkude eraomandust, kus terwe maakera on jägatud mõninga rikka wahel ja kes sõdiwad endi wahel, et mõju piirkondi laiendada ja orjastada sajad miljonid rahwaid, kes nõrgemad ja mahajäänud.

Niikaua, kui meie oleme üksi, rõhub eriti raskesti meie õladele rahwa majanduse uuesti ülesehitamise ülesanne. On tarwis kõigi talupoegade ja tööliste wäga suurt jõupingutust, on tarwis riigi aparaati täiendada ja odawamaks teha, mis on meil seks weel wäga halb, et parandada tööliste olukorda ja et uuendada natukegi imperialistlises ja kodusõjas häwitatud majandust.

Iga teadlik talupoeg ja tööline, kes raskete elutingimiste ja meie riiklise ülesehitamise aeglase edenemise mõjul meelt heidab, tuletagu meelde lähemat minewikku kapitalistide ja mõisnikkude wõimuwalitsusega.

See meeldetuletus annab talle meelekindluse tagasi. Kõigi jõududega, igakülgselt tööd suurendades ja parandades, — selles on tööliste ja talupoegade wõimu ainukene pääsetee.

Seltsimeheliku terwitusega

W. Uljanow (Leenin).

(Kongressi wastus kirjale järgmises numbris).

Avaldati ajalehes «Uus Meie Hääl».

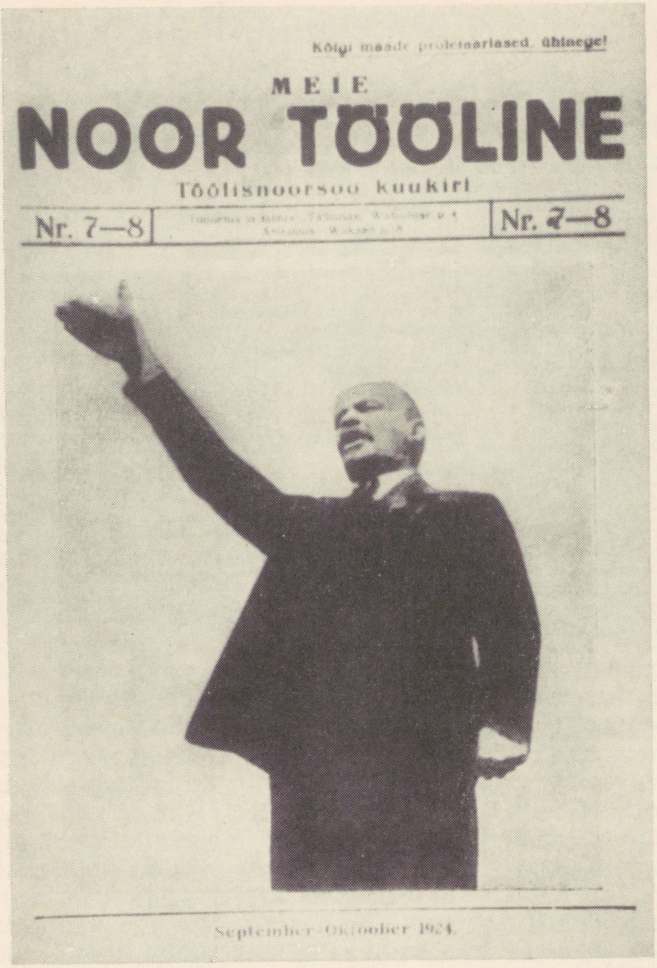

Ajakirja «Meie Noor Tööline» viimase numbri esikaas.

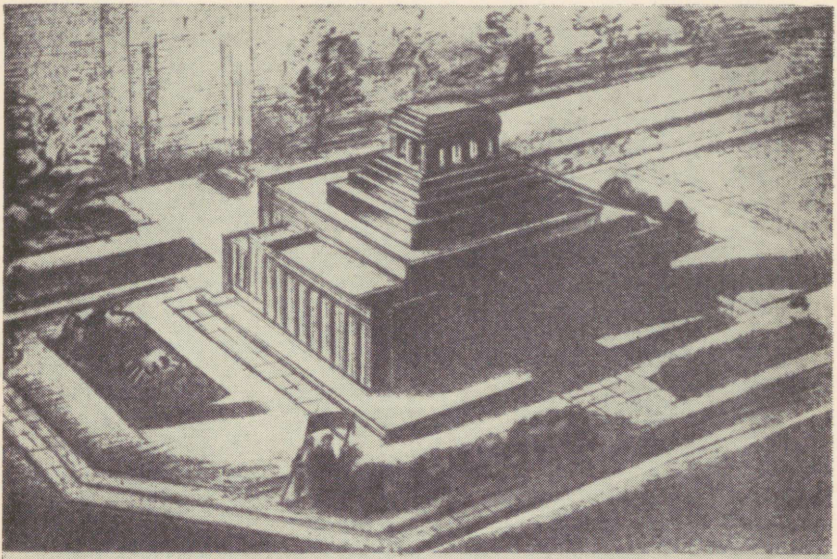

Aegade suurim monument siin. Lenini Mausoleum, mis tulevikku ilma rahvaste rändamise keskpunktiks saab olema.

Ajakirja «Edasi» nr. 4 tiitelleht.

Nõukogude-Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu (S. S. S. R.) elust

N. S. V. Liidu majanduslised päewamured

Kommunistliku Internatsionaali 5. kongress

Üks NSV Liidule pühendatud erikülgi legaalses revolutsioonilises töölisajakirjanduses 1924. a.

tati EISTP eesmärke, põhjendati tööliste sellesse parteisse astumise vajadust ja anti ka juhtnööre, mida teha, et EISTP muutuks rohkearvuliseks töölisparteiks. Seejuures seati miinimumülesanne: suurendada partei liikmete arvu organiseerimiskuul vähemalt 100 protsendi võrra, Tallinna osakonnas aga 1000 liikmeni.[199] Suuremate kohalike organisatsioonide juurde soovitati moodustada tingimata noorte- ja naiste osakonnad ning EISTP liikmetel tuua sinna kõigepealt o m a naised, pojad, tütred, nooremad vennad ja õed. Erilist tähelepanu pöörati ajalehes selgitustööle maatöörahva ja poolproletaarlaste hulgas.[200] Avaldatud materjalides rõhutati vajadust tugevdada EISTP-sisest distsipliini ja võitlusvõimet ning uute liikmete hulgas tehtavat kasvatustööd. EISTP igal liikmel soovitati võtta endale mingi konkreetne ülesanne, mis aitaks osakonnal kiiresti lahendada töörahva soove ja nõudmisi. «Nii on vaja luua elav side ja läbikäimine partei ja töörahva vahel,» toonitati ajalehes. «Eluline vajadus tugevast töölisparteist kui töölisliikumise juhtivast organist peab nii teravalt iga mitteparteilise töölise arusaamisse lõikuma, et ta tingimata kui mitte parteisse ei astu, siis partei poolehoidjaks muutub,» kirjutas ajalehe kaastööline «Jack».[201]

Organiseerimiskuul tehtud töö andis tulemusi. «Tööline» teatas juba 24. jaanuaril, et Tallinnas astus ühe päeva jooksul parteisse 50 töölist. EISTP Tallinna noorteosakonna üldkoosolekul 28. jaanuaril võeti vastu 25 uut liiget.[202] Ajaleht avaldas pidevalt sõnumeid rohketest koosolekutest, millel esinesid EISTP juhtivad töötajad, ja partei uute osakondade asutamisest. «Töölises» juhiti 24. veebruaril 1923, s. t. organiseerimisnädalate lõpul tähelepanu sellele, et partei ühelgi liikmel ei saa edaspidi olla vabandust, et ta ei teadnud, mida teha. Soovitati veel kord hoolega läbi lehitseda ajalehes avaldatud «Parteinurgad», hinnata tehtud tööd ja veelgi kindlamalt seda jätkata, et muuta oma partei «hulgaliseks töörahva parteiks».

---

[199] «Tööline» nr. 19 (62), 25. jaanuaril; nr. 20 (63), 26. jaanuaril 1923.

[200] «Tööline» nr. 22 (65), 28. jaanuaril; nr. 24 (67), 31. jaanuaril; nr. 25 (68), 1. veebruaril; nr. 34 (77), 11. veebruaril; nr. 35 (78), 13. veebruaril 1923.

[201] «Tööline» nr. 28 (71), 4. veebruaril 1923.

[202] «Tööline» nr. 25 (68), 1. veebruaril 1923.

Organiseerimiskuu erinurgas tõsteti üles ka EISTP nime muutmise küsimus. Ajaleht meenutas selle partei eelmisel kongressil avaldatud mõtet, et ««sotsialist» on praegu sõimusõna». Artiklis tehti ettepanek nimetada partei eesseisval kongressil mitte «Eesti Tööliste Parteiks», nagu soovitas eelmine kongress, vaid «Eestimaa Töörahva Parteiks», sest sinna võetakse peale tööliste ka poolproletaarlasi. Seejuures pidi partei eeskätt «palgatööliste ja just tööstusproletaarlaste poliitiliseks ühenduseks jääma. Teised töörahvakihid etendavad temas edaspidigi teisejärgulist osa — selles mõttes, et partei peab kinni pidama puhtproletaarsest klassilisest mõtteilmast. Iga ollus, kes mitte omaks ei võta klassiteadliku töölise ilmavaadet, tuleb parteist eemale hoida. Aga sellele vaatamata tuleb nimetuses seda ütelda, mis tõepoolest sisus olemas» on, selgitati artiklis.[203]

EISTP IV kongress, mis tuli kokku juunis 1923, otsustaski muuta partei senise nime ja võtta uueks nimeks «Eestimaa Töörahva Partei». «Töörahva Hääl» andis põhjaliku ülevaate kongressil tehtud aruannetest ja sõnavõttudest, avaldas kongressi otsused ja Eestimaa Töörahva Partei (ETP) üleskutse, milles öeldi: «Meie muutsime Partei nimetuse, et lõpulikult maha kustutada endise kõikuva ja kõhkleva partei tundemärgid. Meie partei peab veel kindlamalt kui seni võitlema Kommunistlise Internatsionaali põhimõtete alusel, et viia tööliskiassi ja kogu töörahvast võidule.» Edasi öeldi, et ETP peab oma lähemaks tegevuskavaks Töörahva Ühise Väerinde nõudmisi. Kõik need nõudmised olid üleskutses avaldatud.[204]

See oli EKP suur võit, mille saavutamisel oli tähelepanuväärne osa revolutsioonilisel ajakirjandusel. Eestimaa Kommunistlikul Parteil oli nüüd legaalne organ, mille kaudu ta juhtis 1923. aastal kõiki töörahva olulisemaid üritusi.

EKP III kongressil seati kommunistide ette ülesanne võtta oma mõju alla olemasolevad «kooperatiivid, mis kas täiesti töörahva omad, ehk kus töörahvas enamuses» on, luua töölisrikkamates kohtades uusi tarbijate ühinguid ning ühendada need omavahel ülemaalise keskuse

[203] «Tööline» nr. 41 (84), 20. veebruaril 1923. H. Alliku ja J. Saadi andmetel oli artikli «Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei nimetuse muutmise küsimus» autoriks J. Anvelt.

[204] «Töörahva Hääl» nr. 16, 21. juunil; nr. 17, 23. juunil 1923.

kaudu. Edasi öeldi, et «niisama tuleb EKP-l oma mõju alla võtta tööliste haigekassad, tööliste seltsid jne.»[205] Legaalses töölisajakirjanduses avaldatud artiklites «Parteitöö kooperatiivides», «Kuidas peame tarvitajateühisuselist liikumist lähendama klassivõitlusele?», «Rahvusvaheline ühistegevuse päev»[206] jt. anti nõu luua selle ülesande täitmiseks tarbijate ühingutes töölisrühmad. Nii ka tehti.

Artiklites «Töölisühisused ja haigekassad» ning «Parteitöö haigekassades»[207] märgiti, et enamiku haigekassade eesotsas on oportunistid või juhuslikud inimesed, kellel pole töölisliikumisega midagi ühist ja soovitati poliitiliselt arenenud töölistel võtta eesseisvatel valimistel haigekassade juhtimine oma kätte, et muuta need klassivõitluse organisatsioonideks. Edasi näidati töölisajakirjanduses, kuidas Pärnus 11. märtsil peetud ühishaigekassa koosolekul töölised valisid oma volinikeks peamiselt Töörahva Ühise Väerinde pooldajad. Haigekassa uus juhatus valiti kommunistlikult meelestatud tööliste esitatud nimekirja alusel. Kodanlik ajakirjandus sattus sellest ärevusse ning kutsus ametivõimusid ja «arukamaid töölisi» appi.[208] Kuid töölised ei lasknud end heidutada. Ühisrinde häälekandja teatas mõni päev hiljem, et ka Vene-Balti tehases valiti haigekassa volinikeks klassiteadlikud töölised.[209]

Nii kasutas töölisajakirjandus kõiki oma võimalusi Töörahva Ühise Väerinde põhimõtete selgitamiseks, nende elluviimiseks ja ühisrinde taktika edusammude valgustamiseks.

Valimiskampaania Riigikogusse

Tähtsaks etapiks töörahva poliitilise teadlikkuse tõstmisel ja tema koondamisel ühisrindesse kujunes II Riigikogu valimiskampaania. Valimised määrati 5.—7. maile 1923.

[205] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 104, l. 15; «Kommunist» nr. 1 (57), 2. jaanuaril 1923.

[206] «Tööline» nr. 42 (85), 22. veebruaril; nr. 67 (110), 24. märtsil 1923; «Töörahva Hääl» nr. 23, 7. juulil 1923.

[207] «Tööline» nr. 10 (53), 14. jaanuaril; nr. 43 (86), 23. veebruaril 1923.

[208] «Tööline» nr. 63 (106), 20. märtsil; nr. 65 (108), 22. märtsil 1923; vt. ka «Päevaleht» nr. 73, 18. märtsil 1923; «Vaba Maa» nr. 64, 20. märtsil 1923.

[209] «Tööline» nr. 67 (110), 24. märtsil 1923.

EKP ei saanud ka seekord esineda vahetult oma nimekirjadega, vaid tegi seda ühisrinde kandidaatide nimekirjade kaudu. Eriti suur tähtsus oli nüüd töölisajakirjandusel. V. I. Lenin juhtis juba 1912. aastal tähelepanu, et proletariaadil on ekspluataatorliku korra tingimustes ilma oma ajaleheta «osavõtt valimistest peaaegu fiktiivne. Ajaleht on valimiskampaania peamine relv, peamine vahend marksistlikuks agitatsiooniks rahvahulkades».[210] EKP Keskkomitee valmistus hoolega valimisteks. Sellega seoses arutati aegsasti ka ajakirjanduse ja agitatsioonitöö küsimusi ning otsustati: 1) avaldada «Eestimaa töörahvale» üleskutse valimiste puhul ja 2) võtta valimiste platvormi ühisrinde 12 nõudmist.[211]

3. märtsil 1923 avaldati «Töölises» Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatuse esimehe J. Tombi allkirjaga üleskutse kõigile töölisühingutele. Seal meenutati, et vastavalt töölisühingute II kongressi otsustele tuleb valimistele minna ühisrinde nimekirjadega, mida kõik revolutsioonilise klassivõitluse alusel seisvad töölisorganisatsioonid toetaksid. Töölisühingutele tehti ülesandeks koondada valimiste ettevalmistamise ajal kõik proletaarsed ja poolproletaarsed kihid võitlusse kurnajate vastu ning töörahva valitsuse eest. Töölisühinguid kutsuti moodustama valimiskampaania juhtimiseks ülemaalist ja kohalikke valimiskomiteesid. Revolutsiooniline ajakirjandus andis ülevaate valimiskomiteede moodustamisest ja ülemaalise valimiskomitee koosolekust (19. märtsil 1923),[212] kus selle komitee esimeheks valiti J. Tomp ja sekretäriks P. Keerdo.

II Riigikogu valimised kuulutati välja 7. märtsil 1923. Selsamal päeval avaldati «Töölises» artikkel «Kolm punkti»,[213] milles oli juttu töölisühingute kolmest tähtsamast ülesandest valimiste ettevalmistamisel: 1) agiteerida töörahva valitsuse eest; 2) jätkata töörahva edasist organiseerimist; 3) toetada igakülgselt töölisajakirjandust. Juba ajalehe eelmises numbris 6. märtsil rõhutati vajadust luua töörahva ühisrinne, kuhu kuuluks kogu klassivõitluse alusel seisev töörahvas — vabrikutöölised ja majateenijad,

---

[210] V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., lk. 189.

[211] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 30.

[212] Vt. «Tööline» nr. 49 (92), 3. märtsil; nr. 54 (97), 9. märtsil; nr. 64 (107), 21. märtsil 1923.

[213] «Tööline» nr. 52 (95), 7. märtsil 1923. H. Alliku ja J. Saadi andmetel oli selle artikli autoriks J. Anvelt.

kehvad asunikud ning vaesed kalamehed — kõik, kes seisid 12 nõudmise platvormil, kuna vastasrinnas olid rõhujad koos oma mitmesugustes teisendites ja varjundites abilistega, mõisnikust kuni sotsliku ametnikuni.

Revolutsioonilised ajalehed pöörasid erilist tähelepanu 12. märtsil 1923 Tallinnas peetud suurele tööliskoosolekule, kus seati Töörahva Ühise Väerinde saadikukandidaatideks J. Anvelt, H. Pöögelmann, O. Rästas, J. Kreuks, J. Lauristin, A. Hansen, J. Tomp, H. Allik, A. Leevald (Stein), A. Vaarman jt.[214] Selsamal koosolekul võeti vastu üleskutse, mis avaldati «Töölises» 15. märtsil. Seal refereeriti 12 nõudmist ning see kandis 14-ne töölisorganisatsiooni juhatuse või nõukogu allkirja.

Ühisrinde valimiskomiteede juhtimisel koostati saadikukandidaatide nimekirjad, kuhu võeti kommuniste ja revolutsioonilise klassivõitluse seisukohal asuvaid töölisi. Seepärast leidsid need nimekirjad töölisorganisatsioonides ja -koosolekutel laialdast toetust, millest «Tööline» lugejaid pidevalt informeeris. Nii avaldati Tartu töölisorganisatsioonide esindajate vastava koosoleku kirjeldus ja resolutsioon, Pärnumaa Töölisühingute Kesknõukogu koosoleku kirjeldus ja otsus luua valimiseelne agitatsioonitöö fond.[215]

24. märtsil 1923 avaldati «Töölises» Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatuse, Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee, Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse, Tartu, Narva ja Pärnumaa Töölisühingute Kesknõukogu, Eestimaa Raudteelaste Liidu ametimeeste ja tööliste sektsiooni Tallinna ning Tartu osakonna, Tallinna Töölisühingute Tarvitajateühingu, I Riigikogu ja Tallinna linnavolikogu kommunistliku töölisrühma, EISTP Keskkomitee, Tallinna Komitee ning Riigikogu ja Tallinna linnavolikogu rühma, Tallinna haigekassade, Ülemaalise Asunikkude ja Riigirentnikkude Liidu II kongressi pahempoolse vastasrinna, Tallinna korteriüürnikkude seltsi, ülemaalise töölisspordiseltsi «Herkules», mitmete noorte- ja naiskomisjonide ühine üleskutse Eestimaa töörahvale, kus oli vastavalt EKP Keskkomitee otsusele (27. veebr. 1923

---

[214] «Tööline» nr. 58 (101), 14. märtsil 1923; «Töö Täht» nr. 21 (28), 14. märtsil 1923.

[215] «Tööline» nr. 61 (104), 17. märtsil; nr. 68 (111), 25. märtsil 1923.

ajakirjanduse kohta) avaldatud ka ühisrinde 12 nõudmist.[216]

Peale 12 nõudmise seati ühisrindele veel kolm lähemat ülesannet: 1) tööliskontrolli sisseseadmine vabrikutes, mõisates ja suurärides; 2) töörahva esindajate kontrolli kehtestamine väliskaubanduse üle; 3) kodanliku Eesti ja Nõukogude Liidu majanduslike suhete igakülgne laiendamine. Töörahva ühisrinde senise programmi suhtes oli siin põhimõtteliselt uus tööliskontrolli kehtestamise nõue. Ühtlasi rõhutati, et need nõudmised viib ellu vaid töörahva valitsus. «Klassiteadlikkudele töölistele on selge, et ainult riigikogu valimiste abil niisugune valitsus ei saa sündida» selgitas ajaleht ja lisas: «Valimised peavad olema üheks astmeks võitluses töörahva valitsuse eest.»[217]

14. märtsil avaldati «Töölises» artikkel «Demokraatia näita oma õiget nägu», kus öeldi, et kodanlus algab nüüd kindlasti klaperjahti salakuulajatele ja riigivastastele. «Kommunist on süüdi, sest et ta kurnaja vastane [on]. Ja siin on väited üleliigsed. Kui need midagi maksaksid, siis ütleksime härradele: «Las töörahvas ise otsustab valimistel, kas ta annab hääle «salakuulajale ja riigivastasele» Hans Pöögelmannile, «veritööde süüdlastele» Jaan Anveltile ja Otto Rästasele ning «riigikukutajale» Jaan Kreuksile, ehk «töörahvasõbra» Konstantin Pätsi poolt,» kirjutati «Töölises».

Tallinna ringkonna valimiskomitee, kes talitas kodanluse huvides ja tema esindajate näpunäidete järgi, nõudis Töörahva Ühise Väerinde saadikukandidaatide nimekirja esitajalt J. Tombilt 5 päeva jooksul tõendeid, et J. Anveldil, H. Pöögelmannil, O. Rästal ja J. Kreuksil on Eesti kodakondsus. Vastasel korral ähvardati neid kustutada saadikukandidaatide nimekirjast. J. Tomp vastas sellele 23. märtsil 1923 avaliku kirjaga «Töölises». Vastuses märgiti, et valimiskomitee nõudmine on täiesti seadusevastane. Kõigepealt näidati, et kõik neli kandidaati on põlised Eesti elanikud, mis on teada nii töörahvale kui ka paljudele valitsuse tegelastele. Sellele järgnes nende saadikukandidaatide poliitilise ja ühiskondliku tegevuse lühike

[216] EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 30; «Tööline» nr. 67 (110), 24. märtsil 1923; H. Alliku, J. Saadi ja A. Steini andmetel oli üleskutse projekti autoriks J. Anvelt.

[127] «Tööline» nr. 67 (110), 24. märtsil 1923.

iseloomustus. Edasi öeldi, et seadus ei anna valimiskomiteele mingit õigust nõuda saadikukandidaatidelt kodakondsuse tõendit, ning teistelt nimekirjade esitajatelt seda ei nõutudki. J. Tombi vastuses toonitati, et ühisrindel on võimatu Petrogradis elava H. Pöögelmanni ja illegaalselt Eestis elavate J. Anveldi, O. Rästa ja J. Kreuksiga nii lühikese aja jooksul ajalehekuulutuste ja kirjavahetuse teel kokku leppida, kuidas valimiskomitee ebaseaduslikku nõudmist täita. Lõpuks avaldas J. Tomp ühisrinde nimekirjale allakirjutanute nimel valimiskomiteele protesti tema erapooliku tegevuse puhul.

Töölisajakirjandus jätkas partei ja ühisrinde seisukohtade selgitamist. Töörahvas koondus järjest rohkem ühisrinde platvormile. See hirmutas valitsevaid ringkondi. Üleskutse töölisorganisatsioonide rüüstamisele ja töölistegelaste areteerimisele avaldas kõigepealt riigivanema parteikaaslane tööerakondlane A. Anderkopp, «kindel olles, et siseministri «isamaaline» kaitsepolitsei sellest vastavaid järeldusi tegemata ei jäta,» kirjutas «Tööline».[218] Ei jätnudki. «Töölise» viimases numbris, mis ilmus 31. märtsil, teatati, et 28. märtsi õhtul laskis kaitsepolitsei agent selja tagant maha EKP Keskkomitee liikme J. Kreuksi. Öösel vastu 29. märtsi vangistati «Töölise» toimetuse liige ühisrinde saadikukandidaat J. Lauristin, saadikukandidaadid E. Rõngelepp ja A. Alton. 29. märtsil käisid Töölisühingute Üldliidu, EISTP, Maatööliste Liidu ja Metallitööliste Ühingu esindajad siseministri juures seletust nõudmas, mida võtavad võimuorganid ette rüüstamise ja sellele ässitamise vastu «Vaba Maas» ja «Kajas». Minister piirdus küüniliste õigustustega. Sama päeva õhtul vangistati tänaval saadikukandidaat, naisliikumise aktiivne tegelane A. Vaarman.[219]

Pärast seda sulges siseminister töölisväljaanded «Tööline», «Töö Täht» ja «Noor Tööline». Riigikogu juhatus pidas 5.—9. aprillil koos nimekirjade esitajatega valimiste peakomitee koosolekuid. Seal otsustati tühistada ühisrinde nimekirjad Tallinnas ja Virumaal. Esimese nimekirja suhtes toodi, kirjutas «Töö», ettekäändeks, et kandidaatide hulgas olevat J. Anvelt, H. Pöögelmann ja O. Rästas. Seejuures jäeti tähele panemata, et nad olid EKP Kesk-

[218] «Tööline» nr. 73 (115), 31. märtsil 1923; vt. ka «Vaba Maa» nr. 69 (1278), 25. märtsil 1923 ja «Kaja» nr. 82, 27. märtsil 1923.

[219] «Tööline» nr. 73 (115), 31. märtsil 1923.

komitee soovitusel oma kandidatuurid juba tagasi võtnud. Virumaa nimekirjas aga leiti olevat ühe kandidaadi allkiri halvasti kirjutatud.[220] Tegelikult kartis kodanlus ühisrinde võitu just nendes Eesti suuremates tööstusrajoonides. Töörahva Ühise Väerinde vastu võeti ette ka teisi manöövreid. Valijate petmiseks lasti käiku «Töörahva Liidu» ja «Maarahva Partei» saadikukandidaatide nimekirjad. Tegelikult olid need kaitsepolitsei töötajate ja nuhkide nimekirjad, mida töörahva organisatsioonidele sarnase nimetuse tõttu püüti valijatele kaela määrida.[221] Töörahval oli selgitustööks tingimata vaja oma ajakirjandust.

Ajalehtede ilmumisluba ei antud. Seepärast toodi välja reservis olnud «Töö», mis hakkas juhtima ja valgustama valimisvõitlust. Ajakirja esimene number ilmus 14. aprillil ja selles avaldatud artiklis «Riigikogu valimised ja töölisühisused» kutsuti proletariaati avaldama protesti ja kõigile repressioonidele vaatamata hääletama Töörahva Ühise Väerinde kandidaatide poolt. «Töö» püüdis igati täita lünka, mida kodanlus tekitas valimiste eel töörahvale tema ajalehtede ja valimiste-eelsesse töösse lülitunud «Noore Töölise» sulgemisega. II Riigikogu valimised (5.—7. maini) kinnitasid, et eesti töörahvas ei lasknud end kodanluse julmast vägivallast hirmutada. Hoolimata järjest kasvavast terrorist, vaatamata sellele, et töölisklassil polnud ajakirjanduse ja koosolekute vabadust, said kommunistid ligi 80% hääli rohkem kui I Riigikogu valimistel. Töörahva Ühise Väerinde nimekiri sai 43 711 häält ehk 9,5% antud häälte üldarvust.[222]

Revolutsiooniline ajakirjandus hindas kõrgelt töörahva poliitilise teadlikkuse kasvu, mida tõendas ka see, et protestiks ühisrinde nimekirja tühistamise vastu hääletas oma saadikukandidaatide poolt üle 10 000 töölise Tallinnas mitteametlikult trükitud valimissedeliga.[223] «Töörahva Hääle» esimeses numbris, kus valimiste mainitud tulemused avaldati, tehti järeldus: «Need valimised näitavad

[220] «Kommunist» nr. 2 (58), 7. aprillil 1923; «Töö» nr. 1 (14), 14. aprillil 1923, lk. 15.

[221] «Kommunist» nr. 2 (58), 7. aprillil 1923; «Töörahva Hääl» nr. 1, 13. mail 1923.

[222] A. Liebman, Eestimaa Kommunistlik Partei sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail, lk. 128; Eesti Entsüklopeedia, 2. kd., Tartu 1933, lk. 665—666.

[223] «Töörahva Hääl» nr. 1, 13. mail 1923. Sealsamas teatati, et Narvas anti TÜV poolt veel 1121 ja Rakveres 115 häält.

jälle, et tina ja terasega töölisklassi «ära rahustada» ei saa... Ennastsalgav ja ohvririkas võitlus viie aasta jooksul pole viljata jäänud. See hiilgav võit on kõigile klassiteadlikkudele töölistele... julgustajaks, et tulevikus veel suurema hooga ja väsimatusega töötada ja edasi tungida töörahva lõpuliku võidu poole.» «Töörahva Hääl» tsiteeris 13. mail oma esimeses numbris ka kodanlikke ajalehti, kust paistis hämmeldus ja nördimus Töörahva Ühise Väerinde võidu puhul. «Päevaleht» märkis, et metssotsid ja sotsid kaotasid suurema jao häältest «muidugi kommunistide arvel». «Kaja» ajas pahempoolsete häälte arvu suurenemise Tõnissoni ja rahvaerakonna süüks, kes olevat võidelnud põllumeeste vastu. «Tulevik» nuttis: «Parempoolse poliitika arvele tuleb ka seda kirjutada, et kommunistid, kes jällegi valimistele läksid kõlava «ühise väerinna» nime all, rohkesti hääli juurde saanud.» «Postimees» hindas ühisrinde pooldajate tegeliku toetajate arvu 70 000 ja kirjutas hirmunult: «Kui «väerinna» nimekiri igalpool hääletusel oleks olnud, oleksid kommunistid teises riigikogus oma jõu poolest põllumeestele järgnev rühm olnud.» «Vaba Maa» hüüatas paanikas: «Kaotanud on isesotsid, kes endise 10 asemel 5 saavad, võitnud on aga kohutavalt kommunistid «töörahva ühise väerinna» nimekirjadega, kuna nad 9—10 saadikut kipuvad saama. Kui aga nende nimekirjad Tallinna linnas ja Virumaal seaduslikud oleks olnud, oleks nende arv 12—14 peale võinud tõusta.»[224] «Töörahva Hääl» teatas 17. mail 1923, et kättemaksuks hakati ettevõtetes ühisrinde eest agiteerinud töölisi vallandama.

Valitsevate ringkondade rahutusest andis tunnistust ka nende arutlus kokkukutsutava Riigikogu ja tema loodava valitsuse ümber. «Päevalehe» arvamise järgi pidid Riigikogu ja valitsus töötama nii, et «kasvab nende hulk, kes riiki teadlikult toetavad, ja kaotavad poolehoiu meie omariikluse eitajad. Seda ei saavutata aga mitte karmide politseiliste abinõudega, vaid viljaka ülesehitava poliitikaga». Ka «Esmaspäev» pidas vajalikuks tõsiselt järele mõtelda. «Mõõga ihumine üksi ei aita. Tulevad kõrvaldada need pahed, mis tekitavad rahulolematust rahva laiemates

[224] Vt. «Töörahva Hääl» nr. 1, 13. mail 1923; «Päevaleht» nr. 121, 10. mail 1923; «Kaja» nr. 123, 12. mail 1923; «Tulevik» nr. 37, 12. mail 1923; «Postimees» nr. 124, 12. mail 1923; «Vaba Maa» nr. 104 (1313), 10. mail 1923.

hulkades. Ühise väerinna hääled ei tule nagu nägime, mitte üksi vabriku müüride vahelt, vaid suuremal määral... popsikohtade suitsenud katuse alt.»[225] «Töörahva Hääl» vastas 19. mail 1923, et klassiteadlikud töölised, kes oskavad marksistlikult mõelda, ei usu, nagu võiksid kodanlik parlament ja valitsus töörahva olukorda parandada. Ajaleht soovitas siiski: «Andke töölistele tasu, et ta vabrikantidele «aitüma» ütleks... Palun teostage see esimene, kõige elementaarsem nõudmine.» Edasi soovitati kinnitada kõik töölised, panna suurem osa maksusid jõukate kanda; kaotada alaline sõjavägi; öelda ära igasugusest tasust parunitele ning anda töörahvale needsamad poliitilised vabadused, mis on kodanlusel, «ja kommunistidel pole põhjust teie kallal haukuda,» lõpetas ajaleht.

Kodanlike erakondade peataolekut ja omavahelist kauplemist valitsusbloki moodustamise ümber soovitas «Töörahva Hääl» kasutada Töörahva Ühise Väerinde kindlustamiseks. Seejuures toonitati ajalehe 12. juuni numbris: «Töörahvast tuleb väsimata tuua arusaamisele, et püsiva valitsuse loovad ainult rakkuskäed, mitte aga kurnajad.» Ajaleht näitas, et töölissaadikud tegidki metssotsidele, sotsidele ja Asunikkude Liidule ettepaneku astuda ühiselt välja kodanliku valitsuse vastu ja nõuda töörahva valitsuse moodustamist. Metssotsid ütlesid koostööst ära,[226] teised kaks aga jätsid vastuse võlgu.

II Riigikogusse läksid kümme kommunisti — H. Allik, H. Heidemann, V. Kangur, P. Keerdo, A. Janson, R. Pälson, J. Rea, J. Reesen, J. Tomp ja R. Veiram. J. Anvelt soovitas neil taktikalistel kaalutlustel moodustada kaks rühma. Lugejaid hoidis asjaga kursis ühisrinde häälekandja, kes teatas 28. juunil, et H. Allik, J. Reesen ja ja J. Tomp kujundasidki kommunistlike tööliste ning ülejäänud seitse Eestimaa Töörahva Partei riigikogurühma.

Kogu kodanlik ajakirjandus ja kõik töörahva ühisrinde vastased hõiskasid, sest nende arvates tähendas mainitud rühmade loomine Töörahva Ühise Väerinde lõhenemist. «Postimees» rõõmustas, et kommunistide «erakond» on lagunenud.[227] Nii võis näida ka poliitikas vähemkogenud töölistele. Seepärast avaldati «Töörahva Hääles» H. Alliku

[225] «Päevaleht» nr. 128, 17. mail 1923; «Esmaspäev» nr. 19 (37), 14. mail 1923; «Töörahva Hääl» nr. 3, 19. mail 1923.

[226] «Töörahva Hääl» nr. 29, 21. juulil 1923.

[227] «Postimees» nr. 167, 27. juunil 1923.

artikkel «Töörahva ühine väerind riigikogus». Seal selgitati, et kodanliku ajakirjanduse jutt lõhenemisest on tuulest võetud, sest ühisrinne pole üldsegi mitte erakond või alaline organisatsioon, mis peaks tekkima poliitiliste ja teiste töölisorganisatsioonide täieliku liitumise teel. Edasi juhiti tähelepanu asjaolule, et poliitilised rühmitused, kes võtsid omaks ühisrinde platvormi, jäid püsima ka valimiste ajal. Seepärast moodustasidki ühisrinde nimekirja alusel valitud riigikoguliikmed kaks rühma. Eestimaa Töörahva Partei liikmed moodustasid oma rühma ja «kommunistlised töölised, kes kommunistlise ilmavaate omaks võtnud, kuid Eestis vastava partei puudusel ühtegi poliitilisse parteisse ei kuulu — Kommunistlise rühma». Seega öeldi legaalses töölisajalehes selgesti, et kodanlus oli tunnistanud EKP seadusvastaseks, kuid kommunistid on olemas ning kommunistlik liikumine kasvab ja areneb. Lõpuks kirjutas H. Allik, et mõlemad rühmad on töötanud ja töötavad ka edaspidi täielikus üksmeeles, hoiavad kodanlikus parlamendis «uhkelt klassivõitluse ja proletariaadi ühistunde lippu üleval ning kutsuvad selle alla ühinema kogu töörahvast».[228]

Kommunistlike tööliste ja ETP rühm lähtusid oma töös nii Riigikogus kui ka väljaspool seda EKP III kongressi, ametiühingute II kongressi ja Kominterni vastavatest otsustest. Kommunistid astusid Riigikogus teravalt välja K. Pätsi valitsuse vastu. «Töörahva Hääles» maaliti 7. augustil värvirikas pilt Riigikogu koosolekust, kus K. Päts esines uue valitsuse deklaratsiooniga. Ajaleht kirjutas: «Kõnetooli astudes algab K. Päts järgmiste sõnadega: «Austatud riigikogu liikmed», mille peale sms. Heidemann kohalt hüüab: «Tere kodanluse ülem verekoer!»». Sotsiaaldemokraatide toetusel heideti H. Heidemann kümneks koosolekuks välja, ilma et talle oleks antud sõna enesekaitseks. Ajalehe sellessamas numbris toodi ära Riigikogu kommunistliku töölisrühma ja Eestimaa Töörahva Partei riigikogurühma avaldus uue valitsuse «tegemise» puhul. Avalduses öeldi, et töölisrühmade seisukoht jääb uue valitsuse moodustamise puhul samaks, mis tal oli endise valitsuse suhtes.[229]

[228] H. A[l l i k], Töörahva ühine väerind riigikogus, «Töörahva Hääl» nr. 20, 30. juulil 1923.

[229] «Töörahva Hääl» nr. 36, 7. augustil 1923. H. Allik mäletab, et selle avalduse projekti autor oli J. Anvelt.

Kommunistlikud saadikud esinesid arupärimistega töörahva valimisvabaduse rikkumise, J. Kreuksi mõrvamise, töölisspordiseltsi «Herkules» sulgemise, tööliste 1. mai rongkäigul Tartus sõjaväe poolt toimepandud vägivalla, poliitiliste vangide kallal eeluurimisvanglas vägivalla tarvitamise, V. Kingissepa piinajate ja teotajate vastutusele võtmise, töölisajakirjanduse sulgemise kohta jne.[230] Peale selle esitasid nad mitmed seaduseelnõud, nagu näiteks eelnõu propaganda ja agitatsiooni võimaldamiseks rahva hulgas landesveeri sõjakäigu ohu puhul, eelnõu kaitsepolitsei kaotamise kohta[231] jne.

Töölisajakirjandusel oli seaduse järgi õigus avaldada stenograafilisi aruandeid Riigikogu koosolekutest. Toimetus kasutas seda ja trükkis ära kõik kommunistlike saadikute esitatud arupärimised, küsimused, seaduseelnõud ja sõnavõtud Riigikogus. Kodanlike ja väikekodanlike rühmade enamus lükkas töölissaadikute arupärimised, küsimused ja seaduseelnõud tavaliselt tagasi. Kuid sellega seotud materjalide avaldamisel ajakirjanduses oli siiski suur poliitiline ja kasvatuslik tähtsus. Nii sai töörahvale paremini selgitada kodanluse rahvavaenulikku olemust ning sotsiaaldemokraatide ja teiste väikekodanlike parteide äraandlikkust, kuristikku nende antud lubaduste ja tegude vahel. See suurendas töörahva poliitilist teadlikkust ja arusaamist, et tema huve võib kaitsta üksnes valitsus, kes hakkab ellu viima ühisrinde nõudmisi.

Valimiskampaania omavalitsustesse

Suurt selgitus- ja organisatoorset tööd tegi legaalne revolutsiooniline ajakirjandus ka omavalitsuste valimise ajal. Siseministri otsusega 15. augustist 1923 määrati vallanõukogude valimiste tähtajaks 4. ja 5. november, maakonnanõukogude valimised aga määrati 9. ja 10. detsembrile. Ülejäänud volikogude valimiste kindlaksmääramine jäeti kohalike omavalitsuste ülesandeks.[232] Juba järgmisel päeval pärast siseministri otsust, 16. augustil avaldas

[230] Vt. «Töörahva Hääl» nr. 13, 14. juunil; nr. 16, 21. juunil; nr. 18, 26. juunil; nr. 26, 14. juulil; nr. 31, 26. juulil 1923.

[231] «Töö Lipp» nr. 16, 9. oktoobril 1923; «Tööliste Lipp» nr. 3, 15. detsembril 1923.

[232] «Riigi Teataja», 1923, nr. 109/110, lk. 803.

«Töörahva Hääl» kaks valimistele pühendatud kirjutist «Lähenevad omavalitsuste valimised ja töörahva ühine väerind» ning «Omavalitsuste valimiste ettevalmistamisele!» Esimeses neist meenutati ETP kongressil püstitatud loosungit, et omavalitsused tuleb valimistel võtta kurnajate juhtimise alt töörahva esindajate kätte. Edasi aga kirjutati: «Kui nüüd ka seda silmas pidada, et Eestimaa Kommunistline Partei oma 3. kongressil, nagu seda näha võib «Kommunistis» nr. 1 s. a. äratrükitud otsusest, töörahva ühise väerinna kandidaatide nimekirju valimistel toetada otsustas, nagu see ka partei Keskkomitee üleskutsete järel sündis, siis on selge, et järjekindla klassivõitluse alusel seisvad organisatsioonid (kommunistline partei ja E. töörahva partei, edasi maatööliste liit ja teised üldliitu koondatud töölisühisused) ühises väerinnas valimistele lähevad.» See oli väga julge mõtete avaldamine ja EKP otsustele viitamine legaalses töölisajalehes.

Teises kirjutises anti näpunäiteid, kuidas valmistuda valimisteks. Muude ürituste hulgas peeti tingimata vajalikuks kutsuda septembrikuu keskel ühisrinde valimisplatvormi ja -taktika kindlaksmääramiseks kokku töörahva organisatsioonide esindajate nõupidamine. «Kõige kohasem, et selle konverentsi korraldab maatööliste liidu juhatus,»[233] soovitati kirjutises.

20. augustil otsustaski Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatus 16. septembril Tallinnas «Tööliste Keldris» kokku kutsuda maatöörahva organisatsioonide konverentsi. Konverentsist osavõtjateks arvati Maatööliste Liidu nõukogu liikmed, kelle hulka kuulus ka üks esindaja igast maatööliste maakondlikust liidust, ETP, II Riigikogu kommunistlik töölisrühm, peale nende kutsuti veel Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei, ISTP ning asunike, kalurite, kooliõpetajate ja vallasekretäride liidud, igaüks kahe esindajaga. Kodanlus püüdis takistada revolutsioonilise opositsiooni valimiskampaaniat ja sulges «Töörahva Hääle», kuid operatiivselt ilmuma hakanud «Töö Lipp» avaldas 4. septembril 1923 oma esimeses numbris eelnimetatud otsuse ja kongressil arutamisele tuleva ühisrinde platvormi projekti valla ja maakonna omavalitsuste valimisteks. 15. septembril selgitas ajaleht veel kord konverentsi

[233] «Töörahva Hääl» nr. 40, 16. augustil 1923. H. Alliku ja J. Saadi andmetel on nende kirjutiste autor O. Rästas.

ülesandeid. Seejärel andis ta ülevaate ka 16. septembril peetud maatöörahva konverentsist, millest võttis osa 48 saadikut. Ettekande ühisrinde platvormist, selle taktikast omavalitsuste valimistel ja ühisrinde valimiskomiteedest tegid konverentsil H. Allik, V. Kangur ja P. Keerdo. Konverents asus kõigis arutatud küsimustes kindlalt ühisrinde platvormile ning võttis vastu H. Alliku esitatud üleskutse «Töölistele ja teenijatele saunahurtsikutes, popsihüttides, taludes, mõisates — kogu töörahvale valdades ja alevites!», milles kutsuti töörahvast minema valimistele ühisrindena. «Töö Lipp» avaldas selle üleskutse koos ühisrinde valimisplatvormiga. Need dokumendid kandsid Üleriikliku Maatööliste Liidu, ETP riigikogurühma, Riigikogu kommunistliku rühma ning asunikkude ja popside esindajate allkirja, sest metssotside esindajad E. Joonas ja J. Piiskar ning sotside saadik K. Ast olid konverentsile tulnud üksnes selleks, et seda segada, ja keeldusid kangekaelselt koostööst ühisrinde platvormil seisvate organisatsioonide esindajatega. «Töö Lipp» näitas veenvalt, et oportunistid isoleeriti seal ja nende reeturlikkus paljastati täielikult.[234]

Artiklis «Veel töörahva ühise väerinna valimistaktikast» kirjutati, et sotside ja isesotside liidrite niisugust käitumist võis «juba algusest peale oodata», kuid sellele vaatamata tuleb jätkata parteitute, niisama ka sotside ja metssotside poolehoidjate tõmbamist ühisrindesse, «seda on praegusel silmapilgul veel enam tarvis, kui mõni aeg tagasi — konverentsi eel», öeldi artiklis ja anti konkreetseid juhtnööre ühisrinde tugevdamiseks.[235] 6. oktoobril avaldas «Töö Lipp» Töörahva Ühise Väerinde projekti linnavolikogude valimisteks ja Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatuse teadaande linnadevahelise töölisühingute nõupidamise kokkukutsumisest 21. oktoobril 1923 linnavolikogude valimise asjus. See nõupidamine leidiski määratud ajal aset. Vastavalt EKP Keskkomitee otsusele võeti seal vastu ühisrinde platvorm, üleskutse Eesti töölisklassile ning moodustati ühisrinde tegevuskomitee.[236]

---

[234] «Töö Lipp» nr. 7, 18. septembril; nr. 8, 20. septembril 1923.
[235] «Töö Lipp» nr. 11, 27. septembril 1923. H. Allikult saadud andmetel oli selle artikli autoriks J. Anvelt.
[236] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 11; «Töö», 1923, nr. 4 (17), lk. 55.

Ajalehes avaldatud valimiste-eelsetes juhtkirjades soovitati ETP kohalikel organisatsioonidel ja töölisühingute juhatustel hakata viivitamatult looma valimiskomiteesid, ning koostama ühisrinde saadikukandidaatide nimekirju. «Siia tuleb võtta töörahva ühise väerinna ausaid aktiivseid proletaarlasi, kes töörahva hulgas tuntud, kes valimisplatvormi õigeks tunnistavad, kes tahavad ühiselt võidelda töötavate kihtide kasude eest, nimetagu nad endid kommunistideks, töörahva partei liikmeteks, iseseisvateks sotsialistideks või sotsiaaldemokraatideks, ehk olgu hoopis parteitud,» selgitati 6. oktoobril «Töö Lipu» juhtkirjas. «Töö Lipp» andis ülevaateid valimiseelsetest koosolekutest Vana-Karistes, Raplas, Abjas, Väätsal, Vao vallas jm., kus kõikjal tunnistati omaks Töörahva Ühise Väerinde valimisplatvorm ja otsustati valimistele minna ühisrinde nimekirjaga, milles olid töörahva mitmesuguste kihtide esindajad.[237] Kodanlus sulges «Töö Lipu» ja «Töörahva Lipu». Valimiste-eelse selgitustöö tegemisele pidi jälle asuma reservajakiri «Töö», kuni leiti võimalus «Tööliste Lipu» trükkimiseks. Kogu selle selgitus- ja organiseerimistöö tulemusel, milles oli märkimisväärne osa legaalsel revolutsioonilisel ajakirjandusel, võitsid ühisrinde kandidaadid vallanõukogude valimistel mitmel pool kindlalt esikoha.[238] See näitas, et EKP seisukohad võitsid järjest suuremat poolehoidu maatöörahva hulgas.

Kodanlus sattus ärevusse ja tahtis seda mõju seal, kus valimised veel ees seisid, iga hinna eest vähendada. J. Reesen, J. Tomp ja R. Veiram olid 1923. aasta suvel esitanud Riigikogu juhatusele seaduseelnõu, milles nõuti kaitsepolitsei viivitamatut kaotamist. «Tööliste Lipp» juhtis tähelepanu sellele, et juhatus hoidis seda kaua kalevi all, kuid 6. detsembril, s. o. pärast Tartu linnavolikogu valimisi, kus ühisrinne sai suure võidu, võeti eelnõu ootamatult Riigikogu koosoleku päevakorda, et teha kõmu enne järgmisi valimisi.[239]

Ajaleht andis ülevaate Riigikogu koosolekult, kus tööliste saadikud esitasid hulga fakte kaitsepolitseinike julmuse ja nende kätte sattunud tööliste sadistliku piinamise

[237] «Töö Lipp» nr. 11, 27. septembril; nr. 13, 2. oktoobril; nr. 14, 4. oktoobril 1923.

[238] «Tööliste Lipp» nr. 2, 8. detsembril 1923; «Kaja» nr. 100, 18. aprillil 1924.

[239] «Tööliste Lipp» nr. 2, 8. detsembril; nr. 3, 15. detsembril 1923.

kohta. Kodanluse esindajad ei suutnud midagi ümber lükata. Kuid nad olid valmistanud ette provokatsiooni, väites, nagu oleksid paljud kommunistid ise kaitsepolitsei agendid. See vale oli signaaliks metssotside ja sotside esindajatele, kes kandsid samuti viha kommunistide vastu valimistel saadud ränga lüüasaamise pärast. Ajaleht juhtis tähelepanu sellele, et kaitsepolitsei rahvavaenuliku tegevuse paljastamise asemel kasutasid nad üksteise järel Riigikogu kõnetooli revolutsiooniliselt meelestatud tööliste mustamiseks enne linnavolikogude ja maakonnanõukogude valimisi.[240]

J. Anvelt paljastas metssotside ja sotside alatuse «Tööliste Lipus» avaldatud väga põhjalikus artiklis «Kas lühike aru või nurjatus ehk mõlemad üheskoos?». Ta soovitas panna laimajate nimed «kollasele tahvlile ja saata siis igale töölisorganisatsioonile teadmiseks ja vastavaks toimetamiseks».[241] Asja arutas ka EKP Keskkomitee koosolek. Seal tehti töölisorganisatsioonide juhatustele ettepanek kutsuda provokaatorid oma ühisele koosolekule aru andma, panna nad boikoti alla ja kirjutada nende nimed kollasele tahvlile; heita nad välja kõigist töölisorganisatsioonidest.[242] Selle ülesande täitmisse lülitati ka töölisajaleht.

Tallinna ja ülemaaliste töölisorganisatsioonide juhatuste ning Tallinna vabrikute töölisvanemate ühine koosolek peeti 18. detsembril 1923 ja selle üksikasjalik kirjeldus avaldati 22. detsembril «Tööliste Sõnas». Ettekande metssotside ja sotside nurjatuse kohta esitas Riigikogu kommunistliku töölisrühma liige H. Allik. Pärast seda otsustati ühel häälel panna koosolekule aru andma kutsutud, kuid sinna tulemata jäänud metssotsid O. Gustavson ja E. Joonas ning sotsid J. Vain, L. Johanson, A. Jõeäär, K. Ast ja A. Rei boikoti alla. «Iga klassiteadliku proletaarlase kohus on hoiduda isiklikust läbikäimisest nende juudastega, selgitada selle otsuse mõtet töörahvale ja hoolitseda, et need töörahva vaenlaste teenrid kõrvaldataks kõigist töölisorganisatsioonidest ja proletaarlistelt koos-

---

[240] «Tööliste Lipp» nr. 3, 15. detsembril 1923; «Tööliste Sõna» nr. 1, 22. detsembril 1923.

[241] N. A., Kas lühike aru või nurjatus ehk mõlemad üheskoos, «Tööliste Lipp» nr. 3, 15. detsembril 1923. J. Saadilt ja A. Steinilt saadud andmetel N. A. oli J. Anveldi varjunimi.

[242] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 13-a.

olekutelt,» öeldi koosoleku resolutsioonis. Põlu alla pandi ka provokaatorite ajaleht «Ühendus». Selle otsusega ühines ka ISTP Paide osakonna komitee. «Tööliste Lipp» avaldas 19. jaanuaril 1924 tema üleskutse kõigile ISTP osakondadele, liikmetele, poolehoidjatele ja kogu töörahvale Eestis: naelutada laimajad häbiposti. Kodanluse ja oportunistide ühine manööver paljastati ja aeti nurja.

Vastavalt EKP Keskkomitee otsusele[243] avaldati 8. detsembril 1923 «Tööliste Lipus» Töörahva Ühise Väerinde ülemaalise valimiskomitee üleskutse kogu töörahvale minna tingimata valimistele ning kiskuda linna- ja maakonnavalitsused ära hallparunite, tööerakondlaste ja sotsiaaldemokraatide kamba käest ning allutada need oma juhtimisele. Üleskutse leidis töörahva hulgas vastukaja. «Tööliste Lipp» teatas juba 15. detsembril esiküljel suures kirjas «Töörahva ühine väerind linnavalimistel esimesel kohal! Maakonnavalimistel töörahva ühise väerinna jõud kasvanud!» Edasi näidati, et Tallinnas anti ühisrinde nimekirja poolt 35,9 protsenti kõigist häältest. Esikoht saavutati ka Tartus, Narvas, Pärnus ja Viljandis ning mitmes alevis. Ühisrinde tugevnemist kinnitasid ka maakonnanõukogude valimiste tulemuste kohta avaldatud arvud.

EKP Keskkomitee tegi 15. detsembril omavalitsuste töölisrühmadele ettepaneku alustada sotsiaaldemokraatide, asunike, üürnike ja tööerakonna rühmadega läbirääkimisi seal, kus neil üheskoos linnavolikogus või maakonnanõukogus enamus oli, et võtta niisugustes kohtades omavalitsuste juhtimine kodanluselt üle. Seejuures rõhutati Keskkomitee otsuses, et kokkuleppe aluseks võib olla üksnes ühisrinde valimisplatvorm.[244] Ka nende põhimõtete selgitamiseks kasutati töölisajakirjandust.

H. Allik ja A. Janson avaldasid «Tööliste Lipus» Tallinna linnavolikogu Töörahva Ühise Väerinde rühma nimel üürnike, tööerakondlaste ja sotside rühmadele vastava ettepaneku koos omapoolsete tingimustega. Seejärel teatas ajaleht, et tööerakondlased ütlesid läbirääkimistest ära, teistega kokkulepet ei saavutatud.[245] Kodanlus oli siiski hirmul ja laskis Tallinna-Haapsalu Rahukogul

---

[243] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 12.
[244] Sealsamas, l. 13-a.
[245] «Tööliste Lipp» nr. 1 (5), 5. jaanuaril 1924.

Tallinna linnavolikogu valimised tühistada. Kuid uusi valimisi välja ei kuulutatud. Töölisajalehed märkisid õigesti, et kodanlus kartis ühisrinde veelgi suuremat võitu. Lõpuks tunnistas Riigikogu valimiste tulemused uuesti maksvaks.[246]

Omavalitsuste valimised tõendasid, et Eestimaa Kommunistlikul Parteil oli ühisrinde taktika oskusliku rakendamisega läinud korda isoleerida suuremates linnades ja töölisasulates oportunistlikud väikekodanlikud parteid ning vähendada tunduvalt nende mõju kõigi töötavate kihtide hulgas. Partei võitluses töörahva enamiku eest oli suur osa legaalsel revolutsioonilisel ajakirjandusel, mis reageeris operatiivselt EKP kongresside ja Keskkomitee kõigile otsustele; selgitas ja propageeris partei ideesid ning aitas aktiivselt kaasa Töörahva Ühise Väerinde loomisele, tema kindlustamisele ja laiendamisele.

4. ÜLESTÕUSU ETTEVALMISTAMISE ETAPIL

Töörahva Ühisel Väerindel olid kõik eeldused edasiseks tugevnemiseks ka 1924. aastal. Sellele oleksid veelgi suurema hoo andnud EKP Keskkomitee koosolekutel 16. novembril ja 15. detsembril 1923 ning 3. jaanuaril 1924 kavandatud organisatsioonilised abinõud. EKP Keskkomitee soovitas 1924. aasta veebruaris kokku kutsuda maatöölisühingute kongressi ning muuta nende nimetus seal maa- ja metsatöölisühinguteks. Töölisühingute kongress pidi aset leidma veebruari lõpul. Otsustati asutada väikemaapidajate liit ja alustada selleks vastavaid ettevalmistusi kohtadel. Eestimaa Töörahva Parteile tehti ettepanek moodustada oma osakondade juurde alalised agitatsioonikomisjonid organiseerimis- ja selgitustöö tegemiseks.[247]

Kodanlus nägi kasvavas revolutsioonilises töölisliikumises järjest tõsisemat ohtu oma diktatuurile. «Tööliste Lipp» tõi andmeid ja sõnumeid, mis kinnitasid, et töörahva viletsus ja ka aktiivsus suurenesid. Ajaleht teatas

---

[246] «Tööliste Lipp» nr. 2 (6), 12. jaanuaril; nr. 3 (7), 19. jaanuaril 1924; «Teadete Leht» nr. 1, 6. aprillil 1924; «Päevaleht» nr. 76, 19. märtsil 1924.

[247] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 12 ja 13-a; s.-ü. 316, l. 126.

19. jaanuaril, et kodanlik propaganda on alustanud ägedat sõjakäiku töörahva ühisrinde vastu, millel on olnud ikka «teatud ja tuntud tagajärjed» ning hoiatas: «Härrad ei külva siis mitte ainult tuult, et lõigata tormi, nad külvavad tormi, aga valmistavad ette maavärisemist.» Kaks päeva hiljem, 21. jaanuaril 1924 rüüstaski kaitsepolitsei üheaegselt üle kogu maa ligi 300 töörahva organisatsiooni. «Tööliste Keldris» sel päeval peetud suurel tööliskoosolekul areteeriti H. Allik, A. Hansen, A. Janson, P. Keerdo, A. Resev, J. Tomp jt.[248] 21. jaanuaril ja sellele järgnenud päevadel vangistati veel palju töölisorganisatsioonide juhtivaid tegelasi ja aktiviste, ühisrinde saadikuid Riigikogus ja omavalitsustes, kokku 182 inimest, kellest 149 anti kohtu alla. Töörahvas jäi ilma oma häälekandjast; suleti 185 seltsi, ühingut ja organisatsiooni. 21.—23. veebruarini lavastati Tallinnas Sõjaringkonnakohtus 12 töölistegelase (J. Lauristini, E. Rõngelepa, A. Vaarmani jt.) protsess. Kohus ei suutnud kaebealuste ühendust Kommunistliku Parteiga tõestada, kuid siiski mõisteti J. Lauristin 7 aastaks sunnitööle ja teised aastateks vangi. Kohtusse toodi ka 21. jaanuaril areteeritud ja eeluurimise all viibiv Eestimaa Töölisühingute Kesknõukogu esimees J. Tomp, kes mõisteti 8 aastaks sunnitööle.[249] Kodanlik ajakirjandus juubeldas, arvates, et pärast niisugust «puhastust» ei toibu kommunistlik ühisrinne niipea.[250]

Taastagem oma organisatsioonid!

Kõigist vägivallaaktidest hoolimata jätkus EKP juhtimisel töörahva revolutsiooniline võitlus. Juba 29. jaanuaril ilmunud «Kommunistis» kutsuti töörahvast endiselt koonduma ühisrindesse ja andma vastulöök kodanluse pealetungile. Veebruaris leidiski Tallinnas ja Tartus aset mitu rahvarohket meeleavaldust ja miitingut, kus avaldati ägedat protesti kodanluse jõhkrate repressioonide vastu, nõuti areteeritute vabastamist, töörahva ja tema

---

[248] «Meie Leht» nr. 2, 12. juulil 1924.

[249] ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, s.-ü. 1010, l. 15, 66—68; f. 927, nim. 1, s.-ü. 320, l. 149; «Kommunist» nr. 2 (60), 11. märtsil 1924.

[250] Vt. «Vaba Maa» nr. 18 (1526), 23. jaanuaril; nr. 25 (533), 31. jaanuaril 1924; «Kaja» nr. 24, 26. jaanuaril 1924.

organisatsioonide tagakiusamise lõpetamist ning seadusevastase rüüstamise organiseerijate vastutuselevõtmist. Kodanlus ja tema ajakirjandus olid sunnitud tunnistama, et revolutsiooniline liikumine Eestis jätkub.[251] «Kommunisti» 11. märtsi numbris selgitati kõigile klassiteadlikele töölistele, et antud olukorras on tarvis oma segipaisatud ridu uuesti koondada, taastada rüüstatud organisatsioonid ning tugevdada sidet parteitute tööliste ja talupoegadega. «Meie partei kohus on,» öeldi ajalehes, «... teed leida, kuidas neid suunata tegema seda, mis on õige revolutsioonilise marksismi vaatekohalt. Nüüd tuleb seda teha mitmekordse hoole ja usinusega.»

Toetudes järjest aktiivsemaks muutuvate tööliste ja töötatööliste revolutsioonilistele väljaastumistele, arvestades Eestis kujunenud majanduslikku ja poliitilist olukorda ning klassijõudude vahekorda, esitas EKP Keskkomitee töörahvale tungivamalt ja konkreetsemalt kui kunagi pärast Tartu rahu, võimu võtmise ülesande. «Ainult üksmeelt, ainult töötava rahva suure enamuse väljaastumist üheskoos sõjaväega ja Pätsi ning kogu selle kelmide bande valitsust pole enam teps Toompeal,» öeldi EKP Keskkomitee 1924. aasta 29. veebruari lendlehes «Proletaarlased!». Sealsamas kutsuti töörahvast täiendama oma ridu nendega, «kes püssi kannavad ja kuulipildujat ning suurtükki võivad tarvitada! Edasi tõusiku vägivalla hävitamiseks! Edasi tööliste ja talurahva valitsuse juurde!»

EKP Keskkomitee otsustas 7. märtsil 1924 oma koosolekul «legaalses töös järjekindlalt tegutseda töölisühisuste ja teiste organisatsioonide vahetpidamata edasitöötamise sihis» ning 26. märtsil otsustati «välja anda esimesel võimalusel legaalne ajaleht».[252] Neid ülesandeid asuti otsekohe täitma. 6. aprillil 1924 hakkaski ilmuma «Teadete Leht», mille toimetus pöördus töölisorganisatsioonide esindajate poole küsimusega, missugused kavatsused neil on. Saadud ja avaldatud vastustes anti ülevaade rüüstamise tagajärgedest ning seati tööliste ette ülesanne «visalt võidelda, et endile ühinemise õigust võita.» Samal ajal

[251] Vt. «Kommunist» nr. 2 (60), 11. märtsil 1924 ja A. Sunila, Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus 1. detsembril 1924, Tallinn 1961, lk. 56—57; «Päevaleht» nr. 62, 4. märtsil; nr. 66, 8. märtsil; nr. 67, 9. märtsil 1924.

[252] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 314, l. 14 ja 20.

andis ajaleht ülevaateid rüüstatud töölisühingute, noorte- ja naiskomisjonide taastamisest ning taotles, et seda kõikjal tehtaks. Seda tehtigi ja ajaleht «Sõna» teatas, et 23. mail 1924 valiti suletud Töölisühingute Üldliidu asemele ametiühingute uus üleriiklik keskorgan — Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu juhatus.[253]

Pärast seda kutsus töölisajakirjandus linna ja maa kohalike ametiühingute liikmeid pidama igas osakonnas koosolekut, võtma seal vastu otsust Üldisse Tööliste ja Teenijate Ühingusse astumise kohta ja teatama sellest Tallinna «Tööliste Keldrisse». Anti ülevaateid kõikjal peetavatest ametiühingute asutamiskoosolekutest. 31. mail loodi Viljandis Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu osakond ja mõni aeg hiljem iseseisev Viljandi Linna ja Maakonna Tööliste ja Teenijate Ühing. Tallinnas tulid kokku metallitööliste ning keemia- ja paberitööliste sektsioonide asutamiskoosolekud. Ka Pärnus loodi Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu osakond koos sektsioonide ning noorte- ja naiskomisjoniga. Varem taastatud ametiühingud ühinesid ülemaalise ühinguga aga sektsioonidena. Esimesena tegi seda Kiutööliste Ühing.[254] Nii taastati ametiühingud peaaegu täielikult.

Töölisajakirjanduses avaldatud materjalid näitasid, et revolutsioonilise klassivõitluse vaimus tegutsesid ka uuesti loodud töölisspordiseltsid ja haigekassad. Viimaste seisukohta peegeldas ilmekalt juulikuu lõpul Tartus peetud haigekassade I konverents, mis avati «Internatsionaali» laulmisega. «Meie Leht» teatas, et konverents saatis II Riigikogu kommunistliku fraktsiooni liikme J. Jürna ettepanekul tervitustelegrammi oma klassivendadest poliitvangidele.[255]

Hoopis rohkem tähelepanu kui varem pöörati 1924. aastal revolutsioonilises ajakirjanduses töölisklassi ja talurahva liidu kindlustamisele. EKP Keskkomitee soovitas juba 15. detsembril 1923 peetud koosolekul linna töölisorganisatsioonidele alustada plaanikindlaid külaskäike

---

[253] «Sõna» nr. 10, 27. mail 1924.

[254] Vt. «Sõna» nr. 14, 5. juunil; «Säde» nr. 1, 7. juunil 1924; «Meie Jõud» nr. 1, 9. augustil 1924; «Meie Sõna» nr. 4, 8. juunil 1924; «Meie Leht» nr. 2, 12. juulil; nr. 6, 22. juulil 1924.

[255] «Meie Leht» nr. 9, 29. juulil ja nr. 10, 31. juulil 1924; vt. ka «Meie Siht» nr. 1, 27. septembril 1924.

maale. Seejuures pidi iga suurem töölisorganisatsioon valima endale vennasvalla või -kihelkonna, et korraldada seal pidusid ja muid üritusi talurahva hulgaliseks enese poole võitmiseks.[256] Töölisühingute Üldliit ja ETP Keskkomitee töötasid välja ka vastava kava[257], aga jaanuaris toimepandud rüüstamine takistas selle elluviimist.

1924. aasta kevadel tõsteti see küsimus uuesti üles. «Sõna» kirjutas 14. mail juhtkirjas «Jää minek»: «Meie ei tee mingeid pettekujutusi. Ei ametnikud ega talurahvas ei ole oma enamuses, isegi mitte omas suures vähemuses, veel klassiteadlikkude proletaarlaste kindlad liitlased.» Edasi märgiti, et ka endist vaenulikkust proletariaadi vastu ei ole. «Selle asemel,» öeldi juhtkirjas, «kasvab vaenulikkus praeguste valitsevate kildkondade vastu.» Ajalehe järgmises numbris pöörduti töölisorganisatsioonide juhatuste, noorte- ja naiskomisjonide, vabrikute töölisvanemate ning kõigi klassiteadlike proletaarlaste poole üleskutsega teha talurahva hulgas selgitustööd, et töörahvas ei taha kehvikutelt maad ära võtta, vaid nendega ühiselt võidelda parema tuleviku eest. Lõpuks kutsus ajaleht asuma aega viitmata tööliste ja talurahva liidu kindlustamisele, šeflustööle vennasvaldades.[258]

Ajaleht «Säde» jätkas alustatud mõtet 7. juunil avaldatud juhtkirjas «Praegune silmapilk ja talurahvas», kus öeldi otseselt kibedat tõtt, et «talurahva hulgas ei ole meie õieti veel töötanud», kuid «see on praegu tähtsam silmapilgu ülesanne. Ainult siis võib töölisklass võita lähenevates otsustavates lahingutes». Ajaleht andis ka omapoolseid näpunäiteid ja juhtis veel kord tähelepanu vajadusele alustada šeflustööd vennasvaldades. Kuid asi ei tahtnud edeneda, sest paljud agarad töölisliikumise tegelased istusid kivikotis trellide taga. Seepärast pöördus töölisajakirjandus selle teema juurde veel korduvalt, kritiseeris loidust, rutiini ja tõi järgimist väärivaid eeskujusid.

«Säde» kaastööline «Proletaarlane» küsis 26. juunil kirjutises «Kuidas sellega siis jääb?»: «Kas on seltsimehed kõrvust mööda lasknud juba üldliidu poolt tehtud korralduse, et ka väljasõidud tulevad kasutada töölisklassi võit-

---

[256] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 13-a.
[257] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 144, l. 44—45.
[258] «Sõna» nr. 6, 17. mail 1924.

luse sihis?» Autor meenutas, et Ehitustööliste Liit korraldas hiljuti väljasõidu Aruküla metsa, Nõelatööliste Ühing kuulutas ajalehes lõbusõidust Klooga metsa ja Nahatööliste Ühing jalutuskäigust Stroomi metsa ning lisas: «Vähemalt ei ole ükski ühisus heaks arvanud juppigi lehte panna, mida sel alal juba teinud või konkreetselt teha kavatseb. Ainult noored tegid otsuse «algada vennaskäike (et nad oleksid valla või kihelkonna valinud, seda pole sellest otsusest näha).»[259] See kirjutis ergutas kõigepealt noori oma vastuvõetud otsust konkretiseerima ja täitma. Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu noortekomisjon teatas 10. juulil 1924 «Meie Lehes», et ta korraldab järgmisel puhkepäeval, 13. juulil vennaskäigu Kohilasse. Ajalehe järgmises numbris anti 12. juulil suuremas laastus ülevaade tulevikuplaanidest. Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu noortekomisjon oli jaotanud Harjumaa rajoonideks, millest iga töölisühingu noortekomisjon sai ühe oma šefluse alla. Noored metallitöölised otsustasid minna 27. juulil Jõelähtme, kiutöölised Viimsi, majateenijad Rapla jne.

«Meie Leht» kirjeldas 19. juulil üksikasjalikult Tallinna tööliste vennaskülaskäiku Kohilasse, mida saatis kaitsepolitseinike ja nuhkide parv. Jaamast suunduti koos Kohila maatöölistega männimetsa, kus seltsimehelikult vesteldi kõige olulisematest üksteist huvitavatest küsimustest. Seejärel mindi koosolekuruumi, kuhu vahepeal oli veelgi kohalikku maarahvast kogunenud, lauldi «Internatsionaali» ja alustati kõnesid. Kõigepealt räägiti käesolevast poliitilisest silmapilgust, seejärel linna- ja maatöörahva vahekordadest ning lõpuks töölisajakirjandusest, selle tähtsusest ja raskustest, millega ta oli sunnitud võitlema. Kõnede vaheajal esitati deklamatsioone ja lauldi revolutsioonilisi laule. Enne ärasõitu käidi veel ühiselt rohelises ja tutvuti ümbrusega. Kaasasolnud ja Tallinna jaamas ootavad kaitsepolitsei nuhid püüdsid kaklust provotseerida maal käinud töölistega, kuid see läks neil luhta, sest töölised lükkasid tülinorijad lihtsalt eemale ja läksid laiali. Ajaleht tegi kokkuvõtte, et esimene külaskäik, mille organiseerijateks olid noored, täitis hästi proletaarsete sidemete loomise ülesande ja kutsus kõiki väljasõitusid muutma «sõjakäikudeks maa töörahvast ümbritseva teadmatuse vastu. Iga väljasõit peab olema

[259] Vt. «Meie Noor Tööline», 1924, nr. 5/6, lk. 32.

katkestamata sidemete loojaks maa ja linna tööliste vahel».[260]

«Kindel Tõde» kirjutas 17. augustil vennastusõhtust, mille Üldise Tööliste ja Teenijate Ühingu puutööliste sektsioon korraldas 10. augustil Juuru haridusseltsi majas. Ajalehed näitasid, et samasuguseid külaskäike võtsid ette ka Tartu töölisnoored.[261]

Väärib märkimist, et 1924. aasta suvel hakkasid revolutsioonilised töölisajalehed EKP Keskkomitee ülesandel esmakordselt avaldama proletariaadi ja talurahva liidu kindlustamise probleeme käsitlevaid erilehekülgi.[262] Linna- ja maatöölisnoorsoo sidemete tugevdamist taotlesid ka mitmed ajakirjas «Meie Noor Tööline» ilmunud kirjutised nagu «Noorproletaarlaste ülesanded suvel», «Mida peab proletaarlise ilmavaatega koolinoor tegema maal?» ja ilukirjanduslik pala «Kõlli Jaan».[263] Kõik see aitas kahtlemata maatöörahval paremini mõista oma klassikuuluvust ja ergutas tema võitlusvaimu. Kasuks tuli muidugi ka partei seisukohtade mõningane muutumine maaküsimuses ja nende selgitamine. «Meie Jõud» avaldas 9. augustil Töörahva Ühise Väerinde riigikogurühma üleskutse, kus öeldi: «Anda maa maksuta (ilma rendimaksuta ja ostmiseta) tarvitada töötavale rahvale (loomulikult töötavale talurahvale nende kohad alles jätta).»

19. oktoobril 1924 avaldati «Kommunistis» artikkel «Proletaarline revolutsioon ja talurahvas», kus rõhutati, et klassiteadlik töörahvas eesotsas Eestimaa Kommunistliku Parteiga ei mõtlegi talurahvast vägivaldselt kommuuni ajada või temalt maad ära võtta. Artiklis öeldi, et tuleb leida tee, kuidas igale väikemaapidajale ütelda, et revolutsiooniline võim natsionaliseerib üksnes mõisasüdamed ja jagamata mõisad ning annab need «töörahvale (maarahvale)» kasutamiseks. Talude äravõtmise kohta senistelt omanikelt märgiti, et see võib kõne alla tulla ainult siis, kui üks või teine talunik sõjariistus võitleb töörahva vastu. Kuid ka selles kirjutises ei öeldud otseselt, keda varustatakse maaga, kellele ja missugustel

[260] Vt. «Meie Leht» nr. 5, 19. juulil; nr. 6, 22. juulil 1924.

[261] Vt. «Meie Leht» nr. 10, 31. juulil 1924; «Meie Siht» nr. 1, 27. septembril 1924.

[262] Vt. EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 141, l. 19 ja «Meie Sõna» nr. 3, 5. juulil 1924.

[263] «Meie Noor Tööline», 1924, nr. 5/6, lk. 6—9; nr. 7/8, lk. 10—13.

tingimustel antakse kasutada natsionaliseeritud mõisad. Need probleemid jäid siiski selgitamata nii partei legaalsetes väljaannetes kui ka illegaalses häälekandjas. Revolutsiooniline töölisajakirjandus andis oma veergudel sõna ka proletaarlaste ja maatöörahva poegadele, keda kodanlus oli võtnud teenima oma armeesse. Neis kirjutistes paljastati väeosades valitsevat kepidistsipliini, sõimu, sõdurite peksmist, näljutamist ja haigete mõnitamist. Ajalehed näitasid, et nekrutite ja noorsõdurite hulgas tehtav revolutsiooniline selgitustöö avas paljudel neist silmad. Osa sõdureid ja madruseid hakkas käima tööliste koosolekutel.[264]

Ainult töörahva valitsus!

1923. aastal kodanlikus Eestis alanud majanduskriis süvenes veelgi ja «Teadete Leht» võrdles 1924. aasta kevadel Eesti tööstust surmakrampides viskleva haigega. Suured masina- ja laevatehased ning tekstiilivabrikud kiratsesid, töötasid osalise võimsusega või sulgesid uksed hoopis. Revolutsiooniline ajakirjandus näitas, et kodanlus püüdis majanduskriisist väljapääsu leida peamiselt töörahva arvel, tema intensiivsema ekspluateerimise teel.[265] Tööliste niigi madalaid palku kärbiti veelgi. Ajaleht «Sõna» analüüsis 7. ja 10. mai numbris põhjalikult kujunenud olukorda. Seejuures toetuti ajakirjas «Eesti Statistika» avaldatud andmetele ja rohketele faktidele ning näidati, et tekstiili- ja tselluloosivabrikute, masina- ja laevatehaste ning kaevanduste 20 227 töölise keskmine palk oli 145 kuni 200 marka päevas ja ainult 5000 töölist said ligi 270 marka. Arvestades elukalliduse kiiret tõusu, oli seegi muutunud «vähemaks kui näljapalk». Kuid tuhandetel ei olnud niisugustki sissetulekut.

«Teadete Lehe» artiklis «Mõned arvud tööstuse kriisist ja tööpuudusest» kirjutati 16. aprillil, et juba 1923. aasta teisel poolel jäi mitu tuhat inimest tööta. 1924. aasta esimeste kuudega kasvas nende arv veelgi ja artikli autori

[264] «Meie Leht» nr. 7, 24. juulil; nr. 11, 2. augustil 1924; «Meie Jõud» nr. 1, 9. augustil 1924; «Kindel Tõde» nr. 1, 17. augustil 1924.

[265] Vt. «Teadete Leht» nr. 1, 6. aprillil; nr. 4, 16. aprillil 1924; «Sõna» nr. 2, 4. mail; nr. 3, 7. mail 1924; «Meie Leht» nr. 2, 12. juulil 1924.

arvates pidi see pärast Kreenholmi, Kärdla kalevivabriku ja Aseri tsemendivabriku seismajäämist aprillis tõusma 7500—9000-ni. Seejuures polnud arvesse võetud ehitusi, põllumajandust ja muid mittetööstuslikke tootmisalasid, kus oli umbes niisama palju töötuid. Artiklis toodi esile, et töötu registreerib end Tallinna, Tartu ning hiljuti teistes linnades asutatud tööbörsidel ainult äärmise häda korral, sest tegelikult ei saa sealt muud kui sõimata.

«Sõna» avaldas «Päevalehe» pühapäevase väljaande «Nädal» tunnistuse, et «mitte ainult registreeritud töötatööliste arv ei ole alatasa kasvamas, vaid ehk veel enam on neid, kes oma häda turule ei vii».[266]

Revolutsioonilised ajalehed soovitasid töötutel võidelda oma olukorra parandamise eest. Edaspidi aga avaldati ülevaateid nende koosolekutelt ning seal vastuvõetud resolutsioone, milles nõuti valitsuselt tööd ja inimväärsete elamistingimuste võimaldamist.

«Meie Sõnas» avaldati 3. juulil 1924 Töörahva Ühise Väerinde rühma saadikute ettepanek Tallinna linnavolikogule maksta töötuile toetust. Ajalehe järgmises numbris 5. juulil aga teatati, et kodanlik blokk lükkas selle ettepaneku tagasi.

1924. aasta teisel poolel saavutas majanduskriis Eestis haripunkti. Töölisajalehed näitasid, et kodanluse püüded rabelda süvenevatest majanduslikest raskustest välja tollipoliitika ja välislaenudega oli veel üks katse suurendada töörahva koormat. Üksikasjalikult selgitati seda pikemas (järgnevas) artiklis «Nõiakepi otsimisel».[267] Kui varematel aastatel tööpuudus suviti vähenes, siis 1924. aastal see kasvas. Üksnes Peipsi ääres oli juulikuuks üle 6000 töötu. Osa neist tuli Tallinna tööd otsima ja saatis delegatsiooni isegi riigivanema juurde, kus vastati, et «mingisugust tööd töötatöölistele praegu anda ei ole!», kirjutas «Meie Sõna» 3. juulil 1924.

Sügiseks halvenes olukord veelgi. 1924. aastal ilmunud viimane legaalne töölisajaleht «Sõnum» avaldas 11. oktoobril artikli, milles, toetudes Töö- ja Hoolekandeministeeriumi kogutud värskematele andmetele, näidati Tallinna, Tartu ja Narva tööstuse katastroofilist olukorda.

---

[266] «Sõna» nr. 3, 7. mail 1924; «Nädal» nr. 4 (119), 5. mail 1924.
[267] «Meie Leht» nr. 11, 2. augustil 1924; «Tõde» nr. 1, 7. augustil 1924.

Mõni päev varem oli neidsamu andmeid kasutanud ka ajaleht «Kaja». Seal kõrvutati kolme mainitud linna 35 suurema ettevõtte tööliste arvu 1. mail ja 1. oktoobril 1924, mis oli nüüd vähenenud ümmarguselt 4300 võrra. «Sõnum» märkis, et iga tööline oskab sellest ise järelduse teha, mis maksab kodanliku propaganda kinnitus majanduse «tervenemisest».

Majanduskriis tugevdas kodanluse eri kihtide ja rühmituste vahelisi vastuolusid. Vastastikused süüdistused võtsid eriti terava tooni 1924. aasta kevadel, kui Kristliku Rahvaerakonna, Tööerakonna ja Rahvaerakonna blokk moodustas sotside aktiivsel toetusel valitsuse ning jättis sellest välja Riigikogus kõige rohkem kohti omava partei — Põllumeestekogud. Töölisajakirjandus näitas, et ka sellel poliitiliste spekulantide blokil ei olnud midagi pakkuda riigi majandusliku olukorra parandamiseks.[268] Kodanlikud ajalehed olid ennemgi vastamisi ärbelnud ja oma võistlejatele jalga taha pannud, nüüd aga toodi mõnigi vaka all hoitud mustem asi avalikkuse ette. Eriti õnnestunult kasutas seda ära «Sõna» oma 14. mai numbris: Eesti Panga kulla- ja valuutavarude ähvardava kokkusulamise põhjuste selgitamisel. «Kaja» süüdistas, et miks uus valitsus ei lase pangal väljapuistatud laenusid võlgnikelt sisse nõuda. «Postimees» küsis seepeale, missuguse näo teeks küll «Kaja», kui temalt nõutaks jalapealt sisse laenatud 20 miljonit marka. «Vaba Maa» tahtis teada: «Kuidas keerutaks küll «Päevaleht» oma sabaga, kui ka tema 50-miljonilise laenu kallale minnakse?»[269] «Sõna» näitas, et niisugune kemplemine käib paljudes valdkondades, kuid samal ajal valmistab parempoolne kodanlik ajakirjandus avalikult pinda sõjaliseks riigipöördeks. Selle tõenduseks tsiteeris ta mitmesuguseid ajalehti. Näiteks kirjutas «Päevaleht» 9. mail, et Eestis on küll väga demokraatlik kord, «kuid ei ole rahvast, ei ole seltskonda, kes seda demokraatlist korda kaitseks» ja arvas, et «niisugusel maal peab politsei tugev ja vali olema, sest tema on seal lõppude-lõpuks see ainus demokraatlise korra kaitsja». «Kaja» aga nõudis 13. mail otseselt Akel-Strandmanni valitsuse lahkumist, sest «seltskonnas» ole-

[268] «Teadete Leht» nr. 1, 6. aprillil; nr. 2, 9. aprillil 1924.

[269] «Sõna» nr. 5, 14. mail 1924; «Kaja» nr. 121, 8. mail 1924; «Postimees» nr. 127, 10. mail 1924; «Vaba Maa» nr. 107 (1615), 11. mail 1924.

vat läbi löönud arusaamine, et pööre peab tulema. Teda toetas kogu jõuga «Päevaleht».[270]

«Sõna» avaldas juba 7. mail 1924 J. Jürna küsimuse Riigikogus, kas valitsus teab, kuidas K. Päts organiseerib koos kindralite ja teiste oma sõpradega lööksalku, et Riigikogu laiali ajada, muuta valimisseadust oma kildkonna huvides ja panna maksma avalik suurkapitalistide diktatuur. Ajaleht selgitas, et see plaan sai alguse juba Akeli valitsuse moodustamise ajal ja kutsus töörahvast võitlusse tagurluse pealetungi vastu. «Päevaleht» ja «Kaja» tõttasid Pätsi, Laidoneri ja nende mõttekaaslaste kavatsusi maha salgama. Samal ajal pidi kaitsepolitsei provotseerima tööliste enneaegse väljaastumise, et fašistlikuks riigipöördeks sobivat ettekäänet saada.[271] «Sõna» hoiatas 10. mail 1924: «Meie ei kutsu töörahvast praegu mingile väljaastumisele, ei sõjariistus, ega ilma sõjariistadeta. Aga meie ütleme talle: «Ära lase end eksitada neist Pätsi poistest, kes istuvad «Kaja» ja «Päevalehe» toimetustes, kes eile ja üleeile ei väsinud kiidulaulu jorutamast Mussolini korrale ja kes nüüd korraga vihakisa tõstavad, et Pätsi riigipöörde kavatsused on enne paljastatud, kui neid võimalik oli teoks teha.» 13. mail peeti «Tööliste Keldris» Riigikogu ja Tallinna linnavolikogu töölisrühmade, kõikide töölisorganisatsioonide juhatuste, noorte- ja naiskomisjonide ning vabrikute töölisvanemate ühine koosolek. 17. mail «Sõnas» avaldatud ülevaates toodi ära ka seal ühel häälel vastuvõetud resolutsioon, milles kutsuti kogu töörahvast hukka mõistma Pätsi tagurlikud plaanid ja alustama otsekohe üldstreiki, kui ta peaks hakkama neid ellu viima. Kuid üldstreigist relvastatud ülestõusuni on ju ainult üks samm.

«Meie Leht» tõi 2. augustil 1924 avalikkuse ette fašistliku riigipöörde üksikasjaliku plaani. Riigipöördes pidid tähtsat osa etendama soomusrongid ja kogu sõjavägi, kus juhtivatele kohtadele olid sokutatud fašismimeelsed ohvitserid ning kaitseliit. Need paljastused olid nii veenvad, et kodanlik valitsus oli sunnitud midagi ette võtma. «Meie Leht» ja «Tõde» näitasid, et töörahva tähelepanu kõrvalejuhtimiseks areteeritigi grupp fašistlikke avan-

[270] «Sõna» nr. 5, 14. mail 1924; «Päevaleht» nr. 123, 9. mail; «Päevaleht» nr. 127, 13. mail 1924; «Kaja» nr. 126, 13. mail 1924.

[271] «Sõna» nr. 4, 10. mail 1924; «Meie Leht» nr. 11, 2. augustil 1924; «Päevaleht» nr. 122, 8. mail 1924; «Kaja» nr. 121, 8. mail 1924.

türiste.[272] «Kindel Tõde» avaldas 17. augustil Riigikogu kommunistlike saadikute J. Jürna, E. Lutsu ja J. Veldi arupärimise valitsusele, milles öeldi, et fašistide tõeline peastaap eesotsas K. Pätsi, J. Laidoneri, A. Tõnissoni ja J. Undiga jäeti siiski puutumata, neile anti võimalus jätkata riigipöörde organiseerimist.

Eestimaa Kommunistlikule Parteile ei tulnud need sündmused ootamatult. Ta nägi juba 1924. aasta kevadel, et Eestis oli tekkinud väga pingeline õhkkond: kodanlus oli maa laostanud, majanduskriis süvenes; ekspluataatorite esindajate erinevad rühmitused nääklesid omavahel võimu pärast, kusjuures parempoolne kildkond kavatses seda usurpeerida sõjaväe ja kaitseliidu abil ning likvideerida viimsed kodanliku demokraatia riismed; töörahva revolutsiooniline meeleolu kasvas enneolematu hooga. Partei arvestas seda ja võttis kursi relvastatud ülestõusule, et moodustada sel teel töörahva valitsus. Kuid eelnevalt tuli teha suurt organiseerimis- ja selgitustööd.

Partei kurss peegeldus tema illegaalsetes ja legaalsetes väljaannetes. Esialgu öeldi seda veel vihjamisi. «Teadete Lehe» esimeses numbris kirjutati 6. aprillil 1924, et töölisliikumine pole end lasknud rüüstamistest hirmutada ja juhiti tähelepanu, et see, mida enne tehti avalikult, toimub nüüd varjatult, kuid veelgi hoogsamalt. Meenutati, et midagi samasugust oli ka Venemaal enne tsarismi kukutamist. Majandusliku ja poliitilise surve tõttu hakkasid paljud töölised ja sõdurid põgenema Eestist Nõukogude Liitu. EKP Keskkomitee arutas seda probleemi ning pidas vajalikuks pöörduda kogu töörahva, sõdurite ja madruste poole üleskutsega lõpetada põgenemine. Neid, kes seda kuulda ei võta, otsustati lugeda revolutsioonilise tööväe desertöörideks.[273] 23. märtsil trükitigi vastav üleskutse, millele olid alla kirjutanud EKP Keskkomitee ja EKNÜ Keskkomitee. Ka «Kommunist» avaldas nende allkirjaga samasisulise teadaande. Legaalne «Teadete Leht» viitas 6. aprillil kahele viimasele illegaalsele väljaandele ja tõi üleskutse koos selgitustega oma veergudel peaaegu tervikuna ära. Seal öeldi linna- ja maatöölistele, sõduritele ja madrustele: «Mitte siit Sotsialistlikkude

[272] «Meie Leht» nr. 12, 5. augustil 1924; «Tõde» nr. 1, 7. augustil 1924.

[273] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 316, l. 128.

Nõukogude Vabariikide Liidu pinnale, vaid Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu pind siia.»[274] Ajalehe sellessamas numbris avaldati ka Töörahva Ühise Väerinde rühma vastus F. Akeli valitsuse deklaratsioonile Riigikogus. Vastuses kinnitati, et töörahvas ei loodagi abile kodanlikult valitsuselt, tema «olukorda parandab ainult töörahva valitsus». J. Jürna lisas oma sõnavõtus, et «iga proletaarlase kohus on kodanlikku riiki kukutada». Ta jättis targu lisamata, missugusel teel. Kuid sotsiaaldemokraatide esindajad sattusid öeldustki ärevusse ja ruttasid soovitama, et riigikoguliige J. Jürna «tuleb seesuguse kuriteo eest vastutusele võtta». Kodanlik ajakirjandus haaras sotsiaaldemokraatide provokatsioonist kinni ja alustas kommunistidevastast ässituskampaaniat.[275] «Teadete Leht» informeeris otsekohe lugejaid, millest see kära alguse sai ning palus J. Jürnat selgitada, kuidas asi tegelikult oli. J. Jürna tegigi seda ja tuletas ässitajatele meelde, et kodanlikus Eestis maksev tsaariseadus ei näe ette karistust kehtiva riigikorra igasuguse kukutamise eest, vaid üksnes vägivaldse kukutamise eest ning lisas, et ta jätab sotside eestvedajatele mõistatada «ja seletada, kas mõtlesin ma vägivaldset või mõnda muud kukutamist...»[276] Sotsiaaldemokraatide liidrid olid paljastanud veel kord oma tõelise palge.

Revolutsioonilise töölisliikumise tegelastele oli nende äraandlikkus ammugi selge. EKP Keskkomitee otsustas juba 26. märtsil 1924 taktikalistel kaalutlustel loobuda edaspidi ühisrinde loomise ettepanekute tegemisest sotsiaaldemokraatide ladvikule ja lõpetada Eesti Sotsiaaldemokaatliku Tööliste Partei Keskkomiteele adresseeritud avalike kirjade avaldamine töölisajakirjanduses. Samal ajal peeti vajalikuks süvendada ühisrinde loomist sotsiaaldemokraatlike töölistega.[277] Revolutsioonilised töölisorganisatsioonid võtsid need seisukohad omaks. Töölisajalehed avaldasid peaaegu igas numbris materjale, mis paljastasid sotsiaaldemokraatide ladviku ja nende ajalehe «Ühendus» silmakirjalikkust ning reetlikkust. Üks tähelepanuvääri-

[274] «Teadete Leht» nr. 1, 6. aprillil 1924.

[275] «Teadete Leht» nr. 3, 12. aprillil 1924; «Päevaleht» nr. 97, 9. aprillil 1924; «Kaja» nr. 97, 9. aprillil 1924; «Postimees» nr. 98, 9. aprillil 1924; «Vaba Maa» nr. 83 (1591), 9. aprillil 1924.

[276] «Teadete Leht» nr. 3, 12. aprillil 1924.

[277] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 314, l. 20.

vaid materjale oli «Avalikud küsimused Eesti sotsialistidele». Toimetus märkis sellele lisatud eessõnas, et ta avaldab oma k a a s t ö ö l i s e küsimused sotsidele, kuigi ükski klassiteadlik tööline ei looda, et nendelt ka vastus tuleb. Kuid toimetus soovitas materjalis olevaid küsimusi esitada sotsidele vähemalt siis, kui need mõnikord tulevad koosolekutele töörahvast vaatama.[278] «Ühendus» oli avaldanud 5. juulil tööpuudust tauniva, kuid samal ajal kommunistide vastu suunatud artikli. «Avalike küsimuste» autor tegi sellest artiklist 10 järeldust, mis kinnitasid, et Eesti kodanlus ja tema valitsus ei astu sammugi töörahva raske olukorra parandamiseks, ning esitas nende põhjal sotsiaaldemokraatidele 4 küsimust, mis näitasid selgesti, et viimased ei ole astunud ega astu välja valitsuse vastu ja töölistel pole neilt loota midagi peale demagoogiliste kõnede ja kirjutiste.

24. aprillil 1924 «Teadete Lehes» avaldatud Töörahva Ühise Väerinde hüüdlausetes 1. maiks 1924 öeldi: «Elagu tööliste, teenijate, talurahva ja madruste valitsus!» Kuid ühe järjekorranumbri taga oli ainult punktide rida. Hüüdlausete lõpus aga märgiti: «Silmas pidades, et omal ajal «Tallinna Tööline» 1. mai hüüdsõnade pärast, nagu vähemalt seletati, kinni löödi, jätsime 15. hüüdsõna avaldamata, mis kõlab: «Maha kurnajate kildkonna valitsus, kes omaenda poolt tehtud seadusi jalgade alla tallab!»» Niisugusel omapärasel viisil juhiti ajalehes tähelepanu just sellele hüüdlausele. Siseminister muidugi sulges ajalehe ja toimetuse liikmelt R. Tikkarilt pinniti kaitsepolitseis, et kes niisuguse seletuse hüüdlausetele lisas. Kuid kaitsepolitseinikel ei õnnestunud midagi teada saada.[279] «Teadete Leht» ja järgmised töölisajalehed avaldasid sõnumeid suurtelt ülelinnalistelt ja üksikute ettevõtete tööliste ning noorte koosolekutelt, kus mõisteti hukka mõnede tööliste ja sõdurite põgenemine Eestist Nõukogude Liitu, nimetades seda nahapäästmiseks. Oma olukorra parandamiseks peeti vajalikuks koonduda, et panna maksma töörahva võim, moodustada töörahva valitsus. Neid mõtteid propageeris töölisajakirjandus ka sõjavastasele

---

[278] «Meie Leht» nr. 2, 12. juulil 1924. J. Saat mäletab, et «kaastööliseks» nimetati omavahelises vestluses J. Anvelti.

[279] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 337, l. 207.

nädalale (27. juulist kuni 3. augustini) pühendatud kirjutistes.[280] «Meie Leht» hindas 5. augusti numbris kui klassivõitluse edusammu just seda, et sõjavastasel nädalal asetleidnud tuhandetel ja kümnetel tuhandetel jutuajamistel, vaidlustel jne. sõeluti igapidi, «mida annab meile töörahva valitsus». Klassiteadlikele töölistele oli seejuures tugevaks toeks «Meie Lehe» 19. juuli numbri juhtkiri «Mida annaks töörahvavalitsus?». Seal deklareeriti, et see valitsus astub «teisel päeval pärast võimulejõudmist läbirääkimistesse Nõukogude Liidu valitsusega, et luua ühine majandus», paneb täie koormusega käima vaevalt hingitsevad suurettevõtted, annab tööd ja leiba tuhandetele töölistele ja parandab kogu rahva majanduslikku olukorda.

«Olge valmis!»

«Meie Lehe» 19. juuli numbris teatati, et toimetusele on saadetud «Kommunist» nr. 3, 5. juulist 1924, mille kõik «eeskätt J. Anveldi, K. Roobase ja Kata kirjutused, on revolutsiooni ettevalmistamisele ja organiseerimisele pühendatud». Nii juhtis legaalne töölisajaleht lugejate tähelepanu partei illegaalses häälekandjas avaldatud erakordselt tähtsatele materjalidele. «Kommunisti» selles numbris oli esikohal Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee ja Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu Keskkomitee üleskutse «Eestimaa töörahvale!», milles rõhutati, et valitsev kodanlik kord ei saa kaua püsida ning on vaja kehtestada tööliste, sõjaväelaste ja talurahva nõukogude valitsus. J. Anvelt aga näitas oma artiklis «Olge valmis!», et otsustavad lahingud on vältimatud, ja jõudis järeldusele, et «siin on küsimus ainult, kas tuleb tööliste ja talurahva valitsus, nõukogudevalitsus, või kõige pöörasem Eesti ja Balti parunite ja spekulantide diktatuur». «Meie Noor Tööline» märkis, et «Kommunistis» ilmunud kirjutiste peamine mõte on: «tööline, talunik, sõdur ja madrus pangu püss valmis, et võtta vastu otsus-

[280] Vt. «Teadete Leht» nr. 4, 16. aprillil 1924; «Sõna» nr. 3, 7. mail 1924; «Meie Leht» nr. 1, 10. juulil; nr. 8, 26. juulil; nr. 9, 29. juulil; nr. 10, 31. juulil; nr. 11, 2. augustil 1924.

tavat võitlust kurnajaga, kui see tuleb töörahvast veristama ja oma diktatuuri maksma panema.»[281]

Nii legaalses kui ka illegaalses revolutsioonilises ajakirjanduses avaldatud kirjutised aitasid kaasa eesseisva tõelise võitluse «proovimobilisatsioonile»[282] 3. augustil 1924. EKP algatusel organiseeriti sel päeval Tallinna töörahva suur sõjavastane meeleavaldus. «Meie Leht» kirjutas 5. augustil, et Tallinna proletariaat viis selle «meeleavalduse hiilgavalt läbi». «Meie Jõud» andis 9. augustil ülevaate ka Tartus, Pärnus, Viljandis, Kehras, Kohilas ja mujal aset leidnud niisamasugustest koosolekutest ja miitingutest.

«Tõde» selgitas 7. augustil 1924, et kodanliku valitsuse ja sotsiaaldemokraatide paljastamine on jäänud nüüd juba teisejärguliseks küsimuseks. Ajalehes öeldi, et käesoleval ajal on peaülesandeks töörahva, sõjaväe ja kõigi revolutsiooniliste jõudude üksmeele kasvatamine, usu kasvatamine oma jõusse. Seepärast kutsuti klassiteadlikke töölisi muutma oma taktikat ja igasugused «nõudmised» kodanlikult valitsuselt soovitati asendada võitlusega töörahva valitsuse eest. «Meie Jõud» avaldas 9. augustil Töörahva Ühise Väerinde riigikogurühma üleskutse. Seal toodi ära moodustatava tööliste ja talurahva valitsuse «tegevuskava peapunktid», milles nähti ette: astuda tihedasse majanduslikku koostöösse Nõukogude Liiduga ja panna ühiselt täie koormusega tööle suuremad, eeskätt Tallinna ja Narva ettevõtted; tõsta tööliste ja teenijate palka, panna maksma töökaitse- ja kinnitusseadus; anda maa maksuta kasutamiseks töörahvale; lõpetada metsade laastamine; saata alaline sõjavägi laiali ja relvastada kogu töörahvas; vabastada poliitvangid. «Meie Noor Tööline» toonitas veel kord, et üksnes hea tahtega ei saa töörahva võimu maksma panna, isegi võit valimistel ei kindlusta seda, sest ekspluataatorid laseksid oma löögirühmadel töörahva valitsuse laiali peksta. Ajakirjas öeldi selge sõnaga, et «töörahva valitsuse eest tuleb võidelda jõuga, selle eest võitluseks peab töörahvas end lahinguvalmis panema.»[283]

Kui J. Anvelt kutsus juuli algul illegaalses «Kommu-

[281] Vt. «Meie Leht» nr. 5, 19. juulil 1924; «Kommunist» nr. 3 (61), 5. juulil 1924; «Meie Noor Tööline», 1924, nr. 7/8, lk. 2.
[282] «Kommunist» nr. 4 (62), 25. septembril 1924.
[283] «Meie Noor Tööline», 1924, nr. 7/8, lk. 9.

nistis» eesti töörahvast artikliga «Olge valmis!» otsustavateks lahinguteks, siis legaalne revolutsiooniline töölisajaleht «Meie Siht» justkui vastas 27. septembril 1924 sellele kirjutises «Kuidas organiseerida», kus öeldi: «Klassiteadlik tööline! ... Mitte päevi rehkendama ei tule meil kellegil hakata, et selgusele jõuda, millal tarvis valmis olla ... Täida ka organiseerimise alal oma ülesanne, nii, kuidas see kasulik [on] meie klassile, ja et sa õigel ajal saaksid ütelda: oleme valmis!»

Seega oli pärast 1924. aasta jaanuaris asetleidnud rüüstamist ilmunud legaalsel revolutsioonilisel töölisajakirjandusel eelmiste aastatega võrreldes hoopis erinev väga vastutusrikas ülesanne: «Ta valmistab hulki sõjariistus ülestõusuks», kirjutas J. Anvelt hiljem «Klassivõitluses». Edasi märkis J. Anvelt sealsamas, et see, mida «Kommunist» tegi avalikult, mida enne ülestõusu tegi «Punane Sõdur ja Madrus», seda tehti teatud määral ka legaalses ajakirjanduses. Sõjavastasel nädalal oli legaalne ajaleht aga «otsekohe kodusõja ajaleht». Kodanlusele tuli see nädal teatud määral ootamatult. Alles pärast 3. augusti meeleavaldusest toibumist jõudis ta arusaamisele, et «Eesti hallparunite ja spekulantide vabariik liig nõrk on selle ajakirjanduse «kandmiseks»» ning sulges töölisajakirjanduse enda arvates lõplikult.[284]

Tegelikult ei õnnestunud tal seda saavutada, 1926. aastal hakkasid ilmuma uued legaalsed töölisajalehed ja ajakirjad, mis jätkasid oma eelkäijate võitlustraditsioone.

5. PROLETAARSE INTERNATSIONALISMI VAIMUS

Eesti ja vene töörahvast ühendasid juba enne Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni sõprussidemed, mis olid tugevnenud ühises võitluses mõisnike, kapitalistide ja tsarismi vastu. See sõprus jäi püsima, kui Eesti langes Saksa röövvallutajate okupatsiooni alla, ja ka siis, kui Lääne imperialistide abil pääses võimule eesti kodanlus-

[284] «Klassivõitlus», 1925, nr. 59/60, lk. 5.

Kodanlik ajakirjandus tegi kõik, et varjata ekspluataatorlike klasside tõelisi eesmärke ja kujutada oma osavõttu imperialistide sõjalisest interventsioonist Nõukogude vabariigi vastu «rahvusliku kaitsesõjana», oma vastast — Nõukogudemaa töörahvast — aga «agressorina». Kõigest väest lehvitades «rahvuslikku» sõjalippu püüdis kodanlik propaganda igati varju jätta sõjalise konflikti sotsiaalset, klassilist tagapõhja.[285] Just seda kodanluse pealesunnitud sõja klassiolemust paljastas illegaalse kommunistliku parteiorganisatsiooni juhtimisel Eestis väljaantav ajakirjandus. Kommunistliku parteiorganisatsiooni illegaalne häälekandja «Kommunist» näitas, missuguse orjuse kodanlus Entente'i imperialistide «abi» näol eesti rahvale kaela toob. Nii öeldi «Kommunisti» artiklis «Eesti kodanluse klassivõitluse dokument», et dokument «Eesti asutava kogu seletus Eesti riiklikust iseseisvusest ja rippumatusest» on tegelikult pettuseakt, on töörahva vägistamise akt, on niisamasugune pettus, nagu eesti kodanluse kogu iseseisvuse jant.[286]

Eesti kodanlusel õnnestus siiski imperialistide abiga uputada Eesti Töörahva Kommuun verre. Eesti kommunistide ja klassiteadliku proletariaadi ette kerkis nüüd ülesanne mitte lubada Eesti territooriumi ja Eesti töörahvast kasutada võitluseks Nõukogude Venemaa vastu, taotleda kõigi vahenditega valge terrori viivitamatut lõpetamist ja demokraatlike vabaduste saamist, mobiliseerida töörahvast sõjavastastele solidaarsusväljaastumistele Nõukogude Venemaa kaitseks. Nende ülesannete elluviimine, milles oli suur osa revolutsioonilisel töölisajakirjandusel, kindlustas ja tugevdas veelgi eesti ja vene töörahva ajalooliselt väljakujunenud sõprust. Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Töö Hääl» võitles järjekindlalt Nõukogude-vastase sõja lõpetamise ja rahu sõlmimise eest töörahva-Venemaaga.[287]

Eesti kommunistliku parteiorganisatsiooni juhtimisel tehtav rahupropaganda kandis vilja. Eesti töörahva surve

---

[285] P. Vihalem, Eesti kodanlus imperialistide teenistuses (1917—1920), Tallinn 1960, lk. 531.

[286] «Kommunist» nr. 3 (17), 21. mail 1919.

[287] Vt. näiteks M. Ingver [V. Kingissepp], Kas ja kuidas saab rahu?, «Töö Hääl», 1919, nr. 4, lk. 2.

kodanlikule valitsusele tugevnes. Eriti selgesti tuli see ilmsiks esimesel üle-eestimaalisel ametiühingute kongressil. Ametiühingute Kesknõukogu uus häälekandja «Rõhutute Hääl», mis hakkas ilmuma rohkem kui aasta pärast seda, kui kodanlikud võimud sulgesid «Töö Hääle», meenutas Tartu rahu esimesel aastapäeval Eesti ametiühingute esimese kongressi delegaate, keda kodanlus Irboskas mõrvas. Ajakiri soovitas lugejatel meeles pidada, kuidas need töölisklassi paremad pojad ja tütred kutsusid Eesti töölisklassi võitlema kogu hingest ja kõigi võimalikkude abinõudega selle eest, et Eesti sõjaväge ei kasutataks sekkumiseks Nõukogude Venemaa asjadesse ning Vene valgete vägede ja kontrrevolutsiooni toetamiseks. Üks kongressi delegaatidest kirjeldas kolm aastat hiljem töölisnoorsoo legaalses ajakirjas «Noor Tööline» kongressil valitsenud meeleolu ja üksmeelset nõudmist teha rahu Nõukogude Venemaaga. Kongressil vastuvõetud resolutsioon lõppeski loosungiga «Elagu rahu Nõukogude Venemaaga!»[288]

Eesti töörahva järjekindel võitlus proletaarse internatsionalismi põhimõtete eest aitas kaasa, et Eesti lahkus esimesena Lääne imperialismi organiseeritud Nõukogudevastase interventsiooni jõudude süsteemist. 1920. a. veebruaris sõlmiti Tartu rahu Vene SFNV ja kodanliku Eesti vahel. See oli Venemaa rahvaste oluline võit nii väliste kui ka sisemiste vaenlaste üle. «Rõhutute Hääl» toonitas toimetuse artiklis, et see oli e s i m e n e inimesekeeli jutuajamine Entente'i mõjupiirkonda kuuluva võimu ja Nõukogude Venemaa vahel. Seni oli viimasega räägitud üksnes suurtükkide ja ähvarduste keelt. Ajakirjas märgiti, et sel rahul oli suur tähtsus ka Eesti rahvale, rahulepingule järgnenud aeg avas «mitme töörahvakihi silmad». Ühtlasi tuletati meelde, et pole vähematki garantiid, et Pätsi valitsus «meile uut sõda kaela ei too» ja koos Lääne imperialistidega uut ristisõda Nõukogude Venemaa vastu ei alusta. Kirjutises kutsuti Eesti töörahvast üles juba t ä n a selge sõna ja valju häälega ütlema, et tema need sepitsused «n u r j a a j a b».[289]

Kodanlik propaganda püüdis ka pärast Tartu rahu Nõu-

[288] Vt. «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 16, lk. 266; «Noor Tööline», 1922, nr. 7—8, lk. 173.

[289] Vt. «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 16, lk. 265 ja 266.

kogude Venemaad igati laimata, tema ajalehed «Päevaleht» ja «Vaba Maa», eriti aga Tallinnas ilmuv vene valgekaartlik sotsialistide-revolutsionääride grupikomitee häälekandja «Narodnoje Delo» avaldasid üksteise võidu sõnumeid, et Venemaa kavatsevat rahulepingut murda ja kodanlikule Eestile kallale tungida. Samal ajal kutsuti «Narodnoje Delo» lugejaid relvade abil kukutama Vene Nõukogude valitsust. Partei illegaalne ja legaalne revolutsiooniline töölisajakirjandus paljastas EKP juhtimisel niisuguste väljamõeldiste tõelise mõtte, s. o. taguda kiilu Eesti ja Nõukogudemaa töörahva sõpruse vahele ja valmistada Eesti rahvast ette imperialistide plaanitsetavat uut sõda Nõukogude vabariigi vastu kaasa tegema. «Sellepärast,» kirjutas «Rõhutute Hääl», «peab Eesti töölisklass alati valvel olema, et meid uuesti ei tehtaks tööriistaks Vene tsaarikindralite käes Nõukogude Venemaa vastu!» «Rõhutute Hääl» tegi Eesti proletariaadile ettepaneku vastukaaluks kodanliku ajakirjanduse provokatsioonile esitada valitsusele oma vankumatud nõudmised. Valitsus pangu kinni kõik Eestis ilmuvad nii Vene valgekaartlikud kui ka Eesti lehed, kui need Nõukogude Venemaad hävitama kutsuvad või provokatsioonilist lärmi teevad, mille eesmärk on Eesti töörahvast Vene valgekaartlastele suurtükilihaks müüa ja saatku Vene kontrrevolutsiooni agendid Eestist välja. «Rõhutute Hääl» märkis seejuures tabava irooniaga, et «nende nõudmiste täitmine ei tohiks «meie» valitsusele raskusi teha, sest tal ei ole vähe praktikat lehtede (revolutsiooniliste töölisajalehtede — K. T.) kinnipanemise ja tööliste maalt väljasaatmise suhtes.»[290]

Valitsus ei võtnud muidugi neid nõudmisi kuulda ja kodanlik ajakirjandus jätkas oma Nõukogude-vastast kampaaniat. 1923. a. märtsis, kui «Vaba Maa» ja «Päevaleht» hakkasid avaldama provokatsioonilisi teateid Nõukogude poliitikast kodanliku Eesti suhtes, vastas «Tööline», et on aeg «jätta rahva ülesässitamine Nõukogude Vene töörahva vastu». Sealsamas soovitati töörahval need laimulehed boikoti alla panna.[291]

Eestimaa Kommunistliku Partei teine kongress (5. ja 6. okt. 1921) kinnitas veel kord, et partei viib järjekindlalt

---

[290] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 6, lk. 100.

[291] «Tööline» nr. 66 (109), 23. märtsil 1923; vt. ka «Vaba Maa» nr. 66 (1275), 22. märtsil 1923 ja «Päevaleht» nr. 77, 22. märtsil 1923.

ellu proletaarse internatsionalismi ideed. Seda näitasid veenvalt EKP II kongressi dokumendid, eeskätt aga kongressi otsus «Nõukogude Venemaa seisukorra kohta».[292] Otsuses toonitati Nõukogude Venemaa töölisklassi juhtivat ja eesrindlikku osa kogu maailma revolutsioonilises liikumises. Kongress tegi Eesti kommunistidele esmaseks kohustuseks Nõukogude Venemaa kui maailma esimese töölisriigi tingimusteta kaitsmise. Otsuses oli ka konkreetselt näidatud, mida EKP pidi tegema, kui imperialistid Nõukogude Venemaale kallale tungivad ja Eesti kodanlus võtab sellest interventsioonist osa. Kongress kohustas kommuniste tegema suulist ja trükisõnalist sõjavastast selgitustööd. «Tallinna Töölise» proovinumbris avaldatud Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmise ühes punktis öeldi: «Kindel rahu üleüldse ja Nõukogude Venemaaga iseäranis.» See nõudmine sai üheks juhtmõtteks ka Töörahva Ühise Väerinde järgmistele häälekandjatele.

Eriti vastumeelne oli kodanlusele tema salajaste plaanide ja sepitsuste järjekindel paljastamine legaalsetes revolutsioonilistes töölisajalehtedes. 12. juunil 1922 pöördus Nõukogude valitsus noodiga Poola, Läti, Soome ja Eesti valitsuse poole ning tegi neile ettepaneku arutada koos Nõukogude Venemaa esindajatega relvastatud jõudude proportsionaalse vähendamise küsimust. Nõukogude valitsuse uus samm leidis ulatuslikku vastukaja ja heakskiitu kogu maailma eesrindliku üldsuse ning esmajoones Baltimaade töötajate hulgas. Seepärast väljendaski Eesti valitsus nagu teisedki Baltimaade valitsused põhimõttelist nõusolekut Nõukogudemaa ettepanekuga, kuid tegelikult arendati koos Poola valitsusega aktiivset tegevust nende ettepanekute vastu.[293] «Meie Hääl» kirjutas 29. juulil, et Eesti valitsevad ringkonnad on juba poolteist kuud Nõukogude Venemaa ettepanekut kalevi all hoidnud, ja nõudis toimetuse artiklis, et kodanlik valitsus annaks selge vastuse sellele ettepanekule. Ajalehe samas numbris avaldati ka Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu juhatuse resolutsioon, milles nõuti valitsuselt, et ta viivitamatult astuks samme Nõukogude valitsuse noodis mainitud sõjaväe vähendamise kongressi kokkukutsumiseks kõige

[292] Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn 1962, lk. 272—275.

[293] A. Koop, NSV Liidu ja kodanliku Eesti suhted aastail 1920—1928, Tallinn 1966, lk. 126.

lähemal ajal. Kesknõukogu kutsus selles resolutsioonis ka töölisorganisatsioone üles nõudma valitsuselt sõnade asemel tegusid.

Valitsus ignoreeris töörahva nõudmisi. Kodanlik ajakirjandus aga püüdis neid summutada Nõukogude-vastase käraga. Töölisajalehed andsid sellele omapoolse vastulöögi. Töörahva Ühise Väerinde häälekandja «Meie Hääl» avaldas 12. augustil 1922 artiklid «Kelle käed kihelevad mõõgapära järele?» ja «Kas sõda või rahu?», milles rebiti mask intrigantide näolt. Viimatinimetatud artikli alapealkirjas öeldi: «Kurnajate kindralid ihuvad mõõka nõukoguvalitsuse vastu — töörahvas peab vastama nõudmisega, et tekiks kestev ja kindel rahu, sõbralik vahekord ja elav majanduslik läbikäimine töörahva Venemaaga.»

Ajaleht selgitas faktide najal, et Eesti sõjapartei, s. t. kõrgemad sõjaväelased koos Eesti linna- ja maakodanluse ning Vene valgekaartlastega, haub ühes teiste piiririikide kindralstaapidega päevad ja ööd sõjaplaane. Selleks, et sõda igal ajal võiks alustada, peetakse ülal nii suurt sõjaväge, kui töörahvalt väljapinnitavad maksud vähegi lubavad. Ajaleht rõhutas, et «valitsejatel on nagu punn suus», nad ei teatagi töörahvale, mis on saanud Nõukogude Venemaa ettepanekust asuda ühisele vägede vähendamisele. Selle asemel tõid kodanlikud ajalehed provokatsioonilisi teateid, nagu valmistuks Nõukogude Venemaa sõjakäiguks ka Poola vastu. «Meie Hääl» vastas sellele: «Kadu kindralite sõjasepitsustele! Elagu rahu töörahva Venemaaga!»[294] Kodanlik kohus otsustas nende materjalide avaldamise eest «Meie Hääle» jäädavalt seisma panna.[295]

Tööerakonna ajaleht «Esmaspäev» avaldas 25. septembril 1922 järjekordse ässituse, milles anti mõista, nagu valmistuks Nõukogude Venemaa kallaletungiks Rumeeniale, keda Poola kindlasti abistab. See pidavat panema ka «Eestile teatud kohustused» jne. «Uus Meie Hääl» näitas 3. oktoobril, et tööerakond kutsub seekord otse avalikult sõjalistele avantüüridele ja hoiatas töörahvast: «Ole valvel! Siin valmistatakse ette Vene tööliste ja talupoegade tapmist ning meie noorsoo sõttasaatmist». Ühtlasi kutsus ajaleht töörahvast tööerakonna juhtidelt aru nõudma, missugused huvid sunnivad neid «kihutust

[294] «Meie Hääl» nr. 13, 12. augustil 1922.
[295] ENSV ORKA, f. 70, nim. 6, s.-ü. 139, lk. 4.

tegema sõjakäiguks Nõukogude Venemaa vastu». «Uus Meie Hääl» suleti.

Eesti kodanluse Nõukogude-vaenuliku poliitika paljastamist jätkas Töörahva Ühise Väerinde päevaleht «Tööline». Artiklis «Maha imperialism! Kadugu reaktsioon!» näidati 14. märtsil 1923 veenvate faktidega, et vaatamata kodanlike riikide sõjakusele on Nõukogude Venemaa oma sõjaväge tunduvalt vähendanud ja vähendab veelgi. Samal ajal suurendavad kapitalistlikud riigid üksteise võidu oma sõjaväge ja pigistavad töörahvast kõrgete maksudega. Ajaleht avaldas rea arve armeede suuruse ja sõjaliste kulutuste kohta ning märkis, et toodud analüüs kõneleb «selget keelt piiririikide sõjakusest ja Nõukogude Venemaa rahuarmastusest». «Tööline» oli juba 10. detsembril 1922 juhtinud tähelepanu sellele, et samal ajal Moskvas peetud desarmeerimise konverentsil oli Nõukogudemaa ainuke riik, kes taotles siiralt relvastuse vähendamist ja üldist desarmeerimist. Aga just Eesti oli üks läbirääkimiste nurjaajamise initsiaatoreid konverentsil. Nüüd, 1923. a. märtsis avaldas ajaleht Eesti töörahva kindla nõudmise: «Käed Nõukogude Venemaa küljest!»

Legaalne revolutsiooniline töölisajakirjandus avaldas pidevalt materjale Töörahva Ühise Väerinde esindajate tegevuse kohta kodanlikus Riigikogus. Ka selles tegevuses avaldus ilmekalt püüd tugevdada eesti ja vene rahva sõprust ning kaitsta maailma esimest sotsialistlikku riiki.[296]

Juba maast-madalast

Eesti kodanluse peamiseks relvaks võitluses Eesti ja Nõukogudemaa töörahva sõpruse säilitamise ja kindlustamise vastu oli natsionalism, mis tulenes tema kui klassi olemusest. Kodanlus püüdis idealiseerida oma osa eesti rahva ajaloos ning kihutada kõiki töötajaid, eelkõige aga noorsugu üles Nõukogudemaa vastu. Seepärast pidas EKP noorsoo ja laste proletaarset kasvatamist partei-, ametiühingute ja kõigi töölisorganisatsioonide üheks olulisemaks ülesandeks. Ühisrinde häälekandjates ning ajakirja-

---

[296] Vt. näiteks «Tallinna Tööline» nr. 26, 27. aprillil 1922; «Töö», 1923, nr. 5 (18), lk. 62.

des «Noor Tööline», «Meie Noor Tööline» ja «Meie Lapsed» rõhutati, et ametlikule kasvatusele, mida laps saab kodanlikus koolis ja väljaspool seda, on tingimata vaja vastu seada proletariaadi klassikasvatus. Sellest lähtudes selgitas ka «Meie Noor Tööline» töölisorganisatsioonide noortekomisjonide ja proletaarsete lastegruppide juhatajate poole pöördudes ilmekalt, et kodanlus näeb noorproletaarlaste kasvavas põlvkonnas oma suuremat vaenlast — hauakaevajat ja kasutab seepärast ära kõikvõimalikud abinõud, et teda juba lapsepõlves endale kahjutuks teha. Ajakiri loetles, et kapitali teenistuses on koolid, kirikud, kodanlikud lasteorganisatsioonid, sõjaväeline õppus, kirjandus jne., mis võimaldab kodanlusel kasvatada endale sõnakuulelikke tööorje. Ajakiri kutsus proletaarlasi üles muude ülesannete kõrval väsimatult ja järjekindlalt võitlema eeskätt just valitseva klassi vaimse surve avaldamise vastu ja kasvatama lapsi juba maast-madalast revolutsioonilise klassivõitluse ja internatsionalismi vaimus.[297]

Lasteajakirja «Meie Lapsed» esimeses numbris, mis ilmus veebruaris 1923, avaldati lastepärane jutustus, milles väike Peeter küsib emalt: «Mis kurja teeb õieti Nõukogude Venemaa, et teda kangesti kardetakse ja kirutakse?» Ema küsimusele: «Kes teda kirub?» vastab Peeter, et kooliõpetaja ja ajalehed, ning palub endale jutustada Venemaast. Ema selgitab, et Nõukogudemaal korraldavad töölised ja talurahvas oma riiki nii, et seal oleks hea elada töörahval ja et edaspidi kaoksid hoopis need, «kes ise tööd ei tee ning teiste vaevast ja higist elavad».[298] Edasi jutustab ema pojale, et teiste maade rikkad kardavad, et ka nende töölised ja talurahvas oma võimu maksma panevad, ja seepärast nad laimavadki Nõukogudemaad, et «töörahvast selle eeskujust eemale kohutada». Niimoodi koorub järk-järgult ema ja lapse jutuajamisest välja, et kooliõpetaja, kes ise pole rikas, peab palga huvides aitama kaasa, et ka saunik Tõnis ja sulane Mihkel, kes ei tea töölisriigi tõelisest olukorrast midagi, laulaksid rikaste laulu. Ajakiri «Meie Lapsed» avaldas ka Nõukogude Venemaalt Eestisse elama tulnud laste kirju, kus lapsed jutustasid siinsetele eakaaslastele oma huvitavast elust Nõukogude-

[297] «Meie Noor Tööline», 1923, nr. 3/4, lk. 20—21.
[298] «Meie Lapsed», 1923, nr. 1, lk. 6—7.

maal ja süngetest muljetest kodanlikus Eestis.[299] Nii täitis ajakiri ka järgmistes numbrites partei antud ülesannet: kasvatada lapsi juba maast-madalast proletaarse internatsionalismi vaimus.

Noorsooajakirjad aga käsitlesid seda probleemi palju sügavamalt. Näiteks «Noor Tööline» vastas küsimusele «kas rahvuslik idee võib olla noorsoo vaimseks ideeks?», et see on pankrotistunud kodanliku noorsooliikumise idee. Proletaarse noorsoo ideeks on proletaarne internatsionalism, sest ülistada kodumaad, kus üks klass rõhub teist, elab teise kulul, oleks ekspluatatorlike klasside teguviisi ja eesmärkide ülistamine.[300] Ülemaailmse noorsoopäeva eel augustis 1922 avaldas «Noor Tööline» sellele päevale pühendatud loosungid: «Meie tervitame Nõukogude Venemaa sõjariistade vähendamise ettepanekut!», «Noored, kaitske Nõukogude Venemaad kui proletaarset võidukantsi!»[301] jt. Sellega kutsuti Eesti noorsugu võtma aktiivselt osa kogu maailmas käimasolevast teravast klassivõitlusest, koondama oma ridu ja vajaduse korral kaitsma Nõukogudemaad.

Töölisajakirjandus andis igal aastal ülevaateid rahvusvahelise noorsoopäeva tähistamisest Eestis, teistes kapitalistlikes riikides ja Nõukogudemaal. Näiteks üks Eesti Kommunistliku Noorsooühingu juhte R. Mirring kirjeldas 1923. aastal ajakirjas «Meie Noor Tööline», kuidas tähistati seda päeva Ivanovo-Voznessenskis. Ta oli kutsutud sellest osa võtma Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitee esindajana. R. Mirring toonitas oma artiklis, et kui see päev oli Lääne noortöölistele tõsine võitluspäev, siis Nõukogude Liidu töölisnoorsoole oli see oma ühistunde avaldamise päevaks «noortele rakkuskätele».[302]

1924. aasta juulis, kui EKP oli tõstnud juba päevakorda ettevalmistuse relvastatud ülestõusuks, õpetas «Meie Leht» oma erileheküljel noori, kuidas töölisklass imperialistlike röövsõdade vastu peab võitlema. Sealjuures juhiti tähelepanu, et kõigile mõistetavat eeskuju andis selleks «Venemaa töörahvas, kes Kommunistliku Partei juhti-

---

[299] «Meie Lapsed», 1923, nr. 1, lk. 6—7.
[300] «Noor Tööline», 1922, nr. 3, lk. 76—77.
[301] «Noor Tööline», 1922, nr. 7/8, lk. 165.
[302] «Meie Noor Tööline», 1923, nr. 3/4, lk. 26—28.

misel pööras sõjariistad kurnajate vastu, muutis röövsõja klassisõjaks, kukutas sel teel kurnajate võimu ja pani maksma tööliste ja talupoegade nõukogude valitsuse». Ajaleht selgitas asja piltlikult: tulekahjude vastu ei saa võidelda paljaste kätega, selleks on tarvis vastavaid kaitseabinõusid. Niisamuti on mõttetu võidelda hambuni relvastatud kodanluse vastu ilusate sõnade ja vagade soovidega. Ajaleht kinnitas, et see oleks niisama mõttetu, kui loota, et tulekahju kustub vagade sõnade mõjul. «Meie Leht» ütles selgesti, mida teha: «Tule ja raua vastu tuleb võidelda tule ja rauaga; imperialistlikkude röövsõdade vastu — suurtükkidega, kuulipildujatega, tääkidega. Nii õpetas suur töölisjuht Lenin, nii talitas Venemaa töörahvas, vabanedes sealjuures lõplikult kurnajatest.»[303] See oli proletaarlaste vanema põlvkonna julge ja kõigile arusaadav selgitus noorele põlvkonnale röövsõdade ja nende põhjuse — kapitalistliku korra — likvideerimise vajadusest ja selle likvideerimise teedest.

Töölisajakirjandus andis vastulöögi ka Eesti reaktsioonilise kodanluse ajaloovõltsingutele, mis seadsid eesmärgiks õhutada vene ja eesti rahva ajalooliste suhete võltsimise teel venevastast meeleolu. «Noor Tööline» kirjutas, et natsionalistid tegid rahvusliku rõhumise poliitika eest süüdlaseks kogu vene rahva, kuigi tsaari-isevalitsus rõhus teda niisama nagu väikerahvaidki ja ka väikerahvaste esindajad aitasid tsaarikorda võimul hoida. Olid ju eesti ohvitserid ja soldatidki nende hulgas, kes aitasid alistada Kaukaasia rahvaid, rahustada Poola «mässusid», maha suruda revolutsiooni 1905. aastal. «Kas ei olnud Tõnisson jt. tsaarikorra toed?»[304] küsis ajakiri. Nii tehti noortele selgeks ajalooline tõde, et rahvusliku rõhumise eest ei tule vastutavaks pidada mitte vene rahvast, vaid tsaarivõimu tugesid, valitsevaid klasse: mõisnikke ja kapitaliste, šoviniste ja natsionaliste. Nii kasvatas legaalne revolutsiooniline töölis- ja noorsooajakirjandus sirguvat põlvkonda klassiteadlikkuse ja rahvaste sõpruse vaimus ning lämmatas juba eos kodanliku propaganda külvatud natsionalismiseemne.

---

[303] «Meie Leht» nr. 5, 19. juulil 1924.
[304] «Meie Noor Tööline», 1924, nr. 5/6, lk. 4.

Rahvusvahelise ühisrinde huvides

Eesti töölis- ja noorsoo-organisatsioonid püüdsid igati tugevdada rahvusvahelisi sidemeid. See leidis kajastamist ka legaalses revolutsioonilises ajakirjanduses. Nii avaldas «Rõhutute Hääl» I Riigikogu kommunistliku töölisrühma tervituse Kommunistlikule Internatsionaalile ja selle Täitevkomitee vastuse, milles avaldati Eesti revolutsioonilistele töölistele ja nende esindajatele Riigikogus tunnustust märkimisväärsete saavutuste puhul kommunistlikus liikumises.[305] Ajakiri tõi oma veergudel ära ka ülevaate kommunistliku fraktsiooni tervitustelegrammide vahetusest Rootsi Pahempoolse Sotsiaaldemokraatliku Partei ja selle noorteühinguga[306], ning Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu asutamiskoosoleku otsuse ühineda Kommunistliku Noorsoo Internatsionaaliga.[307]

Ajakiri «Noor Tööline» teatas veebruaris 1922: «1. märtsil ilmunud «Noorest Proletaarlasest» kuuleme, et 6.—7. jaanuaril on Riias põranda all ära peetud Baltimaade, nimelt — Eesti, Läti ja Leedu Komm. Noorsoo ühingute esimene konverents.» Edasi märgiti, et nende kolme maa kommunistlike noorsooühingute tegevust otsustati edaspidi kooskõlastada Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali juures asuva Baltiriikide Kommunistlike Noorsooühingute Büroo kaudu. Lõpuks anti ülevaade ka konverentsil arutatud probleemidest.[308]

Edaspidi avaldati legaalses töölisajakirjanduses mitmed Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali, tema Täitevkomitee ja Balti Büroo ning Punase Ametiühingute Internatsionaali üleskutsed seoses reaktsiooni pealetungiga, töölis- ja noorsootegelaste tagakiusamise ja terroriseerimisega Eestis, Lätis, Leedus, Soomes ja Poolas. Avaldati ka Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu resolutsioon, milles mõisteti hukka repressioonid Soome Töörahva Partei vastu.[309] Ajakirjanduse kaudu tehti teatavaks ka

[305] «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 8, lk. 141—142; nr. 13, lk. 209.

[306] «Rõhutute Hääl», 1921, nr. 12, lk. 195.

[307] «Rõhutute Hääl», 1920, nr. 4, lk. 79.

[308] «Noor Tööline», 1922, nr. 2, lk. 47. Seekord ruttas legaalne ajakiri oma illegaalsest paarimehest ette vähemalt formaalselt; vt. «Noor Tööline», nr. 2, veebruar 1922 ja «Noor Proletaarlane», nr. 3 (4), 1. märtsil 1922.

[309] Vt. «Töörahva Hääl» nr. 11, 9. juunil; nr. 17, 23. juunil; nr. 41, 18. augustil 1923; «Meie Leht» nr. 10, 31. juulil 1924; «Noor Tööline», 1924, nr. 5/6, lk. 31.

II üleriikliku maatööliste ja II ülemaalise töölisühingute kongressi otsused ühineda Punase Ametiühingute Internatsionaaliga, ning Punase Ametiühingute Internatsionaali II kongressi tervitus ametiühingute II kongressile. Seal öeldi, et kogu maailma revolutsiooniliste tööliste esindus tunneb uhkust Eesti ametiühingute julge, ohvreid nõudva võitluse üle.[310] Esimene ülemaaline naiskomisjonide konverents saatis tervitustelegrammi Klara Zetkinile, esimene üleriiklik töölisnoorte konverents Kommunistliku Noorsoo Internatsionaalile ja esimene ülemaaline töölisspordi organisatsioonide kongress Punasele Spordi Internatsionaalile.[311]

Sellest nähtub, et Eesti töölisorganisatsioonid võtsid omaks Kominterni põhimõtted, asusid revolutsioonilise klassivõitluse ja internatsionalismi seisukohale. Töölisajakirjandus astus välja igasuguste vääratuste vastu neis küsimustes. Näiteks «Päevaleht» ja «Tulevik» teatasid 1922. aasta juulis, et «Dvigatel» kavatseb palgata Lätist katelseppi ja maksta neile 2—3 korda kõrgemat palka kui kohalikele töölistele. Tallinna Rajooni Vabrikute ja Tehaste Töölisvanemate Nõukogu nõudis, et töö- ja hoolekandeminister astuks välja oma maa tööliste huvide eest.[312] «Meie Hääle» kirjasaatja «Proletaarlane» märkis pärast seda, et Tallinna töölisvanemate esindajad on rahvuslikku mõrda sattunud ja küsis: «Mis vahe on Eesti proletaarlase ja väljamaa (Läti) töölise juures meie seisukohalt?» Autor arutas edasi, mis oleksid Tallinna töölised öelnud, kui «Dvigatel» oleks toonud Tartust või Valgast mitte streigimurdjaid, vaid «importinud» töölisi ja maksnud neile 2—3 korda suuremat tasu. Proletaarlased ei oleks ju lõppkokkuvõttes midagi kaotanud. «Proletaarlane» toonitas, et tööliste eesotsas seisvad tegelased peavad rahvusküsimustes kahekordselt ettevaatlikud olema ja iga sammu hoolikalt kaaluma.[313]

Revolutsiooniline ajakirjandus ergutas igati erinevatest rahvustest tööliste solidaarsustunnet. Näiteks 1922. aasta

---

[310] «Tööline» nr. 19, 1. detsembril ja nr. 24, 7. detsembril 1922.

[311] «Töörahva Hääl» nr. 21, 3. juulil; nr. 37, 9. augustil 1923; «Tööliste Lipp» nr. 3, 15. detsembril 1923.

[312] «Meie Hääl» nr. 8, 1. augustil 1922; «Päevaleht» nr. 165, 16. juulil 1922 ja «Tulevik» nr. 56, 19. juulil 1922.

[313] P r o l e t a a r l a n e, Proletaarlased, rahvuslisse mõrda sattunud, «Meie Hääl» nr. 11, 8. augustil 1922.

sügisel tõi Peetri laevatehase juhtkond Saksamaalt 8 katelseppa ja tahtis neile kohe ületunde kaela määrida, et sundida ka kohalikke töölisi sedasama tegema. «Tööline» märkis 4. novembril 1922 tunnustavalt, et saksa töölised keeldusid ületunde tegemast. 1923. aasta veebruaris, kui Krulli tehases puhkes katelseppade streik, ruttas sealne sakslasest meister Kundrun kohe Peetri tehases töötavaid kaasmaalasi streigimurdjateks kauplema. Kohalikud töölised aga selgitasid neile, et Krulli katelsepad streigivad. Võitjaks tuli erinevatest rahvustest tööliste solidaarsus.[314] Ajaleht näitas, et vabrikandid jätkasid alustatud provokatsiooni. Peetri tehase juhtkond kutsus saksa katelseppi kaks korda kontorisse ja soovitas neil üle minna Krulli tehasesse. Kuid töölised vastasid mõlemal korral, et nad on nõus minema ainult pärast streigi lõppu.[315]

1923. aasta sügisel kujunes Saksamaal revolutsiooniline situatsioon. EKP Keskkomitee jälgis tähelepanelikult Saksamaa töölisklassi väljaastumisi ja Eesti kodanluse hoiakut nende suhtes[316] ning arendas legaalses ajakirjanduses ja töörahva hulgas mitmekülgset agitatsioonitööd Saksamaa proletariaadi toetuseks. Eesti ja saksa tööliste kontakti tihendamiseks saadeti P. Keerdo septembris Eesti Ehitustööliste Liidu esindajana Saksamaal Chemnitzis* korraldatud revolutsiooniliste ehitustööliste rahvusvahelisele konverentsile. P. Keerdo märkis tervituskõnes, et Eesti töölised on valmis «õlg õla kõrval Saksa töölistega võitlema töörahva võimule pääsemise eest kapitalismi üle». Peale selle andis ta ülevaate nõupidamise käigust ja saksa tööliste meeleavaldustest ning kirjutas pikema analüüsiva artikli «Saksa proletariaat otsustavate võitluste eel».[317] «Töö Lipu» juhtkirjas näidati 11. septembril 1923, et eesti tõusik, saksa parun ja vene valge-

---

[314] «Tööline» nr. 46 (89), 28. veebruaril 1923.

[315] «Tööline» nr. 70 (113), 28. märtsil 1923.

[316] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 249, l. 11; f. 27, nim. 1, s.-ü. 651, l. 1.

[317] «Töö Lipp» nr. 4, 11. septembril; nr. 5, 13. septembril ja nr. 6, 15. septembril 1923. Eesti NSV Ajaloomuuseumis on säilinud ajalehe «Töörahva Hääl» talituselt P. Keerdole Saksamaale sõiduks väljaantud kaastöölise tõend nr. 3, mille tekst on kirjutatud eesti ja saksa keeles. Kuna «Töörahva Hääl» vahepeal suleti, siis avaldati kirjutised ühisrinde järgmises häälekandjas «Töö Lipp».

* Praegune Karl-Marx-Stadt.

kaartlane klopsivad kokku blokki Saksa revolutsiooni vastu. Ajaleht avaldas Riigikogu kommunistliku rühma ja ETP riigikogurühma kaks ühist üleskutset Eestimaa töörahvale ja kõikidele töötavatele kihtidele, milles selgitati, et kontrrevolutsiooni võit Saksamaal oleks suureks ohuks Eestile, Nõukogude Liidule ja kogu Euroopale.[318] Marksistlikult põhjendatud ja publitsisti sulega kirjutatud mahukates artiklites «Saksa revolutsioon ja Eesti — «äri»», «Saksa revolutsioon ja Eesti töölisklassi ülesanded» ning «Kas ähvardab Eestit landeswehri sõjakäigu hädaoht?» tõestati kodanlike tegelaste ja nende ajakirjanduse sõnavõttudele tuginedes, et eesti tõusik vaatab rahva tulevikule, iseseisvusele ja kogu ajaloolisele silmapilgule üksnes spekulandi ja töörahva vihkamise seisukohalt. Neis artiklites rõhutati, et Eesti töölisklass ei tohi tulevastes võitlustes keelduda ühestki ohvrist, kui seda nõuavad proletariaadi rahvusvahelise ühisrinde huvid ja kui ta ka ise võita tahab.[319]

Ajaleht avaldas 6. oktoobril 1923 P. Keerdo küsimuse valitsusele parunite koondumise kohta Eestis, Töörahva Ühise Väerinde riigikogurühmade esitatud seaduseelnõu propaganda ja agitatsioonitöö võimaldamiseks landesveeri sõjakäigu ohu puhul ning 9. oktoobril H. Alliku, V. Kangru ja J. Reeseni kõned eelnõu põhjendamiseks Riigikogus. Peale selle andis «Töö Lipp» ülevaateid kogu maal peetud koosolekutest, kus astuti otsustavalt välja Saksamaa revolutsiooni toetuseks.

1924. aasta suvel, kui Eestis kujunes revolutsiooniline situatsioon, tervitas Hamburgi kommunistlike tööliste esindaja Tallinna «Pritsimajas» peetud kontsertmiitingul Eesti töörahvast ja soovis talle Saksamaa revolutsioonilise proletariaadi nimel edu. Sellest kirjutas 17. juulil «Meie Leht».

Tugevnegu sõprussidemed . .

Kõige tihedamad suhted ja tugevamad sõprussidemed olid Eesti proletariaadil Nõukogudemaa töörahvaga. Eesti revolutsiooniline töölisajakirjandus kiskus halastamatult katted kõigilt Nõukogude-vastastelt kuritahtlikelt sepit-

[318] «Töö Lipp» nr. 5, 13. septembril ja nr. 17, 11. oktoobril 1923.
[319] «Töö Lipp» nr. 12, 29. septembril; nr. 13, 2. oktoobril; nr. 16, 9. oktoobril 1923.

sustelt ning näitas Genua ja Haagi rahvusvahelise konverentsi kohta avaldatud kirjutistes, niisamuti ka teistes materjalides, et Nõukogudemaa kasvav võimsus ja tema diplomaatide tarkus garanteerivad töörahva huvide kaitsmise.[320] Lisaks oma autorite materjalidele refereeris töölisajakirjandus Nõukogude välispoliitika selgitamisel korduvalt ka ajalehtedes «Pravda», «Izvestija», «Trud», «Die Rote Fahne» jt. avaldatud kirjutisi.

Kõige kujukamaks näiteks Nõukogude-vastasest poliitikast, mille puhul ka Eesti kodanlus heameelest käsi hõõrus, oli Inglise valitsuse ultimaatum Nõukogude valitsusele, mis sisaldas otsest sõjaähvardust (nn. Gurzoni ultimaatum). Rahvusvaheline töölisklass vastas imperialistide provokatsioonidele suurte protestidemonstratsioonidega. Ka Eesti proletariaat võttis sellest protestist osa. Töörahva Ühise Väerinde häälekandja «Töörahva Hääl» avaldas ülemaalisel töölisorganisatsioonide juhatuste ja Tallinna vabrikuvanemate ühisel koosolekul 18. mail 1923 üksmeelselt vastuvõetud resolutsiooni, milles teatati valmisolekust astuda välja maailma esimese töörahvariigi kaitseks ja mõisteti hukka igasugused NSV Liidu vastased avantüüriplaanid.[321] Ajakirjas «Töö» aga kirjutati, et «kõigi klassiteadlikkude tööliste kohus [on] täiesti hoida N[õukogude] Venemaa poole. Üheskoos oma Venemaa vendadega purustavad nad kapitalismi».[322]

Kui töörahvas 1923. a. majanduskriisi ajal nõudis kodanlikult valitsuselt tihedamat majanduslikku koostööd Nõukogude Liiduga, siis hakkas kodanlik propaganda jälle kollitama «Nõukogude agressiivsete püüetega», kellelt võib alati oodata sõjalist kallaletungi. Sellel valel lõi jalad alt Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Kesktäidesaatva Komitee üleskutse kogu maailma rahvastele ja valitsustele (13. juulil 1923. a.). Üleskutse täieliku teksti avaldas 19. juulil ka «Töörahva Hääl». Üleskutses deklareeriti, et liit, mis on asutatud nõukogude vabariikide rahvaste vennaliku koostöö alusel, seab oma ülesandeks rahu alalhoidmise kõigi rahvastega. Üheõiguslikud rahvad, kes arendavad sõbralikku koostööd, on

[320] Vt. näiteks «Tallinna Tööline» nr. 15, 25. märtsil; nr. 23, 20. aprillil; nr. 24, 22. aprillil 1922; «Meie Hääl» nr. 8, 1. augustil 1922; «Tööliste Lipp» nr. 2 (6), 12. jaanuaril 1924.

[321] «Töörahva Hääl» nr. 3, 19. mail 1923.

[322] «Töö», 1923, nr. 3 (16), lk. 34.

loomulikult kõigi rõhutud rahvaste sõpradeks. «Sotsialistliste Nõukogude Vabariikide Liit,» öeldi üleskutses, «otsib kõigi maade rahvastega rahulikke ja sõbralikke vahekordi ning majanduslist koostöötamist.»

«Töörahva Hääl» avaldas sellessamas numbris artikli «Tulevikule vastu», milles toonitati, et Eesti töörahva enamik, kes on koondunud Töörahva Ühise Väerinde ümber, nõuab muuseas ka tihedamat majanduslikku koostööd Nõukogudemaaga, sest sel teel saaks Eestimaa töörahvas tööd ja leiba. Ühtlasi tuletati meelde, et kodanlus on seda nõudmist eriti mõnitanud ja seletanud, nagu tahaks Nõukogude Liit üksnes vägivaldset ühinemist sõja teel. Ajaleht rõhutas, et nüüd otsib Nõukogudemaa jälle oma algatusel majanduslikku lähenemist ja koostööd. Artiklis esitati küsimus: «Mis ütleb nüüd selle peale kodanlus?», ja lugeja poole pöördudes kirjutati: «Töörahval on aga selge, et nüüd tuleb alustada veel ägedamat võitlust majandusliku lähenemise eest Nõukogude Venemaaga.»[323]

EKP ja tema juhitav ajakirjandus selgitasid pidevalt, et Eestile on kasulik ja vajalik rahu ning tihe majanduslik koostöö Nõukogudemaaga. Kuid valitsev kodanlus ei võtnud seda kuulda. Seepärast deklareeriski revolutsiooniline töölisajakirjandus, et üksnes töörahva valitsus on suuteline kindlustama sõbralikku koostööd Nõukogude Liiduga. Eesti ja vene töörahva vastastikuse mõistmise ja sõpruse säilitamiseks oli vaja propageerida Nõukogudemaa saavutusi ja plaane ning näidata selle maa töötajate elu ja võitlusraskusi, paljastada otsustavalt kodanliku propaganda pahatahtlikke väljamõeldisi. Kõige paremini võimaldas seda teha trükisõna.

J. Anvelt soovitaski 1922. aasta suvel oma üksikasjalikes «Ettepanekutes» Töörahva Ühise Väerinde häälekandja «Meie Hääl» toimetuse kolleegiumile: «Tuleks rohkem rõhku panna N[õukogude] Venemaa heade asjade ettetoomisele.»[324] Kui «Meie Hääl» varem andis oma lugejatele üsna napilt informatsiooni elust Nõukogudemaal, siis alates 27. juulist 1922 on märgata muutust. Töölisajakirjandus pidas edaspidi parteilt saadud juht-

[323] «Töörahva Hääl» nr. 28, 19. juulil 1923.

[324] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 218, lk. 12; vt. ka EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 113, l. 22.

nööre hoolega silmas. Ajalehtede nimed muutusid kodanluse repressioonide tõttu, kuid ka uute ajalehtede igas numbris avaldati mitmesugust informatsiooni ja sageli ka mahukaid kirjutisi Nõukogudemaa tööliste elust, majanduse ning kultuuri arengust, partei-, nõukogude ja ühiskondlike organisatsioonide tegevusest, töörahva riigi rahvusvahelise autoriteedi kasvust, eesti ja nõukogude töölisorganisatsioonide omavahelistest sidemetest ja vastastikusest abist jne.*

EKP arvestas ühel või teisel ajaloolisel etapil väljakujunenud olukorda, kuid põhimõtteliselt võitles ta alati Eesti ja Nõukogudemaa töörahva riikliku ühtekuulumise eest. Juba Eestimaa Kommunistliku Partei esimese kongressi läkituses Venemaa Kesktäidesaatva Komitee Presiidiumile tervitati vennalikult Venemaa töörahvast ja teatati, et «Eestimaa Kommunistlik Partei, keda klassisõjas tabasid rängad kaotused, saab nüüd iga päevaga tugevamaks ja toob varsti Venemaa proletariaadi juurde tema Eesti väesalga — Eestimaa proletariaadi».[325] Seda eesmärki peeti alati silmas. 1924. aasta kevadel, kui kodanliku Eesti sisepoliitika järjest rohkem pankrotistus, majandus laostus ja töölisliikumine aktiviseerus, pidas EKP Keskkomitee otstarbekohaseks tõstatada tööliskoosolekutel küsimus NSV Liiduga täieliku ühinemise kohta ja teha selleks kõikjal selgitustööd. Peeti vajalikuks välja anda ka Töörahva Ühise Väerinde riigikogurühma üleskutse ühinemise kohta NSV Liiduga.[326] «Teadete Leht» avaldaski selle nõudmise ühisrinde 1924. aasta 1. mai hüüdlausete hulgas: «Eestimaa Sotsialistlikkude Nõukogude Vabariikide Liidu liikmeks!», kuigi politsei oli jätnud selle hüüdlause registreerimata.[327]

Niisugune nõudmine oli kasvanud välja töörahva elulistest vajadustest ja leidis seepärast ka üksmeelset toetust paljudel tööliste koosolekutel ja töölisajalehtedele saadetud kaastöödes. «Teadete Leht» avaldas ülevaate

---

[325] Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, lk. 85; vt. ka EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 70, l. 45.

[326] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 314, l. 20.

[327] ENSV ORKA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 404, l. 212.

* Selle kohta vt. üksikasjalikumalt K. Tammistu, Legaalne revolutsiooniline töölisajakirjandus — Eesti töörahva kasvataja proletaarse internatsionalismi vaimus (1920—1924). Töid EKP ajaloo alalt III, Tallinn 1968, lk. 131—146.

Tallinna tööliste koosolekust, mis peeti 11. aprillil 1924. Koosolekul võeti ühel häälel vastu otsus: «Eesti peab ühinema Sotsialistlikkude Nõukogude Vabariikide Liiduga.» 13. aprillil ühines selle resolutsiooniga töötatööliste koosolek. Niisugune nõudmine esitati 29. aprillil ka Tartu töötatööliste koosolekul ja mujalgi.[328]

«Teadete Leht» rõhutas Tallinnas peetud koosoleku kohta antud kirjutises «Kus on pääsetee?» proletaarlaste suurt üksmeelsust selles küsimuses ja tõi esile, et kui keegi koosolijatest tegi ettepaneku alustada võitlust Eesti ühinemise eest NSV Liiduga, siis järgnes tormiline kiiduavaldus ja ettepanek võeti ilma vaidlusteta vastu. Töölised olid neid nõudmisi juba varemgi esitanud. «Uut,» toonitas ajaleht, «on siin ainult niipalju, et niisugune nõudmine esimest korda avalikul tööliste koosolekul selgelt üles seati.»[329] Nende materjalide avaldamise eest ajaleht «Teadete Leht» suleti ning vastutav toimetaja J. Anton, keda süüdistati osavõtus ka teistest kodanliku korra vastastest üritustest, anti Sõjaringkonna kohtu alla ja mõisteti 30. septembril 1924 8 aastaks sunnitööle.[330]

Eesti revolutsiooniline töölisklass hakkas partei juhtimisel ettevalmistusi tegema esitatud nõudmiste elluviimiseks. Seda tõendasid ka 1924. aasta 1. mai demonstratsioonid, mida korraldasid töölisorganisatsioonid. Töölisajaleht «Sõna» kirjutas 4. mail, et 1. mai demonstratsioonist Tallinnas võttis osa 10 000 kuni 12 000 inimest. Paljudel oli rinnas sirbi ja vasara kujutisega punane viisnurk või V. I. Lenini pildiga märk. Rongkäik suundus Paldiski maanteed mööda Stroomi randa, kus peeti miiting. Rongkäigul kanti lippe ja plakateid, millel olid loosungid: «Edasi Lenini jälgedes!», «Maha põialriiklus ja majanduslik killunemine!» jne. Kogu tee lauldi revolutsioonilisi laule ja hüüti tervitusi Nõukogude Liidule.

Miitingul võttis esimesena sõna II Riigikogu liige J. Jürna, kes toonitas proletariaadi teadlikkuse suurenemist ja usu kasvu oma jõusse ning Eesti töörahva jõudmist arusaamisele, et kapitali võim pole võitmatu. «Suur Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liit on tunnistu-

[328] Vt. «Teadete Leht» nr. 3, 12. aprillil ja nr. 5, 24. aprillil 1924; «Sõna» nr. 10, 27. mail 1924.

[329] «Teadete Leht» nr. 5, 24. aprillil 1924.

[330] ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 337, l. 4, 5, 6, 78, 146, 147, 155, 207, 209, 210, 263, 264.

seks, mida suudab rakkuskäsi,» rõhutas J. Jürna ja tõi piltliku võrdluse, öeldes, et Nõukogude Venemaa, Nõukogude Ukraina, Nõukogude Armeenia ja teised nõukogude sotsialistlikud vabariigid on «pääsukeste parv, kes esimesena meile päikest ja kevadet tuli kuulutama». J. Jürna kutsus koosolijaid töörahva suurel võitluspühal andma sõna, et nad tahavad jätkata võitlust suure kevade, proletaarse revolutsiooni eest niikaua, kuni see teoks saab, ja lõpetas kõne hüüdega: «Elagu proletaarne revolutsioon! Elagu Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liit!»[331] Niisamasuguses vaimus jätkasid ka teised kõnelejad. Miitingust osavõtjad kiitsid need kõned ja üleskutsed üksmeelselt heaks. Töölisajalehe kirjutistest on näha, et revolutsiooni hingust ja sõprust Nõukogude Liidu vastu oli tunda ka Tartus, Pärnus, Kohilas, Pöides ja mujal organiseeritud töörahva 1. mai demonstratsioonidel.[332]

31. mail arutas Riigikogu järjekordselt maa majanduslikku olukorda ja välislaenude saamise võimalusi, et pidurdada rahakursi katastroofilist langust. J. Jürna ütles arutajatele selge sõnaga, et laostunud majandust suudab elustada üksnes tõeline tööliste ja talurahva esindus, kes alustab kohe läbirääkimisi Eesti ühendamise kohta Nõukogude Liiduga. Ta tegi Töörahva Ühise Väerinde riigikogurühma nimel ettepaneku avaldada F. Akeli valitsusele umbusaldust ning hüüdis: «Elagu Eesti kui Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu liige!»[333] Ettepanek lükati muidugi tagasi, kuid see andis veel võimaluse paljastada valitsevat kildkonda, kelle saamatus majanduse alal ning diktaatorlikkus ja Nõukogudevastane hoiak tugevdas opositsiooni kõigis töörahva kihtides.

Paljud Eesti proletaarlased tahtsid enne ühinemist saada üksikasjalikumat ülevaadet elu- ja töötingimustest proletaarses naaberriigis. Seepärast pöördusid EKP vastutavad tegelased Nõukogude Liidus elavate seltsimeeste poole ja palusid neid lasta sealsetel eestlastest töölistel kirjutada legaalse ajalehe jaoks oma tööst, tööpäeva pikkusest, palgast, kaupade hindadest, õppimistingimus-

---

[331] «Sõna» nr. 2, 4. mail 1924.
[332] «Sõna» nr. 2, 4. mail; nr. 4, 10. mail; nr. 5, 14. mail 1924.
[333] «Sõna» nr. 13, 3. juunil 1924; vt. ka II Riigikogu protokollid, 4. istungjärk, veerud 739—741.

test, vaba aja otstarbeka veetmise võimalustest jne.[334] Saadud kirju hakati töölisajalehtedes avaldama koos toimetuse kommentaaridega ja samasuguste andmetega kohalike tööliste elust, et ka väiksema klassiteadlikkusega lugeja võiks võrrelda ja näha «kus pool tema kasusid kaitstakse ja kus tema verd imetakse».[335]

Maikuust alates hakati legaalsetes töölisajalehtedes avaldama veel erilehekülgi «Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu (S.S.S.R.) elust». Toimetus teatas, et ta kavatseb iga laupäev pühendada lehekülje Nõukogude Liidu majandusele, poliitikale, sealsete tööliste ja talurahva elule, teadusele, kunstile jne.[336] Kõigepealt selgitati erilehekülgedel, kes kuuluvad ja võivad kuuluda NSV Liidu koosseisu, missugune on riigi valitsemise süsteem, mille poolest proletaarne riik erineb endisest Vene keisririigist ja kõigist ülejäänud, s. t. kodanlikest riikidest. Et lugeja saaks nendes küsimustes hõlpsamini orienteeruda, avaldati Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu põhiseadus. Ajalehes juhiti tähelepanu, et kõik katsed lahendada rahvusküsimust kodanliku korra juures on alati jäänud ja jäävad ka edaspidi tagajärjetuks ning toonitati, et seda küsimust saab lahendada ainult seal, kus võimul on töörahvas. Edaspidi kirjutati erilehekülgedel Nõukogude Liidu majanduse päevaprobleemidest, põllumajanduse koopereerimisest jne.[337]

Nii tegi Eesti revolutsiooniline töölisajakirjandus EKP juhtimisel kõik, et töörahvas o l e k s v a l m i s juhtima ise oma riiki ning ulatama vennalikult käe koostööks suure Nõukogudemaa rahvastele. Eesti töörahval ei õnnestunud 1924. aastal kukutada vihatud kodanluse diktatuuri. Ta tegi Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel seda 1940. aastal ja otsustas astuda oma sõprade, Nõukogude Liidu võrdõiguslike rahvaste perre. Nii täideti ka ülesanne, mille Eestimaa Kommunistlik Partei püstitas juba oma esimesel kongressil.

---

[334] EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 316, l. 21—22.

[335] «Sõna» nr. 8, 22. mail 1924; «Meie Leht» nr. 4, 17. juulil 1924.

[336] «Sõna» nr. 9, 24. mail 1924. Töölisajalehtede tagakiusamise ja sulgemiste tõttu ei õnnestunud seda iga laupäev siiski teha.

[337] «Sõna» nr. 9, 24. mail; nr. 12, 31. mail 1924; «Meie Leht» nr. 5, 19. juulil 1924.

KOKKUVÕTE

Eesti revolutsioonilise töölisajakirjanduse vaadeldava perioodi põhiprobleemide analüüs lubab teha mõned järeldused.

1. Eestimaa Kommunistlik Partei kasutas oma ideede levitamiseks ning töörahva igapäevase poliitilise ja majandusliku võitluse juhtimiseks peale illegaalse häälekandja «Kommunist» ka legaalset revolutsioonilist ajakirjandust. Selle ülesande lahendamisel lähtuti marksismi-leninismi klassikute seisukohtades ja Kominterni otsustes üldistatud rahvusvahelise kommunistliku liikumise kogemustest, mis olid omandatud revolutsioonilise töölisajakirjanduse väljaandmisel nendes maades, kus võimul oli kodanlus.

2. Vaatamata sellele, et EKP oli kodanlikus Eestis sunnitud töötama illegaalselt, kindlustas ta revolutsioonilise ajakirjanduse igakülgse parteilise juhtimise. Selle ajakirjanduse väljaandmisega seotud probleemide lahendamisest võttis aktiivselt osa enamik nii illegaalselt kui legaalselt tegutsevaid kommuniste ja isegi mõned vanglas viibivad kommunistid. Kõik legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse olulised küsimused arutati läbi EKP Keskkomitee või tema Poliitbüroo koosolekutel. Poliitbüroo ühe liikme (algul V. Kingissepp, hiljem J. Anvelt) kohustuste hulka kuulus aga legaalse töölisajakirjanduse otsene juhtimine. Seda tehti illegaalsetel nõupidamistel, kohtumistel, kirja teel, partei häälekandjas «Kommunist» jne. EKP juhtivad töötajad võtsid aktuaalsetel teemadel sageli sõna legaalse töölisajakirjanduse veergudel. Ka see oli üks töölisajakirjanduse parteilise juhtimise vorme. Seega olid need ajakirjad ja ajalehed tegelikult EKP legaalsed väljaanded.

3. EKP juhtimisel taotlesid revolutsioonilised töölised visalt seaduses ettenähtud trükivabaduse kasutamise õigust. Nad tegid 4 aasta jooksul 54 katset oma perioodika väljaandmiseks. Neist 34 andsid tulemusi. 1920. kuni 1924. aastani trükiti 25 erineva nimetusega legaalset töölisajalehte ja 9 ajakirja, kokku 413 numbrit. Seejuures oli ainult 18 väljaande eluiga üle ühe kuu ja nendestki ületasid 8 numbri piiri vaid 12.

Kodanlikud võimuorganid kiusasid järjekindlalt töölisajakirjandust. Siseministeerium venitas sageli töölistele ja nende organisatsioonidele perioodika ilmumiseks vajalike lubade andmisega või jättis need hoopiski andmata, kuigi see oli vastuolus kehtiva seadusega. Ametlikult antud loaga ja legaalsetes trükikodades trükitud töölisperioodika väljaannetes avaldatud igale vabamale mõtteavaldusele järgnes nende numbrite tiraaži konfiskeerimine, kõige sagedamini aga väljaannete sulgemine. Konfiskeerimisest päästetud osa tiraažist levitati illegaalselt.

4. Töölisajalehtede vastutavaid toimetajaid ähvardas kogu aeg areteerimine, neid vangistatigi tihti. Sellele vaatamata leidus alati töölisi, kes partei soovitusel pidasid seda ametit ühiskondlikus korras.

5. Pärast kodusõda andis väga teravalt tunda vilunud ajakirjanike puudumine. Raskusest saadi üle sel teel, et EKP Keskkomitee Poliitbüroo liikmed V. Kingissepp ja J. Anvelt, kes olid juba varem omandanud suure ajakirjandustöö praktika, õpetasid noori andekaid proletaarlasi ise oma ajakirjandust toimetama. Toimetuse töötaja kandidatuuri soovitas või laskis valida Poliitbüroo liige, kelle ülesannete hulka kuulus ajakirjanduse juhtimine. Toimetuse koosseisu suurus sõltus töö mahust, materiaalsetest võimalustest ja sellest, kas leidus toimetuse tööks vajalik arv sobivaid inimesi. EKP Keskkomitee Poliitbüroo liikmed pühendasid rohkesti tähelepanu töölisajakirjanduse mõjukuse suurendamisele. J. Anvelt ja V. Kingissepp selgitasid korduvalt, missugune peab olema legaalne revolutsiooniline töölisajaleht. Kirjasaatjatele koostati meelespead, kus anti nõu, missugust kaastööd ajalehele teha. Kasulikke näpunäiteid said kirjasaatjad ka toimetuse liikmetelt ja aktivistidelt ning töölisperioodika veergudelt. Tänu niisugusele hoolitsusele kujunes töölisajakirjandusel välja laialdane kirjasaatjate võrk.

6. 1922. aasta alguses, kui hakkasid ilmuma ühisrinde

häälekandja «Tallinna Tööline» ja ajakiri «Noor Tööline», moodustati ka töölisajakirjanduse talitus. EKP Keskkomitee määras selle juhatajaks töölise, tuntud kommunisti V. Trommeli. Talituse ülesanne oli hoolitseda ajakirjade ja ajalehtede trükkimise ja levitamise eest. Lisaks sellele õiendas talituse juhataja töölisajakirjanduse kõiki rahalisi operatsioone ning pidas arvet sissetulekute ja väljaminekute üle. Peale juhataja oli talituses vastavalt ainelistele ressurssidele veel üks või kaks ekspediitorit, kes tegid töölisaktiivi abil kõik, et saata trükimasinast tulevad ajalehed ja ajakirjad operatiivselt välja tellijatele ja üksikmüügile.

7. Legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse väljaandmise kulud kaeti põhiliselt realiseerimisest, töölistelt ja nende organisatsioonidelt ning kuulutuste avaldamisest saadud summadega. Ajakirjanduse kõik finantsprobleemid lahendati EKP Keskkomitee juhtimisel ja aktiivsel osavõtul. Töörahvas toetas oma ajakirjandust nii materiaalselt kui ka moraalselt. Suur osa oli seejuures töölisorganisatsioonides ja -kollektiivides valitud ajakirjanduskomisjonidel ja volinikel. Need organiseerisid ajakirjanduse levitamist, korjandusi töölisperioodika materiaalseks abistamiseks ja hoolitsesid, et kirjasaatjate sõnumid jõuaksid usaldusväärsete kanalite kaudu toimetusse. Töölisorganisatsioonid ja -kollektiivid tunnistasid revolutsioonilise ajakirjanduse omaks ning avaldasid teravat protesti kodanlikele võimuorganitele selle tagakiusamise pärast.

8. Legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse veergudel tehti palju ära töörahva ideeliseks karastamiseks. Ajakirjades ja ajalehtedes selgitati K. Marxi, F. Engelsi ja V. I. Lenini tööde, kirjade ja kõnede avaldamise, tsiteerimise ja refereerimise ning rahvusvahelise revolutsioonilise liikumise väljapaistvate tegelaste iseloomustamise kaudu lugejatele, et marksistlik ajalookäsitus kui teadus ühiskonna arenemise üldistest seadustest ja ühiskondlike nähtuste tunnetamise meetod on kõigi maade proletariaadi avangardi strateegia ja taktika teoreetiline alus. Tehes arusaadavaks, et kapitalistliku ühiskonnakorra asendamine sotsialistliku ühiskonnakorraga on seaduspärane ja paratamatu, sisendas legaalne revolutsiooniline ajakirjandus töörahvas veendumust oma eesmärkide õigsuses ja lõplikus võidus.

Revolutsiooniline ajakirjandus avardas marksismi-leninismi teooria põhiseisukohtade õpetamisega tööliste mõttemaailma ja suunas neid oma igapäevast majanduslikku ja poliitilist võitlust siduma proletariaadi lõppeesmärkidega, õpetas ühiskondlikke sündmusi käsitama nende sisemise seose seisukohalt, nägema üksikute sündmuste taga avarat ajaloolist perspektiivi.

9. Legaalne revolutsiooniline ajakirjandus oli Eestimaa Kommunistlikule Parteile proletariaadi streigivõitluse juhtimisel ja tegevusühtsuse saavutamisel asendamatu abiline. Ajakirjandus oli see tribüün, mille kaudu partei suunas töölisklassi esialgu võitlusele osaliste nõudmiste rahuldamise eest, et selle võitluse käigus viia proletariaati koos kogu töörahvaga võitlusse lõppeesmärgi eest. Ajakirjanduses anti töörahvale ülevaade tema viletsast olukorrast, selgitati absoluutse ja suhtelise vaesumisprotsessi süvenemise põhjusi ning näidati, et väljapääs on ühises majanduslikus ja poliitilises võitluses.

Revolutsiooniline ajakirjandus sammus proletariaadi võitluse eesotsas. Seal anti töölistele nõu, millal ja missuguste tingimuste olemasolu korral esitada kollektiivseid nõudmisi ning astuda streigivõitlusse. Kui puhkesid majanduslikud ja poliitilised streigid, ei piirdunud töölisperioodika üksnes sündmuste kirjeldamisega, vaid asus kohe nende arengut suunama. Suuremate väljaastumiste ajal aga taotles töölisajakirjandus erinevate ettevõtete ja linnade tööliskollektiivide kooskõlastatud tegevust ja vastastikust abistamist ning tõi eeskujuks neid, kes streikijaid materiaalselt ja moraalselt toetasid; hoiatas töölisi vabrikantide provokatsioonide eest, naelutas häbiposti streigimurdjaid ja mõistis hukka jõhkruse, millega kodanlus streike maha surus. Revolutsiooniline ajakirjandus tegi kõik, et tugevdada töölisklassi solidaarsustunnet.

10. Legaalne revolutsiooniline ajakirjandus aitas koos partei illegaalse ajakirjandusega märkimisväärselt kaasa kogu töörahva poliitilisele organiseerimisele, tema koondamisele Töörahva Ühisesse Väerindesse. Suurt mõju avaldasid legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse arengule EKP III kongress, töölisühingute II kongress ja Kommunistliku Internatsionaali IV kongress. Lähtudes nende kongresside otsustest, laiendas töölisajakirjandus käsitletavate küsimuste ringi ning seadis oma eesmärgiks

juba väljakujunenud Töörahva Ühise Väerinde tugevdamise.

Töölisajakirjandus kajastas EKP selle perioodi kõiki seisukohti agraarküsimuses, tema otsinguid maaprobleemi paremaks lahendamiseks. Kuigi hulk olulisi küsimusi jäi seejuures tagaplaanile ja maatöörahvale ei antud ammendavat vastust, milliseks kujuneb tema olukord nõukogude võimu taaskehtestamisel, aitas ajakirjanduses tehtud selgitustöö tõhusalt kaasa maaproletaarlaste ja kehvikute koondamisele ühisrindesse.

Revolutsiooniline töölisperioodika astus teravalt välja Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei ja Eesti Tööerakonna liidrite kahepalgelise poliitika vastu, kes sageli liitusid kodanlusega ja reetsid töölisklassi huve. Niisugused töölisajakirjanduses pidevalt avaldatud faktid ja nende parteide juhtkonnale adresseeritud avalikud kirjad lehe veergudel paljastasidki kõige kujukamalt sotsiaaldemokraatide ja tööerakondlaste, eriti nende ladviku oportunismi. EKP kasutas ajakirjandust oskuslikult ka Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei revolutsioonilise tiiva arendamisel. EKP Keskkomitee Poliitbüroo soovitusel hakkas EISTP Tallinna osakond välja andma oma ajakirja «Poliitika ja Taktika», mis aitas samuti palju kaasa revolutsioonilise suuna võidule EISTP-s ja selle partei kujunemisele legaalseks massiliseks töölisparteiks, kes töötas oma III kongressist (aprillis 1922) alates täielikult EKP suunamisel. Pärast seda jätkas töölisajakirjandus võitlust EISTP-st eraldunud oportunistide kildkonna — metssotside vastu ja aitas igati kaasa EISTP (1923. a. suvest Eestimaa Töörahva Partei) arengule.

Legaalses revolutsioonilises ajakirjanduses pöörati palju tähelepanu töölisklassi koondamisele ametiühingutesse ja töölisspordiseltsidesse ning noorte- ja naiskomisjonide moodustamisele ametiühingute juures. Ajalehtedes ja ajakirjades analüüsiti järjekindlalt nende organisatsioonide ja komisjonide tööd. Revolutsiooniline ajakirjandus aitas aktiivselt kaasa 1923. aasta juulis peetud esimese ülemaalise naiskomisjonide konverentsi ning sama aasta augustis kokkukutsutud üleriikliku töölisnoorte konverentsi ettevalmistamisele ja heale kordaminekule. Töölisajakirjandus teatas, et mõlemad konverentsid ühinesid üksmeelselt Töörahva Ühise Väerinde nõudmistega.

Revolutsiooniline ajakirjandus osutas hindamatut abi

ühisrindesse kuuluvatele organisatsioonidele I ja II Riigikogu ja omavalitsuste valimiste-eelses selgitus- ja organiseerimistöös. Seal avaldatud materjalidest on näha, et Eestimaa Kommunistlikul Parteil läks ühisrinde taktika oskusliku rakendamisega korda lühikese aja jooksul isoleerida suuremates linnades ja töölisasulates oportunistlikud väikekodanlikud parteid, vähendada märgatavalt nende mõju teiste töötavate kihtide hulgas ning tunduvalt suurendada oma seisukohtade pooldajate arvu.

Revolutsiooniline ajakirjandus aitas töörahval tema elust võetud faktide najal veenduda kodanliku demokraatia silmakirjalikkuses ja hoiatas alati õigeaegselt, et kodanlus, kes näeb kasvavas revolutsioonilises töölisliikumises ohtu oma diktatuurile, võib alustada järjekordset töörahvavastast sõjakäiku.

11. 1924. aasta 21. jaanuaril asetleidnud töölisorganisatsioonide rüüstamine ja töölistegelaste areteerimine tõendas, et legaalse tegevuse nn. rahulik periood on lõppenud. Pärast seda ilmunud töölisajakirjandus kutsus võitlust aktiviseerima ja taastama purustatud töölisühingud. Töölisajakirjanduses seati nüüd esiplaanile proletariaadi avalikud nõudmised: kukutada kodanlik valitsus ja kehtestada töörahva võim ning ühendada Eesti Nõukogude Liiduga. Teravamalt kerkis nüüd esile ka fašismi- ja sõjavastase võitluse joon.

12. Legaalne revolutsiooniline ajakirjandus osutas kogu vaadeldaval perioodil Eestimaa Kommunistlikule Parteile hindamatut abi Eesti töörahva kasvatamisel internatsionalismi ja rahvaste sõpruse vaimus. Ta võitles kõigepealt Nõukogude-vastase sõja lõpetamise ja pärast selle eesmärgi saavutamist püsiva rahu kindlustamise eest esimese töörahvariigiga; paljastas järjekindlalt kodanluse Nõukogude-vastaseid sepitsusi ning selgitas Eesti töörahvale Nõukogude riigi välis- ja sisepoliitikat. Töölisajakirjandus andis mitmekülgse ülevaate Nõukogudemaa majanduse ja kultuuri edusammudest ning kasutas tema saavutusi võitluseks kodanliku ideoloogia pealetungi vastu, töörahva kasvatamiseks proletaarse klassiteadlikkuse ja rahvaste sõpruse vaimus. Ka Eesti ja Nõukogudemaa töölisorganisatsioonide sidemeid ja vastastikust abi valgustati kõigepealt just töölisklassi solidaarsuse vaatevinklist.

13. EKP kasutas oskuslikult revolutsioonilist ajakirjandust kõigi oma olulisemate seisukohtade valgustami-

seks. Tehti tööjaotus: mida sai kirjutada legaalselt, selleks põranda all ei raisatud aega ega jõudu. Neil perioodidel, kui legaalset töölisajakirjandust sai enam-vähem normaalselt välja anda, ilmus partei illegaalne häälekandja «Kommunist» harvem, et, nagu rõhutati EKP III kongressil, «täiendavalt seda välja ütelda, mis põrandapealsetel proletaarlastel suhu peab jääma».

14. 1924. aastal, kui tekkis revolutsiooniline situatsioon ja EKP võttis kursi relvastatud ülestõusu ettevalmistamisele, muudeti ka legaalse töölisajakirjanduse tooni ja, nagu kirjutas J. Anvelt: «Ta valmistab hulki sõjariistus ülestõusuks.» Eesti töörahval ei õnnestunud 1924. aastal kukutada vihatud kodanluse diktatuuri. Legaalne revolutsiooniline ajakirjandus sunniti vaikima. Kuid ajakirjanduse väljaandmisel omandatud kogemusi kasutas EKP edaspidi vastavalt muutunud olukorrale ja tingimustele. 1926. aastal hakkasid partei juhtimisel ilmuma uued legaalsed töölisajalehed ja -ajakirjad, mis jätkasid töörahva kasvatamist klassivõitluse ja proletaarse internatsionalismi vaimus. Sellega aitas revolutsiooniline töölisajakirjandus kaasa 1940. aasta ajaloolise pöörde ettevalmistamisele ja Eesti rahva astumisele Nõukogude Liidu võrdõiguslike rahvaste perre, s. t. Eestimaa Kommunistliku Partei esimesel kongressil püstitatud ülesande täitmisele.

*

Nii oli legaalne revolutsiooniline ajakirjandus partei kindel abiline proletariaadi ettevalmistamisel võitluses kodanluse vastu. See ajakirjandus valgustas järjekindlalt töörahva muresid ja rasket olukorda ning näitas ka teed, mis pidi ta vabastama kapitali võimu ahelaist. Töölisklass õppis neil aastatel kodanlusevastase võitluse käigus kõrgelt hindama ja usaldama legaalset revolutsioonilist ajakirjandust, pidama seda enda perioodikaks, mille väljaandmisest ta aktiivselt osa võttis. Proletariaadi toetusel ja aktiivsel osavõtul anti revolutsioonilisi ajakirju ja ajalehti välja 5000 kuni 10 000 eksemplarilistes tiraažides, mis näitab, et töölisajakirjandusel oli kodanlikus Eestis tema jaoks valitsenud rasketele oludele vaatamata suur levik.

1920.—1924. aastail on revolutsioonilises töölisajakirjanduses avaldatud ulatuslik informatsioon töörahva raskest majanduslikust ja poliitilisest olukorrast kodanlikus Eestis; seal kajastub tema võitlus parema tuleviku eest. See on väärtuslik materjal ajaloolastele ja propagandistidele, eriti aga neile, kes kasvatavad meie noorsugu.

ISIKUNIMEDE REGISTER

Abramson, P. — 223
Adamson, K. — 60
Akel, F. — 251, 252, 254, 276
Allik, H. — 8, 13, 14, 19, 78, 79, 80, 81, 83, 87, 88, 89, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 101, 103, 107, 116, 118, 119, 140, 147, 153, 163, 201, 207, 209, 226, 228, 229, 230, 234, 235, 237, 238, 240, 241, 243, 271
Allikso, J. — 20, 74, 75, 81, 82, 185
Alt, A. — 168
Alton, A. — 207, 213, 231
Amberg, O. — 59
Ambos, M. — 62
Anderkopp, A. — 231
Andrejev, S. — 77
Antik, R. — 8
Anton, J. — 57, 80, 275
Antsov — 180
Anvelt, J. — 5, 7, 24, 27, 28, 29, 34, 40, 47, 52, 67, 68, 74, 76, 78, 82—85, 87—97, 99, 100, 103, 104, 105, 109, 112, 137, 214, 217, 220, 221, 226, 228—231, 234, 235, 238, 240, 255—258, 273, 278, 279, 284
Arbon, H. — 51
Arhangelski, V. — 9
Arumäe, H. — 165
Ast, K. — 35, 223, 238, 240
Augervalt, H. — 74, 75, 116

Baumann, P. — 80
Betlem, A. — 30
Bismarck — 43
Bracke, W. — 159
Buldas, A. — 69

Dreimann, M. — 64

Einbeck, A. — 42
Einbund, K. — 33, 36, 39, 44, 47, 50, 51, 56, 68
Eller, O. — 32
Elmik, O. — 41, 42
Engels, F. — 152, 154, 155, 157, 158, 159, 162, 163, 280
Erm, E. — 148

Freiberg, K. — 24, 223

Gorki, M. — 55
Gurzon — 272
Gustavson, O. — 76, 77, 94, 192, 223, 224, 240

Hansen, A. — 23, 46, 91, 103, 143, 201, 229, 243
Hansen, G. — 30
Heidemann, H. — 50, 53, 67, 106, 124, 146, 234, 235
Hermaküla, A. — 40, 42, 68, 101
Hindrei, A. — 32
Hool — 148
Hunt — 21

Jaakson, A. — 59, 72, 73
Janson, A. — 234, 241, 243
Johanson, L. — 240
Joller, M. — 59
Joonas, E. — 76, 77, 223, 238, 240
Jõeäär, A. — 240
Jürna, J. — 201, 245, 252, 253, 254, 275, 276

Kaaver, V. — 48
Kaer, A. — 148
Kaik, H. — 54
Kalits, J. — 9, 14, 214
Kamberg, J. — 50
Kanger, H. — 91
Kangur, V. — 89, 91, 103, 234, 238, 271
Karlson, M. — 123
Kask, M. — 39, 40, 118
Kata — 256
Kaur, F. — 51, 68
Keerdo, P. — 45, 53, 77, 78, 79, 80, 81, 88, 89, 93, 101, 103, 119, 143, 144, 192, 201, 207, 228, 234, 238, 243, 270, 271
Kesa, A. — 61, 62

Kesküla, J. — 33, 44, 61
Kilsman, J. — 38, 67
Kingissepp, V. — 5, 7, 17, 18, 25, 31, 32, 33, 67, 72, 74, 75, 76, 82, 83, 90, 103, 105, 117, 165, 167, 171, 184, 220, 221, 222, 223, 236, 259, 278, 279
Kivirähk, J. — 32, 36
Klein, R. (Roobas, K.) — 256
Klementi, V. — 58, 204
Koop, A. — 6, 262
Koppel, G. — 63
Kreuks, J. — 44, 72, 77, 79, 82, 90, 103, 137, 229, 230, 231, 236
Kriisa, A. — 181
Kuhi, H. — 59
Kukk, J. — 45
Kulka, A. — 56
Kuuli, O. — 10, 105, 174, 191
Kägu, E. — 207, 219
Käspert, J. — 36, 92, 117
Kään, H. — 56
Kõrgema, A. — 47
Kõvamees, A. — 207
Künnapuu (Lauristin), O. — 87, 89, 201, 212, 213

Laar, M. — 106
Laid, L. (Pasliita) — 109
Laidoner, J. — 32, 252, 253
Lattik — 109
Laul, E. — 5
Lauristin, J. — 10, 30, 44, 76, 78, 79, 81, 88, 89, 103, 143, 144, 153, 201, 202, 204, 214, 229, 231, 243
Lauristin, O. vt. Künnapuu, O.
Lebbin, A. — 8, 9, 28, 217
Leevald (Stein), A. — 13, 14, 30, 66, 67, 76, 83, 91, 103, 229, 230, 240
Lemberg, K. — 106
Lenin, V. I. — 11, 18, 21, 55, 57, 62, 63, 75, 78, 93, 103, 141, 142, 143, 147, 149, 150, 156—163, 165, 184, 188, 189, 228, 275, 280
Levonka, E. — 59, 60
Liebknecht, K. — 162
Liebman, A. — 8, 9, 10, 14, 28, 105, 150, 166, 174, 190, 191, 232
Liivas, J. — 19
Likemets, M. — 116, 117
Lintzmann, J. — 25, 45, 55

Ludvi, J. — 60, 67
Luts, E. — 253
Luxemburg, R. — 162

Majak, R. — 14, 83, 117, 140
Mahlberg, A. — 143
Malmberg, O. — 123, 126
Martinson, K. — 9
Marx, K. — 55, 152, 153, 154, 157, 158, 159, 162, 163, 280
Matto, K. — 69
Meerits, J. — 79, 88, 89
Mets, J. — 56
Mirring, R. — 21, 266
Morgenson, E. — 212, 213
Murro, A. — 201, 209
Mussolini — 252
Mäemat, A. — 46, 47, 70, 72

Nedzvetski, B. — 10, 214
Niineberg, H. — 120

Olesk, L. — 208
Oks, L. — 86

Palsa, M. — 27, 66
Palvadre, A. — 35
Panksejev, A. — 9, 14
Partusevitš — 140
Pesti, M. — 9
Piir, O. — 204
Piiskar, J. — 23, 223, 224, 238
Pilo — 148
Pool — 76
Prass, R. — 53
Preismann, E. — 91
Proletaarlane — 61, 269
Põdder, E. — 126
Pälson, R. — 207, 209, 234
Päts, K. — 23, 32, 87, 185, 187, 218, 230, 235, 244, 252, 253, 260
Pöögelmann, H. — 5, 36, 74, 77, 82, 87, 92, 93, 95, 103, 229, 230, 231

Raudsepp — 50, 180
Raudsepp, P. — 74, 75

Raekson, V. — 204
Randmets, L. — 8, 9, 14, 28, 33
Rasmann, H. — 63
Rea, J. — 234
Rea, V. — 14
Rebane, J. — 62
Reesen, J. — 21, 91, 93, 94, 103, 143, 207, 234, 239, 271
Rei, A. — 240
Resev, A. — 8, 13, 14, 51, 55, 70, 103, 119, 120, 143, 207, 209, 243
Reva, E. — 204
Ricardo, D. — 153
Riesenberg — 145
Rikko, M. — 91
Roots, J. — 106
Rudnev, D. — 10
Rõngelepp, E. — 33, 42, 204, 231, 243
Rõuk, T. — 56, 59, 61, 121
Rästas, O. — 7, 18, 23, 24, 47, 74, 76, 82, 83, 87, 90, 103, 134, 137, 150, 229, 230, 231, 237

Saarmann, K. — 69
Saarniit, H. — 8, 9, 10, 15, 28, 105, 166, 174, 175, 191
Saat, J. — 9, 13, 14, 52, 54, 65, 68, 76, 78, 79, 80, 81, 83, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 101, 103, 105, 106, 119, 137, 140, 143, 153, 163, 201, 226, 228, 230, 237, 240, 255
Sandström, E. — 41, 168
Santa, J. — 20
Sarjaja vt. A. Särg.
Scheel, G. — 142
Seibi, H. — 33
Semjonov, G. — 49, 62
Sepre, O. — 165
Silm, E. — 106, 201
Smith, A. — 153
Soans, J. — 192
Sommer, A. — 45
Sommerling, A. — 21
Sooman, J. — 67
Stein, A. vt. Leevald, A.
Stolõpin — 138
Strandmann — 251
Sunila, A. — 99, 244
Suuster, J. — 26, 55, 65, 76, 105, 106

Sõgel, E. — 90
Särg, A. — 57, 102, 107

Tammistu, K. — 28, 274
Tamtal, V. — 51
Tamverk, M. — 52
Tanshindrek, J. — 168
Teng, J. — 21
Tenno, J. — 45
Tiitsen, L. — 75
Tikkar, B. — 55, 56, 139, 140
Tikkar, R. — 80, 255
Tisler, A. — 211
Tomberg, K. — 47, 48, 121
Tomp, J. — 87, 89, 201, 228, 229, 230, 231, 234, 239, 243
Tomson, J. — 32
Traks, L. — 124, 125, 126
Treiberg, E. — 59
Trommel, V. — 65, 80, 116—124, 139, 162, 280
Truumann, J. — 74, 75
Tulp, M. — 146
Tuul, O. — 209
Tuur, A. — 48
Tõldsepp, J. — 168
Tõnisson, A. — 253
Tõnisson, Jaan — 18, 19, 87, 233, 267
Tõnisson, J. — 204, 207

Umbleja, K. — 13, 61, 122, 123
Unt, J. — 253

Vaarandi (Vahtmann), A. — 108, 146
Vaarman, A. — 14, 89, 103, 107, 109, 143, 201, 204, 212, 213, 229, 231, 243
Vain, J. — 240
Vakmann, R. — 18, 74
Valtin, A. — 16, 17
Vanja, J. — 19, 35, 168, 219
Veidenbaum, H. — 89
Veiler, A. — 43, 52, 118, 141
Veinberg, B. — 50
Veinstein, H. — 60, 61, 62

Veiram, R. — 53, 234, 239
Velt, J. — 201, 253
Veltson, N. — 36
Veltson, R. — 212, 213
Vihalem, P. — 259
Vinter, E. — 120

ALLIKAD JA KIRJANDUS

I

K. Marxi, F. Engelsi ja V. I. Lenini teosed.

K. Marx ja F. Engels, Kommunistliku partei manifest, Tallinn 1966.
K. Marx, Gotha programmi kriitika. K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed, II köide, Tallinn 1960.
K. Marx, Kapital, I köide, Tallinn 1953.
K. Marx, Kodusõda Prantsusmaal. K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed, I köide, Tallinn 1957.
F. Engels, Anti-Dühring, Tallinn 1954.
F. Engels, Perekonna, eraomandi ja riigi tekkimine, Tallinn 1958.
V. I. Lenin, Meie lähem ülesanne, Teosed, 4. kd.
V. I. Lenin, Millest alata?, Teosed, 5. kd.
V. I. Lenin, Mis teha?, Teosed, 5. kd.
V. I. Lenin, Parteiorganisatsioon ja parteiline kirjandus, Teosed, 10. kd.
V. I. Lenin, Pool aastat kestnud töö tulemused, Teosed, 18. kd.
V. I. Lenin, Praegusest olukorrast VSDTP-s, Teosed, 18. kd.
V. I. Lenin, Töölised ja «Pravda», Teosed, 18. kd.
V. I. Lenin, Töölisajakirjanduse päeva tulemustest, Teosed, 20. kd.
V. I. Lenin, Töölisklass ja töölisajakirjandus, Teosed, 20. kd.
V. I. Lenin, Marksismi karikatuurist, Teosed, 23. kd.
V. I. Lenin, Riik ja revolutsioon, Teosed, 25. kd.
V. I. Lenin, Kas bolševikud suudavad riigivõimu enda käes hoida, Teosed, 26. kd.
V. I. Lenin, Teesid separaatse rahu sõlmimise küsimuse kohta, Teosed, 26. kd.
V. I. Lenin, Ettekanne rahulepingu ratifitseerimise kohta 14. märtsil 1918 IV erakorralisel ülevenemaalisel nõukogude kongressil, Teosed, 27. kd.
V. I. Lenin, Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded, Teosed, 27. kd.
V. I. Lenin, «Pahempoolsest» lapsikusest ja väikekodanlikkusest, Teosed, 27. kd.
V. I. Lenin, Noorsooühingute ülesanded (Kõne Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III ülevenemaalisel kongressil) 2. oktoobril 1920, Teosed, 31. kd.
V. I. Lenin, «Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis, Teosed, 31. kd.
V. I. Lenin, Teesid Kommunistliku Internatsionaali teise kongressi põhiülesannetest, Teosed, 31. kd.
V. I. Lenin, Kõne Kommunistliku Internatsionaali taktika kaitseks, Teosed, 32. kd.

V. I. Lenin, Toitlusmaksust, Teosed, 32. kd.
V. I. Lenin, Ametiühingute osast ja ülesannetest uue majanduspoliitika tingimustes. VK(b)P Keskkomitee otsus 12. jaanuarist 1922, Teosed, 33. kd.
V. I. Lenin, Kiri V ülevenemaalisele ametiühingute kongressile, Teosed, 33. kd.
V. I. Lenin, Kominterni IV kongressile, Tööliste ja Punaarmeelaste Saadikute Petrogradi Nõukogule, Teosed, 33. kd.
V. I. Lenin, Viis aastat Vene revolutsiooni ja maailmarevolutsiooni perspektiivid. Kõne Kominterni IV kongressil 13. novembril 1922, Teosed, 33. kd.
V. I. Lenin, Kooperatsioonist, Teosed, 33. kd.
V. I. Lenin, Kõne Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee IX koosseisu IV istungjärgul 31. oktoobril 1922, Teosed, 33. kd.
V. I. Lenin, Kõne Moskva nõukogu pleenumil 20. novembril 1922, Teosed, 33. kd.
V. I. Lenin, Märkmeid meie Haagi delegatsiooni ülesannete küsimuses, Teosed, 33. kd.
V. I. Lenin, Nõukogude vabariigi välis- ja siseolukorrast. Kõne ülevenemaalise metallitööliste kongressi kommunistliku fraktsiooni istungil 6. märtsil 1922, Teosed, 33. kd.
V. I. Lenin, Vabariigi sise- ja välispoliitikast. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu aruanne IX ülevenemaalisele nõukogude kongressile 23. detsembril 1921, Teosed, 33. kd.
V. I. Lenin, VK(b)P Keskkomitee poliitiline aruanne VK(b)P XI kongressil 27. märtsil 1922, Teosed, 33. kd.
V. I. Lenin, Kongressi lõpukõne 2. aprillil 1922 VK(b)P XI kongressil, Teosed, 33. kd.

II

NLKP ja Kominterni kongresside, konverentside ning pleenumite otsused ja dokumendid.

NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn 1956.
Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIII kongressi resolutsioon NLKP Keskkomitee aruande põhjal, Tallinn 1966.
Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1968.
Коммунистический Интернационал в документах. Решения, тезисы и воззвания конгрессов Коминтерна и пленумов ИККИ 1919—1932, Москва 1933.

III

Arhiivifondid.

1. Eestimaa Kommunistliku Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiiv (EKPA).
Fond 24 — Eestimaa Kommunistliku Partei Venemaa büroo.
Fond 25 — Kominterni Eesti sektsioon.
Fond 26 — Viktor Kingissepp.

Fond 27 — Eestimaa Kommunistliku Partei Ajaloo Komisjon.
Fond 140 — Eesti Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei.
Fond 6495 — Kominterni Eesti Sektsioon.

2. Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Arhiiv (ENSV ORKA).
Fond 1 — Siseministeeriumi Politsei Talitus.
Fond 14 — Siseministeerium.
Fond 27 — Tallinna-Harju Prefektuur.
Fond 56 — Tallinna Eeluurimise Vangla.
Fond 70 — Tallinna-Haapsalu Rahukogu Prokuratuur.
Fond 71 — Kohtupalati Prokuratuur.
Fond 80 — Riigikogu I—IV koosseis.
Fond 927 — Kõrgem Sõjakohus.
Fond 935 — 7. Jalaväepolgu Sõjaväljakohus.
Fond 949 — Poliitilise Politsei Komissar Tallinnas.
Fond 950 — Poliitilise Politsei Vanem Assistent Tapal.
Fond 957 — Välisministeerium.
Fond 1357 — Tallinna-Haapsalu Rahukogu.
Fond 1746 — Eestimaa Töölisühingute Üldliit.
Fond 1753 — Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu.
Fond 1868 — Keskvangla.
Fond 2013 — Saare Maavalitsus.
Fond 3641 — Viljandi Maakonna Miilitsavalitsus.

IV

Uurimused, artiklid, dokumentide ja mälestuste kogumikud.

A. REVOLUTSIOONILISED TEGELASED JA NÕUKOGUDE AUTORID.

1) Trükis ilmunud:

Arumäe, H., Kodanliku Eesti Nõukogude-vastasest välispoliitikast aastail 1920—1925, Tallinn 1960.

Eesliinil. 50 aastat «Pravda» jälgedes. Artikleid ja mälestusi, Tallinn 1962.

Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn 1960.

Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1920. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini, Tallinn 1962.

Jaan Anvelt. Mälestusi ja dokumente J. Anveldist, Tallinn 1965.

Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, Tallinn 1958.

Koop, A., NSV Liidu ja kodanliku Eesti suhted aastail 1920—1928.

Kuuli, O., Liebman, A., Saarniit, H., Töörahva riigi eest. Eesti ametiühingute võitlusest aastatel 1918—1940.

Laul, E., Eesti Töölisajakirjanduse ajaloost. Rajamisest kuni Oktoobripäevadeni, Tallinn 1962.

Lebbin, A., Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses töörahva ühisrinde eest (1921—1924), Tallinn 1961.

Liebman, A., Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920 — aprill 1922), Tallinn 1960.

Liebman, A., Eestimaa Kommunistlik Partei sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (veebruar 1920 — detsember 1924), Tallinn 1961.
Revolutsiooni lipukandjad. Lühikesi ülevaateid Eestis tegutsenud väljapaistvate revolutsionääride elust ja tegevusest, Tallinn 1962.
Rudnev, D., Johannes Lauristin, Tallinn 1962.
Rästas, O., Põrandaalused. Üks etapp Eestimaa Kommunistliku Partei põrandaalusest tööst, Tallinn 1961.
Saarniit, H., Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924), Tallinn 1958.
Saarniit, H., Kommunistliku fraktsiooni tegevusest Eesti Riigikogus sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924), Tallinn 1961.
Sepre, O., Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses, Tallinn 1963.
Sunila, A., Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus 1. detsembril 1924, Tallinn 1961.
Sunila, A., Kodanliku «demokraatia» ja «vabaduse» sildi all, Tallinn 1961.
Trellide taga. Mälestusi ja dokumente Eesti kommunistide võitlusest kodanlikus vanglas, Tallinn 1962.
Vihalem, P., Eesti kodanlus imperialistide teenistuses (1917—1920), Tallinn 1960.
Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa, Tallinn 1963.

2) Käsikirjad.

Nedzvetski, B., Kommunistliku lasteliikumise tekkimine ja areng Eestis, kandidaadidissertatsiooni käsikiri, Tartu 1965.

B. KODANLIKUD AUTORID.

Antik, R., Eesti ajakirjandus 1766—1930. Bibliograafia ühes toimetajate ja väljaandjate loeteluga, Tartu 1932.

V

Teatmelis-statistilised teosed. Seaduste kogud. Seadusandlike asutiste protokollid.

Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn 1937.
«Eesti Statistika» 1922, 1923.
I ja II Riigikogu protokollid 1920—1925.
Kriminaalseaduste kogu. Koostanud A. Buldas, Tallinn, 1935.
«Riigi Teataja» 1918, 1923, 1938.
««Riigi Teataja» lisa» 1925.
Saarmann, K. ja Matto, K., Kriminaalseadustik. Kommenteeritud väljaanne, Tallinn 1937.
Уголовное уложение 22 марта 1903 г. по изданиям Н. С. Таганцева, Рига 1922.
Воинский устав о наказаниях, XXII книга. Свод военных постановлений 1869 г.

Perioodika.

A. AJALEHED.

1. Kommunistlikud ja proletaarsed.

«Edasi» 1959, 1962.
«Kindel Tõde» 1924.
«Kommunist» 1920, 1921, 1922, 1923, 1924.
«Kiir» — «Tööline» 1922.
«Meie Hääl» 1922.
«Meie Jõud» 1924.
«Meie Leht» 1924.
«Meie Siht» 1924.
«Meie Sõna I» 1922.
«Meie Sõna» 1924.
«Правда» 1912.
«Punane Täht» 1922.
«Rahva Hääl» 1946, 1955, 1957, 1958, 1962, 1963, 1964, 1967.
«Spartakus» 1922.
«Sõna» 1924.
«Sõnum» 1924.
«Säde» 1924.
«Tallinna Tööline» 1922.
«Teadete Leht» 1924.
«Tõde» 1924.
«Töö Lipp» 1923.
«Tööline» 1922, 1923.
«Tööliste Lipp» 1923, 1924.
«Töörahva Hääl» 1923.
«Töö Täht» 1922, 1923.
«Uus Meie Hääl» 1922.
«Õhtuleht» 1948, 1962.

2. Muud.

«Esmaspäev» 1923, 1924.
«Kaja» 1923, 1924.
«Народное Дело» 1920.
«Nädal» 1924.
«Postimees» 1922, 1923, 1924.
«Päevaleht» 1922, 1923, 1924.
«Sotsiaaldemokraat» 1921.
«Tallinna Teataja» 1921.
«Tulevik» 1923.
«Vaba Maa» 1922, 1923, 1924.
«Võru Teataja» 1924.

B. AJAKIRJAD.

1. Kommunistlikud ja proletaarsed.

«Edasi» 1924.
«Eesti Kommunist» 1957, 1967.
«Klassivõitlus» 1921, 1925, 1929.
«Meie Lapsed» 1923.
«Meie Noor Tööline» 1923, 1924.
«Noor Tööline» 1922, 1923.
«Noorus» 1962.
«Rõhutute Hääl» 1920, 1921.
«Saarlaste Mats» 1920.
«Trükitööline» 1923.
«Töö» 1921, 1922, 1923.
«Töö Hääl» 1919.

2. Muud.

«Trükitööline» 1924.

LEGAALSE REVOLUTSIOONILISE TÖÖLISAJAKIRJANDUSE KIRJASAATJATE JA LEVITUSPUNKTIDE VÕRK (1920—1924)

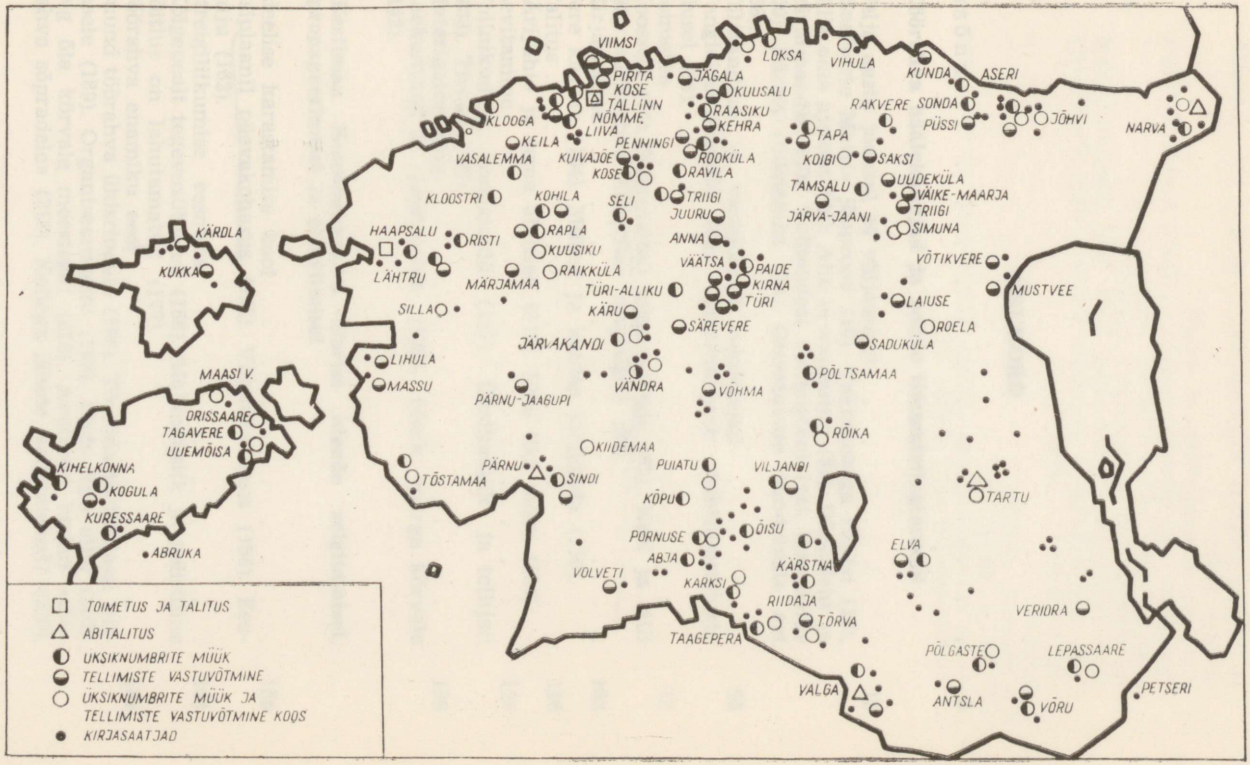

5. AJAKIRJAD.

1. Kommunistlikud ja proletaarsed.

«Eesti Kommunist» 1967, 1967.
«Klassivõitlus» 1923, 1924, 1929.
«Meie Lapsed» 1923.
«Meie Noor Tõline» 1923, 1924.
«Noor Tõline» 1922, 1923.
«Noorus» 1962.
«Rõlistute Hääl» 1920, 1921.
«Säarlaste Mats» 1922.
«Tõulstõline» 1923.
«Töö» 1924, 1925, 1926.
«Töö Hääl» 1929.

2. Muud.

«Triktitõõlist» 1924.

SISUKORD

Eessõna 5

I. **Töörahva häälekandjad ja nende ilmumistingimused**

1. Nelja aasta jooksul 34 väljaannet 15
«Saarlaste Matsi» jõuproov (16). Takistustega sülitsi (18). Jälle oma ajaleht (26). Alla ei vannutud (31). Päevaleht ja eriväljaanded (40). Valimistest valimisteni (44). Haapsalus (50). Pärast rüüstamist (54). Otsustavate sündmuste eel (58).
2. Väljaandjad ja vastutavad toimetajad 65
Vanglakandidaadid (66). Tsaariaegsete nuhtlusseaduste alusel (69).
3. Toimetus 73
Koosseis (74). Näpunäited toimetajatele (82). Keel ja stiil (93). «Töörahva neegrite» asupaigad (99).
4. Kirjasaatjad 103
Pere kasvab (104). Millest ja kuidas kirjutada (110).
5. Talitus 116
«Ärijuht» ja tema abilised (116). Veel üks mõrv (124).
6. Levitamine 126
Volinikud ja komisjonid (127). Üksikmüük ja tellijad (133). Tiraaž (137).
7. Materiaalne baas 138
Laekumised ja laostamine (138). Mark marga kõrvale (142).

II. **Eestimaa Kommunistliku Partei ideede selgitamisel, propageerimisel ja elluviimisel**

1. Ideelise karastamise kool 150
Esiplaanil päevakohasus (152). Võimuküsimus (156). Eeskuju (162).
2. Streigiliikumise eesotsas 164
Kõigepealt tegevusühtsus! (166). Majanduslik ja poliitiline võitlus on lahutamatud (177).
3. Töörahva enamiku eest 184
Suund töörahva ühisrindele (186). Tõesõna töölisklassi liitlasele (189). Organiseerugem! (199). Isade lipu alla! (202). Õlg õla kõrvale meestega! (210). Avalikud kirjad «töörahva sõpradele» (215). Kellega lähete, seltsimehed? (220).

Valimiskampaanias Riigikogusse... (227). ...ja omavalitsustesse (236).
4. Ülestõusu ettevalmistamise etapil 242
Taastagem oma organisatsioonid... (243). Ainult töörahva valitsus! (249). «Olge valmis!» (256).
5. Proletaarse internatsionalismi vaimus 258
Rahu Nõukogude Venemaaga! (259). Juba maast-madalast (264). Rahvusvahelise ühisrinde huvides (268). Tugevnegu sõprussidemed... (271).
Kokkuvõte 278
Isikunimede register 286
Allikad ja kirjandus 360
Legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse kirjasaatjate ja levituspunktide võrk (1920—1924) . . . . . .

ТАММИСТУ Калев. От «Матса сааремасцев» до «Сынум». Легальная революционная рабочая печать в буржуазной Эстонии (1920—1924). На эстонском языке. Оформление У. Плоомипуу. Издательство «Ээсти Раамат». Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja M. Koch. Kunstiline toimetaja S. Stern. Tehniline toimetaja K. Kallaste. Korrektor Õ. Kajando. Laduda antud 1. XII 1970. Trükkida antud 17. III 1971. Paber 54×84/16. Trükipaber nr. 1 — Staicele Paberivabrik Läti NSV-s. Trükipoognaid 19 + 2 pg. kleebiseid. Tingtrükipoognaid 17,64. Arvestuspoognaid 19,57. Trükiarv 2000. MB-03414. Tellimuse nr. 7072. Trükikoda «Kommunist», Tallinn. Pikk t. 2. Hind rbl. 1.12.

utute Häal

Töölinе

Punane Täht

Meie

öline

Kõigi maade töölised, ühinege!

Ükski nummer 3 mk.

Meie eeskawa.

SPARTAKUS

Kinde

E HÄÄL

Kõigi maade proletaarlased ühinege!

Poliitika ja taktika ajakiri

Nr. 1.

Meie häälekandja ülesanded.

NO

r Häal

Kas sõda wõi rahu?

Töö Lipp

ORAHWA HÄÄL

TOORAHWA LIPP

ÜRITÖÖLINE

September

TOIMETUSE POOLT.

Säde

Töö Tähi
EDAS
Leninism
Meie Jõud
Tõde
Kuulake, kuulake!
Sõna
Meie Leht
TÖÖLINE
Tööliste Sõna
Tööliste
R TÖÖLINE
Meie Sõna
SONUM
Meie Siht
Töörahva Siht

-518

Rbl. 1.12